

Pogledi

Sadejstvo avijacije i kopnenih snaga u neposrednoj vazduhoplovnoj vatrenoj podršci

General-major *ANGEL ONČEVSKI*

Sadejstvo između snaga angažovanih u borbenim dejstvima jedan je od najvažnijih principa pripreme, izvođenja i obezbeđenja borbenih dejstava u savremenom ratu.

Neposredna vazduhoplovna vatrena podrška jedan je od najefikasnijih načina podrške kopnenim snagama. Njena efikasnost zavisi od vremena reagovanja avijacije, neprekidnosti podrške, ekonomičnog trošenja borbenog resursa avijacije, efikasnosti upotrebe naoružanja, usklađenosti vatrenih udara avijacije i podržavanih jedinica, uspešnog savladavanja neprijateljevog sistema PVO i drugog.

Sadejstvo avijacije i jedinica kopnene vojske uslovljeno je razvojem sredstava ratne tehnike, promenama u organizacijskoj strukturi jedinica avijacije i kopnene vojske, oblicima i načinima izvođenja borbenih dejstava na kopnu i u vazдушnom prostoru. Osnovu za organizovanje sadejstva čini odluka komandanta za boj (operaciju).

Osnove za organizovanje i ostvarenje sadejstva razrađuju se u miru, proveravaju u praksi u okviru borbene i taktičke obuke i neprekidno usavršavaju prema promenama u razvoju sredstava ratne tehnike, taktici njihove upotrebe i načinu izvođenja borbenih dejstava na kopnu i u vazдушnom prostoru.

Vazduhoplovna vatrena podrška, prema obimu angažovanja borbene avijacije i efektima dejstva koji neposredno ili posredno utiču na uspeh borbenih dejstava kopnenih snaga, jedna je od najzastupljenijih vrsta podrške koju avijacija pruža kopnenim snagama. Iskustva iz lokalnih ratova, uključujući i rat u Persijskom zalivu (1991), pokazuju da na nju otpadaju oko dve trećine ukupnog naprezanja avijacije u okviru vazduhoplovne podrške kopnenim snagama. Neposredna vazduhoplovna vatrena podrška, u okviru ukupne vazduhoplovne

vatrene podrške, ima poseban značaj i u odnosu na posrednu podršku. Ona je u lokalnim ratovima obuhvatala, najčešće, više od 50 odsto ukupnog naprezanja avijacije u vatrenoj podršci kopnenim snagama.

U ratu u Koreji (1950–1953) preovladalo je mišljenje da je upotreba avijacije u posrednoj vazduhoplovnoj vatrenoj podršci kopnenim snagama, dejstvom po objektima i snagama u operativnoj dubini i pozadini neprijatelja, znatno celishodnija od angažovanja u neposrednoj vatrenoj podršci, za šta se mogla upotrebiti artiljerija kao najekonomičnije sredstvo podrške.¹ To je bila posledica američkog iskustva iz Drugog svetskog rata, u kojem se tok i ishod mnogih borbenih dejstava mogao rešiti masovnim bombardovanjem objekata u pozadini neprijatelja. U ratu u Koreji, međutim, takvo gledište pokazalo se neosnovano.

Savremena borbeni dejstva na kopnu karakteriše, pored ostalog, učešće i sadejstvo jedinica različitih vidova i rodova oružanih snaga. Masovna upotreba avijacije, uključujući i helikoptere, u svim oblicima borbenih dejstava kopnenih snaga znatno je povećala njihov zamah, dinamičnost i intenzitet. Svojim dejstvima, koja su neodvojivi, integralni deo ukupnih dejstava u svim sferama prostora, avijacija znatno doprinosi opštem uspehu bojeva i operacija kopnenih snaga.

Veliki prostorni zamah borbenih dejstava kopnenih snaga, angažovanje raznorodnih snaga i raznorodnih borbenih sredstava, obavljanje složenih zadataka u različitim zemljišnim, vremenskim i taktičkim uslovima, pri intenzivnim protivelektronskim dejstvima i stalnoj pretnji upotrebe ABH oružja, kao i pri izrazitom povećanju značaja faktora vreme u oružanoj borbi, nameću potrebu za organizovanjem, ostvarenjem i stalnim usavršavanjem sadejstva avijacije i kopnenih snaga na taktičkom i operativnom nivou. Stalni razvoj sredstava ratne tehnike, promene u organizacijskoj strukturi jedinica vidova i rodova oružanih snaga, oblicima i načinima izvođenja borbenih dejstava na kopnu i u vazдушnom prostoru daju poseban značaj organizovanju i ostvarenju sadejstva. To je uslovljeno, pre svega, procesom sve dubljeg uzajamnog prožimanja vidova oružanih snaga u domenu njihove borbene upotrebe i sve većom zavisnošću borbenih dejstava snaga jednog vida od dejstva drugog. U lokalnim ratovima se pokazalo da ni jedan

¹ „Vazduhoplovni glasnik“, 9/1952, str. 126.

operativni zadatak jedinice vida ili roda oružanih snaga ne obavljaju samostalno. Uspešno obavljanje tih zadataka umnogome je zavisilo od preciznosti planiranja, organizovanja i ostvarenja sadejstva grupacija različitih vidova i rodova oružanih snaga na svim nivoima rukovođenja i komandovanja.

Sadejstvo između snaga angažovanih u boju (operaciji) jedan je od najvažnijih principa pripreme, izvođenja i obezbeđenja savremenih borbenih dejstava, čiji uspeh znatno zavisi od stepena objedinjenosti i jasne koordinacije napora (dejstava) svih snaga prema jedinstvenoj zamisli i planu. Pojam „sadejstvo“ se često, u teoriji i praksi, shvata i tumači veoma usko i svodi samo na preduzimanje mera kojima se sprečava dejstvo po vlastitim snagama. Međutim, ono ima znatno širi i bogatiji sadržaj i smisao. Označava zajednička dejstva taktičkih i operativnih jedinica različitih rodova i vidova oružanih snaga, usklađena po cilju, mestu, vremenu i načinima izvođenja, ali i specifičnu međuzavisnost i svojevrsan uticaj rezultata dejstva raznorodnih snaga angažovanih u obavljanju opšteg zadatka prema jedinstvenoj zamisli i planu.

U članku želimo da ukažemo na osnovne karakteristike neposredne vazduhoplovne vatrene podrške kopnenim snagama u savremenim uslovima, te na neophodnost, mogućnost i specifičnost organizovanja i ostvarenja sadejstva avijacije i kopnenih snaga u tim dejstvima.

OSNOVNE KARAKTERISTIKE NEPOSREDNE VAZDUHOPLOVNE VATRENE PODRŠKE

Neposredna vazduhoplovna vatrena podrška, kao jedan od najsloženijih zadataka koji obavljaju jedinice borbene avijacije, različito se definiše u vojnostručnoj literaturi. Prema nekim izvorima, pod neposrednom vazduhoplovnom vatrenom podrškom podrazumevaju se jurišna dejstva avijacije po neprijateljevim objektima koji se nalaze u neposrednoj blizini rasporeda vlastitih jedinica. Drugi smatraju da neposredna vazduhoplovna vatrena podrška obuhvata organizovane udare borbene avijacije iz vazdušnog prostora po objektima u neprijateljevoj taktičkoj dubini čije uništenje ili neutralisanje neposredno utiče na tok i ishod boja (operacije). Prema vazduho-

plovno-kosmičkoj doktrini ratnog vazduhoplovstva SAD od 1984. godine, „bliska vazduhoplovna vatrena podrška ima za cilj da podrži dejstva na kopnu i moru napadima na neprijateljske ciljeve u velikoj blizini sopstvenih snaga na kopnu i moru“. Očigledno, suštinske razlike u navedenim definicijama nema, a zajedničko im je to da neposredna vazduhoplovna vatrena podrška obuhvata dejstva avijacije po neprijateljevim snagama i objektima koji se nalaze na relativno maloj udaljenosti od rasporeda vlastitih snaga.

Osnovni cilj neposredne vazduhoplovne vatrene podrške jeste da se kopnene snage podrže u pravo vreme i na pravom mestu, uz potpunu bezbednost sopstvenih snaga.

U neposrednoj vazduhoplovnoj vatrenoj podršci avijacija dejstvuje prvenstveno po ciljevima koji, zbog vremena, mesta, potrebnog stepena uništenja (neutralisanja) i drugog, ne mogu biti uništeni borbenim sredstvima podržavanih jedinica, a od čijeg uništenja ili neutralisanja znatno zavisi uspeh boja (operacije). Pri tome se dejstva avijacije integrišu i usklađuju sa vatrom i pokretom jedinica koje ona podržava. Objekti dejstva avijacije u neposrednoj vatrenoj podršci su, uglavnom, pokretni, malorazmerni, rastresito raspoređeni i različitog stepena otpornosti. Mogu iznenadno da se pojavljuju na bojištu, da dejstvuju i brzo nestanu (da se udalje na bezbedno odstojanje). Ti objekti su, po pravilu, dobro branjeni sredstvima PVO, kako sopstvenim (streljačkim, artiljerijskim i raketnim sistemima PVO malog i srednjeg dometa), tako i iz zona dejstva drugih sredstava PVO, najčešće raketnim sistemima PVO srednjeg i većeg dometa. Objekti dejstva avijacije u neposrednoj vatrenoj podršci kopnenim snagama mogu biti: živa sila na otvorenom prostoru i u rovovima (skloništa), oklopna i druga borbena vozila, artiljerija na vatrenim položajima, taktičke rakete klase zemlja-zemlja, komandna mesta, skladišta, i drugo.

Neposredna vazduhoplovna vatrena podrška je jedini i najefikasniji način podrške kopnenim snagama u slučajevima kada su objekti dejstva van dometa borbenih sredstava kopnenih snaga, kada ona ne mogu da ostvare dovoljnu koncentraciju vatre, kada postoji mogućnost da ciljevi nestanu sa bojišta pre nego što sredstva jedinica kopnene vojske mogu da dejstvuju po njima ili kada ostali uslovi (zemljište, ograničena vidljivost, neodgovarajući mesni uglovi, kada se vazduhoplovnim uboj-

nim sredstvima mogu postići veći efekti i slično) ne obezbeđuju efikasno dejstvo borbenih sredstava kopnenih snaga.

U neposrednoj vazduhoplovnoj vatrenoj podršci avijacija može da podržava napadna ili odbrambena dejstva, protivnapade, protivudare i druga slična dejstva kopnenih snaga. Tim njenim dejstvima pojačava se udarna moć kopnenih snaga i omogućava upotreba različitih borbenih sredstava i koncentracija vatre na najvažnije neprijateljeve snage i objekte. Dejstvima avijacije u neposrednoj vatrenoj podršci može se iznenaditi neprijatelj, omogućiti izvođenje planiranog manevra sopstvenim snagama i sprečiti manevar neprijatelja, sprečiti prodor oklopnih i drugih klinova u dubinu rasporeda sopstvenih snaga, obezbediti pregrupisavanje snaga i zatvaranje stvorenih breša.

Efikasnost neposredne vazduhoplovne vatrene podrške zavisi od više činilaca. Različiti autori prednost daju različitim činiocima, pri čemu se za iste činioce koriste različiti nazivi. Od onih koji se koriste u vojnostručnoj literaturi, kao najvažniji mogu se izdvojiti: pravovremenost obavljanja zadatka (vreme reagovanja); neprekidnost podrške; ekonomičnost trošenja borbenog resursa avijacije; tačnost dolaska na objekat dejstva, njegovo pronalaženje i raspoznavanje; efikasnost upotrebe naoružanja (ubojna sredstva); usklađenost vatrenih udara avijacije i podržavanih jedinica, i efikasnost savlađivanja neprijateljeve PVO.

Pravovremenost obavljanja zadatka. Povećanje manevarskih sposobnosti snaga i sredstava jedinica kopnene vojske, visok intenzitet i tempo izvođenja borbenih dejstava na kopnu, masovna upotreba različitih borbenih sredstava i mogućnost njihove iznenadne pojave na bojištu, brzog dejstva i nestajanja (promena položaja), i slično, zahtevaju da vreme od postavljanja zahteva za dejstvo avijacije do njenog udara po određenim objektima (vreme reagovanja) bude što je moguće kraće.

U ratu u Vijetnamu vreme reagovanja američke avijacije na zahteve jedinica kopnene vojske iznosilo je 30–45 minuta, od čega je formiranje i odobravanje zahteva trajalo oko deset, dostavljanje zahteva jedinicama avijacije – oko pet minuta, a ostalo vreme (15–30 minuta) bilo je potrebno za poletanje, let do cilja i napad. Na taktičkim vežbama snaga NATO u zemljama zapadne Evrope vreme reagovanja avijacije u neposrednoj vazduhoplovnoj vatrenoj podršci jedinicama kopnene vojske bilo je nešto duže – 40–90 minuta.

Vreme reagovanja avijacije može se skratiti na više načina: skraćivanjem vremena donošenja odluke o angažovanju avijacije i prenosa zahteva do izvršilaca (posada u pripravnosti na aerodromu ili u vazдушnom prostoru), što se postiže, između ostalog, uspostavljanjem direktnih kanala veze od komande jedinice kopnene vojske do aerodroma baziranja avijacije; skraćivanjem vremena za pripremu aviona za poletanje, što se može postići držanjem aviona i posada u najvišem stepenu pripravnosti na aerodromu ili u vazдушnom prostoru; skraćivanjem vremena leta od aerodroma baziranja (zone očekivanja) do objekta dejstva, što se postiže baziranjem bliže liniji borbenog dodira, odnosno određivanjem zona očekivanja bliže objektu dejstva; skraćivanjem vremena za pripremu posada za obavljanje zadatka, što se može postići prethodnom pripremom standardnih elemenata leta (marš-rute, manevra napada, varijante opterećenja aviona itd.).

Osnovni način dejstva avijacije u neposrednoj vazduhoplovnoj vatrenoj podršci jeste dejstvo iz pripravnosti na aerodromu – iz pripravnosti broj 1, izuzetno broj 2, ili iz pripravnosti na poletno-sletnoj stazi (u njenoj neposrednoj blizini). U tom slučaju, kako su pokazale praktične provere na vežbama poslednjih godina, vreme reagovanja može biti svedeno na 15–45 minuta.

Dejstvo iz pripravnosti u vazдушnom prostoru (iz zona očekivanja) omogućava znatno kraće vreme reagovanja u odnosu na dejstvo iz pripravnosti na aerodromu, ali se zbog neekonomičnosti primenjuje ređe, pre svega:

- kada se zahteva dejstvo avijacije u najkraćem mogućem roku;

- kada je dejstvo u prihvatljivom roku iz pripravnosti na aerodromu teško ostvarljivo, a velika je verovatnoća da će avioni koji polete u zonu očekivanja biti i angažovani za dejstvo po određenim objektima;

- za obavljanje posebnog zadatka, koji zahteva isključivo dejstvo iz pripravnosti u vazдушnom prostoru, ali za kraće vreme (u kritičnim fazama izvođenja borbenih dejstava).

Zavisno od situacije na kopnu i u vazдушnom prostoru, dejstvo iz pripravnosti u vazдушnom prostoru može biti neprekidno tokom dana, ili periodično – u svitanje, sumrak, u uslovima nejasne situacije na bojištu, prekida (narušenih) veza

komandovanja i sadejstva, i slično. Vreme reagovanja može se skratiti i izdavanjem zadataka posadama aviona posle poletanja, čime se skraćuje vreme za njihovu pripremu, ali je u tom slučaju neophodna visoka obučenost i uvežbanost pilota, pripremljenost za više varijanata dejstva, univerzalnost bojnog kompleta aviona koji omogućava uništenja različitih ciljeva i razvijen sistem komandovanja i navođenja. Za avione koji dejstvuju iz pripravnosti u vazдушnom prostoru treba, kad god je to moguće, odrediti rezervne ciljeve. Ukoliko se ne pojave ciljevi koji se očekuju u toku dežurstva određene grupe aviona u zoni očekivanja, treba ih, po isteku određenog vremena, uputiti na rezervne ciljeve i tako korisno upotrebiti letove. Avioni sa vertikalnim poletanjem i sletanjem (VTOL) omogućavaju relativno kratko vreme reagovanja jer baziraju na uređenim površinama bliže liniji borbenog dodira (objekta dejstva). Osim kratkog vremena reagovanja, koje u pojedinim slučajevima – kada je udaljenost površina baziranja aviona do objekta dejstva 50 km – ne premašuje 10–12 minuta, što je praktično provereno na brojnim vežbama u zemljama zapadne Evrope, te avioni mogu u toku dana ostvariti veliki broj borbenih letova (8–10).²

Neprekidnost podrške. Neprekidnost dejstva avijacije (danas i noću, u povoljnim i složenim meteorološkim uslovima, u svako doba godine) jedan je od značajnih zahteva savremenog rata kako u vazдушnom prostoru, tako i na kopnu i moru. Jedinice kopnene vojske borbeno dejstvo izvode u svim vremenskim uslovima i u svako doba godine, pa je zahtev za njenom neprekidnošću i pred neposrednom vazduhoplovnom vatrenom podrškom sasvim razumljiv. Neprekidnost vazduhoplovne vatrene podrške uopšte, a neposredne posebno, uslovljena je mogućnošću obezbeđenja pravovremenih i pouzdanih podataka o objektima dejstva, letno-tehničkim karakteristikama aviona (sposobnost da leti u svim vremenskim uslovima), mogućnostima njegove opreme za otkrivanje i identifikaciju ciljeva na kopnu, kao i nišanske opreme i ubojnih sredstava da precizno pogode i sigurno unište ili neutrališu cilj.

² Britanski avioni VTOL, tipa *Harrier*, na vežbama u Nemačkoj izvodili su po osam letova dnevno, u trajanju od po 30 minuta, svaki sa improvizovanih letelišta blizu linije borbenog dodira. Za devet dana 28 aviona *Harrier* izvelo je 1.120 letova, pri čemu su piloti izvodili, prosečno, po 5-6 letova dnevno.

Savremeni borbeni avioni opremljeni su pilotažnim i nišansko-navigacijskim uređajima i naoružani ubojnim sredstvima koja im omogućavaju efikasno dejstvo po različitim ciljevima, uključujući i pokretne i malorazmerne, u gotovo svim vremenskim uslovima. Ipak, u lokalnim ratovima na Bliskom istoku i u ratu za Foklande avijacija je noću izvela svega dva odsto letova za vatrenu podršku od ukupnog broja borbenih letova. U ratu u Persijskom zalivu (1991) taj procenat je bio znatno veći, zahvaljujući masovnijoj upotrebi aviona treće generacije (*Tornado*, *F-15*, *F-16* i slično), aviona stelte-tehnologije (*F-117*) i savremenih vođenih ubojnih sredstava. Međutim, avioni ranijih generacija, kojih još uvek ima u znatnom broju u naoružanju ratnih vazduhoplovstava mnogih zemalja, među kojima i našem, ne mogu efikasno da dejstvuju po ciljevima na kopnu pri ograničenoj vidljivosti (noću i u složenim meteorološkim uslovima danju). U tom slučaju, neposredna vazduhoplovna vatrena podrška jedinicama kopnene vojske ograničena je, uglavnom, samo na dobru vidljivost cilja, tj. moguća je danju u povoljnim meteorološkim uslovima i noću pri veštačkom osvetljavanju cilja, što znatno umanjuje njenu efikasnost, odnosno ne može se ostvarivati neprekidno.

Ekonomično trošenje borbenog resursa avijacije. Ekonomija snaga i sredstava, kao jedan od važnih principa rata, značajno je načelo i u izvođenju neposredne vazduhoplovne vatrene podrške. Racionalno trošenje borbenog resursa avijacije uslovljeno je time što su potrebe za vazduhoplovnom vatrenom podrškom jedinica KoV u savremenim uslovima mnogo veće nego ranije i, uglavnom, premašuju mogućnosti avijacije. Pored toga, sadašnji borbeni avioni su veoma skupi, pa ih i zbog toga treba racionalno koristiti. Naime, u neposrednoj vazduhoplovnoj vatrenoj podršci jedinicama kopnene vojske avijaciju treba upotrebljavati prvenstveno na glavnim pravcima (na težištu napada – odbrane) i za uništenje (neutralisanje) objekata koje je nemoguće uništiti sredstvima kopnene vojske. Cepkanje odobrenog naprezanja na veliki broj objekata dejstva i njegovo neracionalno, preterano brzo trošenje treba izbegavati, jer, pored malog efekta, to može učiniti da u najkritičnijim fazama boja (operacije) vatrena podrška izostane zbog prethodno utrošenog odobrenog naprezanja.

Tačnost dolaska na objekat dejstva, njegovo pronalaženje i raspoznavanje. Velika brzina reagovanja avijacije, neprekidnost podrške, ekonomično trošenje resursa i drugi činioci koji utiču na efikasnost dejstva avijacije gube smisao ukoliko posade aviona ne dođu tačno na objekat dejstva, ne pronađu ga i raspoznaju, a zatim i unište. Savremena nišansko-navigacijska oprema aviona poslednjih generacija omogućava visoku tačnost (po mestu i vremenu) dolaska u rejon objekta dejstva, njegovo brzo pronalaženje i raspoznavanje gotovo u svim vremenskim uslovima. Korišćenjem podataka sa satelitskih navigacijskih sistema, kao što je, na primer, američki sistem NAVSTAR, postiže se visoka tačnost dolaska na cilj nezavisno od vremenskih uslova, što je i praktično pokazano u ratu u Persijskom zalivu. Međutim, posade aviona ranijih generacija, koji nisu opremljeni takvim uređajima, ne mogu da postignu tako visoku tačnost dolaska na cilj i toliku brzinu njegovog pronalaženja i raspoznavanja u uslovima ograničene vidljivosti. U tom slučaju sposobnost pilota za vođenje aviona vizuelnom orijentacijom, vizuelno pronalaženje i raspoznavanje objekata dejstva, određivanje daljine do cilja pomoću oka itd. imaju poseban značaj u neposrednoj vazduhoplovnoj vatrenoj podršci. Za lakše i brže otkrivanje ciljeva koriste se njihovi demaskirajući znaci – dim, prašina, tragovi od točkova i gusenica, trase lansiranih raketa klase zemlja-zemlja ili zemlja-vazduh itd.

Efikasnost upotrebe naoružanja (ubojna sredstva). Visoka preciznost pogađanja i visoka verovatnoća uništenja objekta dejstva jedan je od osnovnih zahteva upotrebe vazduhoplovnog naoružanja u vatrenoj podršci. Iskustvo iz lokalnih ratova na Bliskom istoku, posebno iz rata u Persijskom zalivu, pokazalo je da se upotrebom vođenih ubojnih sredstava postiže visoka verovatnoća pogađanja i uništenja različitih objekata na zemlji, uključujući i pokretne i malorazmerne. Njihovim lansiranjem (otkačivanjem) van granica zone dejstva sredstava neposredne PVO objekta postiže se visoka bezbednost posada i aviona. Međutim, zbog visoke cene, upotreba vođenih ubojnih sredstava još uvek je relativno mala – do rata u Persijskom zalivu nije prelazila pet, a u tom ratu je dostigla jedva nešto više od sedam odsto. Stoga se može opravdano računati na to da će borbena avijacija u vatrenoj podršci još dugo dejstvovati

pretežno nevođenim ubojnim sredstvima, čija je verovatnoća pogađanja znatno manja od one za vođena ubojna sredstva.

Usklađenost vatrenih udara avijacije i podržavanih jedinica. Tačna usklađenost vatrenih udara avijacije i podržavanih jedinica po mestu, vremenu i objektima jedan je od značajnih preduslova za maksimalno iskorišćenje borbenih potencijala i efekata dejstva borbenih sredstava. Precizno usklađivanje udara iz vazdušnog prostora i sa kopna, na bojištu, neophodno je pri raspodeli ciljeva između avijacije i jedinica kopnene vojske, određivanju redosleda dejstva i linija razgraničenja (zone odgovornosti), kao i za bezbednost sopstvenih snaga (sprečavanje dejstva po sopstvenim snagama i sredstvima). Pri usklađivanju dejstva avijacije i jedinica kopnene vojske treba polaziti od toga da avijacija dejstvuje po objektima koje je teško ili nemoguće uništiti sredstvima kopnene vojske. Dejstva aviona i borbenih sredstava jedinica kopnene vojske u jedinstvenoj borbenoj zoni razgraničavaju se po vremenu i linijama. Proces usklađivanja vatrenih udara avijacije i jedinica kopnene vojske znatno usložavaju raznovrsnost, pokretljivost i različit stepen otpornosti ciljeva na bojištu, nepredvidivost toka borbenih dejstava neprijatelja, obilje mogućih taktičkih varijanata i postupaka (scenariji), otežano prikupljanje, obrada, prikazivanje i prenos podataka o situaciji na kopnu i u vazdušnom prostoru.

Efikasnost savlađivanja neprijateljeve PVO. Savlađivanje neprijateljeve PVO veoma je aktuelan problem, pa se njegovim rešavanjem bave vojni stručnjaci svih zemalja. On je posebno aktueliziran nakon uvođenja u naoružanje raketnih sistema PVO različitog domena i sistema vođenja, radarskih sistema za otkrivanje i praćenje ciljeva u vazdušnom prostoru i navođenja raketa na njih, kao i lovačkih aviona visokih borbenih mogućnosti.

Istraživani su, uvežbavani i u praksi primenjivani različiti načini savlađivanja PVO, pri čemu su preporučivana, uglavnom, tri principa: (1) kad god je moguće treba izbegavati dejstvo po sredstvima PVO; (2) ako to nije moguće, treba preduzeti mere za smanjivanje njihove efikasnosti masovnom primenom sredstava za protivelektronska dejstva, i (3) ako ni to nije moguće, treba ih neutralisati (uništiti) vatrenim dejstvima.

Let na malim i granično malim visinama smatran je (i još uvek se smatra) jednim od efikasnijih načina za savlađivanje

PVO. Takav let, pri visokim podzvučnim brzinama (0,8–0,9 maha) značajno smanjuje efikasnost PVO zbog kratkog vremena od otkrivanja aviona do dejstva sredstava PVO, kratkog vremena zadržavanja aviona u zoni efikasnog dejstva PVO (moguć manji broj ispaljenih artiljerijskih rafala, odnosno lansiranja raketa), ograničenosti upotrebe pojedinih tipova raketa pri velikim brzinama leta i određenim rakursima aviona itd. Međutim, na malim visinama povećava se verovatnoća pogađanja aviona vatrom iz streljačkog i lakog artiljerijskog naoružanja, posebno pri manjim brzinama leta.³

Iskustvo iz lokalnih ratova vođenih posle Drugog svetskog rata pokazalo je da je avijacija imala najviše gubitaka pri izvođenju borbenih dejstava u neposrednoj vazduhoplovnoj vatrenoj podršci, a u okviru nje – iznad objekta dejstva. To se, naravno, odnosi na dejstvo nevođenim ubojnim sredstvima koja se lansiraju (otkačuju) sa udaljenosti koja je u granicama zone efikasnog dejstva sredstava neposredne protivvazdušne odbrane.

Pri vatrenoj podršci jedinicama kopnene vojske avijacija, pored leta na malim i granično malim visinama, primenjuje i druge načine za savlađivanje neprijateljeve PVO, kao što su: izvođenje protivraketnog, protivartiljerijskog i protivlovačkog manevra, protivelektronska dejstva, obmanjivanje itd., a u krajnjem i neutralisanja sredstava PVO vatreanim udarima. U praksi se pokazalo da se kompleksnom primenom tih i drugih mera i postupaka postiže visoka efikasnost u savlađivanju neprijateljeve protivvazdušne odbrane.

ORGANIZOVANJE I OSTVARENJE SADEJSTVA

Borbena dejstva u savremenom boju (operaciji) jedinice kopnene vojske izvodiće najčešće u tesnom sadejstvu s avijacijom. Velike borbene mogućnosti jedinica kopnene vojske i avijacije i sve složeniji uslovi za izvođenje združenog boja (operacije) zahtevaju strogu koordinaciju njihovih dejstava po ciljevima, zadacima, vremenu i načinima izvođenja. Time se

³ U Vijetnamu je, u prvih godinu i po dana rata, oko 60 odsto ukupnih gubitaka američke avijacije bilo od dejstva protivavionskih topova kalibra 37, 57 i 85 mm. Iznad Južnog Vijetnama, jedan pogodak streljačkih naoružanjem kalibra do 12,7 mm, za avione F-105, postizan je na 90 avio-poletanja, za F-5 na 240 avio-poletanja, a za jurišne avione manjih brzina situacija je bila katastrofalna: za dve godine rata Amerikanci su iznad Južnog Vijetnama izgubili 182 jurišna aviona tipa A-1 (klipni) i A-37 (mlazni).

stvaraju povoljni uslovi za potpunije iskorišćenje potencijalnih borbenih mogućnosti kopnenih snaga i avijacije i kompenzovanje slabih strana jednih jakim stranama drugih. Uz to, povećava se i ukupna jačina dejstva po neprijatelju.

Organizovanje i ostvarenje sadejstva između jedinica kopnene vojske i avijacije u borbenim dejstvima uslovljeni su, pre svega, razvojem sredstava ratne tehnike kojima su naoružani, promenama u organizacijskoj strukturi jedinica, oblicima i načinima izvođenja borbenih dejstava na kopnu i u vazдушnom prostoru i jačanjem međusobne zavisnosti borbenih dejstava jednih i drugih na taktičkom i operativnom nivou. Dobro organizovano i neprekidno održavano sadejstvo povećava verovatnoću razbijanja i uništenja brojno jačeg neprijatelja i postizanje ciljeva boja (operacije) uz minimalne vlastite gubitke. Loše organizovano, narušeno ili neostvareno sadejstvo dovodi do slabljenja borbene sposobnosti angažovanih snaga, neusklađenosti, međusobnog ometanja i, u krajnjem, do značajnog smanjenja efikasnosti njihovih dejstava, odnosno do neobavljanja postavljenog zadatka.

Sadejstvo između jedinica kopnene vojske i avijacije organizuje se zavisno od sastava angažovanih snaga i sredstava, zamaha njihovih dejstava, karaktera zadataka koje obavljaju i cilja koji treba da postigne. Njegov smisao je, pre svega, u preciznoj raspodeli zadataka (objekti dejstva) i određivanju postupnosti angažovanja snaga.

Letno-tehničke karakteristike (brzina, dolet, vatrena moć i slično) i taktičke mogućnosti (manevarske mogućnosti, sposobnost za brzo izražavanje i prenos težišta dejstva po frontu i dubini, koncentracija vatre u kratkom vremenu i slično) aviona taktičke avijacije bitno se razlikuju od karakteristika drugih borbenih sredstava namenjenih za uništenje (neutralisanje) objekata na zemlji. Zbog toga međusobni odnosi jedinica kopnene vojske i avijacije, naoružani različitim borbenim sredstvima, mogu da se uređuju samo jasnom, preciznom koordinacijom i usklađivanjem njihovih dejstava. Sadejstvo između avijacije i jedinica kopnene vojske organizuje komandant jedinice (sastava) kopnene vojske koja izvodi boj (operaciju), i to prvenstveno za potrebe i u interesu snaga koje dejstvuju na glavnom pravcu (obavljaju težišni zadatak). Osnovu za organizovanje sadejstva čini odluka komandanta za boj (operaciju), u kojoj se, pored ostalog, određuju: cilj, zadatak, način, redosled i postupnost dejstva i

vatrenog uništenja neprijatelja, linije (pojasevi) razgraničenja rejona dejstva avijacije i kopnenih snaga, organizacija komandovanja, veze, obaveštenja – izveštavanja, i drugo. Posebno je važno i neophodno da se jasno odrede zadaci koje zajednički obavljaju jedinice kopnene vojske i avijacija i moguće varijante izvođenja borbenih dejstava. Jedinicama kopnene vojske i avijacije koje učestvuju u dejstvima u boju (operaciji) precizno se određuju, pre svega: vreme, mesto i način dejstva; rejon, objekat i vreme nanošenja udara, i način organizovanja svih vrsta obezbeđenja borbenih dejstava. Osnove organizovanja i ostvarenja sadejstva treba razraditi još u miru i uvežbavati ih i usavršavati u toku borbene i taktičke obuke prema planovima upotrebe jedinica u početnom periodu rata, na određenom prostoru i pravcima. Nakon početka ratnih dejstava, način organizovanja i ostvarenja sadejstva treba usklađivati s konkretnom situacijom na bojištu (u zoni boja, operacije).

Uvođenje u naoružanje jedinica kopnene vojske i avijacije novih borbenih sredstava veoma visokih borbenih mogućnosti, novih tehničkih sredstava za rukovođenje borbenim dejstvima, komandovanje jedinicama i upravljanje vatrom, sistema za protivelektronska dejstva i drugo, umnogome usložava proces planiranja, organizovanja i ostvarenja sadejstva uopšte, a time i sadejstva između jedinica kopnene vojske i avijacije. Usklađivanje borbenih dejstava na taktičkom i višem nivou između jedinica kopnene vojske i avijacije, kao i između njih i suseda i jedinica za obezbeđenje borbenih dejstava, zahteva angažovanje znatnih snaga i sredstava. Visoka dinamičnost borbenih dejstava, brza i nagla promena situacije na zemlji i u vazдушnom prostoru, angažovanje brojnih snaga i različitih sistema oružja na velikom prostoru zahtevaju brzi protok informacija, odnosno visok stepen automatizacije procesa prijema (prikupljanje), obrade, prikazivanja i prenosa podataka o situaciji na zemlji i u vazдушnom prostoru.⁴ Tamo gde takva tehnika nedostaje ili se, iz bilo kojih razloga, ne može koristiti, neophodno je da se pravovremeno iznađu i pripreme dokumenta čiji oblik, sadržaj i funkcionalnost omogućavaju brz operativan rad svim subjektima koji učestvuju u planiranju, organizovanju i ostvarenju sadejstva.

⁴ Efikasna upotreba raznorodnih multinacionalnih snaga u ratu u Persijskom zalivu, raspoređenih na velikom prostoru, bila je moguća, pored ostalog, i zbog snažne informatičke podrške.

Zadatke avijaciji za neposrednu vazduhoplovnu vatrenu podršku, u okviru odobrenog naprezanja (broj avio-poletanja), postavlja komandant jedinice kopnene vojske preko organa RV i PVO za sadejstvo, koji je, zajedno s odgovarajućim organima operativne vazduhoplovne komande, odgovoran za pripremu i dejstvo avijacije. Analizom dosadašnjih iskustava iz upotrebe avijacije u neposrednoj vazduhoplovnoj podršci kopnenim snagama u lokalnim ratovima, na vežbama, kao i u borbenim dejstvima na teritoriji Slovenije i Hrvatske u toku 1991. godine uočene su određene greške, među kojima posebnu pažnju treba obratiti na:

- upotrebu avijacije za uništenje i onih ciljeva koji su, prema mestu, vremenu i efektu, mogli biti uništeni sredstvima jedinica kopnene vojske;

- nedovoljnu koordinaciju i sadejstvo između jedinica kopnene vojske i avijacije na taktičkom i operativnom nivou;

- neracionalno i neekonomično trošenje resursa avijacije;

- nedostatak pravovremenih, potpunih i pouzdanih podataka o objektima dejstva, kao i na rezultate (efekti) vatrenih udara avijacije.

Upotreba avijacije za uništenje ciljeva koji su u dometu borbenih sredstava jedinica kopnene vojske i koji mogu biti uništeni (neutralisani) u zadatom roku, mestu i u potrebnom stepenu jedna je od najčešćih slabosti pri planiranju dejstva avijacije u neposrednoj vazduhoplovnoj vatrenoj podršci. To je posledica, uglavnom, nedovoljnog shvatanja namene i mogućnosti borbenih aviona, potrebe za njihovim angažovanjem onda kada je najpotrebnije, kao i želja pojedinih komandanata jedinica kopnene vojske i njihovog verovanja da se dejstvom avijacije i takvi ciljevi mogu brže i sigurnije uništiti. Time se borbenim avionima pridaje uloga dalekometnih artiljerijskih oruđa, a njihov doprinos uspehu borbenih dejstava na bojištu svodi se na najmanju meru.

Propusti u koordinaciji i sadejstvu jedinica kopnene vojske i avijacije u neposrednoj vazduhoplovnoj vatrenoj podršci onemogućavaju iskorišćenje efekata njihovih dejstava, umanjuju stepen iskorišćenja borbenih mogućnosti jednih i drugih, dovode do neusklađenosti dejstava po mestu, cilju i vremenu, a u pojedinim slučajevima i do nanošenja gubitaka sopstvenim snagama. U uslovima visoke dinamičnosti borbenih dejstava, velike pokretljivosti jedinica, nepostojanja jasno izražene i neprekidne linije fronta i isprepletenosti neprijateljevih i

vlastitih snaga na prednjem kraju (u pretpolju) nemoguće je bez preciznog planiranja, jasnog definisanja vremena i mesta udara i primene odgovarajuće signalizacije, sprečiti slučajeve dejstva po sopstvenim snagama.

U Drugom svetskom ratu i lokalnim ratovima vođenim posle njega primenjivana su različita sredstva za obeležavanje položaja vlastitih snaga: platna, dim, signalne rakete itd. I u našoj narodnooslobodilačkoj borbi, u završnim operacijama za oslobodjenje zemlje, korišćena su platna i signalne rakete za označavanje položaja naših jedinica. Štab 3. armije, 11. marta 1945, izdao je posebno uputstvo za korišćenje tih signalnih sredstava⁵ a 13. marta to isto je učinio i Štab 4. armije.⁶ U zapovesti komandanta 3. armije, general-lajtnanta Koste Nađa, jedna tačka sadrži odredbu o načinu održavanja veze između avijacije i jedinica armije u nastupanju ka Bjelovaru i Varaždinu.⁷ I pored primene signalnih sredstava, problem bezbednosti sopstvenih trupa ni u Drugom svetskom ratu ni u lokalnim ratovima, uključujući i rat u Persijskom zalivu, nije bio rešen na zadovoljavajući način – slučajevi dejstva avijacije po sopstvenim trupama nisu bili isključeni. Radi sprečavanja nanošenja gubitaka sopstvenim snagama (jedinice kopnene vojske, odnosno avijacije), kad god je to moguće, treba izbegavati istovremeno dejstvo artiljerije, minobacača, raketnih sistema zemlja-zemlja, aviona i helikoptera po neprijateljevim objektima u rejonu ograničenih razmera. Takva zajednička dejstva treba planirati i izvoditi tako da se dejstvo pojedinih sredstava odvađa vremenski ili po mestu (daljina).

Racionalno i ekonomično trošenje resursa sredstava ratne tehnike je opšti zahtev, koji važi za sva sredstva i sva borbena dejstva. To je posebno izraženo kada se radi o avijaciji, jer su avioni i helikopteri veoma skupi. Neracionalno i neekonomično trošenje resursa borbene avijacije u neposrednoj vazduhoplovnoj vatrenoj podršci kopnenim snagama na bojištu posledica je, pre svega, nejedinstvenog shvatanja principa njene upotrebe i neosnovanog nastojanja komandanata jedinica kopnene vojske da avijacija u što većem broju, i što češće, dejstvuje po objektima koji su u vidokrugu ljudstva tih jedinica radi podizanja i održavanja njihovog visokog morala, kao i

⁵ Zbornik NOR, tom X, knj. 2, dok. br. 33.

⁶ Isto, dok. br. 39.

⁷ Isto, dok. br. 155.

namere komandanata avijacijskih jedinica da određivanjem većeg broja aviona i veće količine ubojnih sredstava od proračunate stvore izvesnu rezervu u pogledu sigurnog uništenja (neutralisanja) određenog objekta dejstva. Odobreno naprezanje avijacije za neposrednu vatrenu podršku komandanti jedinica kopnene vojske treba racionalno da troše. Oni ne bi trebalo da raspoložive potencijale avijacije utroše u vreme i na mestu kada i gde ta dejstva ne dovode do odlučujućih rezultata. Takav način trošenja resursa avijacije najčešće dovodi do toga da podrška avijacije izostane onda kada je najpotrebnija.

Prilikom upotrebe avijacije u vatrenoj podršci treba imati jasno izraženo težište. Angažovanje na velikom prostoru borbenih aviona visokih borbenih mogućnosti za otkrivanje i uništavanje pojedinačnih, malorazmernih, pokretnih i slabootpornih ciljeva, kao što su minobacači, snajperisti, pojedinačna sredstva za protivoklopnu borbu i protivvazдушnu odbranu itd., dovodi do neracionalnog trošenja resursa i postizanja slabih efekata. Takođe, nastojanje komandanata jedinica kopnene vojske da se u okviru neposredne vazduhoplovne vatrene podrške stavi pod udar što veći broj objekata dovodi do neracionalnog rasipanja snaga avijacije na više-manje važnih ciljeva, umesto sasređivanja snaga na težišne objekte, čijim se uništenjem (neutralisanjem) značajno doprinosi uspehu boja (operacije).

Uspešno organizovanje i izvođenje borbenih dejstava u neposrednoj vazduhoplovnoj vatrenoj podršci uslovljeno je obezbeđenjem pravovremenih (po mogućstvu u realnom vremenu), potpunih i pouzdanih izviđačkih podataka o objektima dejstva. Zbog čestih i brzih promena na bojištu, visoke dinamičnosti borbenih dejstava, čestog premeštanja snaga i sredstava itd., neophodno je neprekidno prikupljanje, obrada i dostavljanje izviđačkih podataka zainteresovanim komandama i jedinicama KoV i RV i PVO. Podaci o objektima dejstva na bojištu mogu se prikupljati vizuelnim izviđanjem i izviđanjem pomoću tehničkih sredstava – aerofoto-kamerama, radarskim, laserskim, televizijskim i infracrvenim uređajima. Ratna vazduhoplovstva koja u svom naoružanju nemaju avione opremljene savremenom izviđačkom opremom primenjivaće uglavnom vizuelno i aerofoto-izviđanje.

U praksi se često avijaciji ne obezbeđuju kvalitetni izviđački podaci o objektima dejstva. Oni su često nepotpuni, nepouzdati, kasno dostavljeni i zastareli, što znatno otežava pronalaženje i raspoznavanje objekata, određivanje odgovarajućih ubojnih sredstava za njihovo uništenje i pravca napada, i slično. Zbog nedostatka podataka o stanju i rasporedu borbenih sredstava PVO gubici avijacije premašuju očekivane i prihvatljive. Ponekad izostaje saradnja između komandi rodovskih jedinica kopnene vojske i avijacije, taktičkog i operativnog nivoa, u razmeni informacija o potencijalnim objektima dejstva. Zbog nedostatka koordinacije između tih komandi događa se da iste objekte izviđaju i kopnene i avijacijske jedinice. Racionalna upotreba snaga i sredstava za izviđanje, neprekidna razmena prikupljenih podataka, pravovremeno i jasno postavljanje zahteva o prioritetima izviđanja doprinose kvalitetnom obezbeđenju posada aviona podacima o objektima dejstva, što se povoljno odražava na efikasnost njihovih dejstava u neposrednoj vatrenoj podršci.

Pouzdati podaci o rezultatima (efekti) vatrenih udara avijacije preduslov su za planiranje narednih dejstava. Njih mogu da prikupljaju i dostavljaju same posade – osmatranjem efekata svojih dejstava (gađanje, raketiranje, bombardovanje), vazduhoplovni oficiri za navođenje – neposrednim osmatranjem i posade izviđačkih aviona – kontrolnim izviđanjem nakon završenog dejstva, kao i ljudstvo komandi i jedinica kopnene vojske koje je avijacija podržavala. U praksi se pokazuje da se to ne čini uvek, odnosno da su podaci o rezultatima dejstva često nepotpuni i nepouzdati, što može imati za posledicu suvišno trošenje resursa ponavljanjem dejstva po već uništenim (neutralisanim) objektima ili izlaganje jedinica kopnene vojske teškim gubicima zbog lažnog uverenja da su ti objekti uništeni (neutralisani).

Racionalno korišćenje mogućnosti avijacije u neposrednoj vazduhoplovnoj vatrenoj podršci i sprečavanje dejstva po sopstvenim trupama uslovljeni su razrešenjem brojnih pitanja, među kojima su: način i nadležnost u odlučivanju o angažovanju avijacije; određivanje snaga i objekata dejstva; pozivanje, obezbeđivanje i navođenje posada aviona na objekte dejstva i kontrola rezultata dejstva. U našim dokumentima (pravila, uputstva, instrukcije i sl.) ta pitanja su, uglavnom, definisana.

Međutim, pojedini postupci u planiranju i organizovanju sadejstva ili nisu dovoljno jasno precizirani ili nalažu uskladjivanje s novim zahtevima savremenih borbenih dejstava i nastalim promenama u organizacijskoj strukturi, opremi i naoružavanju jedinica kopnene vojske i avijacije. To se odnosi, pre svega, na način i put pokretanja i dostavljanja zahteva za podršku, pozivanja avijacije, održavanje veze (kontrole leta) u odlasku i povratku sa zadatka, navođenje na objekte dejstva, preusmeravanje na rezervne objekte dejstva (nove zadatke) itd.

Jedan od mogućih načina za razrešenje tog problema u nas mogao bi biti zahtev za podršku avijacijom koji bi podnosio komandant bataljona, izuzetno komandir čete. Zahtev treba da ide preko komande brigade u komandu operativne jedinice (na primer, korpusa), gde bi se analizirao uz pomoć vazduhoplovnog oficira za vezu. Ukoliko se oceni kao opravdan bio bi upućen višoj (operativno-strategijskoj) komandi na ocenu i odobrenje. Viša komanda (komanda vojišta, operativne grupe), u kojoj se nalazi organ RV i PVO (ili predstavnici komande korpusa RV i PVO), treba da oceni njegovu opravdanost i donese konačnu odluku. Ukoliko ga prihvati, naređuje njegovu realizaciju u okviru odobrenog naprezanja avijacije, preko komande korpusa RV i PVO, a povratnom informacijom obaveštava podnosioca zahteva o svojoj odluci. Komanda korpusa RV i PVO, po prijemu naređenja za podršku treba da naredi avijacijskoj jedinici (avijacijskoj brigadi ili neposredno eskadrili) obavljanje borbenog zadatka. Naređenjem se može odrediti: broj aviona, objekat dejstva, marš-ruta, vreme udara, varijanta opterećenja aviona, način napada itd. Zadatak posadama izdaje komandant (komandir) jedinice, nakon upoznavanja s naređenjem i posle neophodne procene situacije.

U hitnim slučajevima, zahtev za podršku mogao bi komandi vojišta (operativne grupe) da uputi neposredno komandant bataljona, preko vazduhoplovnog oficira za navođenje ili vezu (ukoliko ga ima). Ukoliko se prihvati, put do njegove realizacije je isti kao prilikom redovnog dostavljanja zahteva, a povratnom informacijom bi trebalo da se o donetoj odluci obaveste, pored podnosioca zahteva, i sve komande po vertikalni. Takve hitne zahteve ispunjavaju posade koje su u

pripravnosti na aerodromu ili u vazdušnom prostoru, a zadatak primaju preko radija. Može biti razrađena i varijanta da se zahtev iz komande bataljona (brigade) uputi direktno avijacijskoj jedinici, s tim da upućivanje zahteva, preko sredstava veze, sluša i određeno lice iz komande vojišta (operativne grupe). Ukoliko je zahtev opravdan i uklapa se u zamisao i plan dejstva, lice iz komande vojišta dopušta njegovu realizaciju, a u protivnom interveniše i zabranjuje ga.

Posle poletanja, u letu ka objektu dejstva, vođe grupa bi trebalo da održavaju vezu s operativnim centrom komande korpusa RV i PVO (a on s operativnim centrom komandnog mesta komande vojišta), odnosno s isturenim komandnim mestom korpusa RV i PVO na komandnom mestu komande vojišta, kako bi mogle da budu pravovremeno obaveštene o situaciji u vazdušnom prostoru, eventualnim promenama zadatka ili preusmerene na drugi (rezervni) objekat dejstva ili zadatak. Na određenoj udaljenosti od objekta dejstva posade treba da pređu na vezu sa vazduhoplovnim oficijom za navođenje (VON), koji ih informiše o karakteristikama objekta dejstva, njegovoj poziciji, poziciji vlastitih snaga, pravcu napada, i drugom.

O ulozi vazduhoplovnih oficira za navođenje u nas se često govori, ali se, i pored toga, nedovoljno shvata njegova uloga, potrebna stručnost, psihofizičke i druge sposobnosti koje treba da poseduje. Od njega se zahteva da poznaje taktiku jedinica kopnene vojske i avijacije, način organizovanja i ostvarenja sadejstva među njima, letno-tehničke karakteristike aviona, njihove opreme i naoružanja, kao i da bude uvežban u komandovanju posadama aviona nad bojištem (objektom dejstva). Za sada su vazduhoplovni oficiri za navođenje opremljeni radio-stanicama za vezu sa posadama u vazdušnom prostoru. Da bi imao dobru preglednost objekata dejstva mora da izabere pogodan položaj na zemljištu. To su obično uzvišenja – prirodna ili veštačka, a u nekim slučajevima navođenje se može obavljati iz aviona ili helikoptera. Svoj položaj mora dobro da maskira da ne bi bio lako otkriven i uništen. Svoj položaj na zemljištu najlakše demaskira kada koristi signalne rakete za pokazivanje pravca napada i objekata dejstva.

Zaključak

Organizovanje i ostvarenje sadejstva između avijacije i jedinica kopnene vojske u savremenom ratu, koji su uslovljeni razvojem sredstava ratne tehnike, promenama u organizacionoj strukturi jedinica avijacije i kopnene vojske, oblicima i načinima izvođenja borbenih dejstava na kopnu i u vazдушnom prostoru, sve su značajniji. Sve veće borbene mogućnosti avijacije i kopnenih snaga i sve složeniji uslovi izvođenja zajedničkih dejstava nameću strogu koordinaciju njihovih dejstava po ciljevima, zadacima, mestu, vremenu i načinu izvođenja.

Uvođenje u naoružanje novih borbenih sredstava u jedinicama avijacije i kopnene vojske, novih tehničkih sredstava za rukovođenje borbenim dejstvima, komandovanje jedinicama i upravljanje vatrom, i slično, zahteva visok stepen automatizacije procesa prijema, obrade, prikazivanja i prenosa informacija o situaciji na kopnu i u vazдушnom prostoru.

Komande jedinica avijacije i kopnene vojske osnove i dokumenta za organizovanje i ostvarenje sadejstva treba da razrade u miru, da ih provere u praksi u okviru borbene i taktičke obuke, te da ih neprekidno usavršavaju prema promenama u razvoju sredstava ratne tehnike, taktike njihove upotrebe, kao i načina izvođenja borbenih dejstava na kopnu i u vazдушnom prostoru.

Uticaj izmenjenih uslova za oružanu borbu na zaštitu podataka o sopstvenim snagama

Potpukovnik mr *SVETOZAR RADIŠIĆ*

Izmenjeni uslovi za oružanu borbu utiču na promene u informacionim sistemima, što zahteva prilagođavanje ponašanja pojedinaca i vojnih organizacijskih jedinica u zaštiti sopstvenih podataka.

Na osnovu ponašanja vojnih lica, jedinica i ustanova naših oružanih snaga može se zaključiti da se promene uslova za oružanu borbu ne reflektuju na odgovarajući način na usavršavanje njenog zaštitnog mehanizma. Naime, postojeći sistem se ne može brzo menjati, a ne postoji automatizam niti razrađeni metod za njegovo usklađeno prilagođavanje eventualnim promenama.

U članku su pomenute neke od promena uslova za oružanu borbu, neki propusti u radu pojedinaca, jedinica i ustanova u vezi sa zaštitom podataka o sopstvenim snagama i neke sugestije za promene u ponašanju i, prema tome, za usavršavanje organizacije.

Navedeni predlozi namenjeni su prvenstveno onima koji koriste i prenose podatke značajne za oružane snage. Između ostalog, treba da doprinesu razumevanju da tajne ipak postoje, i pored toga što ima onih koji smatraju da vojna organizacija treba da bude biro za informacije, a koji se, istovremeno, čude povećanim gubicima u informacionom (elektronskom) ratu.

PROBLEMI ZAŠTITE PODATAKA O SOPSTVENIM SNAGAMA

Konferencija o evropskoj bezbednosti i saradnji, i u okviru nje razmena informacija o oružanim snagama i podataka o proizvodnji vojne opreme i naoružanja, izmenila je, posebno unutar članica KEBS-a, uslove za pripremu oružanih snaga za oružanu borbu. Neprekidno usavršavanje ratne tehnike i savremenih informacionih sistema neposredno utiče na uslove za oružanu borbu, a njihova promena zahteva savremeniji pristup zaštiti podataka o sopstvenim snagama. Međutim, postoje mnoge dileme oko izbora sadržaja koje treba zaštititi, a najveći problem je tromost sistema za prilagođavanje promenama.

U svim dosadašnjim ratovima veliki značaj je pridavan prikupljanju podataka o protivniku i zaštiti podataka o sopstvenim snagama. Oduvek se zna da se nedostatak podataka višestruko odražava na (ne)uspeh u obavljanju zadataka, mogućnost iznenađenja, odlučnost u komandovanju, greške u proceni i slično. Ratni sukobi između Izraela i Sirije (u dolini Beka), Velike Britanije i Argentine (oko Malvinskih ostrva) i SAD i Iraka u Kuvajtu svrstani su u tzv. elektronske ratove. Često te i slične sukobe eksperti ratne veštine podvode pod pojam *informacioni rat*. Pobednici u njima raspolagali su većim brojem valjanih i svrsishodnih informacija, koje su prikupili na najsavremeniji način, što dokazuje da je i informacija moć.¹

Razvoj sistema komunikacija i informacionih sistema omogućava oružanim snagama da budno prate promene u zoni interesa i da prikupe i pravovremeno obrade sve informacije o eventualnom protivniku radi njegovog upoznavanja i mogućnosti predviđanja. Istovremeno, olakšano je i potencirano preduzimanje svih mera zaštite podataka o sopstvenim snagama. Optimizacija u ostvarenju ta dva cilja i eventualni uspeh načelno su određeni kriterijumima *mini-max metoda*. Pošto te probleme nemaju samo obaveštajne i službe bezbednosti, potrebno je da svi pripadnici oružanih snaga prihvate činjenicu da podaci o protivniku i zaštiti podataka o sopstvenim snagama presudno utiču na ishod sukoba.²

Reagovanje naučnog kadra, školskog sistema i jedinica na novine u razvoju sredstava ratne tehnike i na savremene načine njihove primene, primenom mera zaštite podataka i prilagođavanje promenama, mora biti brzo i potpuno.³ Ta prilagođavanja su veoma značajna jer su uslov za veću borbenu gotovost oružanih snaga. Na sadržaj i funkcionisanje informa-

¹ Videti: Martin Streetly, *Information is power*, „Defence“, January 1992, p. 31. Koliko su informacije moćne najbolje su pokazala rukovodstva Slovenije i Hrvatske, koja su decenijama ugrađivala svoje ljude u savezne organe Jugoslavije, a zatim su i u toku neposrednog oružanog sukoba držali ključna mesta na najvišem nivou (dokle god su mogli) kako bi legalno crpili informacije o svom protivniku. Slično se dogodilo i sa JNA. Na mnogim važnijim funkcijama nalazili su se oficiri koji su kasnije prešli u redove neprijatelja. Teško je bilo, a može se reći i nemoguće zaštititi osnovna dokumenta kriptozastite od probijanja šifre.

² U arapsko-izraelskom ratu 1967. godine izraelska avijacija je dejstvovala samo po stvarnim ciljevima na poletno-sletnim stazama i stajankama iako su bili raspoređeni među lažne.

³ Vreme od početka projektovanja do opremanja jedinica elektronskim uređajima i sistemima u sadašnje vreme iznosi od 0,5 do 5 godina.

cionih sistema značajno utiču uslovi za oružanu borbu, koji se stalno menjaju. Na primer, vojni sateliti omogućavaju izviđanje svih stacionarnih objekata⁴, a osmotreni objekti se mogu u svako doba gađati odgovarajućim ubojnim sredstvima sa zemlje, mora i iz vazdušnog prostora. Kada je poznat raspored jedinica protivvazdušne odbrane i objekata koje brane, nema razloga za ulazak avijacije u njihove zone dejstva.⁵ Maskiranje je otežano zbog postojanja sredstava za izviđanje noću i u složenim meteorološkim uslovima.⁶ U izmenjenim uslovima za borbena dejstva poseban značaj je dobilo maskiranje pokreta većih jedinica.⁷ Sadašnji odnos snaga, zbog mogućnosti dejstva savremenih armija na velikoj dubini, nagoveštava ogromne gubitke pri dovođenju jedinica i u jedinicama koje ne vode dovoljno računa o optimalnom borbenom rasporedu. U sistemima vazdušnog osmatranja i javljanja, uvezanim u sistem automatske obrade podataka, dobija se trenutno podatak o položaju cilja u vazdušnom prostoru.⁸ Stoga je celokupan svetski prostor podeljen na interesne zone centara za elektronsko izviđanje (CEI).⁹ Prati se sve – od politike i stanja u društvu do stanja u oružanim snagama, kao i svaki pokret jedinica (posebno pred agresije i intervencije). Diplomatska i konzularna predstavništva su, takođe, obaveštajno aktivna. Sve više je „zavrbovane emigracije“ i povratnika koji su ostali u vezi sa stranim obaveštajnim službama ili sa organizacijama koje se bave kupoprodajom naoružanja i vojne opreme. Sve su prisutnije obmane, ratna lukavstva i perfidije.¹⁰ Elektronska i druga ometanja obavljaju se i u miru. Značaj informacija

⁴ Videti: Grupa autora, *Daljinska detekcija zemlje iz kosmosa i bezbednost SFRJ*, Centar za stratejske studije pri Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, sveska 3, decembar 1984, str. 3, i *Information is power*, „Defence“, January 1992, pp. 31.

⁵ Objekti se iz aviona mogu gađati na daljinama od šest do preko 800 km, s maksimalnim kvadratnim odstupanjem manjim od 30 m.

⁶ Videti: *The Implications of Establishing an International Satellite Monitoring Agency*, UN Doc. A/AC. 206/14, Sales No. E/83. IX 3, pp. 6, 30, i *Night becomes day*, „Defence“, January 1992, pp. 20.

⁷ Kolone na maršu ne smeju da se kreću na isti način kao do sada (demaskiraju ih izduvne cevi, ratna svetla, dužina kolone, pravac i smer kretanja itd.)

⁸ Takva sredstva savremene oružane snage (na primer, SR Nemačka) posedovale su još 1970. godine. Naš sistem „Sonic“ ima tu namenu i mogućnosti.

⁹ Jedan od najvećih CEI nalazi se u Čikensu, kraj Londona, s nekoliko hiljada vojnih i civilnih stručnjaka. Antenski sistem tog centra ima prečnik veličine nekoliko fudbalskih igrališta. Centar pokriva Evropu do SSSR-a i Sredozemlje. CEI na Kritu, usmeren i ka Jugoslaviji, ima oko 4.000 ljudi.

¹⁰ Videti: A. C. Brown, *Velike obmane drugog svjetskog rata*, Centar za informacije i publicitet, Zagreb, 1977.

potvrđuje i činjenica da efikasnije funkcionisanje C³I sistema, koji objedinjava komunikacije, kontrolu, komandovanje i informisanje, može obezbediti odlučujuću prednost u sukobu zaraćenih strana.

Iskustva iz svakodnevnog mirnodopskog rada, kao i iz proteklih ratnih dejstava, navode na zaključak da promene uslova za oružanu borbu nisu izazvale odgovarajuće promene u ponašanju pripadnika Vojske Jugoslavije. Mnoge starešine ne znaju mogućnosti vojnih satelita, aviona „Awacs“ i centara i jedinica za elektronsko izviđanje. Oni ne shvataju da sadašnje noći nisu iste kao pre nekoliko godina zbog savremenih tehničkih sredstava koja omogućavaju osmatranje noću. Dostignuti nivo znanja za rad u vojnom informacionom sistemu ne garantuje potrebne rezultate u zaštiti podataka. Tako je neznanje osnovni uzrok neodgovarajućeg ponašanja. Uvežbanost u prenosu podataka, najčešće, nije optimalna. Nedovoljna zainteresovanost za samozaštitu i umanjena disciplina izražavaju se, pre svega, prilikom: uređivanja teritorije, izbora prostorija za raspored, obuku i vežbe jedinica, rada u radio-telefonskom saboračaju, korišćenje sredstava veze u pripremi vežbi, manevara i za borbena dejstva, renoviranja sistema vazdušnog osmatranja, javljanja i navođenja (VOJIN), svakodnevnih telefonskih razgovora, korišćenja i fotokopiranja strogo poverljivih materijala, prikupljanja i prenošenja brojnog stanja kuririma i evidentičarima, propusta u prijavnoj i prijemnoj službi i sličnim aktivnostima. Indikativno je da se o toj problematici veoma malo piše, što je, verovatno, pravi pokazatelj o istraživanjima u toj oblasti ratne veštine i mogućnostima da se Vojska Jugoslavije neprekidno prilagođava svim promenama uslova oružane borbe. Na primer, bilo bi veoma značajno iznalaženje optimalnog rešenja za marševanje u uslovima osmatranja vojišta pomoću satelita. Ništa manje značajan nije ni problem korišćenja sredstava veze u zoni dejstva jedinica za elektronsko izviđanje. Zapravo, svaka promena uslova oružane borbe zahteva mnoštvo odgovarajućih rešenja u oblasti ratne veštine.

Kako su načini prikupljanja podataka poznati, izvesno je da podatke treba zaštititi na njihovom izvoru. Kasnija zaštita omogućava neprijatelju da primeni više metoda za njihovo prokupljanje ili ometanje i obezbeđuje dovoljno vremena za

primenu tih metoda. Teško je odrediti koji podatak u jedinici nije važan, jer se njihov značaj neprekidno menja. Zapravo, ne postoji važni i nevažni podaci, jer njihov značaj zavisi od konkretne situacije. Najbolji pristup je: prihvatiti da su u jedinicama svi podaci važni. U tom slučaju zaštita podataka se obezbeđuje pravilnim odnosom prema sadržajima rada u jedinici – ustanovi. Pošto putem sistema veza informacije neprekidno protiču, taj sistem je stalno na udaru. To je sasvim logično, jer komandna mesta, koja imaju osnovnu ulogu u sistemu veza, raspolažu podacima o stanju sopstvenih jedinica, pripremi i odluci, a značajni su i podaci o funkcionisanju sistema rukovođenja, borbenom obezbeđenju, teritoriji, vremenu itd.

Zaštiti podataka doprinose različite mere, postupci i radnje u sistemu upravljanja i rukovođenja. Najčešće se radi o teorijski i praktično razrađenim postupcima, tako da u toj sferi nema mnogo problema. Tu je, zatim, zaštitna funkcija svih organizacijskih jedinica i specifični postupci u nekim od podsistema (na primer, mere protivvazdušne zaštite, protiv-elektronska zaštita, tzv. samozaštita itd.). Za tu grupu mera karakteristično je da je takođe organizacijski zasnovana, a problemi nastaju pretežno u sferi realizacije. Svakako, svi postupci zaštite podataka su dalje konkretizovani kroz preventivne, tehničke, fizičke, kontraobaveštajne, policijske i ostale mere. Kada im se dodaju dezinformacije, obmane i perfidije, koje je neophodno primenjivati i koje se ne smeju izbegavati, jer ni protivnik ne bira sredstva, sistem zaštite podataka o sopstvenim snagama je upotpunjen. Taj veoma složeni sistem mora sprečiti neprijatelja da dođe do željenih informacija, zatim otkriti dostavljače informacija neprijatelju, kao i kanale, veze i metode delovanja neprijatelja.

Pod uticajem politike Zapada, u našem društvu i našim oružanim snagama stvarana je klima, posebno u poslednjih nekoliko godina, da ne treba da postoji nikakva tajna, čak ni u oružanim snagama. Prilikom objavljivanja i razmene informacija insistira se najviše na podacima koji su uvek smatrani vojnom tajnom, kao što su podaci o borbenoj gotovosti, brojem stanju, mobilizacijskoj gotovosti i slično.¹¹ Na primer,

¹¹ Pojedini novinari smatraju svojim ličnim uspehom da što više kažu o našim oružanim snagama. Na primer, M. Lazanski je mnogo više konkretnih podataka objavio u

odluke KEBS-a veoma su interesantne. Tačno je da se razmenom informacija o oružanim snagama i vojnoj proizvodnji povećava otvorenost i da se donekle smanjuje rizik od sukoba,¹² ali je tačno i to da se potencijalnom agresoru, ukoliko je u članstvu KEBS-a, pružaju veće mogućnosti za delovanje i dejstva, posebno u uslovima sukoba niskog intenziteta. Zanimljivo je da su Sjedinjene Američke Države na KEBS-u bile protiv usvajanja predloga da se razmenjuju podaci i o snagama ratne mornarice. Očigledno je da se radi o svojevrsnom manipulisanju informacija prema konkretnim vojnim interesima.

NEOPHODNE PROMENE U ZAŠTITI PODATAKA O SOPSTVENIM SNAGAMA

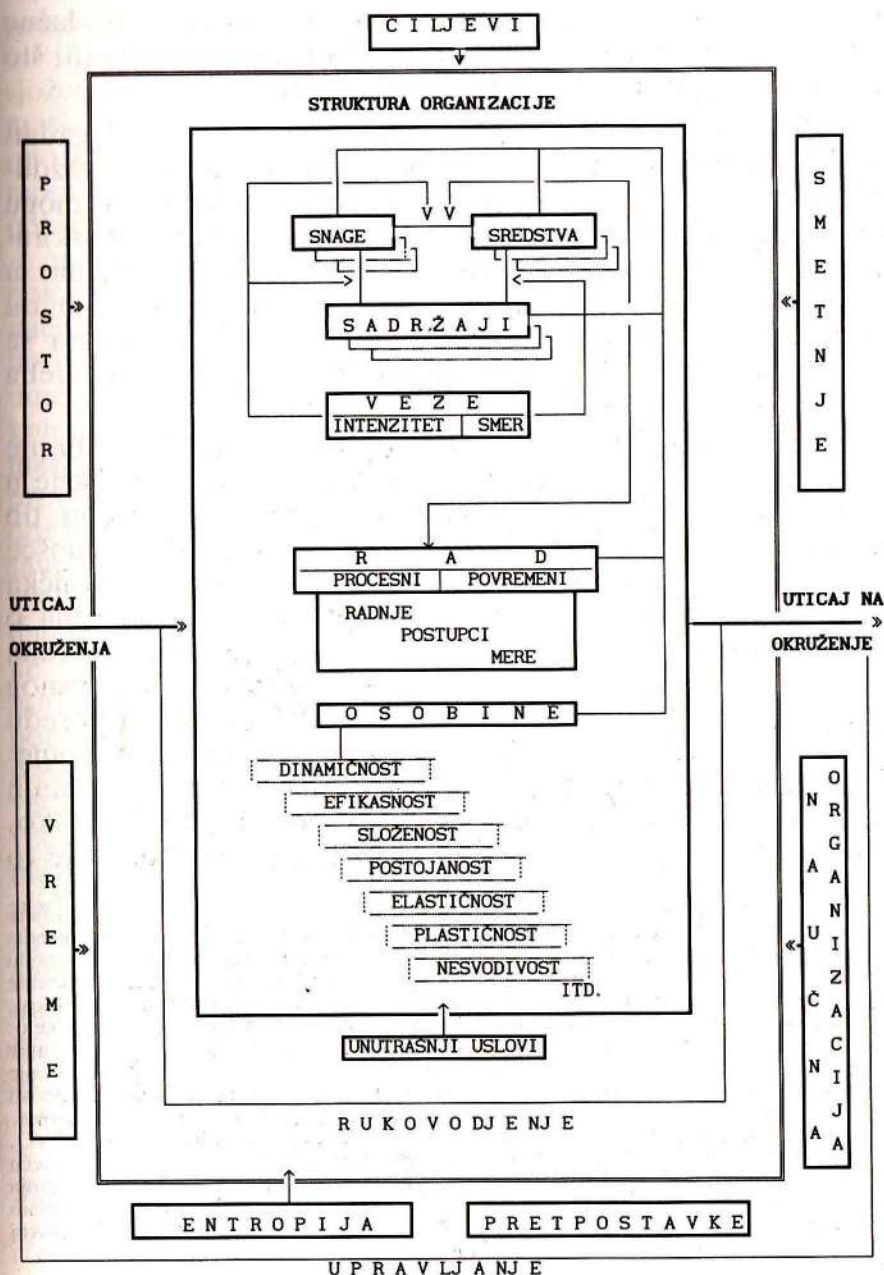
U odbrambenom ratu izuzetno je važno da se na samom početku odredi stepen zaštićenosti podataka i spremnosti da oružane snage obezbede potpunu zaštitu podataka i informacija. Deo posla u osposobljavanju kadra imaju vojne škole, deo naučne institucije i ustanove Generalštaba (kroz izgradnju teorije i distribuciju do jedinica), a deo komande jedinica, koje moraju obučiti i uvežbati svakog pojedinca da pravilno sprovodi naređenje i regulisane mere, radnje i postupke u zaštiti podataka i informacija. Dakle, u zaštiti podataka o sopstvenim snagama potrebno je obaviti nekoliko vrsta zadataka. *Prvo*, treba preduzeti odgovarajuće mere radi pravovremenih odgovora na promene u sadržajima i uslovima oružane borbe. *Drugo*, treba promeniti odnos i ponašanje u toku obavljanja svakodnevnih zadataka značajnih za borbenu gotovost, uz obezbeđenje optimalnih uslova za borbena dejstva, i *treće*, treba poštovati elementarni princip zaštite podataka – da se oni najbolje štite na svom izvoru.¹³

sredstvima informisanja o Vojsci Jugoslavije nego o vojsci Hrvatske, iako je radio u Zagrebu. To je, u stvari, najbolji način da i protivnik bude neposredno informisan. Istovremeno, Zapad dobro krije svoje podatke. Bili smo svedoci mnogih afera u kojima su CIA i DIA bili glavni akteri, a radilo se o podacima iz oblasti bioinženjeringa, o atomskoj energiji, savremenoj avijaciji, radioaktivnom, hemijskom ili biološkom otpadu, i slično.

¹² Videti: *Promene u Istočnoj Evropi i bezbednost Jugoslavije*, „Vojno delo“, br. 6/1991, str. 210.

¹³ Izvor podataka u određenom sistemu je sam sistem. Svakako, svi podaci nemaju istu vrednost, a samim tim ni isti značaj. To da li je neki podatak trajan ili ne mora se

SISTEMSKA ANALIZA VOJNE JEDINICE S ASPEKTA ZAŠTITE VITALNIH PODATAKA

Činjenica da se svaki stacionarni objekat može osmotriti, odnosno izvideti, primorava nas na promenu ponašanja. Prilikom izgradnje objekata koji su značajni za borbenu gotovost treba i u miru primenjivati potpuno maskiranje, koristiti lažne objekte, primenjivati razne metode obmanjivanja i uputiti što manji broj ljudi u njihovu stvarnu namenu.

Pošto se osmotreni objekti mogu u svako doba gađati odgovarajućim ubojnim sredstvima sa zemlje, mora i iz vazdušnog prostora, primorani smo da većinu objekata koji mogu biti ciljevi dejstva učinimo pokretnim i neprekidno maskiranim. Zatim, najznačajnije među njima treba da držimo u potpunoj tajnosti, a snage i sredstva odbrane treba da budu raspoređeni tako da mogu ometati i osujećivati dejstva sa distance ili iz kontakta. Osim toga, kad god je moguće, treba ostvariti protivdejstva.

Kada je poznat raspored jedinica protivvazdušne odbrane i objekata koje one brane nema razloga za ulazak avijacije u njihove zone dejstva, što značajno utiče na upotrebu tih jedinica.¹⁴ Problem je naglašen informacionom nadmoćnošću avijacije, jer prednost većeg dometa naoružanja protivnička avijacije ne može ostvariti ako nije potpuno informisana o rasporedu sredstava protivvazdušne odbrane. Stvarna odbrana od dejstva neprijateljskih napadnih sredstava iz vazdušnog prostora postiže se, pre svega, zaštitom podataka o rasporedu i vrednosti snaga i sredstava u sistemu protivvazdušne odbrane. Stoga treba osavremenjivati taj sistem, jer većina savremenih sistema ima autonomnu aktivnu ili pasivnu zaštitu. Isto tako, neophodna je zaštita podataka o tim sistemima, koliko je to

neprekidno odlučivati, jer se menja značaj tih podataka kao varijabli. U najopštijem smislu, izvori podataka u sistemu su: (1) struktura sistema, (2) elementi sistema (podsistemi), (3) snage, (4) sredstva, (5) intenzitet i smer veza unutar sistema i između sistema, (6) procesi i stanja unutar sistema itd. Svakako, pravi podaci su osobine navedenih sadržaja sistema. Neke od njih su veličina, količina, potencijal, efikasnost, složenost, dinamičnost, stepen organizovanosti... Veoma je značajno imati podatke o: unutrašnjim uslovima u sistemu (stanje opštih uslova, stanje snaga i sredstava i stanje odnosa u sistemu), sredini i uslovima u kojima sistem egzistira, o smetnjama koje ometaju funkcionisanje sistema, veličini entropije i, što je najvažnije, o stanju i vrednosti upravljanja kao povratne sprege, kojom se najznačajnije utiče na funkcionisanje sistema.

¹⁴ Nadmoć avijacije u naoružanju, u odnosu na artiljerijsko-raketne jedinice PVO, očigledna je i značajna. Najmanje daljine uspešnog dejstva naoružanja avijacije kreću se oko 3.000 m (za topovsko-mitraljsku vatru), a kod ARJ PVO je 1.500 m najmanja daljina uspešnog dejstva. Slično je sa raketnim naoružanjem. Najveći dometi raketnih jedinica PVO kreću se oko 300 km (na primer, S-300), a raketna sredstva u stratezijskoj avijaciji imaju domete veće i od 800 kilometara.

moгуće, vođenjem politike zaštite podataka koja predviđa i preferira posrednu zaštitu.¹⁵ Zatim, treba ih upotrebiti tako da se optimalno iskoriste sopstvene mogućnosti, nadmudri protivnik i umanje njegove prednosti.

Maskiranje otežavaju sredstva za izviđanje noću i u složenim meteorološkim uslovima. Zato treba na neki način maskirati i sve aktivnosti sopstvenog maskiranja, tako da se ono započne nenametljivo i održi sve dok je neophodno. Ono mora biti kombinovano s upotrebom elemenata za izradu lažnih objekata, čime treba da se odvrti pažnja od osnovne delatnosti – maskiranja i predmeta maskiranja. Pošto je maskiranje pokreta dobilo veći značaj, jedinica se više ne sme na klasičan način premeštati. Može se izvršiti njena disperzija, a zatim borbeno raspoređivanje u zoni izvođenja dejstava. Na primer, umesto da brigada maršuje jednovremeno u jednoj ili dve kolone ka cilju marša, može se izvesti prebacivanje jedinice maskirano u različitim vremenskim intervalima, različitim prevoznim sredstvima, na više pravaca, uz postupke koji odvlače pažnju protivnika i ometaju ga u izviđanju.¹⁶ U savremenim borbenim uslovima dovođenje jedinica postaje „usko grlo“ zbog mogućnosti dejstva na velikoj dubini, što nagoveštava ogromne gubitke ako se način dovođenja jedinica ne uskladi s tehničkim mogućnostima protivnika. U vezi s borbenim rasporedom svi zahtevi su ostali isti, ali su još pooštreniji. Mogućnost da se precizno prati kretanje svake posade putem elektronskog izviđanja sistema veza zahteva veliku umešnost u korišćenju sredstava veze i ne samo rastresit već i veoma pokretljiv i dinamičan borbeni raspored. Savremenim sistemi VOJIN, uvezani u sistem automatske obrade podataka, mogu nam pomoći u odbrani, ali je još bitnije da shvatimo značaj pripreme sopstvenih snaga za pasivno i aktivno ometanje protivničkih sistema VOJIN, jer su trenutno mnogi savremeniji od našeg i višestruko pokrivaju naš vazdušni prostor.¹⁷ Postojanje centara za elektronsko

¹⁵ Na primer, potpun skup podataka treba da imaju samo oni za koje se smatra da ih neće zloupotrebiti, a ostali mogu raspolagati s toliko podataka da se potpun skup ne može ni naslutiti.

¹⁶ Zadimljavanjem, zamagljivanjem, upotrebom aerosola, aktivnim dejstvima suseda ili dela jedinice koja izvodi marš, i slično.

¹⁷ Tu posebnu ulogu ima „Awacs“ koji osmatra za potrebe Šeste flote SAD, čije su zone osmatranja dovoljne za „pokrivanje“ našeg celokupnog vazdušnog prostora iz regiona Sredozemnog mora.

izviđanje zahteva stalno angažovan sistem zaštite podataka koji se prenose elektronskim sredstvima, a ne samo u toku vežbi, manevara, gađanja, priprema za dejstva i dejstva, i slično. Elektronska i druga ometanja koja se izvode protiv naših snaga, povremeno i u miru, treba koristiti za uvežbavanje u otkrivanju i eliminisanju posledica takve vrste dejstva protivnika.

Pri uređivanju teritorije mora da se vodi računa ne samo o zaštiti podataka putem dokumentacije već i o načinu obavljanja radova, koji moraju biti maskirani, a namena poznata samo izuzetno poverljivim licima.¹⁸ Pri izboru prostora za vežbe treba izbegavati prigranična područja i biti aktivniji u otkrivanju podataka o onima koji poseduju podatke o toj prostoriji. Treba obezbediti da teren povremeno „snime“ naše jedinice za elektronsko izviđanje.

Provere sistema vazdušnog osmatranja i javljanja i veze moraju biti besprekorno organizovane, uz korišćenje osnovnih dokumenata kriptozastite, bez planova koji mogu doći u ruke onih u čijoj smo zoni interesovanja (odnosno, sa planovima koji ne mogu doći u njihove ruke). U radio-saobraćaju ne bi se smele prenositi poruke bez odgovarajuće kriptozastite. Takođe, prilikom upotrebe sredstava veze neophodna je veća disciplina i poštovanje propisa.

U svakodnevnom telefonskim razgovorima sa članovima porodica, prijateljima i drugim vojnim licima spremni smo da saopštimo mnogo važnih podataka, na osnovu kojih se može steći uvid (oni koji prisluškuju) o sledećim zadacima, sposobnosti jedinica i pratećim problemima. Tako, bez obzira na to što pojedini razgovori izgledaju bezazleno, ukupna slika lični na potpuno i naivno odavanje strogo poverljivih podataka. Stoga treba raditi na podizanju nivoa bezbednosne kulture ljudi koji rade s poverljivim podacima i informacijama.

Primena savremenih tehničkih sredstava (kompjuteri, aparati za fotokopiranje, teleprinteri i slično) u svakodnevnom radu dočekana je, izgleda, nedovoljno spremno u smislu zaštite podataka. Evidencija o broju kopija često nije ažurna, posebno sa printera računara. Tako je stvoren idealan izvor za oticanje podataka. Nadležna služba i odgovorne starešine

¹⁸ Ti stavovi zvuče poznato i logično, ali se u praksi ne poštuju. Često se utvrđivanje vatrenih položaja dežurnih jedinica izvodi bez maskiranja.

još uvek dovoljno ne poznaju probleme zaštite podataka na navedenim sistemima, jer su normativna dokumenta o toj zaštiti pokazatelji nedovoljnog poznavanja te vrste opasnosti po sopstvene snage. Zato je neophodno formirati tim stručnjaka koji će propisati proceduru zaštite podataka. Dakako, potpuna zaštita zahteva i izdvajanje odgovarajućih sredstava, a za to je neophodno i znanje o radu računara, štampača, aparata za kopiranje i drugih uređaja, odnosno svih njihovih prednosti i nedostataka.

Ukoliko nije obezbeđena posebna procedura za korišćenje usluga kurira i evidentičara, zbog posebnog poverenja u te ljude, moguće je oticanje podataka različitog sadržaja i poverljivosti. Ta procedura bi trebalo da bude sistemsko rešenje koje ne dovodi ljude u iskušenje i čijim se poštovanjem svi dovode u ravnopravan položaj, bez obzira na to o kome se radi.

Rad u prijavnoj i prijemnoj službi je problematičan, posebno u vezi s ulaskom i izlaskom vojnih motornih vozila i lica u uniformi, kao i vozila za snabdevanje hranom, gorivom, iznošnje smeća itd. Tu se mere samozaštite same nameću, a nepohodno je da se mnogo preciznije i sadržajnije predvide mogući slučajevi na ulazima u vojne objekte.

Predlozi i sugestije

S obzirom na promene uslova za oružanu borbu i njihov odraz na zaštitu podataka o sopstvenim snagama radi povećanja efikasnosti odbrambenog sistema, potrebno je preduzeti sledeće:

- 1) Institucija koja vodi računa o bezbednosti treba da ima tim koji neprestano analizira postignuto u sistemu zaštite podataka o sopstvenim snagama. U nadležnosti tima bile bi sve faze postupka usavršavanja tog sistema (analiza stanja, istraživanja u toj oblasti, projektovanje i reorganizovanje). Zapravo, najmanje dve institucije treba da uspostave tesnu saradnju u vezi sa zaštitom podataka. To su ustanove Generalštaba odgovorne za informatiku i bezbednost. Rezultati njihovog zajedničkog rada morali bi pozitivno da utiču na sistem rukovođenja i sistem veza, i tako obezbede sigurno cirkulisanje podataka;

2) Normativna akta treba oformiti kao potpun model, što znači da moraju biti formalizovana do detalja¹⁹ kako sadržajno ne bi bila prepuštena svakom pojedincu i njegovom znanju, odnosno neznanju. Stoga, sve vreme treba imati na umu celokupnu vojnu organizaciju, od njene strukture do osobina (šema). Na primer, prostor na kojem treba zaštititi podatke višestruko utiče na mogućnost njihove zaštite. To da li i koliko oni mogu biti zaštićeni mora biti analizirano za svaki konkretan slučaj. Koliko i kakvih vrsta smetnji u informacionom sistemu ima najbolje znaju ljudi koji rade na sredstvima za komunikaciju. Specifičnosti snaga i sredstava, sadržaji rada i njihove osobine značajno utiču na kvalitet zaštite podataka, pa sve to nameće potrebu za stalnom i sveobuhvatnom analizom, na osnovu koje treba formirati normativna dokumenta;

3) Bezbednosnu obuku starešina i vojnika treba podići na najviši mogući nivo, preko komandi i jedinica oružanih snaga, radi podizanja opšteg nivoa bezbednosti, bezbednosne kulture i shvatanja značaja zaštite podataka. Jer, osnovni činilac zaštite i dalje ostaju ljudi. Od njihovog patriotizma, svesti, informisanosti i stepena bezbednosne kulture neposredno zavisi uspešna zaštita podataka o sopstvenim snagama. Rešenje je, verovatno, u stvaranju kulta rada, koji je u najrazvijenijim zemljama onemogućio pojavu nesvrshodnih razgovora i dokonog ponašanja, jer za njih nema vremena.

¹⁹ *Unit status reporting (Field Organizations)*, Headquarters Department of the Army, Washington, DC, 16. September 1986, p. 19-32.

Osobenosti vojne organizacije u partizanskom ratu

General-potpukovnik u penziji *JOVO NINKOVIĆ*

Protekli partizanski ratovi, pored određenih razlika i specifičnosti, imali su i neke zajedničke karakteristike, tako da se može govoriti o postojanju konkretne doktrine, odnosno vojne strategije partizanskog rata, bez obzira na to što ona nije teorijski celovito razrađena i oblikovana.

Na osnovu analize konkretne ratne prakse, naročito iz partizanskih ratova koji su dostigli najviši stepen razvoja, brojnih političkih i vojnih dokumenata, kao i iskaza najistaknutijih vođa partizanskog rata, može se osnovano tvrditi da su pre otpočinjanja svakog takvog rata bili utvrđeni bar najosnovniji stavovi o njegovom karakteru, ciljevima, načinu vođenja i drugim pitanjima koja se s pravom tretiraju i kao konstitutivni elementi ratne doktrine. Prvenstveno, tu spadaju opredeljenja o: povezanosti i komplementarnosti političke i oružane borbe, oslanjanju na sopstvene snage, usmeravanju težišta na široka vangradska područja, stvaranju i razvoju slobodnih teritorija, partizanskih baza i uporišta, vođenju dugotrajnog i totalnog rata, razvoju oružane borbe i svih drugih oblika borbe i otpora na svakom delu državne teritorije, i drugo.

U članku se posebno ukazuje na neke značajnije opšte karakteristike vojne strategije partizanskog rata. Autor smatra da je vojna strategija partizanskog rata strategija dugotrajnog rata, strategija kombinovanja i ofanzivna strategija, i da se njena mogućnost razvoja i antidogmatičnost izražavaju kao sposobnost da se prilagođava promenama koje nastaju u procesu vođenja oružane borbe.

Pod pojmom „vojna organizacija“ najčešće se podrazumeva kompleks praktičnih rešenja iz domena stvaranja, opremanja i obuke oružanih snaga, pripremanja i uređenja teritorije, rukovođenja i komandovanja, materijalno-tehničkog i zdravstvenog obezbeđenja, priprema stanovništva i drugih delatnosti koje se provode u određenoj zemlji u okviru pripreme za odbranu, odnosno vođenje rata.¹ Radi se, dakle,

¹ Postoje različita mišljenja o tome šta se sve podrazumeva pod „vojnom organizacijom“. Najviše je razlika oko pripremanja i uređenja teritorije. Za jedne je to element vojne organizacije, a za druge – samostalna stratezijska radnja koja pripada korpusu sveukupnih priprema zemlje i oružanih snaga za rat i koja se reguliše ratnim planom. Autor ovog članka se opredelio za prvu varijantu stoga što se radi o partizanskom ratu u kojem se teritorija „priprema i uređuje“ u toku samog rata.

o jedinstvenom i celovitom sistemu s određenom unutrašnjom strukturom, preciziranim funkcijama i regulisanim međusobnim odnosima svih elemenata te strukture – kako u pripremi, tako i u procesu vođenja rata.

Svaka vojna organizacija se zasniva na postavkama usvojene doktrine i strategije određene zemlje. Zapravo, institucionalizovan je izraz osnovnih opredeljenja koja se odnose na karakter, ciljeve i način vođenja rata i oružane borbe u postojećim međunarodnim, unutrašnjim, vojnostrategijskim i drugim uslovima.

U partizanskom ratu vojna organizacija obuhvata, u osnovi, sve sadržaje i funkcije klasične vojne organizacije, ali se od nje najčešće razlikuje po stepenu prethodne izgrađenosti i funkcionalne osposobljenosti, a još više po praktičnim rešenjima i načinu funkcionisanja pojedinih elemenata, što je posledica uslova u kojima otpočinju i u kojima se vode partizanski ratovi koji su umnogome drugačiji. Sve pripreme za vođenje klasičnog rata izvode se, po pravilu, u *mirnodop-skom periodu*, a u ratu se, po potrebi, samo dograđuju, dok se vojna organizacija u partizanskom ratu uglavnom stvara u *procesu njegovog vođenja*, što bitno utiče na njenu celovitost, dinamiku, stabilnost i druga obeležja.

Pošto su partizanski ratovi nastajali i vođeni u različitim uslovima, vojna organizacija je u svakom od njih, pored nekih zajedničkih karakteristika, imala i brojne specifičnosti, kako u izgradnji globalnih struktura, tako i u sferi konkretnih rešenja. Međutim, zajedničko za sve partizanske ratove, gotovo bez izuzetka, jeste kontinuirano oblikovanje i stvaranje novih elemenata i kategorija vojne organizacije tokom celog rata, pri čemu je svaka od kategorija prolazila kroz više stupnjeva razvoja tokom strukturnog i funkcionalnog prilagođavanja.

U okviru problematike vojne organizacije u partizanskom ratu poseban značaj imaju iskustva i saznanja koja se odnose na tri glavne oblasti, odnosno celine: (1) organizaciju oružanih snaga; (2) pripremu i uređenje teritorije, i (3) izgradnju sistema vojnog rukovođenja.

ORGANIZACIJA ORUŽANIH SNAGA

Oružane snage su osnov vojne organizacije u svakom, pa i u partizanskom ratu. Zbog toga je njihovo stvaranje i izgradnja prioritetna obaveza i zadatak ne samo najvišeg političkog i vojnog rukovodstva već i svih drugih činilaca, uključujući i stanovništvo na područjima zahvaćenim partizanskim pokretom.

S obzirom na to da su partizanski ratovi u prošlosti otpočinjani i vođeni u različitim uslovima, oružane snage u njima nisu stvarane na isti način, niti su dostizale isti nivo razvoja – kako u pogledu jačine i materijalno-tehničke opremljenosti, tako i u pogledu strukture, organizacijsko-formacijskih karakteristika pojedinih vrsta i kategorija jedinica i sastava, načina popune itd. Stoga se i ne može govoriti o nekom opštem i za sve partizanske ratove važećem modelu organizacije oružanih snaga. U istoriji partizanskih ratova bilo je primera najnižih (rudimentarnih), ali i najviših oblika vojne organizacije. Na Kipru i u Angoli, na primer, najviša jedinica je bila udarna desetina i četa, u Alžiru – vilaja, a u jugoslovenskom narodnooslobodilačkom ratu – divizija i korpus. Zavisno od toga, i borbena dejstva su imala različiti stepen, od gerilskih akcija manjeg intenziteta (Kipar, Angola, Kenija), do frontalno-partizanskih operacija širokih razmera (Kina, Jugoslavija, Vijetnam).

Saznanja o organizaciji oružanih snaga u partizanskom ratu, a pogotovu o načinu njihovog stvaranja, evoluciji i upotrebi, imaju veliki teorijski i praktični značaj, pre svega zato što ukazuju na raznovrsnost i izuzetno bogatstvo rešenja koja su primenjivana u ratnoj praksi.

Način stvaranja oružanih snaga u partizanskom ratu, po pravilu, značajno se razlikovao od načina stvaranja klasičnih oružanih snaga. Prve su stvarane tokom ratnih dejstava, tj. u neposrednoj „vatri oružane borbe“, dok su klasične armije opremane i obučavane u mirnodopskim uslovima, po sasvim drugim kriterijumima pa je tek ratna praksa trebalo da ih potvrdi ili ospori. Druga specifičnost se sastojala u tome što su se u partizanskom ratu oružane snage gotovo uvek stvarale postepeno i, najčešće, u dužem vremenskom razdoblju, pri čemu se započeti proces stvaranja i izgradnje obično završavao

istovremeno kada i sam rat. Po pravilu, taj proces je kontinuirano „tekao“ uzlaznom linijom, i to u svim domenima: brojnom i materijalno-tehničkom faktoru, iznalaženju raznovolikih oblika organizacije, usavršavanju sistema komandovanja i drugo.² Bilo je, međutim, i suprotnih slučajeva, kada je razvoj oružanih snaga definitivno zaustavljen na nižem nivou, pa je čak i slabio.³

Dinamika razvoja oružanih snaga u partizanskom ratu bila je uslovljena delovanjem brojnim unutrašnjih i spoljnih vojno-političkih činilaca, prvenstveno razmerama i intenzitetom oružane borbe i drugih oblika borbe i otpora. Od posebnog je značaja bio stepen (nivo) prethodne pripremljenosti, pre svega postojanje neophodnog kadrovske jezgra u obliku organizovanih i pripremljenih borbenih grupa ili manjih jedinica. One su omogućavale formiranje novih jedinica, ali je bila značajna i njihova uloga u organizovanju i izvođenju obuke, učvršćenju unutrašnjeg reda i discipline, političkom radu i organizovanju drugih aktivnosti u novoformiranim jedinicama.

Na osnovu analize načina otpočinjanja partizanskih ratova u prošlosti, može se zaključiti da su u svim partizanskim ratovima koji su otpočinjali bunama ili masovnim narodnim ustancima (Španija, Jugoslavija) oružane snage stvarane uporedo s izvođenjem prvih borbenih akcija i razvijane prema razvoju oružane borbe i organizovanju drugih oblika borbe i otpora. Međutim, tamo gde se partizanski rat pripremao u dužem vremenskom razdoblju ili se javljao kao nastavak prethodno vođenog rata (Kina, Vijetnam, Alžir), proces stvaranja oružanih snaga, po pravilu, počinjao je ranije, tako

² Krajem 1941. godine oružane snage narodnooslobodilačkog pokreta u Jugoslaviji imale su oko 80.000 boraca i bile su grupisane u 43 partizanska odreda i jednu brigadu. Brojno stanje je krajem 1942. povećano na 150.000 boraca, grupisanih u dva korpusa, devet divizija, 37 brigada i 45 odreda. Krajem 1943. godine NOV i POJ imali su oko 300.000 boraca – devet korpusa, 27 divizija, 109 brigada i 108 partizanskih odreda, a krajem 1944. godine – oko 500.000 boraca, grupisanih u 17 korpusa, 39 divizija, 51 brigadu i 107 partizanskih odreda (videti: N. Antić, S. Joksimović i M. Gutić, *Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije*), Vojnoistorijski institut, Beograd, 1982).

³ U partizanskom ratu na Kipru (1956-1959) oružane snage su ostale do kraja rata na početnim oblicima vojne organizacije (grupe, desetine, vodovi). U Alžiru, međutim, nagli uspon oslobodilačke armije od početka ustanka (1. novembra 1954) do kraja 1957. godine, kada je imala oko 130.000 boraca, organizovanih u čete i bataljone, drastično je zaustavljen ofanzivom francuske armije (1959-1961), nakon koje je broj ustanika spao na ukupno oko 10.000 boraca, razbacanih u manje gerilske grupe (*Vojna enciklopedija*, tom I, str. 110).

da se u rat ulazilo s unapred pripremljenim (manjim ili većim) kontingentom borbenih jedinica, organizovanih komandi i drugih elemenata vojne organizacije. Najređe su se delovi „regularnih“ oružanih snaga neke zemlje, koje su prethodno vodile klasičan rat, planski ostavljali na okupiranim područjima s namerom da budu jezgro za stvaranje partizanskih oružanih snaga, odnosno za vođenje partizanskog rata.⁴ Osnovni razlog za to je, pre svega, odnos vladajuće klase prema partizanskom ratu i ratovanju, odnosno izraženo uverenje klasičnih ratnih doktrina i vojnih strategija da se odlučujući ratni ciljevi mogu ostvariti isključivo angažovanjem regularnih oružanih snaga i vođenjem oružane borbe po principima klasičnih frontalnih dejstava.

Kao i u svakom drugom, i u partizanskom ratu je kontinuirana popuna oružanih snaga imala izuzetan značaj, pogotovu ako su proklamovani radikalniji politički i vojni ciljevi. Taj problem je rešavan na različite načine, zavisno od uslova u kojima je otpočinjao i u kojima se vodio rat, pre svega od širine i intenziteta partizanskog pokreta, odnosno odlučnosti i spremnosti najširih slojeva stanovništva da se u takvom pokretu trajno i svestrano angažuju. Osnovni princip popune jedinica u gotovo svim partizanskim ratovima bio je dobrovoljnost. Ona je bila naročito izražena u početnom periodu rata, kada se nijedan drugi način popune nije mogao primenjivati, ali je u mnogim partizanskim pokretima ostala dominantan način popune sve do kraja rata. Naime, partizanski rat i partizanski način ratovanja pretpostavljaju apsolutnu dobrovoljnost svih aktera i učesnika, a pogotovu pripadnika oružanih formacija.

Drugi oblik popune oružanih snaga – *mobilizacija*, korišćen je obično u kasnijim fazama rata, kada je u pojedinim regijama stvarana veća slobodna teritorija, na kojoj su uspostavljane odgovarajuća civilna vlast i vojna organizacija, koje su mogle preuzeti tu funkciju. Međutim, princip dobrovoljnosti nije napušten čak ni u tim uslovima, između ostalog i zato što mnoge slobodne teritorije nisu mogle dugotrajnije da se održe,

⁴ U kinesko-japanskom ratu (1937-1945), na području koje su okupirali Japanci, kineska Vrhovna komanda je planski ostavila Osmu nacionalno-revolucionarnu armiju (oko 45.000 boraca) koja je kasnije, s novoformiranom Četvrtom armijom (12.000 boraca), vodila partizanski rat u pozadini neprijatelja (*Vojna enciklopedija*, tom IV, str. 339).

a bilo je i područja na kojima se tokom rata nije mogla uspostaviti stabilnija slobodna teritorija.

Pored navedena dva osnovna načina popune vojnih formacija primenjivani su i drugi oblici i metodi regrutovanja boračkog i starešinskog sastava za partizanske jedinice, zavisno od toga u kakvim je opštim i posebnim uslovima vođen partizanski rat na nekoj teritoriji. U Sovjetskom Savezu, na primer, za vreme otadžbinskog rata (1941-1945), partizanske jedinice iza linije fronta popunjavane su tako što su na okupirana područja prebacivane manje ili veće grupe vojnika i starešina Crvene armije radi popune postojećih ili formiranja novih jedinica. Pri tome je bilo posebno značajno angažovanje određenih specijalista za čiju obuku na okupiranoj teritoriji nisu postojali potrebni uslovi. Nešto je drugačije bilo u partizanskim ratovima na tlu Jugoslavije, Vijetnama i Alžira. U njima su partizanske jedinice često popunjavane i ljudstvom koje je do pristupanja pokretu bilo u različitim kvislinškim ili kolonijalnim formacijama, a bilo je i slučajeva (Vijetnam, Alžir) da se na području susednih država od izbeglog stanovništva formiraju manje ili veće jedinice, koje su kasnije ubacivane na područja zahvaćena partizanskim ratom.

Struktura oružanih snaga u partizanskom ratu odražavala je ne samo osoben način njihovog stvaranja već i specifičnu funkciju osnovnih komponenata u pojedinim fazama njihovog razvoja. U većini partizanskih ratova, naročito onih koji su dostigli najviši nivo razvoja, oružane snage nisu imale strogo unificiranu globalnu strukturu, ni organizacijsku, ni formacijsku, vrste naoružanja kojima su bile opremljene pojedine kategorije jedinica i, što je posebno značajno – njihove uloge i zadatke. Bez obzira na različitu terminologiju koja se koristi za označavanje i tipizaciju pojedinih elemenata strukture oružanih snaga, čini se da je najprihvatljivija podela partizanskih vojnih formacija na teritorijalnu i operativnu komponentu.⁵

⁵ General Đap govori o tri kategorije oružanih snaga u vijetnamskom ratu: regularnim jedinicama, regionalnim jedinicama i narodnoj miliciji. Oružane snage u NOR-u u Jugoslaviji od kraja 1942. do početka 1945. godine činile su jedinice Narodnooslobodilačke vojske – kao operativna, i partizanski odredi – kao teritorijalna komponenta. Oružane snage Alžira imale su u unutrašnjosti tzv. redovnu vojsku (Muhezadini) i pomoćne jedinice (Musebilini), a u nekim susednim zemljama (Maroko, Tunis) i tzv. graničnu vojsku, koja je imala sve odlike operativne komponente.

Teritorijalna komponenta je najširi i najmasovniji oblik vojnog organizovanja stanovništva, a time i osnova za stvaranje i razvoj oružanih snaga u svakom partizanskom ratu. Obuhvata veliki broj različitih jedinica, formiranih na teritorijalnom principu, koje su sve vreme čvrsto vezane za matične teritorije na kojima su izvodile vojne i druge aktivnosti.

Formiranje teritorijalnih jedinica bilo je uslovljeno, pre svega, karakterom partizanskog rata i načinom njegovog vođenja, pri čemu je odlučujući vojni i politički značaj imalo doktrinarno opredeljenje o potrebi razvoja oružane borbe na celokupnoj teritoriji i njenoj stalnoj kontroli, makar i najmanjim snagama. U vezi s tim, usvajana su i odgovarajuća normativna dokumenta o organizaciji, ulozi, zadacima i načinu upotrebe teritorijalnih jedinica, pri čemu su izražavane sve specifičnosti koje su proizilazile iz uslova u kojima se vodio konkretni partizanski rat i dostignutog nivoa njihovog razvoja.⁶

Na osnovu iskustava stečenih u partizanskim ratovima u kojima je teritorijalna komponenta, organizaciono i funkcionalno, bila najrazvijenija, može se zaključiti da su jedinice i štabovi te kategorije oružanih snaga u osnovi „pokrivali“ četiri grupe zadataka: (1) izvođenje manjih borbenih akcija; (2) vojnu kontrolu teritorije; (3) zaštitu stanovništva, i (4) obezbeđenje funkcionisanja organa civilne vlasti i drugih institucija formiranih na slobodnim teritorijama. Kao najšira osnova vojnog organizovanja, snage teritorijalne komponente bile su, istovremeno, okosnica svih drugih oblika borbe i otpora stanovništva, posebno u područjima gde nisu bile formirane jedinice operativnog nivoa. U većini partizanskih ratova jedinice teritorijalne komponente bile su početni, a u nekim slučajevima i jedini oblik vojnog organizovanja, jer operativne jedinice nisu ni stvarane. Pokazalo se, naime, da se u određenim partizanskim ratovima ne mogu razvijati veće operativne

⁶ U strukturi oružanih snaga u kineskoj revoluciji postojali su, pored jedinica regularne vojske, i brojni partizanski odredi, odredi Crvene garde i jedinice narodne milicije. U partizanskom ratu u Jugoslaviji (1941-1945) teritorijalnu komponentu oružanih snaga činili su partizanski (gerilski) odredi, samostalni teritorijalni bataljoni, mesne straže, jedinice za obezbeđenje pri komandama mesta i pozadinskim ustanovama (bolnice, radionice i sl.), a u oslobodilačkom ratu vijetnamskog naroda – teritorijalni i mesni partizanski odredi, diverzantske grupe, jedinice „samoodbrane“ i drugo.

jedinice jer u postojećim vojnostrategijskim, prostornim i drugim uslovima ne mogu efikasno da dejstvuju.⁷

Činjenica da su u strukturi oružanih snaga u mnogim partizanskim ratovima zadržavane snage teritorijalne komponente i onda kada su već formirane krupne operativne formacije u prilog je tvrdnji da je formiranje teritorijalnih jedinica imanentno prirodi partizanskog rata i načinu njegovog vođenja, jer se osnovne funkcije i zadaci tih jedinica moraju kontinuirano obavljati, bez obzira na dostignuti stepen razvoja operativne komponente. S druge strane, one su bile osnovni činilac održavanja kontinuiteta oružane borbe i drugih oblika borbe i otpora i u slučajevima kada su operativne jedinice bile prisiljene da napuste određeno područje zbog protivdejstva protivnika, obavljanja krupnih operativno-strategijskih zadataka ili iz nekog drugog razloga. Osim za navedene funkcije i zadatke, jedinice teritorijalne komponente služile su i kao jezgro za formiranje određenih jedinica operativne komponente tako što su transformisane u kompletnom sastavu ili je njihovo ljudstvo služilo za popunu postojećih operativnih formacija. Tokom izvođenja manjih borbenih akcija one su sticale i dragocena borbena iskustva, koja su im kasnije omogućavala da se lako i brzo uklope u operativne sastave i uspešno obavljaju nove zadatke.

Operativnu komponentu oružanih snaga u partizanskim ratovima činile su eksteritorijalne, pokretne i najbolje opremljene jedinice, različite jačine i sastava, namenjene za izvođenje najsloženijih borbenih zadataka na bilo kojem delu jedinstvenog operativnog prostora.

Stvaranje i razvoj borbenih jedinica i sastava tog nivoa rezultat su saznanja da se ne mogu ostvarivati veći rezultati, u sukobu s jakim i savremeno opremljenim oružanim snagama protivnika, pogotovu ne radikalni ciljevi, isključivim angažovanjem jedinica teritorijalne komponente, bez obzira na njihov broj, jačinu i opremljenost, jer su im mogućnosti, s obzirom na čvrstu vezanost za matičnu teritoriju, znatno ograničene. Moralo se, dakle, raspolagati i određenim brojem dobro opremljenih i manevarski sposobnih jedinica, koje se, zavisno

⁷ U partizanskom ratu na Kipru oružane snage su se sastojale isključivo od gerilskih grupa, desetina i vodova formiranih na teritorijalnom principu, koje su sve vreme rata dejstvovale u zonama matičnih teritorija.

od potrebe, mogu angažovati za obavljanje složenih odbrambenih, napadnih i drugih zadataka u različitim borbenim, prostornim i vremenskim uslovima.

Vreme i način stvaranja, modaliteti organizacije, broj, vrsta i jačina jedinica, način njihovog objedinjavanja u više sastave i druga rešenja zavisili su, pre svega, od dinamike i dostignutog stepena razvoja svakog partizanskog rata ponao-sob, konkretnih potreba i drugih činilaca.⁸ U većini slučajeva jedinice operativne komponente stvarane su u kasnijim fazama rata, kada su već bili osigurani neophodni politički, vojni i materijalni uslovi. Pri tome je bilo naročito značajno postojanje relativno stabilnih slobodnih teritorija većeg obima, koje su imale višestruku ulogu i značaj. S jedne strane, bile su nezamenljiva pozadinska baza, na koju su se operativne jedinice mogle oslanjati u materijalno-tehničkom i zdravstvenom obezbeđenju, dok su, s druge strane, činile snažnu operativno-strategijsku osnovicu za pripremu složenijih borbenih dejstava upravo jedinica operativne komponente. Na osnovu analize celokupnog razvoja operativne komponente u strukturi oružanih snaga u partizanskim ratovima može se izvesti nekoliko opštih zaključaka: (1) da su stvaranje i izgradnja operativnih formacija bili uslovljeni potrebom da partizanski pokret raspolaže određenim brojem jedinica i sastava sposobnih da izvede krupna i složena borbena dejstva u višoj fazi rata; (2) da je postojala potreba da najviše vojno rukovodstvo raspolaže određenim kontingentom manevarski sposobnih snaga radi prenošenja strategijskog težišta i obavljanja zadataka operativno-strategijskog značaja na bilo kojem delu ratišta, i (3) da je postojao zahtev da se racionalizuju i olakšaju komandovanje i materijalno-tehničko obezbeđenje.

Stepen razvoja operativne komponente zavisio je od brojnih činilaca: dostignutog nivoa razvoja oružanih snaga, veličine, geostrategijskog položaja i opštih karakteristika prostora na kojem se rat vodi, veličine, stabilnosti i pripremljenosti slobodnih teritorija, intenziteta inostrane vojne pomoći, političke i vojne situacije u zemlji, kao i na širem regionalnom

⁸ U skladu s tim, operativna komponenta je dobijala i novi naziv: u kineskoj revoluciji – regularne jedinice Crvene armije (pukovi, divizije, korpusi i armije), u narodnooslobodilačkom ratu u Jugoslaviji – Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije (brigade, divizije i korpusi), a u vijetnamskom oslobodilačkom ratu – regularna armija (samostalni pukovi i divizije).

i međunarodnom planu, i drugo. U nekim partizanskim ratovima (Jugoslavija, Vijetnam) snage operativne komponente dostizale su visok nivo razvoja kako po ukupnoj jačini i brojnosti jedinica i operativnih sastava, tako i po unutrašnjoj organizaciji, naoružanju i drugim kvantitativno-kvalitativnim karakteristikama.

Kvantitativni odnos između teritorijalne i operativne komponente u strukturi oružanih snaga zavisio je ne samo od usvojenog koncepta njihovog razvoja već i od mnoštva drugih uslova i činilaca. U slučajevima kada se u partizanski rat „ulazilo“ bez prethodno pripremljenih regularnih jedinica, odnosno kada je proces stvaranja oružanih snaga otpočinjao uporedo s izvođenjem prvih borbenih akcija (Jugoslavija), prvo su stvarane brojne teritorijalne jedinice, a tek u kasnijim fazama pristupilo se obrazovanju prvih operativnih formacija. Snage operativne komponente najčešće su dostizale najviši stepen razvoja u završnom periodu rata – kada je trebalo izvoditi složenija borbena dejstva i kada je, pored partizanskog, trebalo primenjivati i mnoge elemente frontalnog ratovanja. Dakle, odnos između teritorijalne i operativne komponente stalno se menjao u korist operativne komponente⁹ u partizanskim ratovima koji su imali kontinuirani razvoj i u kojima je oružana borba dostizala najšire razmere i bila najintenzivnija. I obratno, tamo gde je partizanski rat ostajao u okvirima „gerile“ – bez šire osnove i masovnijeg učešća stanovništva – teritorijalna komponenta je bila dominantna ne samo u početnom periodu već i tokom celog rata (bilo je slučajeva da su se već formirane jedinice operativne komponente morale transformisati u oblike teritorijalne organizacije).

Za partizansku vojsku nije bila karakteristična klasična podela na vidove (KoV, RM i RV), pa čak ni na rodove. Naime, oni su potpunije razvijani samo u partizanskim ratovima koji su dostigli najviši nivo. Manje pomorske i vazduho-

⁹ Krajem 1943. godine brojno stanje NOV i POJ iznosilo je oko 300.000 boraca. Od toga je u operativnim formacijama (28 divizija, odnosno 103 brigade) bilo skoro 230.000 boraca, a u teritorijalnoj komponenti (partizanski odredi i manje lokalne jedinice) nešto više od 40.000 boraca, odnosno samo dve desetine ukupnog brojnog stanja. Sličan odnos je bio i u oslobodilačkoj armiji Južnog Vijetnama 1967-1970. godine: u sastavu tzv. regularne armije (20 divizija, 13 samostalnih pukova i 17 samostalnih bataljona) nalazilo se 340.000, a u jedinicama teritorijalne komponente oko 100.000 boraca.

plovne jedinice koje su formirane u nekim partizanskim ratovima nisu mogle imati ulogu i značaj koji imaju ti vidovi u klasičnim ratovima, ali se to od njih nije ni očekivalo. Dejstva pomorskih snaga uvek su bila intenzivnija i šireg obima od „vazduhoplovne podrške“, a u nekim partizanskim ratovima (Jugoslavija) dejstva na moru su bila čak značajan elemenat vojne i političke strategije. Slično su razvijani i elementi rodovskih jedinica i nekih službi (intendantska, sanitetska, tehnička i saobraćajna). Njihovi začeci su приметni u mnogim partizanskim ratovima već u početnoj fazi razvoja oružanih snaga, ali je njihovo organizacijsko, kadrovsko i strukturno formiranje u celovite rodove i službe ostvareno samo u partizanskim ratovima u kojima su najviši nivo razvoja dostigle oružane snage u celini.

Teritorijalna komponenta, po oblicima organizacije, formacijskim karakteristikama, kvantitetu i kvalitetu naoružanja i opreme, bila je raznovrsnija i fleksibilnija od operativne, s obzirom na njeno mesto, ulogu, način stvaranja i uslove u kojima je obavljala svoje zadatke. Raznovrsnost rešenja u strukturi i organizaciji teritorijalne komponente ogledala se ne samo u jačini i sastavu pojedinih jedinica već i u njihovom grupisanju i regionalnom povezivanju, organizaciji komandovanja i snabdevanja, i svim drugim elementima.¹⁰ Jedinice koje su pripadale toj komponenti imale su različit stepen stalnosti: neke od njih su zadržavale isti oblik sve vreme rata, dok su druge „nestajale“ zato što su transformisane u operativne jedinice ili zato što u prvobitnom obliku nisu mogle da opstanu na datom prostoru. U nekim partizanskim ratovima (Vijetnam, Alžir, Kipar) pojedine formacije lokalnih teritorijalnih jedinica postojale su samo u toku izvođenja određenih akcija, posle čega su se stapale sa stanovništvom, a njihovi pripadnici su nastavljali da se bave svojim svakodnevnim poslovima.

Za razliku od teritorijalne, operativna komponenta je bila nešto više unificirana – kako oblici organizacije i formacijske karakteristike jedinica, tako i naoružanje, način objedinjavanja u više sastave, komandovanje itd. Neki njeni elementi su se približavali klasičnoj organizaciji oružanih snaga: oblik, vrsta

¹⁰ Od ukupno 541 partizanskog odreda, koliko ih je formirano od 1941. do 1945. u Jugoslaviji, bataljonski sastav imala su 172, četni – 92, a 277 odreda su po broju boraca bili manji od čete.

i tip jedinice – bataljon, brigada, divizija; unutrašnja podela i organizacija; brojno stanje i naoružanje; sistem komandovanja, i drugo. Naročito su takva obeležja imale jedinice operativne komponente u partizanskim ratovima (Kina, Jugoslavija, Vijetnam) u kojima su oružane snage dostigle najviši nivo.

Bataljon je bio početni i najmasovniji oblik jedinica operativne komponente oružanih snaga u svim razvijenijim partizanskim ratovima. Izuzetna borbena i funkcionalna svojstva pokazao je i u situacijama kada je bio najviša jedinica u strukturi operativne komponente (Alžir) i kada je služio kao osnov za formiranje i razvoj viših oblika organizacije (puk, brigada, divizija), odnosno formiranje privremenih taktičkih i operativnih sastava (taktička grupa, operativna grupa i dr.).

Za partizanski način ratovanja bataljon je bio veoma pogodna formacija, pre svega zbog svoje jačine (250-500 boraca), sastava (3-5 četa sa manjim pratećim delovima) i pokretljivosti (nije imao motornih vozila i teškog naoružanja). To mu je omogućavalo brzo kretanje i manevrisanje, čak i po besputnom terenu, kao i izvođenje samostalnih akcija u složenim borbama i složenim meteorološkim i zemljišnim uslovima.

Brigada je bila viši oblik organizacije oružanih snaga u partizanskim ratovima koji su dostigli izuzetan nivo razvoja. Zbog jačine (800-1.500 boraca), sastava (3-5 bataljona), naoružanja i stepena pokretljivosti, ta kategorija jedinica bila je respektovana u uslovima partizanskog ratovanja zbog sposobnosti ne samo da izvodi brze pokrete i složene borbene akcije (napade na gradove) već i da se uspešno suprotstavi jakim snagama protivnika uz primenu, po potrebi, i frontalnih dejstava.¹¹

Izvođenje brzih pokreta i složenih manevara relativno snažnom jedinicom kakva je brigada bilo je značajna pretpostavka za prelazak sa elementarnih na složenija borbena dejstva, naročito u razvijenijoj fazi partizanskog rata, kada su se morali planirati i realizovati radikalniji politički i vojni ciljevi. Kao samostalna formacija, a pogotovu kada je bila objedinjena u više sastave, brigada je bila pogodna upravo za takve

¹¹ U sastavu oružanih snaga FLNO u Južnom Vijetnamu, pored naziva brigada, pominje se i samostalni puk, koji je po jačini i ulozi bio isto što i brigada.

zadatke, što je potvrđeno u brojnim partizanskim ratovima (Jugoslavija, Vijetnam itd.).

Divizija brigadnog (pukovskog) sastava javljala se u strukturi oružanih snaga samo u nekim partizanskim ratovima, i to u njihovoj razvijenijoj fazi.¹² U Vijetnamu i Albaniji ona je bila i najviša jedinica u strukturi oružanih snaga.

U svom sastavu divizija je obično imala 3-4 brigade (puka) i određeni broj rodovskih jedinica (artiljerija, inženjerija, protivavionska artiljerija i dr.), kao i odgovarajuće jedinice za pozadinsko obezbeđenje, vezu i druge elemente. Njena jačina bila je različita, u širokom rasponu od 5.000 do 10.000 boraca, što je zavisilo, pre svega, od dostignutog stepena razvoja partizanskog rata.

Iskustva iz partizanskih ratova u kojima su se u strukturi oružanih snaga pojavljivale divizije pokazuju da one, ipak, nisu bile pogodne formacije za vođenje takvog rata, čak i u slučajevima kada je on dostizao visok nivo razvoja. Naime, partizanska divizija najčešće nije mogla kontinuirano da dejstvuje kao celina, pogotovu u sukobu s protivnikom koji je imao snažnu avijaciju, helikoptere, artiljerijsko-raketno naoružanje i druga borbena sredstva kojima je mogao tako glomaznoj formaciji da nanosi velike gubitke. U narodnooslobodilačkom ratu u Jugoslaviji divizije su dejstvovalе kao kompaktna celina, najčešće prilikom napada na gradove i veća naseljena mesta, a u intervalu između takvih akcija brigade su, po pravilu, operisale samostalno, bez tešnje međusobne prostorno-vremenske povezanosti i neposrednog sadejstva. Bilo je i primera privremenog rasformiranja divizija kada nisu mogle da dejstvuju kao celina (Južni Vijetnam).

Korpus je bio formiran samo u nekim partizanskim ratovima (Jugoslavija i Grčka), zbog čega se o njemu i ne može govoriti kao o standardnom elementu u strukturi partizanskih oružanih snaga. Iskustva o korpusima, kao operativno-teritorijalnim sastavima, stečena u narodnooslobodilačkom ratu u Jugoslaviji pozitivna su u gotovo svim domenima.

*

¹² Osim u kineskoj Crvenoj armiji, divizije su bile formirane u NOV Albanije (osam divizija), u NOV Jugoslavije (52 divizije), u NOV Grčke-Elas (10 divizija) i u oružanim snagama FLNO Južnog Vijetnama (20 divizija).

U vezi s organizacijsko-formacijskim karakteristikama jedinica i sastava teritorijalne i operative komponente u partizanskom ratu značajna su još dva zapažanja. Prvo, partizanska organizacija bila je izuzetno elastična, odnosno postojala je težnja da se formacija svake jedinice i sastava osposobi za brzo prilagođavanje novonastalim uslovima i promenama do kojih je dolazilo u procesu vođenja rata, bilo da se radi o njihovoj transformaciji uzlaznom ili silaznom linijom. Drugo, odnos između borbenog i neborbenog dela u strukturi svake jedinice utvrđivan je uvek tako da se za neborbene funkcije (snabdevanje, zbrinjavanje, obezbeđenje, administracija i drugo) odvoji samo neophodan broj ljudi, a svi ostali bili su uključeni u „borbeni ešelon“. Time su borbeni efektivni svake jedinice uvećavani do krajnjih granica, što je bila izuzetna prednost u sukobima sa snagama neprijatelja, koje su za razne neborbene funkcije morale odvajati trećinu, a nekad i polovinu ukupnih efektiva. Takva rešenja bila su moguća, pre svega, zato što su se oružane snage u partizanskom ratu maksimalno, a u nekim domenima i potpuno, oslanjale na teritoriju i narod, odnosno na institucije i kapacitete stvorene na slobodnim teritorijama.

PRIPREMA I UREĐENJE TERITORIJE

Priprema i uređenje teritorije čine jednu od najznačajnijih komponenata sveukupne vojne organizacije u svakom partizanskom ratu, pogotovu kada on poprimi šire razmere i dostigne viši nivo razvoja. Dobra vojna organizacija slobodnih ili poluslobodnih teritorija, u suštini, bitna je pretpostavka za uspešno vođenje oružane borbe u partizanskom ratu, ali i za organizovanje svih drugih aktivnosti (političke, ekonomske, proizvodne), koje imaju najveći uticaj na vođenje, pa i konačni ishod rata. Zbog toga je provođenje određenih mera na planu uređenja teritorije otpočinjalo istovremeno s prvim borbenim akcijama, a u nekim slučajevima i znatno ranije.

Iz problematike vezane za pripremu i uređenje teritorije posebno su značajna saznanja iz domena operativno-teritorijalne podele, organizacije vojnopozadinske vlasti i izgradnje vojne infrastrukture.

O *operativno-teritorijalnoj podeli* prostora na kome se priprema i vodi partizanski rat odlučuje najviše vojno i političko rukovodstvo u okviru ukupne pripreme teritorije. Istovremeno, to je značajan elemenat u sistemu rukovođenja i komandovanja.

Podela ukupnog prostora na određene operativno-teritorijalne celine sprovodila se prema usvojenoj političkoj i vojnoj strategiji i, po pravilu, bila je determinanta najznačajnijim osobnostima geografskog prostora (veličina, oblik, prirodne, urbane i demografske karakteristike), kao i konkretnim političkim, vojnostrategijskim i drugim uslovima u kojima se pripremao i vodio rat. Osim navedenih, na operativno-teritorijalnu podelu su uticali i drugi činoci: nasleđena ili novouspostavljena političko-administrativna podela državnog prostora, ranija vojnoteritorijalna podela i organizacija, tradicija itd. Sve je to morala da uzme u obzir vojna strategija da bi se – na osnovu analize međusobne povezanosti i uticaja pojedinih činilaca – došlo do optimalnih rešenja koja odgovaraju prirodi konkretnog partizanskog rata.

Fizičke karakteristike prostora ispoljavale su se kao skup različitih geografskih elemenata (veličina, oblik, reljef, klima, stanovništvo i dr.), od kojih svaki pojedinačno, ali i u međusobnoj povezanosti, snažno utiče na rešavanje svih problema vojne organizacije, time i na pripremanje i uređenje teritorije za vođenje rata. Ta grupa činilaca se ispoljava kao jedan od značajnih elemenata opštih političkih i vojnostrategijskih uslova u kojima se pripremao i organizovao partizanski rat i predstavljala je konkretno stanje na određenom prostoru (okupacija, kolonijalna vlast, građanski rat i sl.), koje se moralo uzimati u obzir prilikom razmatranja svih problema vojne organizacije.

Političko-administrativna podela državne teritorije – nasleđena ili novouspostavljena – obično je preuzimana kao moguća varijanta i za novu operativno-teritorijalnu podelu u partizanskom ratu, jer je to značajno olakšavalo rukovođenje celokupnim pokretom i, što je posebno značajno, omogućavalo efikasnije rešavanje svih problema materijalno-tehničkog obezbeđenja i zbrinjavanja, popune, mobilizacije i komandovanja oružanim snagama, naročito u teritorijalnoj komponenti.

Operativnim potrebama, odnosno zahtevu da svaki segment vojnoteritorijalne podele istovremeno pruža najpovoljnije uslove za vođenje oružane borbe, pridavan je poseban značaj. One su često bile odlučujući činilac pri utvrđivanju operativno-teritorijalne podele, jer su se zasnivale na najznačajnijem opredeljenju – stvaranju najpovoljnijih uslova za razvoj i borbenu upotrebu oružanih formacija na određenom prostoru.

Na osnovu navedenih i drugih kriterijuma i činilaca, operativno-teritorijalna podela u pojedinim partizanskim ratovima bila je veoma različita po broju i veličini pojedinih segmenata, kao i po njihovim međusobnim odnosima, stepenu stalnosti i drugim karakteristikama.¹³ Operativno-teritorijalna podela bila je najčešće hijerarhijski ustrojena, što znači da su u njenoj strukturi prvi segmenti (celine) imali svojstva strateško-operativnih kategorija, a njihovi sastavni delovi operativni taktički nivo i značaj. Drugu specifičnost činio je visoki stepen fleksibilnosti pri ustrojavanju pojedinih komponenata operativno-teritorijalne podele, jer je to obezbeđivalo brzo prilagođavanje novonastalim potrebama i zahtevima, posebno u partizanskim ratovima koji su se kontinuirano razvijali. Međutim, bez obzira na potrebu za stalnim prilagođavanjem, zahtev da se operativno-teritorijalnom podelom obuhvati celokupan državni prostor bio je stalan i nezaobilazan u svim situacijama i sprovedenim reorganizacijama.

Organizacija vojnopozadinske vlasti bila je, na osnovu jugoslovenskog iskustva, takođe značajna komponenta ukupne vojne organizacije u partizanskom ratu.¹⁴ Istina, formiranje vojnopozadinskih organa nije karakteristika vojne organizacije samo u partizanskom ratu, niti se delovanje organa te vlasti ostvaruje samo u ratnim uslovima. Naprotiv, takva organizacija se stvara, pre svega, za obavljanje odgovarajućih poslova

¹³ U NOR-u u Jugoslaviji prve celine operativno-teritorijalne podele bila su područja koja su pokrivali glavni štabovi (Slovenija, Hrvatska, Srbija, BiH, Makedonija, Crna Gora, Vojvodina, Kosovo i Sandžak), i operativne zone, odnosno pojedini korpusi. U vijetnamskom ratu čitava teritorija bila je podeljena na devet operativnih zona, koje su obuhvatale 33 provincije, koje su bile administrativne jedinice i, istovremeno, segmenti operativno-teritorijalne podele. U alžirskom ratu teritorija je bila podeljena na šest vilaja, koje su bile elementi operativne, ali i administrativne podele.

¹⁴ U literaturi o najznačajnijim partizanskim ratovima (Kina, Vijetnam, Alžir, Grčka) nema podataka o posebnoj organizaciji vojnopozadinske vlasti, mada se govori o funkcijama i zadacima (popuna, pozadinsko obezbeđenje, kontrola teritorije, zaštita stanovništva i dr.) koje su obavljali određeni civilni ili vojni organi.

u mirnodopskom periodu, a nastavlja da deluje (ukoliko za to postoje uslovi) i u ratu.

Iz iskustava i saznanja stečenih u narodnooslobodilačkom ratu u Jugoslaviji (1941–1945) može se zaključiti da je stvaranje posebne organizacije vojnopozadinskih vlasti bilo uslovljeno mnogim političkim i vojnim činiocima, od kojih su dva najznačajnija: prvo, potreba da se u okviru oružanih snaga stvori posebna struktura koja će Narodnooslobodilačku vojsku i partizanske odrede organizovano i kontinuirano povezivati sa narodom, organima nove narodne vlasti i masovnim antifašističkim organizacijama, i drugo – neophodnost da se komande i štabovi jedinica NOV i POJ u najvećoj meri oslobode obavljanja nekih vojnopozadinskih funkcija – snabdevanja, popune, zaštite stanovništva itd., kako bi se u potpunosti mogli posvetiti vođenju oružane borbe, što je bilo od posebnog značaja s obzirom na uslove u kojima je rat vođen.

Organizacija vojnopozadinske vlasti u Jugoslaviji otpočela je istovremeno sa formiranjem prvih vojnih jedinica i izvođenjem prvih borbenih akcija, da bi početkom 1944. godine, posle stvaranja korpusnih vojnih oblasti – izrasla u celovit i zaokružen sistem.¹⁵ Odgovarajućim normativnim dokumentima bili su precizno utvrđeni zadaci i nadležnosti organa vojnopozadinske vlasti u okviru obavljanja svih pozadinskih funkcija, kao i njihov odnos prema štabovima vojnih jedinica i organima civilne vlasti. U strukturi vojnopozadinskih organa postojala su tri nivoa: vojna oblast, vojno područje i komanda mesta. Vojna oblast je, u principu, pokrivala teritoriju jednog korpusa (odnosno divizije ako na nekom području korpus nije bio formiran), a vojno područje teritoriju jednog sreza ili većeg grada.

Osnovni zadaci organa vojnopozadinske vlasti bili su: (1) popuna jedinica NOV i POJ ljudstvom, stokom i materijalnim sredstvima; (2) prikupljanje, skladištenje i čuvanje borbenih i drugih sredstava; (3) organizacija obuke omladine; (4) vojna kontrola slobodnih teritorija i (5) zaštita stanovništva, organa vlasti i drugih institucija na slobodnoj teritoriji.

¹⁵ U toku NOR-a u Jugoslaviji je formirana 21 vojna oblast, 90 vojnih područja, 467 komandnih mesta i 10 komandi gradova (N. Anić, S. Joksimović i M. Gutić, *Isto*, str. 862).

Popuna jedinica NOV i POJ ljudstvom, stokom i materijalnim sredstvima ostvarivala se tako što su odgovarajući (mobilizacijski) organi vojnopozaadinskih vlasti, u dogovoru s organima civilne vlasti i komandama i štabovima oružanih snaga, prikupljali ljudstvo, stoku, zaprežna i druga materijalna sredstva u određenim rejonima i raspoređivali ih u jedinice. Na sličan način su prikupljane, skladištene, održavane i distribuirane životne namirnice, borbena sredstva, sanitetski materijal i druge potrebe, s tim što su organi vojnopozaadinske vlasti bili odgovorni za stručne poslove, naročito kada se radilo o skladištenju i održavanju tih sredstava. Organi vojnopozaadinskih vlasti bili su obavezni da za obuku omladine formiraju omladinske jedinice i specijalizovane vojne, političke, sanitetske i druge kurseve, i neposredno rukovode njihovom obukom pre nego što se ljudstvo rasporedi u borbene jedinice.

Vojna kontrola slobodnih teritorija, kao jedna od funkcija organa vojnopozaadinskih vlasti, ostvarivana je tako što su odgovarajući organi i jedinice pod njihovom komandom stalno kontrolisali teritoriju i intervenisali u slučajevima kada bi okupator i domaći kvislinzi preduzimali određene aktivnosti – diverzantske, obaveštajne, terorističke i slično, što je bila uobičajena pojava. Ta funkcija vojnopozaadinskih organa bila je izuzetno značajna, naročito u slučajevima kada na slobodnoj teritoriji nije bilo jedinica NOV i POJ koje su se mogle angažovati za neutralisanje neprijatelja. Sa funkcijom kontrole teritorije bila je neposredno povezana zaštita stanovništva. Ostvarivana je tako što su izgrađivana skloništa za zaštitu od dejstva iz vazdušnog prostora, organizovani zbegovi nenaoružanog stanovništva prilikom napada neprijateljskih snaga, preduzimane raznovrsne mere radi zaštite organa narodne vlasti, proizvodnih kapaciteta i bolnica, angažovane lokalne jedinice, straže i patrole da bi se zaštitilo stanovništvo prilikom izvođenja poljoprivrednih i drugih radova, i drugo. Organi vojnopozaadinskih vlasti bili su, istovremeno, i neposredni organizatori i izvršioci svih tih zadataka, naročito u slučajevima kada je bila neophodna veća stručnost i vojna zaštita. U aktivnostima koje su provodili organi civilne vlasti, vojnopozaadinske vlasti su, po pravilu, bile stručni konsultanti i koordinatori, posebno prilikom usklađivanja delovanja više činilaca na određenom prostoru.

Izgradnja vojne infrastrukture bila je značajna komponenta pripreme i uređenja teritorije u svakom partizanskom ratu, prvenstveno zato što se oružane snage nisu mogle oslanjati na stabilnu i uređenu pozadinu sa svim elementima infrastrukture. Zbog toga su, uporedo sa stvaranjem prvih slobodnih teritorija, nastajali i odgovarajući proizvodni, uslužni, saobraćajni, zdravstveni, radionički i drugi kapaciteti i objekti kao elementi vojne strukture na koju su se oslanjale jedinice oružanih snaga u procesu pripreme i izvođenja borbenih dejstava. Njihov broj, kapacitet, vreme, mesto i način izrade, kao i način funkcionisanja, zavisili su od mnogih činilaca, pre svega od stepena razvoja konkretnog partizanskog rata, odnosno veličine i stabilnosti slobodnih teritorija.

Najvažnije aktivnosti u procesu izgradnje vojne infrastrukture u partizanskim ratovima mogu se podeliti na šest kategorija: (1) izgradnju i održavanje saobraćajnih objekata; (2) izgradnju bolnica i drugih zdravstvenih objekata; (3) izgradnju aerodroma i luka; (4) izgradnju skladišta; (5) izgradnju skloništa i drugih objekata za zaštitu, i (6) izgradnju proizvodnih i radioničkih kapaciteta.

Izgradnjom i održavanjem saobraćajnih objekata bile su obuhvaćene manje ili veće deonice putne mreže i železničkih pruga, kao i uređenje rečnih tokova i objekata na njima (mostovi, rečni prelazi, stanični objekti i dr.). Izgradnja odgovarajuće saobraćajne strukture bila je posebno značajna u partizanskim ratovima koji su dostizali visok nivo razvoja i u kojima je trebalo obezbediti što povoljnije uslove za kretanje, koncentraciju i manevar krupnih jedinica, kao i dotur materijalnih i drugih sredstava za pripremu i izvođenje borbenih dejstava.¹⁶

Izgradnja bolnica i drugih zdravstvenih objekata otpočinjala je najčešće uporedo s izvođenjem prvih borbenih akcija, a u kasnijim fazama rata na slobodnim teritorijama i u partizanskim bazama razvijen je celovit sistem, s različitim bolnicama, ambulantama i drugim zdravstvenim ustanovama za prihvatanje, lečenje i oporavak pripadnika oružanih snaga, a

¹⁶ Takvu ulogu imao je, na primer, tzv. Hošiminov put, koji je polazio sa teritorije Severnog Vijetnama i, preko Laosa i Kambodže, vodio u Južni Vijetnam (dug oko 400 km). Na njegovoj izgradnji i održavanju u pojedinim periodima bilo je angažovano više od 50.000 ljudi (prema američkim izvorima). Prema opštoj oceni, taj put je imao strateški značaj za oslobodilačku armiju.

nekad i stanovništava sa slobodnih teritorija. Zdravstvene ustanove su razvijane ili u stacionarnim (barake, škole, veće stambene i druge zgrade) ili u posebno izgrađenim podzemnim objektima i pećinama koje su za tu svrhu prilagođavane.¹⁷

Aerodromi i luke, kao element vojne infrastrukture, izgrađivani su samo u nekim partizanskim ratovima.¹⁸ Zapravo, radilo se o uređenju manjih ili većih travnatih površina za poletanje i sletanje uglavnom transportnih, a u nekim slučajevima i određenih vrsta borbenih aviona. Na moru, jezerima i većim rekama uređivane su manje luke za prihvata i opsluživanje manjih brodova, s određenim elementima zaštite i obezbeđenja.

Izgradnja skladišta za smeštaj, održavanje i čuvanje naoružanja, municije, minskoeksplozivnih i drugih borbenih, kao i različitih neborbenih sredstava (hrana, sanitetski materijal, odeća i obuća) bila je karakteristična gotovo za sve partizanske ratove, bez obzira na njihove razmere i dostignuti nivo razvoja, jer je obezbeđenje minimalnih količina tih sredstava bilo značajna pretpostavka za izvođenje borbenih akcija. U te objekte skladištena su sredstva zaplenjena od protivnika, proizvedena u sopstvenim pogonima i radionicama ili dobijena od saveznika. Kao bolnički objekti, i skladišta su razvijana u nadzemnim stacionarnim pokretnim objektima, ali i u podzemnim objektima specijalno građenim ili prilagođavanim.

Razna skloništa i drugi objekti za zaštitu i borbena dejstva izgrađivani su u okviru razvoja vojne infrastrukture, posebno u onim partizanskim ratovima u kojima je oružana borba bila kontinuirana, a borbena dejstva dostizala najveći intenzitet. Pored raznih vrsta skloništa koja su služila za zaštitu od dejstava avijacije, građeni su i različiti objekti za vlastito dejstvo: odbrambeni položaji, objekti za vatreno dejstvo, komandovanje i vezu, i minska polja i objekti za zaprečavanje, naročito u područjima i rejonima koji su bili najznačajniji sa

¹⁷ U NOR-u u Jugoslaviji sistem partizanskih bolnica pokrivao je gotovo sve krajeve i oslobođene teritorije. Na primer, *Bosansko-petrovački bolnički bazen*, obrazovan u drugoj polovini 1942. godine, sačinjavalo je nekoliko bolnica, ukupnog kapaciteta oko 1.500 postelja, a sličnu funkciju imala je i tzv. Centralna bolnica u Petrovoj gori. U Sloveniji je izgrađeno čak 60 *tajnih* bolnica, u kojima je lečeno oko 22.000 ranjenika i bolesnika, a u drugoj polovini 1943. u Slavoniji je postojalo 25 partizanskih bolnica raznog profila, za oko 1.000 ranjenika (*Vojna enciklopedija*, tom I, str. 684-687).

¹⁸ Na slobodnim teritorijama u Jugoslaviji postojala su 1944. godine 22 aerodroma: u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori po tri, u Srbiji i Hrvatskoj – sedam, i u Sloveniji – dva.

stanovišta uspešnog vođenja oružane borbe i odbrane slobodne teritorije.

Bez izgradnje proizvodnih i radioničkih kapaciteta partizanski rat je nezamisliv,¹⁹ pa je njihova izgradnja otpočinjala uporedo s izvođenjem prvih borbenih akcija, a širila se uporedo s razvojem oružane borbe i oružanih snaga. Najčešće su formirane radionice za opravku i izradu naoružanja, municije i druge ratne opreme, zatim za izradu odeće i obuće, proizvodnju i preradu namirnica, za potrebe sanitetske službe itd. Proizvodni pogoni su otvarani tek kada bi se obezbedili neophodni tehnički uslovi (odgovarajuće mašine) i sirovine, što se moglo ostvariti samo na stabilnijim slobodnim teritorijama. Osim navedenih aktivnosti, na slobodnim teritorijama su izgrađivani objekti vojne infrastrukture: centri veze, relejne stanice, stalne telefonske linije, stanice za osmatranje i obaveštavanje itd.

Za izgradnju objekata infrastrukture najodgovorniji su bili organi vojnopozadinske vlasti, odnosno odgovarajuće komande i štabovi jedinica teritorijalne komponente, kao i organi civilne vlasti na slobodnoj teritoriji. Svi su oni imali zadatak da održavaju postojeće i neprekidno razvijaju nove objekte i elemente infrastrukture, a s širenjem oružane borbe taj zadatak je postajao sve značajniji.

Sva istraživanja o osobenosti vojne organizacije u partizanskim ratovima upućuju na zaključak da su priprema i uređenje teritorije za vođenje oružane borbe gotovo u svim partizanskim ratovima bile izuzetno složena i kompleksna delatnost. Činila su je tri značajna elementa: operativno-teritorijalna podela, sistem organizacije vojnopozadinskih vlasti i izgradnja vojne infrastrukture, ali je obuhvatala i mnoge druge delatnosti koje su se mogle provoditi u ratnim uslovima. Bez svega toga vođenje oružane borbe, posebno širih razmera, bilo je nemoguće, naročito u sudaru s izrazito nadmoćnijim protivnikom.

¹⁹ Najbrojnije i najraznovrsnije radionice organizovane su u partizanskim pokretima u Jugoslaviji i Vijetnamu. U narodnooslobodilačkom ratu u Jugoslaviji (1941-1945) postojali su čitavi sistemi proizvodnih i radioničkih kapaciteta na slobodnim teritorijama (naročito u Sloveniji i Bosanskoj krajini), a u jednoj od njih – tehničkoj radionici br. 1 Glavnog štaba NOV Hrvatske, radilo je juna 1943. oko 400 radnika. Do kraja 1943. godine opravili su 150 artiljerijskih oruđa, 317 puškomitraljeza, 97 mitraljeza i oko 2.000 pušaka (*Vojna enciklopedija*, tom VII, str. 642-645).

NEKE KARAKTERISTIKE VOJNOG RUKOVOĐENJA

U partizanskom, kao i u svakom drugom ratu, vojno rukovođenje je značajan segment ukupne vojne organizacije i jedna od njenih osnovnih funkcija.²⁰ Primerena izgradnja i funkcionisanje vojnog rukovođenja istovremeno je i jedna od najznačajnijih pretpostavki ne samo za odgovarajuću upotrebu oružanih snaga već i za uspešno ostvarivanje konkretnih vojnih i političkih ciljeva, pa i vođenja partizanskog rata u celini.

Organizacija i funkcionisanje sistema vojnog rukovođenja u celini, kao i svake njegove delatnosti pojedinačno, u partizanskom ratu je veoma složeno, jer se ostvaruje u izuzetno teškim vojnostrategijskim i borbenim uslovima i, što je posebno značajno, s veoma ograničenim kadrovskim i materijalno-tehničkim mogućnostima. Sistem vojnog rukovođenja organizuje se, najčešće, kada protivnik (okupator, kolonijalna vlast itd.) čvrsto kontroliše celokupnu državnu teritoriju ili njen veći deo, posebno gradove, veće industrijske centre, saobraćajni sistem, informativne medije i druge objekte infrastrukture, što otežava ili potpuno onemogućava svako značajnije komuniciranje (u procesu organizovanja) i funkcionisanja tog sistema. Osim toga, postoje i dve nepovoljne okolnosti: brojni subjekti (jedinice i vojne komande, politički organi, uporišta, i drugo) razmešteni na izuzetno širokom prostoru, najčešće bez minimalnih sredstava veze, i nedostatak osposobljenih vojnika i političkog kadra svih profila i specijalnosti, što je dodatni otežavajući činilac u procesu stvaranja i organizovanja komandi i štabova.

Zbog svih tih i brojnih drugih razloga sistem vojnog rukovođenja u partizanskom ratu izgrađuje se, po pravilu, postepeno i neravnomerno, naročito u teritorijalnom i strukturnom pogledu (pojedini nivoi). U istoriji partizanskih ratova ni u jednoj zemlji, čak ni u uslovima sveopšteg partizanskog pokreta (na primer, u Jugoslaviji), nije istovremeno u svim

²⁰ Vojno rukovođenje je delatnost starešina i komandi (štabova, uprava) na usmeravanju organizacijskih jedinica i pojedinaca u procesu ostvarivanja ciljeva postavljenih vojnoj organizaciji. Ono je jedna od funkcija vojne organizacije, a izražava se usmeravanjem i vođenjem poslova i ljudi u obavljanju zadataka, odnosno ostvarivanju postavljenih ciljeva. Kao organizacijski proces, vojno rukovođenje čini pet međusobno zavisnih funkcija: planiranje, organizovanje, komandovanje, koordinacija i kontrola. Komandovanje je funkcija rukovođenja kojom se dodeljuju zadaci potčinjenim jedinicama i organima. (B. Jovanović, *Uvod u teoriju vojnog rukovođenja*, VIZ, 1984, str. 8 i 129).

krajevima i regijama došlo do relativno podjednakog razvoja vojnih formacija i drugih elemenata oružane borbe, pogotovu na sva tri nivoa: strategijskom, operativnom i taktičkom. Za izgradnju sistema vojne organizacije važila su, u osnovi, ista pravila kao i za sve druge aspekte partizanskog ratovanja: nacionalni, politički, istorijski i klasni uticaj svih relevantnih činilaca.

Druga značajna karakteristika sistema vojnog rukovođenja u partizanskom ratu jeste njegova najtešnja povezanost, uz delimičnu integrisanost, za sistem političkog rukovođenja ne samo na strategijskom već i na svim ostalim nivoima rukovođenja. Komande i štabovi partizanskih jedinica, po pravilu, razvijali su se iz odgovarajućih političkih rukovodstava, a funkcionisanje svakog elemenata sistema vojnog rukovođenja najčešće se ostvarivalo u tesnoj saradnji s odgovarajućim organima političkog rukovođenja.²¹ To je bilo karakteristično naročito za početni period rata, mada je princip stalne saradnje i koordinacije zadržavan čak i u kasnijim fazama, kada su bili razvijeni svi organi tzv. civilne strukture i svi nivoi vojne organizacije. Razlog za to je činjenica da partizanski rat, po pravilu, ne pripremaju i ne organizuju klasični vojni organi (generalštab, visoke komande i dr.), već, najčešće, rukovodstva političkih pokreta i partija, te se i njihov kadar nužno pojavljivao kao jezgro za formiranje određenih komandi i organa vojnog rukovođenja.

Struktura sistema vojnog rukovođenja u partizanskom ratu uvek je određena globalnom strukturom ukupne vojne organizacije, pre svega ustrojem oružanih snaga kao njenim najvažnijim elementom. Postojanje teritorijalne i operativne komponente u strukturi oružanih snaga značajno je opredeljivalo sistem vojnog rukovođenja, jer je u svakoj od te dve komponente razvijan odgovarajući broj komandi, štabova i drugih organa, u čijoj je nadležnosti bilo rukovođenje jedinicama i ustanovama te komponente.²²

²¹ Prezidijum Centralnog komiteta Nacionalnog fronta Južnog Vijetnama (FLNO) bio je ne samo političko već i najviše vojno rukovodstvo, odnosno istovremeno najviši organ i vojnog i političkog rukovođenja. Izvršni komitet Nacionalnog saveta alžirske revolucije (CNRA) u sastavu je imao Komitet za vojne operacije kao najviše vojno rukovodstvo. Glavni štab NOPO Jugoslavije razvio se iz Vojnog komiteta CK KPJ, koji je formiran pre početka oružanog ustanka.

²² U NOR-u u Jugoslaviji 1941-1945. bilo je formirano više od 1.600 različitih štabova i komandi: 556 štabova odreda, 364 štaba brigade, 69 štabova divizija, 18 štabova korpusa

Broj, vrsta, organizacija, nivo i druge karakteristike organa vojnog rukovođenja u partizanskom ratu zavisili su, pre svega, od uslova u kojima se rat vodio, stepena njegovog razvoja, jačine i organizacijsko-formacijskih karakteristika oružanih snaga i drugih uslova i činilaca. Zbog toga se i ne može govoriti o jedinstvenom i za sve partizanske ratove karakterističnom sistemu vojnog rukovođenja, bez obzira na određene sličnosti u nekim organizacijskim rešenjima i nadležnostima. Odnosno, može se govoriti samo o pojedinostima koje se mogu označiti i kao njegove opšte karakteristike. Jedna od njih je i postupnost u izgradnji i oblikovanju tog sistema, koja se ispoljavala u uporednom i kontinuiranom razvoju organa rukovođenja sa evolucijom oružanih snaga i drugih elemenata vojne organizacije u celini. Naime, prema razvoju oružanih snaga partizanskog rata razvijali su se i odgovarajući elementi sistema vojnog rukovođenja na svim nivoima – stratezijskom, operativnom i taktičkom, i to uporedo u teritorijalnoj i operativnoj komponenti.

Tesna povezanost, pa i izvesna organizacijska integritetnost sistema vojnog i političkog rukovođenja u praksi se ostvarivala na različite načine, najčešće tako što su pojedini članovi određenog vojnog rukovodstva bili istovremeno i članovi odgovarajućeg političkog rukovodstva, i obratno. Taj princip je važio ne samo za stratezijski već i za sve druge nivoe rukovođenja. Konačno, za sistem vojnog rukovođenja u partizanskim ratovima bio je karakterističan i specifičan prostorni raspored komandi i štabova i njihov međusobni fizički odnos. Za razliku od borbene lokacije komandi i štabova u klasičnom frontalnom ratu, koju je karakterisao tzv. linijski raspored (najniže komande su se nalazile najbliže liniji fronta), u partizanskim ratovima je raspored organa vojnog rukovođenja imao izgled mreže s brojnim „punktovima“, pri čemu njihov prostorni odnos nije bio pravolinijski i strogo hijerarhijski organizovan.

S obzirom na organizovanost po nivoima, u sistemu vojnog rukovođenja u partizanskom ratu postojala su dva

i četiri štaba armije. Na nivou teritorijalne vojne podele i organizacije postojalo je devet glavnih štabova, 25 štabova operativnih zona, 21 komanda vojne oblasti, 90 komandi vojnih područja, 470 komandi mesta i 10 komandi gradova (N. Antić, S. Joksimović i M. Gutić, *Isto*).

osnovna oblika vojne organizacije: u prvom su bila razvijena sva tri nivoa – strategijski, operativni i taktički (Jugoslavija, Vijetnam), a u drugom samo dva nivoa – strategijski i taktički (Alžir, Kipar, Kuba i dr.). Štabovi operativnog nivoa bili su razvijeni u partizanskim ratovima u kojima su, pored taktičkih jedinica, postojali i operativni sastavi (korpusi u Jugoslaviji), kao i u partizanskim ratovima u kojima takvih formacija nije bilo, ali je radi objedinjavanja borbenih dejstava na određenom području trebalo formirati određene komande (štabove) operativnog nivoa. Takvu funkciju su imali, na primer, vojni komiteti operativnih zona u Vijentamu i komande vilaja u Alžiru.

Organizacijsko-formacijske karakteristike organa vojnog rukovođenja – komandi i štabova – bile su prilagođene nivou razvoja oružanih snaga u celini i pojedinih komponenata, kao i materijalno-tehničkim i kadrovskim mogućnostima. Tu nije bilo nikakvih šablona. Kao i svi drugi elementi vojne organizacije, i organi vojnog rukovođenja razvijani su postepeno i neravnomerno. Zbog toga se dešavalo da komande i štabovi na nekom području ili u nekoj jedinici budu razvijeniji nego isti takvi štabovi i komande u drugom području ili jedinici istog nivoa.

Postepen i neravnomeran razvoj komandi i štabova u partizanskom ratu bio je uslovljen, pre svega, dinamikom razvoja oružanih snaga i intenziviranjem oružane borbe, odnosno prelaskom na izvođenje složenijih borbenih dejstava, kada je trebalo imati razvijenije komandne organe. Međutim, i u takvim okolnostima neravnomerno su razvijane osnovne štapske funkcije i bio je različit način njihovog objedinjavanja u okviru jedne komande (štaba). Prvo su institucionalizovane komandne funkcije (personifikovane u ličnosti komandanta i njegovog zamenika), potom politička, obaveštajna i neke pozadinske (intendantska i sanitetska), zatim operativna i funkcije rodova, i tek u razvijenim komandama ostale štapske i pozadinske delatnosti, kao što su personalna, organizacijsko-mobilizacijska, tehnička, saobraćajna i druge. Takav razvoj štapskih i pozadinskih funkcija bio je logičan, jer su većina štapskih i pozadinskih funkcija kompletno razvijane samo u partizanskim ratovima koji su dostizali najviši stepen razvoja, pa i tada tek u njihovoj završnoj fazi. Po pravilu, partizanske

komande i štabovi su bili brojno mali, čak i onda kada su postojale mogućnosti da se znatno povećaju. Jer, brojno velike komande (štabovi) nisu bile pogodne za partizanski način ratovanja, pogotovu kada su bile opterećene većim brojem motornih vozila i drugih tehničkih sredstava. Tako strukturirana organizacija vojnog rukovođenja funkcionisala je relativno uspešno gotovo u svim partizanskim ratovima – bez obzira na izuzetno velike teškoće i probleme koji su se morali savladavati. Zasnivana je na čvrstom idejnom, organizacionom i funkcionalnom jedinstvu na svim nivoima rukovođenja i komandovanja, pre svega na jedinstvenom shvatanju usvojenih doktrinarnih opredeljenja o partizanskom načinu ratovanja, što je bila pouzdana garancija da će sve komande, štabovi i starešine postupati na odgovarajući način i u najtežim situacijama. U vezi s tim, značajna je činjenica da je u funkcionisanju sistema vojnog rukovođenja u partizanskom ratu najčešće pronalažen optimalan odnos između centralizacije i decentralizacije. U praksi je, naime, princip decentralizacije bio dominantan sve dok se nije prešlo na izvođenje najviših i najsloženijih oblika oružane borbe – operacija, najčešće u završnim etapama rata. To je omogućavalo najširu inicijativu i preduzimljivost svim komandama i štabovima, kao i maksimalnu centralizaciju i objedinjavanje borbenih dejstava kada se za to ukazala potreba.

Religija u političkim sukobima u Jugoslaviji

RADOVAN SAMARDŽIĆ

Religija kao složena pojava, u vrijednosnom i u institucionalnom smislu, različito je uticala na čovjeka kroz čitavu njegovu istoriju. Ona je, sociološki posmatrano, dio čovjekove kulture. Na južnoslovenskom prostoru, kroz čitavu njegovu istoriju, osnovne nacionalne religije (pravoslavna, katolička, islamska) bile su značajan činilac nacionalne identifikacije. Istovremeno, doprinosile su podjelama i dezintegraciji južnoslovenskih naroda i otežavale koegzistenciju više naroda u istom društveno-pravnom okviru.

Sukobi u Jugoslaviji 1991-1992. valjano potvrđuju navedenu tezu. Južnoslovenski nacionalizmi, mada potiču iz različitih kulturkamfa, nisu lišeni religioznog karaktera. Stoga, u južnoslovenskom multizajedništvu, u svim njegovim oblicima – religioznim, kulturnim, nacionalnim i etničkim, u vrijeme mira ili rata, nacionalne religije su u svemu intervenisale. Naime, religijske vrijednosti često su transformisane u ideološke i političke, a istorijska i sociološka istraživanja su pokazala da su sukobi oštrije kada je u njih upletena i religija.

PROBLEM

Religija, kao složena pojava različito je uticala na čovjeka i njegovu zajednicu kroz čitavu istoriju. Moderni sociolozi naglašavaju da ona ne postoji izolovano, već je dio dinamičnog socijalnog sistema na koji utiče i koji na nju utiče. Dakle, religija je, prema sociologiji, dio čovjekove kulture i jedna od značajnih društvenih institucija, pa stoga može biti činilac integracije i stabilnosti društva, ali i potencijalna sila njegove dezorganizacije, odnosno rivaliteta i sukoba među ljudima.

Osnovna i univerzalna vrijednost religije, prema osnivačima velikih svjetskih religija, jeste *altruizam*, tj. cilj joj je da spasi čovjeka od patnji i briga svakodnevnog života. Otuda, fundamentalni paradoks u ljudskoj istoriji jeste to da su religije često doprinosile nastanku društvenih posljedica koje su dovela do netolerancije, diskriminacije i genocida, što je u suprotnosti s namjerama osnivača. To je veoma kompleksan socijalni proces, u kojem obrasci altruističkih vrijednosti vremenom bivaju transformisani u neočekivane kontradiktorne vrijednosti vjerskog i ideološkog značenja, te mogu voditi do

konflikata i oštarih sukoba među religijskim i nacionalnim zajednicama. U cijelokupnoj čovjekovoj historiji religiozne organizacije su, manje ili više, bile na odgovarajući način angažovane u političkim akcijama različitih društvenih snaga. I mimo njihovog učenja: „*Mir na zemlji i dobra volja među ljudima*“ pospješivale su svojim religioznim fanatizmom ljudsku tragediju u političkim sukobima.

Međunacionalni i međukonfesionalni odnosi sada su u središtu političkih konflikata i u Jugoslaviji. Jer, tokom historije, međunacionalni odnosi nijesu bili lišeni religioznog karaktera. Religijski nacionalni integritet pojačavo je integraciju pri usvajanju pravnog modela države-nacije, uz podršku većinske nacionalne konfesije. I obrnuto, otežavao je integraciju više naroda u istom društveno-pravnom okviru. Sve to je praćeno oštrim konfliktima i jakom podrškom, tj. konfesionalnim odobrenjem rata u koji je upletena njihova nacija. Evidentna je pojava avanture političke preferencije religije u jugoslovenskom društvu, što nije novina, jer se radi o promjeni koja se odvija na površini političke preferencije. To oživljavanje osvjetljava kraj monoideološke države i kolektivne eshatološke vizije „komunističkog društva blagostanja“, ali je i regresija ka religijskom pozivanju u svoju službu duhova prošlosti.

Sadašnji oružani sukobi u Jugoslaviji pokazuju da država nije mogla da uklopi u zajednički život različite etničke, vjerske, kulturne i historijske suprotnosti i antagonizme, odnosno buđenje nacionalnog i konfesionalnog identiteta izazvalo je nasilni udar. Vrijednosti osnovnih konfesija (pravoslavna, katolička i islamska) postale su kroz historiju vrijednosti nacionalnih grupa (Srbi, Hrvati i Muslimani). Radi se o procesu transformacije koji nastaje kada religiozna učenja, običaji i tradicija prodru u svakodnevni život određene socijalne grupe – etničke, regionalne, stratifikacione ili nacionalne. Vrijednosti religije su sklone tome da ojačaju solidarnost u grupi, za razliku od onih koji su van grupe.¹ Ukoliko religiozne vrijednosti treba očuvati, one moraju biti tijesno utkane u ritualno obavljanje u okviru svakodnevnog života ljudi koji vjeruju u njih ili ih podržavaju. Jer, kada dođe do tenzije u odnosima

¹ Iwao Munakata, United Nations seminar of the encouragement of understanding, *Tolerance and respect in matters relating to freedom of religion or Belief*, Geneve, 3-14 December 1984, pp. 1-12.

u okviru grupe, religiozne vrijednosti, transformisanjem svog prvobitnog kvaliteta, postaju društvena vrijednost koja jača solidarnost u okviru grupe demonstriranjem ekskluzivne kohezije. Zapravo, kada se tenzije u okviru grupe intenziviraju, primat vrijednosnih obaveza ljudi pomjera se u pravcu neposrednih interesa u okviru grupe. U takvim uslovima nastaju altruističke vrijednosti i stavovi njihovog religioznog sistema ili sistema vjerovanja. Kada to suparništvo u okviru grupe dostigne krajnju tačku, svaka grupa tačaka počinje da uvećava svoje religiozne vrijednosti ili vrijednosti vjerovanja kako bi očistila od grijeha identitet sopstvene grupe. S pravom japanski profesor Munakata ukazuje na to da ideološkim ozakonjenjem grupne akcije počinje da prevlađuje militantno i agresivno ponašanje. Ono se manifestuje u finalnoj fazi tih borbi među grupama u vidu „svetih ratova“ između grupa identiteta koje same sebe proglašavaju „svetim“. Tako se prvobitno tolerantne i altruističke vrijednosti religije ili vjerovanja izvrću i postaju obrasci suprotnih vrijednosti – netolerancije i diskriminacije. „Svete“ vrijednosti postaju instrumenti ili cilj jedne svjetovne grupe. Na primjer, u Jugoslaviji, heterogene vjerske grupe i njihove vrijednosti (pravoslavne, katoličke i islamske) transformišu se u nacionalne i političke vrijednosti i stavljaju u njihovu političku funkciju u odbrani „svetih“ interesa.

Druga vrsta transformacija vrijednosti podrazumijeva transformaciju religioznih vrijednosti ili vrijednosti vjerovanja u političku ili ideološku funkciju. Takva transformacija vrijednosti razvija se u društvenim uslovima u kojima funkcionalna diferencijacija u okviru nacionalnog poretka kao društvenog sistema još nije materijalizovana. Rezultat toga je sklonost religioznih funkcija ka širenju u sferu političkih funkcija. U takvom, funkcionalno difuznom, sistemu u osnovnim religijskim nacionalnim zajednicama poglavari crkve (pravoslavne, katoličke i islamske) dobijaju ulogu političkog vođe svoje zajednice. Osim toga, religiozna organizacija može obezbijediti svoje sankcije i proglasiti zakonitom vlast političkog lidera. Za uzvrat, religiozna institucija dobija specijalne prerogative i zaštitu političke vlasti. U takvim uslovima, kada religiozne vrijednosti ili vrijednosti vjerovanja postaju instrumenti političke funkcije, primarna vrijednost religije i vjerovanja pretvara se i postaje ideološki „barut“ u borbi za vlast između

političkih grupa, odnosno politička vlast dobija „božji blagoslov“. U stvari, gubi se funkcionalna autonomija religioznih vrijednosti ili vrijednosti vjerovanja. Tako netolerantne i diskriminativne akcije koje preduzimaju političke grupe nehotice slave i proglašavaju zakonitim instrumente religioznih vrijednosti ili vjerovanja. Upravo, rezultati religioznih vrijednosti ili vrijednosti vjerovanja u političkoj ili ideološkoj funkciji su „sakralizacija“ *raison d'être* samog političkog bića. Ti procesi i pojave su evidentni sada u jugoslovenskom društvu, u uslovima krize i oštih konfrontacija između nacionalnih lidera.

Religiozne raspre mogu biti rezultat kulturnih i religioznih antagonizama, ali često to nije čisti religiozni žar koji tjera političare ili vjerske lidere da se igraju rata ili da progone pojedine grupe i neistomišljenike među svojim podanicima. U istoriji su očigledni primjeri kombinovanja duhovnih i materijalnih interesa u kojima su događaji dobijali najkrvoločniji i najokrutniji vid. Tako su i sadašnji događaji potvrdili da se samo tim spojem može objasniti širina vjerskih i nacionalnih nemira koji su poznati velikim svjetskim religijama i na Istoku, i na Zapadu, što je apsolutna negacija izvornog poslanstva osnivača religija i vjerovanja o „ljubavi i miru“.

Sociolozi, u svakom slučaju, priznaju da fenomen političkog autoriteta, bez kojeg nema društvenog života, uranja svoje korijene u religiozno, i obratno. Gabriel Le Bras je veoma dobro iskazao tu ideju, tvrdeći da su vlade svih vremena ozbiljno shvatile vrijednosti religijskog faktora.² U stvari, karakteristika religioznih vrijednosti ili vrijednosti vjerovanja jeste to da se mogu pojaviti kao integrativni, odnosno potencijalni dezintegracioni faktor u heterogenim nacionalnim i vjerskim zajednicama. Naime, evidentno je da se odnosi među heterogenim vjerskim grupama, unutar istog političkog okvira, i dalje nameću kao problem, bez obzira na to da li se radi o podjeli indijskog poluostrva, kiparskom problemu, Bliskom istoku, Jugoslaviji ili bivšem SSSR-u. Uostalom, jugoslovensko iskustvo je očigledno, budući da je religija bila jedna od značajnih *vododjelnica* u odnosima među nacijama i konfesijama na južnoslovenskom prostoru. Posljedice tog iskustva i

² Georges G. Corm, *Prilog proučavanju multikonfesionalnih društava*, „Svjetlost“, Sarajevo 1977, str. 11.

sada direktno ili indirektno utiču na međunacionalne konflikte i sukobe na južnoslovenskom prostoru.

Na južnoslovenskom prostoru su se religiozne vrijednosti ili vrijednosti vjerovanja u prošlosti, kao i sada, lako zloupotreblyavale ili transformisale u vrijednosti koje su potencijalno ili stvarno djelovale destabilizatorski i podsticale konflikte među narodima. Konfesionalne definicije o drugoj konfesiji i naciji bile su isključive, a nacionalizmi nijesu bili lišeni religioznog karaktera. Nacionalne politike imale su podršku svoje konfesije, a istorija je potvrdila da se nacionalni politički programi lakše ostvaruju ako se ima podrška nacionalne religije, i obratno.

Sociolog Glen Vernon je dobro iskazao tu ideju tvrdnjom da se osnovne religijske grupe, ukoliko ne pruže podršku ratnim naporima vladajuće državne politike i ne slijede tu liniju, izlažu riziku da budu etiketirane kao nepatriotske ili nelojalne. U stvari, mogu biti optužene da paktiraju s neprijateljem. Veoma je teško za naciju da u velikom ratu prihvati striktnu „neutralnost“ svog građanina. U takvim situacijama često se čuje slogan: Ko nije sa nama – on je protiv nas. Odista, isti sociolog religije primjećuje da je situacija lakša ako se ima podrška religije. Međutim, po pravilu, tamo gdje je religija umiješana u sukobe, oni su žešći i prljaviji. Zato, jako osjećanje nacionalizma je vjerovatnije ako je podržano religioznim odobrenjem. Na osnovu iskustva, sveštenici koji nijesu pružili podršku svojoj „strani“ bili su podvrgnuti svim vrstama političkog i socijalnog pritiska „da bi se doveli u liniju“.³

ISTORIJSKI KORIJENI SUKOBA

Za razumijevanje aktuelnih konflikata u Jugoslaviji treba uzeti u obzir istorijsku pozadinu i etničke, vjerske i kulturne suprotnosti među njenim skupinama. Geopolitički položaj je učinio da se u južnoslovenskih naroda razvije specifičan kulturni i politički etos. Njega je konstituisala istorija južnoslovenskih naroda, prije svega politička istorija konflikata i oštih

³ Glenn Vernon, *Sociologija religije*, prevod grupe studenata s engleskog, Zagreb, str. 187-188.

sukoba, a značajno su uticale i strane sile. Stoga je religija na ovom prostoru dobila poseban značaj, a posljedice su bile netolerancija, diskriminacija, oštri konflikti i dezorganizacija društva i države.

Jedan savremeni hrvatski katolički teolog je to iskazao tvrdnjom: „Našim su zemljopisnim prostorima stoljećima gospodarili strane sile, strana carstva i dominacije, tako da je odnos prema stranom gospodaru – bio on pozitivan ili negativan – duboko djelovao na društvene i grupne strukture, oblikovao kulturu i mentalitet. Ta duboko kolonijalna uvjetovanost cijeloga našeg bića – pod tim mislim na vanjsku ili unutrašnju nemoć ili nemogućnost ljudi da svoje probleme međusobno rješavaju bez poziva na nekog nadmoćnog saveznika ili zaštitnika i bez oponašanja njegovih metoda – držim da je prvi naš problem. Na njemu su se u novijoj povijesti neprestano lomili pokušaji da se stvori neki stabilan politički prostor na ovom terenu, koji je jamačno preduvjet svakom drugom društvenom napretku. Ako ljudi sjede u istom čamcu, razumljiva je težnja svakog od njih da se u njemu smjesti na udoban način, da bi tereti plovidbe bili pravedno raspoređeni, ali se ne vidi zašto bi tu pravdu morao krojiti neki posebni vlasnik čamca, ili da bi svatko tko nije zadovoljan imao pravo da iz čamca uzme svoju dasku bez ikakve odgovornosti prema ostalima. No, ta spoznaja nije u našoj svijesti uvijek vrlo prisutna“.⁴

Na osnovu dosadašnjih rezultata naučnoistraživačkog rada suprotnosti između Istoka i Zapada javile su se kao rezultat ekonomskih, političkih, socijalnih i duhovnih momenata koji su se tokom vjekova nagomilavali i produbljivali. Izvanredno važan trenutak bila je podjela Rimskog carstva na Istočno i Zapadno, koja se nikada više nisu sastavila. Granica između njih tekla je, otprilike, sjeveroistočno od današnje Budve, preko crnogorskih planina i spuštala se na gornju Drinu, kojom je dalje prolazila do njenog ušća u Savu. Ta podjela je izazvala presudne posljedice, ne samo političke nego i vjerske i kulturne, za sva kasnija vremena, koje se i sada aktualiziraju na našem prostoru.⁵

⁴ Vjekoslav Bajsić, *Dijalog i kategorija kolonijalne svijesti*, „Kulturni radnik“ 3/1978, Zagreb, str. 36-52.

⁵ Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, „Matica Hrvatska“, Zagreb, 1962, str. 48.

Rim i Carigrad su se razbili na ekonomskim, političkim, socijalnim i duhovnim razlikama i interesima. Prvi veći raskol u hrišćanstvu dogodio se 314. godine. Na ekumenskom saboru u Nikeji, 325. godine, hrišćanstvo je već prestalo da bude jedinstvena religija-crkva. Glavni razlog sukoba bila je borba za prvenstvo i vlast, a neposredan povod sporovi, 863. godine, između Rima i Carigrada oko pitanja da li je zakoniti patrijarh na carigradskom tronu 857. godine zbačeni Ignatije ili Fotije, koji je umjesto njega postavljen. Međutim, taj raskol je spreman već ranije na pitanjima crkveno-pravne i crkveno-političke prirode i kulturno-nacionalnih razlika između vizantijskog istoka i latinskog zapada. Spor su pojačale i razlike u shvatanju kanonsko-disciplinskih, liturgijskih i dogmatskih pitanja, a posebno oko tzv. filiokke. Naime, pravoslavna crkva ima vjerovanje koje glasi: „Vjerujem u Duha svetog, Gospoda, Životvorenog, koji od oca ishodi..“, za razliku od katoličke crkve prema kojoj On „izlazi od Oca i Sina“.

Raskol je formalno izbio 867. godine, za vrijeme rimskog pape Nikole I (858-867) i carigradskog patrijarha Fotija (857-867 i 877-886). Do konačnog rascjepa je došlo 1054. godine, tako da od tada postoje dva oblika hrišćanstva: istočno ili vasiljensko-pravoslavno i zapadno ili rimokatoličko.⁶ Unutar zapadnog hrišćanstva buknuo je u 16. vijeku bunt reformacije, koja je izrodila i treći oblik hrišćanstva – protestantizam. Od tada je bilo više pokušaja da se raskinuto jedinstvo uspostavi, preko unije između pravoslavne crkve i pape, do savremenog pokreta ekumenizma. Međutim, ti su odnosi i sada na veoma niskom stepenu, s tendencijom zahlađenja.

Istorija i savremeni tokovi u hrišćanstvu ne mogu se razumjeti ako se ne uzme u obzir i prodor *islama* u geopolitički i kulturni prostor Sredozemlja, koji je razbio staro grčko-rimsko kulturno jedinstvo. Turska osvajanja prouzrokovala su, zatim, križarske ratove, a pljačke i pustošenja Carigrada, prilikom dolaska križara i stvaranje tzv. Latinskog carstva (1204-1261), još su više produbili razlike između istočne i zapadne crkve. Pad Carigrada u turske ruke (1453) označio je kraj Vizantijskog carstva, a time i političkog jedinstva istočne crkve. To ima poseban značaj za pravoslavnu crkvu u

⁶ Jevsević Popović, *Opća crkvena istorija*, knj. I, Sremski Karlovci, „Srpska manastirska štamparija“, 1912, str. 774.

Rusiji, jer je Moskovska patrijaršija dobila na značaju i, postepeno, središnji položaj u pravoslavlju. Vremenom, istorijski, politički, duhovni i vjerski motivi proizveli su ideju o Moskvi kao novom ili „trećem Rimu“. Vizantijsko nasljeđe i svijest o tvrđavi pravoslavlja podsticali su nadu u oslobađanje domovine i vjeru u misijsko poslanje pravoslavne Rusije, koje su stvarale narodnosne i kulturne predstave kod drugih pravoslavnih naroda. Takva ideja o Moskvi stvarala je u slovenskim pravoslavnim narodima jaku svijest poslanja, koja je još aktuelna u odnosima između Carigrada i Moskve u vezi s prestižem u pravoslavnom svijetu.

Sadašnji sukobi i podjele na tlu južnoslovenskih zemalja (Jugoslavija) podsjećaju na vrijeme velikog raskola iz 1054. godine. Naime, primijetna je tijesna veza između crkvene politike (Vatikan) i politike Velike Njemačke.⁷ Neki evropski istoričari ističu da je jačanje njemačkog uticaja u Vatikanu (aktuelni šef vatikanske ideologije – doktrine je Nijemac Raciinger) barometar sukoba između Istoka (pravoslavlje) i Zapada (katolicizam). Vladimir Dedijer je dobro iskazao tu ideju tvrdnjom: „Oni to smatraju svojom istorijskom misijom. Služeći se slobodnom verskom štampom u Jugoslaviji, oni seju mržnju između pojedinih naroda i glavna su poluga danas za razbijanje integriteta Jugoslavije jer podržavaju sve separatističke pokrete“.⁸

Crkvena podjela između Carigrada i Rima stvorila je uslove za vjekovnu međusobnu otuđenost naših naroda, jer je dio južnoslovenskih naroda (Slovenci, Hrvati) ušao u sferu zapadne, latinsko-romansko-germanske, a drugi dio naroda (Srbi, Crnogorci, Makedonci) u sferu istočne, vizantijsko-pravoslavne kulture. U 14. vijeku, s turskim osvajanjem ovih prostora, pojavila se i nova vjera – islam, a u 16. vijeku, pod uticajem reformacije, nastale su protestantska, reformatska i druge crkve. Tako su, *na putu između Evrope i Azije na tlu susreta i sudara Istoka i Zapada, hrišćanstva i islama, pravoslavlja i katolicizma, austrougarskog i osmanlijskog, german-skog i ruskog imperijalizma, južnoslovenski narodi bili u uslovima da služe nekom stranom – „Divide et impera“.*

⁷ *Velika povijest crkve III/1*, Zagreb, 1971, str. 458.

⁸ „Nedeljna Borba“, 18–19. novembar 1989, *Intervju Vladimira Dedijera*, str. 5.

Miroslav Krleža je iskazao tu ideju tvrdeći da je „stvaranje latinsko-bizantskih izoliranih malograđanskih shema narodne svijesti, djelovanje tih palanačkih političkih koncepcija u drugoj polovini devetnaestog stoljeća na formiranje naše kulturne nadgradnje, oblikovalo srpsku i hrvatsku nacionalnu svijest u onoj razdvojenoj, bilateralnoj formi, kakvu smo mi zatekli u historijskom periodu ujedinjenja, pa sve do godine 1940-41. Političko bunilo 1941-45. ne bi bilo poprimilo one delirične oblike, da je kulturna kohezija naših naroda bila osnovana na uzajamnom poznavanju, tj. na poznavanju onih kulturnih i historijskih fakata, koji su oblikovali tu razjedinjenu svijest po diktatu stranih sila... Ove malograđanske, konzervativne, često puta kontrarevolucionarne sheme, elementi su još uvijek žive, slabo civilizirane svijesti, u relativno veoma velikom broju predstavnika danas još uvijek negativno aktivne tzv. elitne građanske inteligencije. Ti elementi rasula i dezintegracije, osnovani na romantičnim hipotezama i eskanomirani po inostranim imperijalističkim komponentama, nijesu bili podvrgnuti naučnoj sistematskoj analizi, pa prema tome niti reviziji, ni građanskoj, konzervativnoj, ni liberalnoj, ni dijalektičkoj varijanti“.⁹ Nema sumnje, kaže dalje Krleža, da „još uvijek jedan prilično visoki procenat naše srpske i hrvatske konzervativne inteligencije (a mi bismo dodali i ostalih naroda – primedba R.S.) smatra ujedinjenje Srba i Hrvata (kao i drugih naroda – primedba R.S.) u jednu državnu celinu, događajem anorganskim do toga stepena, da je parlamentarna kriza Eshaezije sa kraljevom oligarhijom logično završila jednim od najtragičnijih lomova 1941. Legenda o Istoku i Zapadu, o Drini, o Sremskoj Mitrovici kao biskupiji svetog Andronika (koja je poslužila za raskol i jedne i druge crkve), teze o dva ili tri svijeta, parole o zapadnoevropskoj civilizaciji i o Balkanu, kao pojmovima koji se međusobno isključuju, parole vidovdanskog rasnog Ideala, koji je oslobodio austrijske provincije od vjekovnog ropstva itd., sve te kajmakčalanske i hrvatske državno-pravne parole (a mi bismo dodali kao i savremene etnogeneze i panislamski, panpravoslavni, pankatolički integrizam – primedba R. S.) odigrale su tragičnu svoju

⁹ 99 varijacija, Beograd, 1972, str. 30-38.

ulogu u periodu 1918-1945, a naročito 1941-1945",¹⁰ odnosno i 1991-1992. godine.

Priznajući i dijeleći pokoreno stanovništvo prema vjerskoj pripadnosti, turska i austrougarska država razdvojile su Južne Slovence i druge narode ovog prostora na osnovu tri različite konfesije (katolička, pravoslavna i islamska), sprečavajući vjekovima da se kod njih razvija i učvrsti svijest o zajedničkim interesima. Međusobnim prožimanjem etničkog i konfesionalnog, religijsko uvjerenje i osjećanje miješalo se i stapalo s nacionalnim i kulturnim bićem naroda na ovom prostoru. Pri tome, konfesionalno se nije odvajalo od nacionalnog, pa neki naši istraživači primjećuju da je u krajevima gdje su se izmiješali Srbi, Hrvati, Crnogorci i Muslimani, i pored velike etničke bliskosti i zajedničkog jezika, religija često bila, i ostala, osnovno obilježje nacionalnog razlikovanja. Tako se religija, smatraju neki jugoslovenski naučnici, pokazala kao moćniji faktor objedinjavanja pojedinih naroda, odnosno njihovog međusobnog razjedinjavanja, nego zajedništvo jezika i kulture.¹¹ Uostalom, i sada su vidne podjele i sukobi među jugoslovenskim narodima na osnovu nacija – konfesija.

Jugoslavija nije unikonfesionalna, a pogotovu nije nacionalna, unificirana državna i društvena zajednica, već su njene strukture građene od mnoštva različitih nacionalnih, konfesionalnih, jezičkih i mentalitetnih barijera,¹² što je izuzetno

¹⁰ Isto, str. 30–38.

¹¹ M. Ekmečić, *Odgovor na neke kritike „Istorije Jugoslavije“ (XIX vijek)*, „Jugoslovenski istorijski časopis“, Beograd, 1–2, str. 221–224; i dr. Najdan Pašić, *Faktori formiranja na Balkanu i kod Južnih Slovena*, „Pregled“, br. 5, Sarajevo, 1971, str. 473–492.

¹² *Nacije*: Crnogorci, Hrvati, Makedonci, Muslimani, Slovenci, Srbi; nacionalne manjine: Albanci, Austrijanci, Bugari, Česi, Grci, Italijani, Jevreji, Mađari, Nijemci, Poljaci, Romi, Rumuni, Rusi, Rusini, Slovaci, Turci, Ukrajinci, Vlasi.

Crkve: Rimokatolička, Srpska pravoslavna, Makedonska pravoslavna, Islamska vjerska zajednica, Evangelistička crkva (Evangelistička crkva u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Vojvodini; Evangelistička hrišćanska crkva augzburške vjeroispovijesti u Sloveniji; Slovačka evangelistička crkva augzburške vjeroispovijesti), hrišćanska reformatska crkva (Kalvini), Hrišćanska baptistička crkva, Hrišćanska adventistička crkva, Hrišćanska zajednica Jehovinih svjedoka, Hrišćanska pentakosna crkva, Hrišćanska nazarenska zajednica, Starokatolička crkva, Jevrejska zajednica, Crkva božja, Hristova Crkva braće, Hristova duhovna crkva „nogopranih“, Hristova duhovna crkva „malokrštenih“, Hristova duhovna crkva jevandelske braće, Isus Hrist „Božja crkva svetih“, Reformni pokret adventista sedmog dana, Slobodna katolička crkva, Crkva Isusa Hrista svetaca posljednjih dana (mormoni), Hristova crkva Betanija, Zajednica islamskih derviških redova Alije, Nezavisna baptistička crkva (Hristova crkva), Novoapostolska crkva, Hristova duhovna crkva „velikokrštenih“, Naduhari, Nova duhovna crkva, Mali hrišćani, Trinaest Jehovinih sinova (Hristova crkva živog boga), Crkva božja gospe Vajt, Crkva spiritista, Vojska Isusa Hrista, Apostolska crkva Isusa Hrista, Hrišćanska crkva „Slobodne braće“, Crkva božja – riječ božja, Novi salimski duh, Božja crkva,

značajno za razumijevanje aktuelnih sukoba na jugoslovenskom prostoru. Socijalna dinamika jugoslovenskog društva je u izvjesnom smislu konzervativna, i tokom cjelokupne njegove istorije više je nastojala da održi i proširi utvrđene vrijednosti nego da traga za novim, uključujući i religijske vrijednosti ovdašnjeg prostora. Prije svega, iznenađuje istrajnost *vrijednosti prošlosti jugoslovenskih naroda*. U vezi s tim, sve su vjerske zajednice na tlu Jugoslavije, prije svega, velike, tradicionalne, autoritarne, bez velike tradicije liberalnog individualizma zapadnog tipa. One, stoga, ne samo da nijesu doprinijele novim odnosima već se još uvijek javljaju kao dezintegracioni faktor i faktor potencijalnih sukoba, u kojima, čak, aktivno učestvuju.

Osnovna južnoslovenska konfensionalna paradigma sastoji se u iznenađujućem nacionalnom i konfesionalnom kompleksu. Južnoslovenski narodi su vjekovima živjeli u dubokom kulturnom diskontinuitetu, koji nas još pogađa, opterećuje i ne dopušta suštinsku harmoniju suživota i koegzistenciju više naroda, konfesija, jezika i mentaliteta. Otuda pitanje, u trenutku nacionalnih i vjerskih sukoba, da li je moguća potpuna saglasnost u uslovima različitog kulturnog konteksta. Odgovor nam je, poznat. U južnoslovenskom kulturnom kontekstu postoje velike razlike, koje se ispoljavaju i u pogledu snage vjerskih institucija i vjerovanja. Oko dvije velike monoteističke religije (hrišćanstvo i islam) i tri konfesije (pravoslavlje, katolicizam i muslimanstvo) u okviru južnoslovenske zajednice, grupisali su se ljudi različitih i oprečnih vrijednosti.

Dobrica Ćosić, književnik, objašnjavajući kako stara pitanja postaju aktuelna, tvrdi: „U svojoj suštini Balkansko pitanje još je živo i do kraja nerešeno... Proces nacionalnog konstituisanja u jedinstvene države i društvene zajednice na Balkanu još nije završen, i ako se izvesne razvojne tendencije kod nas i u svetu nastave tradicionalnim smerom „nacionalno pitanje“ ostaće muka i preokupacija i narednih generacija... U našem nacionalizmu istorijski mitovi su duhovne sinteze, a religija suština nacionalne svesti. Nacionalizmu je država ideološki

Vikarijat Rumunske pravoslavne crkve. Osim navedenih postoje sljedbenici orijentalnog kulta: Hare Krišna, Guru Maharaj Jia, Ananga Marga, Eshankar, Društvo za transcendentalnu meditaciju ili psihofizičku relaksaciju, itd.

sublimat i najviši oblik društvenosti, bez obzira koliko se, iz razumljivih razloga, busa u svoje samoupravljačke grudi.¹³ U vrijeme društvenih kriza nacionalni pokreti i crkve neizbježno pribjegavaju populizmu, odnosno moraju da računaju na narod. Otuda nacionalni pokreti i crkva djeluju kroz izrazito retoričke oblike, kroz nacionalnu mitologiju, kroz sentimentalnu kulturu, dovoljno pristupačnu širokim slojevima koji se pozivaju „u boj za krst časni i slobodu zlatnu“. Otuda romaničarska kultura uvijek ide ruku pod ruku s obnovom masovnog nacionalizma i religije kao suštine nacionalne svijesti.

Istoričar Milorad Ekmečić, u studiji *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918*, kaže da nijedna od jugoslovenskih vjera nije dosljedno nacionalna, i da su taj karakter dobile tokom istorije zbog napora crkvenog vodstva da svoje stado jasno izluči od druge vjere. S jedne strane, kaže taj istoričar, nacionalna kultura nikad nije izašla iz okvira pojedine vjere i crkve, a s druge, crkve su postale putokaz društvenog organizovanja i gube prevashodno vjerski karakter.¹⁴

Osim toga, smatra Ekmečić, jugoslovenski pokret se, po tipu, ne može upoređivati s klasičnim evropskim pokretima. Jer, to što oni nijesu u istoriji izrasli kao jedan narod treba zahvaliti samo crkvama. Religija je ostala, dakle, vododjelnica nacije, a to je osnovno pravilo. Isti istoričar precizira da to pravilo prividno važi samo za srpsko-hrvatsko govorno područje, ali je suštinski vezano i za slovenačko i makedonsko, gdje jezik i kultura u zaostalim agrarnim društvima nijesu odredili istorijsku granicu nacije. Autor naglašava da je to uvijek ostala vjera. U vezi s tipologijom jugoslovenskog nacionalizma Milorad Ekmečić kaže da se „radi o *sektarijanskom* (podvukao R.S.), religioznom tipu nacionalizma“. To je nacionalizam „sudnjeg dana“, kaže, i napominje da je taj izraz nastao prema formulaciji Vinstona Čerčila, na primjeru irskog nacionalnog pitanja (zbog jakog prisustva religijskih motiva može se riješiti samo na sudnji dan). Prema Ekmečiću, karakteristike takvog tipa nacionalizma su:

¹³ Dobrica Ćosić, *Stvarno i moguće*, „Otokar Keršovani“, Rijeka, 1982, str. 62-103.

¹⁴ Milorad Ekmečić, *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918*, knj. 1, „Prosveta“, Beograd, 1989, str. 15.

„... – povećano prisustvo iracionalnih elemenata u ideologiji, kojima se svakodnevno pothranjuje večna razlika mešanih zajednica;

– ultimativni ciljevi i milenijumski način mišljenja u politici, kada sa svakim, i najmanjim događajem dolazi pitanje može li se živjeti u zajedničkoj državi. Realna politika je nerealna;

– sklonosti da se istorija naroda zameni mitom istorije. Od svih nauka, istorija se najsporije modernizuje i opterećena je emocijama;

– u časovima velikih istorijskih kriza, verska netoleracija je podloga političkog i vojnog okupljanja;

– provincijalizam kulture. Poistovećivanje jezika, kao osnovne kulture, sa verskom podlogom dozvoljava samo izuzetno nadarenim pojedincima da se odupru merilima vrednosti svoje zatvorene crkvene sredine. Naglašeno martirstvo u duhovnoj delatnosti, nevidljiva didaktika da je drugi kriv za svoju istoriju, u stalnom su sukobu sa otvaranjem granica kulturnih krugova. Ovo je najprisutnije u hrvatskoj kulturi, gde neprirodan razvoj književnog jezika uvek umanjuje moguća dostignuća“. ¹⁵

U daljoj razradi svoje teme istoričar Ekmečić smatra da su se sve znatnije evropske nacije ujedinile primjenom filozofije da je nacija zajednica jezika. S druge strane, samo marginalni narodi (Irska, Belgija, katolički kompleks južne Njemačke i Austrije) identitet su tražili u okviru svoje crkve. Izvan Evrope, to je karakteristično za Liban i Bliski istok. Ekmečić tvrdi da Jugoslavija spada u tu grupu, odnosno osnovne jugoslovenske nacije svoj identitet traže u okviru svoje crkve. ¹⁶ Različite religijske identifikacije još su snažno prisutne na južnoslovenskom prostoru, ali i šire na Balkanu. Ta identifikacija i podjela snažno su oživjele u sadašnjoj krizi i razvile se do oštrog konflikta, snažno opterećene „paketom prošlosti“, i ponovo su, nažalost, postale znak za raspoznavanje između pojedinih naroda.

¹⁵ Milorad Ekmečić, *isto*, str. 16.

¹⁶ Milorad Ekmečić, *isto*, str. 17.

O ULOZI KATOLIČKE CRKVE

Službena uloga Katoličke crkve u južnoslovenskim zemljama uvijek je slijedila politiku interesa Rimske kurije, koja je odvajkada sklapala savezništvo sa franačko-njemčkim osvajačima, vjekovnim neprijateljima južnoslovenskih naroda. Stav vrhova Katoličke crkve prema stvaranju prve jugoslovenske države bio je dosljedno negativan, jer je slijedio politiku Vatikana, Beča i Pešte. Vatikan je podržao i objavu rata Austro-Ugarske Srbiji, a „sveti rat“ protiv nje otvoreno su podržavali njegovi najistaknutiji biskupi – Bauer, Jeglič i Stadler. Vatikan je, takođe, *de facto* podržao razbijanje druge jugoslovenske države i priznao tzv. Nezavisnu Državu Hrvatsku, a Stepinac, najistaknutiji biskup, otvoreno je podržao Pavelića. Stav Vatikana prema stvaranju druge jugoslovenske države, takođe, bio je negativan, a slijedio je politiku i interese Rimske kurije. Dosljedno sebi, i treći put su vrh Katoličke crkve i Vatikana podržali secesiju Slovenije i Hrvatske i razbijanje Jugoslavije, a najistaknutiji biskupi – Kuharić i Šušat, odnosno vrh Katoličke crkve u Jugoslaviji, otvoreno su podržali secesiju tih republika.

Dosljednost Katoličke crkve i njenog vjersko-političkog vrha Vatikana proizilazi iz socijalne doktrine (ideologije) te crkve. Ona ima jedinstvenu, davno izgrađenu međunarodnu organizaciju, na čijem je čelu vidljivi poglavar (papa) kao najviši i nepogrješivi zakonodavac, koji ima svoje sjedište van granica drugih država. Katolička crkva se smatra silom prvog reda na cijelom svijetu. Kao cijelina, sa svojom organizacijom i međunarodno priznatim subjektivitetom, već davno se znatno utvrdila i tako dobila pouzdanu potporu za spoljašnje nastupanje. Iz doktrine i osnovnih kanona vidi se jasno da Katolička crkva od svojih stanovitih principa ni u kojem slučaju ne odstupa. Neke principe, s druge strane, teži da provede u djelo prema mogućnostima, iako ima mnoštvo pitanja u vezi s kojima čini protivusluge za koncesije primljene od države. Glavne smjernice crkvene politike određuje papa. Na osnovu katoličkih dokumenata, očigledna je nepopustljivost u vezi sa slobodnim i državnom vlašću zaštićenim obavljanjem vjerskih obreda, učenjem i propovijedanjem vjerske nauke i osiguranjem nesmetanog funkcionisanja crkvene hijerarhije bez inge-

rencije državne vlasti. Pitanje ingerencije crkve na socijalnom i kulturnom planu života naroda (katolička akcija) rešava se prema odnosu snaga, a očito je tendencija da se državnim vlastima daje što manja ingerencija pri imenovanju biskupa.

Ideologija *socijalnog katolicizma* je veliki ideološki sistem na kojem se temelje katolički pokreti, partije, udruženja, društva pod rukovodstvom Katoličke crkve. Postoje različiti nazivi za političku i socijalnu ideologiju katoličke crkve i socijalni katolicizam, katolička akcija, katolički laikat, kulturkampf, klerikalizam. Pojam klerikalizma javio se prvi put u Francuskoj 1867, i odmah je uveden u političku ideologiju svih razvijenih zemalja svijeta.¹⁷ Organizovani klerikalizam u Hrvatskoj i njegov pohod na osvajanje vlasti otpočeo je 1900, na Prvom hrvatskom katoličkom kongresu u Zagrebu, kada je stvoren klerikalni program za čitav 20. vijek. On je ostao sve do sada oslonac hrvatskim klerikalcima, kao i politika Rimske kurije. Sav taj talog, od jednog vijeka, fanatične mržnje i nacionalnog šovinizma izbio je na površinu u jezovitom obliku 1914, 1941. i 1991. godine. Katolička crkva i same pape davali su vjersko-ideološko značenje tim oružanim sukobima i oblikovali katolički moral, ideologiju i politiku koja je vodila do genocida nad narodima druge vjere.¹⁸

Uticaj socijalnog katolicizma u Hrvatskoj vidljiv je iz činjenice, što ukazuje Milorad Ekmečić, da su svi funkcioneri hrvatske dražve u periodu od 1914. do 1941. godine još bili u „Marijinim kongregacijama“, ili sličnim društvima, pod vodstvom Katoličke crkve. Polazili su u školu koju su katoličko selo, inteligencija sa sela i gradsko predgrađe jedino imali. Isti autor ukazuje i na to da je u političkom pogledu južnoslovenski socijalni katolicizam bio produžena ruka habsburške države, bez koje nije mogao zamisliti bilo kakvu sudbinu u budućnosti. Posebno je, kaže Ekmečić, katolicizacija Bosne i Hercegovine bila njegov dugoročni i strateški zadatak. Prema istom autoru, u slovenačkim pokrajinama, kada je katolički identitet dominirao austrijskim pokrajinama, jugoslovenska ideja je nazadovala.¹⁹ Antijugoslovenske teorije socijalnog katolicizma stva-

¹⁷ Milorad Ekmečić, *isto*, knj. 2, str. 141.

¹⁸ Vladimir Dedijer, *Vatikan i Jasenovac – dokumenti*, „Rad“, Beograd, 1987. i Viktor Novak, *Magnum crimen*, Zagreb, 1948, reprint, Beograd, 1986.

¹⁹ Milorad Ekmečić, *isto*, knj. 2, str. 520-522.

rane su u nadbiskupskim uredima, tiho i temeljito, u političkom interesu Rimske kurije i njemačkih osvajača.

NOVE POLITIČKE PREFERENCIJE VATIKANA

U sadašnjoj situaciji više niko ne može ignorisati „zaokret udesno“ Katoličke crkve, pa i nekih drugih, posebno od Vojtilinog pontifikata. Uostalom, taj se „zaokret“ od Koncila (1962) uklapa s nastupom nove desnice, neokonzervativizma i neoliberalizma na međunarodnoj sceni s krizom kapitalizma na Zapadu i socijalističkog etatizma na Istoku. U ideologiji, programu i pokretu nove desnice ističe se, takođe, potreba za „nacionalnom homogenizacijom“ i „sabiranjem nacionalnih snaga“. Tako jedan teoretičar nove desnice, Irving Kristol, predlaže formulaciju: „neokonzervativizam = homo oeconomicus u liberalno-kapitalističkom društvu + religija + nacionalizam“. To znači da neokonzervativnoj koncepciji društva nije dovoljno da se oslanja samo na homo ekonomikusa, već mu je potreban i „moralni autoritet tradicije i izvjesna javna podrška tom autoritetu“.

Pažljivom opservatoru i analitičaru jugoslovenskih prilika ne može promaći činjenica da se iza svih sukoba na južnoslovenskom prostoru radilo o odnosu prema zajedničkoj državi (Jugoslavija), odnosno za i protiv zajedničke države. U tom pogledu je politika Katoličke crkve odlučujuća. Katolička crkva, u savezu sa nacionalističkim snagama, sve više liči na *ecclesia militans* i služi rimsko-germanskom „Divide et impera“. Ona se u Jugoslaviji, pod vodstvom Vatikana, još nikada nije odrekla političke ambicije da po svom mjerilu uređuje političke odnose. Prije svega, nije se mirila, kao ni druge crkve, s uspostavljanjem novog poretka na čelu s „bezbožničkom komunističkom vlašću“. Jer, nova vlast je, radikalnim ideološko-socijalnim mjerama, direktno pogodila i promijenila društvenu poziciju i uticaj crkve.

Velike društvene i tehnološke promjene u savremenom svijetu, poslije Drugog svjetskog rata prisilile su Katoličku crkvu da preispita svoju socijalnu i ideološku doktrinu i donese crkveni program za 21. vijek. Na Drugom vaticanskom koncilu

(1962 – 1965) Katolička crkva je usvojila osnovne smjernice, poznate pod nazivom katolički *aggiornamento* (posavremenjivanje). Zato, treba praviti razliku između predašnjeg katolicizma, od početka 20. vijeka, i duha reforme katoličanstva od Drugog vatikanskog koncila. Naime, Katolička crkva, na čelu sa Vatikanom, poslije Drugog svjetskog rata i sve do smrti Pia XII (1958) bila se opredijelila za tabor koji se identifikuje sa „zapadnom civilizacijom“. Poslije Drugog vatikanskog koncila pred njom se otvorio novih horizont: odnos prema savremenom svijetu, kolonijalizmu, nesvrstanim, dijalogu, posebno sa marksizmom, drugim religijama, ekumenizmom, socijalnim pitanjima itd. Od tada pokušava da prevaziđe svoje staro geopolitičko uporiše. Uopšte uzev, Drugi vatikanski koncil nije u potpunosti „prepravio“, niti reformisao katoličku doktrinu i kulturu, ali je, isto tako, od tada nezamisliv povratak na staro.

Zaokret u ideološkoj i socijalnoj strategiji Katoličke crkve proizišao je iz saznanja o krizi katoličanstva, odnosno da je strategijski nesposobno da reaguje na kvalitetne promjene kapitalizma, počev od 19. vijeka, a posebno na pojavu socijalističkih revolucija početkom i tokom 20. vijeka. Nova strategija Katoličke crkve je rezultat praktičkih promjena u savremenom društvu. Ali, da bi je shvatila i na nju jedinstveno odgovorila, prevazilazeći tradicionalnu *tridentinsku* doktrinu, Katolička crkva je morala izvršiti kritiku kapitalizma, privatnog vlasništva i tzv. prirodnog prava.

Za kretanje u Katoličkoj crkvi poslije Drugog vatikanskog koncila, posebno u vremenu pontifikata pape Ivana Pavla II (Vojtila), karakteristično je da poprima izraziti kvalitet javnosti, odnosno politički kvalitet. S obzirom na objektivnu krizu vrijednosti u savremenom svijetu, kriza ideologija i nesposobnost savremenih društava da odgovore na goruća pitanja, Katolička crkva Karolja Vojtile uzela je sebi pravo da se upliće u sve pore društva, uključujući i politiku. Prema tome, međunarodna aktivnost Katoličke crkve u sadašnjem trenutku izraz je geopolitičke strategije Karolja Vojtile, zasnovane na globalnoj viziji međunarodne situacije i viziji uloge Crkve krajem drugog milenijuma hrišćanstva, u trenutku koji Crkva doživljava kroz konfrontaciju između religijske koncepcije svijeta i laičke, sekularne, agnostičke i materijalističke koncep-

cije. Intervencionizam Katoličke crkve, koji želi da se prikaže kao stvar „moralne prirode“, u ime „spasa duše“, krije ambicije Crkve da vjerska načela pretvori u mjerilo politike i društvenog života uopšte. Politiku Vatikana, zasnovanu na koncepciji univerzalnog angažovanja Crkve u svjetskim zbivanjima, karakteriše isprepletenost crkveno-vjerskih i društveno-političkih ciljeva i interesa. U takvoj geopolitičkoj koncepciji, kao osnova obnove vjere i uloga Crkve u savremenom svijetu, postavlja se „ideja nacije“. Isticanje potrebe za „nacionalnom homogenizacijom“ i „sabiranjem nacionalnih snaga“ jedan je od osnovnih momenata u programu nove desnice u svijetu, a svojstven je geopolitici ne samo Katoličke crkve već i drugih religioznih organizacija u Jugoslaviji i ima veoma složena istorijsko-politička značenja i opterećenja.

Vatikan je razradio ideološku strategiju političkog angažovanja Katoličke crkve i građana. Radi se o izboru najuspješnije strategije za ostvarenje „zemaljskog kraljevstva“. Polazeći od kritike kapitalizma i socijalizma, ta strategija se opredijelila za „treći put koji neće podsticati samo stvaranje ekonomskog čovjeka (Adam Smit i Karl Marks), nego oblikovati razumnog čovjeka koji za mjerilo uzima lik božjeg sina Isusa Hrista. Put povjesti nije ovaj što ga naznačiše Hegel, Marks, Ruzvelt ili Staljin. Put je koji propovijeda Ivan Pavle II“. ²⁰ Geopolitika Karolja Vojtile i Katoličke crkve zasniva se na globalnoj viziji međunarodne političke strategije. Svjestan da je savremeni krizni trenutak zaoštrio konfrontaciju između vjerske koncepcije svijeta i laičke koncepcije, krizu ideologija i nesposobnosti pravnih država da stvaraju nove vrijednosti, Crkva Karolja Vojtile gaji uvjerenje da pred njom stoji teren koji treba zauzeti. Naša epoha je, prema njegovom mišljenju, istorijski trenutak, „vrijeme novog adventa... vrijeme iščekivanja“. ²¹

Poslije dolaska Vojtile na njeno čelo, Katolička crkva je prešla u ofanzivu. Stoga se vatikanska crkveno-politička i spoljnopoliitička strategija zasnivaju na tri bitna elementa: *ideološkom* (crkva ima svoja neprikosnovena mjerila za sve u svijetu, vjerski nauk, Evandjelje i Hrista u službi „prava čovjeka“); *pravnom* (uloga Crkve je međunarodnopravno prihvaćena i normirana deklaracijama Ujedinjenih nacija i

²⁰ Osservatore Romano, Roma, 4. jul 1981.

²¹ Enciklika „Redemptor hominis“. 1979.

konvencijama o pravima čovjeka); i *organizacionom* (Crkva se oslanja na monolitnu ideološku i kadrovsku organizaciju, kvalifikovanu za ostvarenje njene uloge i potrebe da se dalje institucionalizuje). Tek na Drugom vatikanskom koncilu, a posebno po dolasku pape Vojtile, katolička ideologija je pokušala da pređe uskokrkvne granice i da na „nov“ način bude prisutnija u društvenoj i političkoj javnosti. U organizovanom katoličkom svijetu, posebno po dolasku pape Vojtile, primijećeno je pomjeranje ka centru, odnosno vraćanje udesno. Za mogući politički razvoj krajnje je važno valorizovanje principa usvojenog na posljednjem koncilu o potrebi potpune nezavisnosti crkve od bilo kojeg političkog sistema, što podrazumijeva, zapravo, kritiku političkog saveza katolika i nacionalista.

Katolička crkva je naglasila svoje pravo da iznosi sud „svuda i uvijek“, čak i o problemima koji zadiru u politiku „kada to zahtijevaju osnovna prava ličnosti ili spas duše“. Jovan Pavle II ide još dalje, i pretvara crkvu u izraz osnovnih čovjekovih potreba. I to ne pojedinca, kojeg priznaje država, građanina, već čovjeka koji se ostvaruje u kulturi čiji su osnovni izrazi *porodica i nacija*. Ideja nacije, čini ključ geopolitike Jovana Pavla II, jer upravo ona daje legitimnost državi. Vojtila se ne obraća toliko državi, s kojom Vatikan održava odnose na nivou ambasada i nuncijatura, koliko naciji, tj. nezavisnom entitetu političkih institucija kao izrazu želje jedne zajednice za zajedničkim životom. U naciji, izjavio je Jovan Pavle II, 2. juna 1980, u UNESK-u, izražava se osnovni suverenitet – suverenitet ličnosti. Misija crkve je da bude u njegovoj službi, u službi nacije, koja je izraz njegove kulturne zajednice, i stoga je pozvana da igra ulogu posrednika između države i nacije.

Ideja o naciji i ideja o kulturi čine stubove svjetske politike Jovana Pavla II: „Dijalog crkve sa kulturama našeg vremena je domen od vitalnog značaja čiji je ulog sudbina svijeta krajem ovog vijeka“, izjavio je papa u maju 1982, kada je osnovan Papski savjet za kulturu. obraćajući se nacijama u dijalogu sa kulturom, tj. krećući se po terenu koji nije teren države, Jovan Pavle II, u stvari, pokušava da uklopi crkvu u savremenu kulturu, jer je došla u sukob sa njom. Sa Drugim vatikanskim koncilom Katolička crkva pokušava da se osavre-

meni i bude u toku sa zbivanjima u svijetu, odnosno problemima našeg vremena. Sa strategijom Jovana Pavla II Katolička crkva više ne nastoji samo da ide ukorak s vremenom već i da utiče na njega. Drugi vatikanski koncil je Crkvu postavio iznad države, iznad svih režima i ideologije, ali interveniše kod režima obraćajući se naciji (javnosti) i naglašavajući dostojanstvo čovjeka. Jovan Pavle II, nastupajući s pozicije „intervencionizma“, pokušava da izgradi Katoličku crkvu u pravu političku snagu, dajući veliki značaj pravu, slobodi i dostojanstvu čovjeka i sprovodeći, na taj način, *de facto* svoj duhovni autoritet u političkom domenu. Katolička crkva Jovana Pavla II odbija primedbe da je njeno intervenisanje političke prirode, tvrdeći da je ono moralnog karaktera. U okviru te strategije ponaša se i Katolička crkva u Jugoslaviji.

Jovan Pavle II proglašava samodovoljnim svoje uvjerenje koje se može nazvati *neointegrizam*, dok papa Vojtila želi da bude aktivan sagovornik vlada i političkih pokreta s kojima se susreće. Ekumenizam se, međutim, nalazi u zastoju zbog toga što je svojim sagovornicima dopustio veoma malo ili ništa. Evropa je centralna tačka geopolitike Jovana Pavla II, jer upravo je u njenom središtu nastala velika crkvena podjela 1054. i podjela političkog svijeta na dva neizmirljiva sistema. U Evropi su korijeni katoličanstva, ali tu je nastala i velika struja svjetovne misli koja je izvela ideološku i duhovnu pripremu za nastanak radničkog i komunističkog pokreta, marksizma i ateizma. Proglašavanje svetog Ćirila i Metodija i Benedikta za zaštitnike Evrope duhovna je priprema za političko jedinstvo Evrope od Atlantika do Urala, odnosno „ujedinjene hrišćanske Evrope“. U okviru te strategije papa Vojtila je često naglašavao ideju o „istorijskoj svijesti u srednjoevropskom pojasu, koji se proteže od Litvanije do Hrvatske i sastoji se iz kulturno bliskih i istorijski međusobno povezanih naroda“. U svojim govorima uporno je naglašavao „zajedničko vjersko i kulturno nasleđe Srednje Evrope između Baltika i Jadranskog mora“. Cjelokupna strategija Vatikana uklapa se, i jeste, u funkciji pravljenja „novog svjetskog poretka“, po svojoj mjeri.

Vojtila se nije, kao Luter, maskirao u apostola Pavla – papa nije maskirani revolucionar. On ne poziva bojažljivo u svoju službu duhove prošlosti, kako bi izveo „novi svjetsko-

istorijski prizor“, odnosno on nije „nesvjesno i nevoljno oružje revolucije“, kako bi rekao Marks. Vojtila je izraziti primjer zakašnjele crkveno-političke doktrine i kulturno-političke tradicije i iskustva, odnosno crkve koja, prema Veberu „polaze pravo na monopol legitimne hijerokratske prinude“. On želi da crkvu izgradi na „nov“ način i ona bi trebalo da bude moralna sinteza savremenih društvenih zajednica, tj. moralni jezuit, a religija najviša misaona forma te zajednice. Međutim, licemjerno je izdići se iznad svih kultura i političkih sistema i proglasiti sebe za najvišeg moralnog sudiju, bez ikakve odgovornosti.

„Vojtilizam“ je novina u vatikanskoj politici. Elementi programa i ofanzive konzervativaca i integrista uistinu su postojali kroz čitavu istoriju Katoličke crkve. Konstituisanje crkvene doktrine kao najviše sinteze politike, prividno na koncilskim osnovama, a u suštini na desnim pozicijama, jeste kvalitetno nov politički događaj. Riječju, pokušava da se drži čvrste crkveno-političke ravnoteže i uspostavi crkveno-politički mir. „Vojtilizam“ insistira na patrijarhalno-autoritarnim koncepcijama, pa katolicizam želi bezuslovno da se integriše u društvenu i političku stvarnost našeg vremena. Kao najviši predstavnik crkvenih interesa na političkom planu zauzeo je veoma konzervativan stav o reformnom katolicizmu. Autoritarna ofanziva Vojtilinog učiteljstva dosegla je vrhunac u borbi protiv „teologije oslobođenja“ i otežala ili spriječila koncilске ideje koje su uslovljene modernim svijetom. Opterećen poljskim kompleksom, politički katolicizam previše povezuje s nacionalizmom, što predstavlja avanturu i katastrofalni trend za Crkvu.

Analiza pokazuje da „vojtilizam“ zastupa konzervativan smjer, odnosno otkriva da nasuprot „koncilskom smjeru“ stoji patrijarhalno-integralistički „poljsko-vojtilski“ smjer. Vojtila je odlučno raskinuo s politikom pat-pozicije i čitavim repertoarom dilema koje je bio otvorio koncil, i zaustavio osavremenjivanje Crkve kao osnovno opredjeljenje koncilске strategije. Globalni karakter njegove ofanzive podrazumijeva ne samo stvaranje nove politike nego i nove etike, novog oblika „crkvene filozofije“. Papa posjeduje monopol nad svakom pojavom i aspektom društvenih odnosa: ima i „filozofiju“ i program. To nije prosto vraćanje na predkoncilsku crkvu, a

ni prosto ukidanje koncilskih dokumenata. Globalni karakter njegove ofanzive je nešto suštinski novo, a „vojtilizam“, uz to, pokušava da izvrši prodor i dobije podršku sindikata, radničke klase i drugih društvenih slojeva. Cilj je radikalan i podrazumijeva trajnu izmjenu oslabljene snage i javnog uticaja u korist „nove“ Crkve.

Na čelu vatikanskog ureda za nauk vjere i ideologije (ranije Sv. Inkvizicija ili Sv. Ufficio) nalazi se ekstremni desničar, njemački kardinal Jozef Recinger, što potvrđuje značajan uticaj njemačkog faktora na politiku Vatikana i Katoličke crkve prema tragičnim događajima u Jugoslaviji. Naime, vatikansko-germanska koalicija je antijugoslovenska i važan je činilac u razbijanju zajedničke jugoslovenske države. Na osnovu inicijative Svete stolice da se priznaju Hrvatska i Slovenija, i to prije božićnih praznika 1991, čime je trebalo da se iskaže katolički karakter tih republika (videti prilog), može se zaključiti da je Vatikan i ranije pripremao njihovu secesiju preko Katoličke crkve u Hrvatskoj i Sloveniji. Neki strani obavještajni faktori odavno su jugoslovensku stranu upozorili na takvo ponašanje Vatikana.

Vatikan i Katolička crkva u Jugoslaviji, potpisivanjem Protokola (1966) i uspostavljanjem diplomatskih odnosa (1971), priznali su ustavni poredak i međunarodni subjektivitet Jugoslavije. Jednostrana secesija Hrvatske i Slovenije i njihovo priznavanje od strane Svete stolice čin je direktnog miješanja u unutrašnje stvari jedne suverene države i atak na njen legalni ustavni poredak. Na osnovu te činjenice, a poučena istorijskim iskustvom, jugoslovenska strana bi morala ozbiljno da preispita karakter budućih odnosa sa Svetom stolicom. Naravno, ne dovodeći u pitanje dostignuti međunarodni standard sloboda i prava vjerovanja.

VJERSKI KARAKTER ORUŽANIH SUKOBA

Rat je jedna od najdrastičnijih promjena koju jedna zajednica i njeni narodi mogu da dožive u svom iskustvu, jer dovodi do ubijanja ljudi i razaranja materijalnih dobara. Rat koji se vodi na jugoslovenskom prostoru je višedimenzionalan: ekonomski, politički, etnički, kulturni, moralni, međunacio-

nalni i međuvjerski. Pošto je čovjek socijalizovano biće, moraće da traži moralno i vjersko opravdanje za ponašanje u ovom ratu, u kojem su se crkve i njihovi čelnici pokazali nedosljedni i neefikasni. Neki od njih, čak, blagosiljaju oružje i u njemu direktno ili indirektno učestvuju, iako propovijedaju da „su svi ljudi braća u Hristu“, i pospješuju ljudsku tragediju mimo svog učenja: „Mir na zemlji, i dobra volja među ljudima“.

Trenutak je veoma ozbiljan i teško se moglo očekivati da će se osnovne nacionalne religije (pravoslavna, katolička i islamska) držati po strani ili neutralno. Evidentno je da su sve tri nacionalne konfesije definisale svoj odnos prema tom konfliktu, a vodstva nacionalnih religija smatraju ga moralno prihvatljivim. Američki sociolog religije Glen Vernon je dobro iskazao tu ideju: „Neprijatelj mora biti tako definisan da se očuva moralno opravdanje za pokušaj njegovog uništenja. Neprijatelj mora biti prikazan kao nehuman, sadistički, životinjski da bi se jasno naznačilo da on ne zaslužuje hrišćanski tretman. Posao je lakši ako se ima podrška religije i nacionalizam je vjerovatniji i jači kada je podržan religijskim odobrenjem. Ako nacionalna crkva ne podrži ratne napore svoje nacionalne vlade izlaže se riziku da sama budu etiketirana kao neprijateljska ili nelojalna“.²²

Sve tri nacionalne konfesije imaju isti stav kada se radi o pravu svog naroda na samoodbranu. Katolička crkva i Islamska vjerska zajednica od samog početka sukoba podržavaju hrvatsko, slovenačko i muslimansko državno i nacionalno vrhovništvo. Međutim, Srpska pravoslavna crkva u tom sukobu slijedi svoju tradicionalnu liniju „zaštite pravoslavnog srpskog naroda“, ali se, pri tome, ograđuje od aktuelne srpske vlasti i vladajuće partije. Osnovne nacionalne religijske zajednice (pravoslavna, katolička, muslimanska) aktivno učestvuju u tom prljavom propagandnom ratu svaka „na strani svoje nacije“. U tome prednjači Katolička crkva, uz obilatnu međunarodnu katoličku podršku, sa Vatikanom na čelu. (Uostalom, i riječ „propaganda“ se vezuje za djelovanje Katoličke crkve. Izvedena je iz naziva vatikanskog ureda „za širenje katoličastva i regulisanje crkvenih odnosa s nekatoličkim zemljama“ –

²² Glenn Vernon, *isto*, str. 185-197.

Sacra Congregatio Nomini Propaganda, koji je osnovan u Rimu 1626. godine). Crkve su se u medijski rat uključile kroz različite forme aktivnosti: neposredno – govorom jedinicama prije započinjanja vojnih akcija (blagoslov, propovijed, mise, razgovor), i posredno – putem štampe, televizije, radio-propagande, filma itd. Obilato su korišćene sve propagandne forme i sadržaji, a u tome je prednjačila Katolička crkva. U razbijanju Jugoslavije aktivno su učestvovala i sve biskupske konferencije svijeta, kao i druge katoličke organizacije, institucije i ličnosti.

U ovom ratu povrijeđena su pravila međunarodnog humanitarnog prava. Postoji nepobitno saznanje i dokazi da su vjerski objekti korišćeni za vojne zadatke, kao i o povredama prema vjerskom osoblju. Na primjer, na tornjevima i u prostorijama crkava i samostana bili su smješteni borbeni sastavi pripadnika Zbora hrvatske nacionalne garde i MUP-a Hrvatske, a u objektima Islamske zajednice nalazile su se muslimanske vojne formacije koje su otvarale vatru po jedinicama JNA. Jedinice JNA odgovarale su vatrom tek poslije višestrukih upozorenja i gubitaka koje su trpjele. Zapažene su i pojave revanšizma – rušenja i oštećenja vjerskih objekata, koji je imao međukonfesionalni karakter, odnosno elemente kulturnog i duhovnog genocida. Prema dosadašnjim podacima, Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj je porušeno i oštećeno oko 210 župnih i filijalnih crkava, 22 samostanske kuće i više od 50 župnih stanova,²³ a Srpskoj pravoslavnoj crkvi²⁴ oko 200 srpskih pravoslavnih hramova.²⁵

Umjesto zaključka

Aktuelni sukobi na jugoslovenskom prostoru dokaz su da od istorije, kao „učiteljice života“, ništa nijesmo naučili. Naša je politička i kulturna svijest još na takvom stupnju da vjersku pripadnost smatramo jednim od značajnih elemenata narodnog opredjeljenja, pa se ljudi još razdvajaju po tome u okviru koje

²³ Dokumenti II, podaci Biskupske konferencije o stradanjima Crkve, AKSA, Zagreb, listopad 1991.

²⁴ Memorandum Svetog Arhijerejskog Sabora Srpske pravoslavne crkve, „Politika“, 29. maj 1992, i Ratna stradanja pravoslavnih hramova 1991, srpske oblasti u Hrvatskoj, Ministarstvo za informatiku Republike Srbije i dr., Beograd, 1992.

²⁵ Ne raspolazemo podacima o rušenju i oštećenju sakralnih spomenika Islamske vjerske zajednice. Međutim, pouzdano se zna da su stradali i sakralni spomenici te vjerske zajednice.

su vjere rođeni. Svijest o hiljdegodišnjem hrvatskom kraljevstvu, državnompravnoj historiji ili o Dušanovom carstvu, strahu od pokatoličenja i katoličkom *antemurale christijanitatis*, dinastički romantizam u obliku dekorativnih parola srpske pravoslavne vjere, Kuranu časnom kao jedinom političkom kompasu – sve je to historijsko prokletstvo koje nas je gurnulo u tragičan sukob.

novne nacionalne religije (pravoslavna, katolička i islamska), direktno ili indirektno, uzele su učešće u tragičnim jugoslovenskim sukobima u ime „svog naroda“, i za to snose dio odgovornosti. U osnovi, sukob ima sve elemente nacionalnog i vjerskog obračuna, što potvrđuje njegova surovost. Problem vjerskog karaktera rata je važan, i ne može se otkloniti vulgarnom antiklerikalnom propagandom. Naime, pošto je emotivne prirode, taj sukob je mnogo dublji nego što se na prvi pogled čini.

Stojimo na pragu novog doba (!). Težište svjetovne politike koncentriše se na stvaranje „novog svjetskog poretka“, sa SAD na čelu, jer je došlo do sloma komunističkog režima i SSSR-a. U tim novim odnosima, prema mnogim pokazateljima katoličanstvu je namijenjena uloga *antemurale christijanitatis*. Hrvatski književnik Krleža bi dodao: „Njiva na istoku dozrijeva. A tko će biti prvi, koga će Gospodin poslati na katoličku žetvu istočne vjere, ako ne opet narod hrvatski, koji neposredno međaši s Istokom, koga uz to s istočnim narodima vežu veze krvi i jezika. Evo, narode hrvatski, na umu Providnosti u Savjetu je Trojedinoga Boga zaključeno, da preuzmeš među rođenom braćom, koja bijahu krivnjom kobnih slučajeva kroz tisuću godina podijeljena, poslanstvo ujedinjenja“.²⁶

Prilog

Državna kancelarija
Br. 8469/91/RS

MEMORANDUM SVETE STOLICE DRŽAVAMA UČESNICAMA KEBS-a

1. Situacija u Jugoslaviji ozbiljno zabrinjava Svetu Stolicu jer predstavlja flagrantno kršenje slova i duha Završnog akta iz Helsinkija kojim je sankcionirana spremnost evropskih naroda da raspolažu sami sobom, sa pravom da

²⁶ Miroslav Krleža, *Davni dani*, zapisi 1914-1921, „Zora“, Zagreb, 1956, str. 354-355.

odlučuju „kada to žele i kako žele o svom unutrašnjem i spoljnom političkom statusu“ (princip VIII).

2. Pred ogorčenim borbama koje se vode u Hrvatskoj, Sveta Stolica poziva zajednicu država da ponovo razmotri potrebu poštovanja prava na nezavisnost naroda Hrvatske i Slovenije i naroda koji bi želeli da ostvaruju to pravo.

3. Sveta Stolica je mišljenja da je došlo vreme da se međunarodno priznaju Hrvatska i Slovenija i to pre božićnih praznika. Narodi tih dveju republika su slobodno i demokratski izabrale nezavisnost.

4. U stvari *više elemenata idu u korist hitnog priznavanja:*

a) Ustav jugoslovenske Federacije predviđa mogućnost secesije jedne republike, s obzirom da u njegovoj Preambuli piše da „polazeći od prava svakog naroda na samoopredeljenje, uključujući pravo na odcepljenje, ... jugoslovenski narodi, zajedno sa narodnostima sa kojima žive, su se ujedinili u jednu saveznu republiku naroda i narodnosti slobodnih i ravnopravnih...“ (Preambula, Princip I);

b) Može se konstatovati da sadašnje stanje Federacije Republika Jugoslavije ne odgovara više samom Ustavu, pošto savezna Vlada ne predstavlja više celinu političke i etničke stvarnosti Jugoslavije;

c) Takvo formalno priznavanje bi moglo biti uslovljeno kako bi se bolje obezbedilo sprovođenje obaveza preuzetih u okviru KEBS-a, posebno za zaštitu nacionalnih manjina koje postoje u ovim dvema republikama. Poznati italijanski stručnjak za međunarodno pravo, profesor G. Balladore-Pallieri, navodi, na primer, slučaj uslovljenog priznavanja Srbije, Crne Gore i Rumunije od strane evropskih sila koje su u Berlinskom ugovoru od 13. juna 1878. upravo uslovile njihovo priznavanje uvođenjem principa slobode savesti i veroispovesti u zakonodavstva te tri države (G. Balladore-Pallieri, *Međunarodno javno pravo*, osmo izdanje, Milano, Giuffre, 1962, str. 340).

5. Prema Svetoj Stolici *trebalo bi izvršiti priznavanje:*

a) zajednički između država učesnica KEBS-a čiji je Jugoslavija član;

b) formalno kako bi se omogućilo da se iznesu uslovi da bi takvo priznavanje moglo imati dejstvo (na primer, Adolfo Maresca, *Diplomatski pravni rečnik*, Milano, Giuffre, 1991, str. 496-498);

c) da bi se pomoglo iznalaženju mira posebno sprovođenjem principa prava naroda da raspolažu sami sobom i kroz stvarno poštovanje prava nacionalnih manjina.

6. *Uslovi* koji bi se mogli utvrditi u formalnom aktu o priznavanju:

a) Svaka republika se formalno obavezuje na poštovanje svih principa Završnog akta i Pariske povelje;

b) Svaka Republika se formalno obavezuje da poštuje ljudska prava i osnovne slobode kao što je navedeno u međunarodnim dokumentima, a posebno u dokumentima KEBS-a i Saveta Evrope;

c) Svaka Republika se obavezuje da sprovede odredbe dokumenata KEBS-a u vezi sa demokratskim principima i ustanovama, tako da te ustanove odgovaraju normama pristupanja Savetu Evrope;

d) Svaka Republika formalno usvaja obaveze preuzete u dokumentima KEBS-a na Sastancima u Kopenhagenu i u Ženevi u vezi sa sudbinom nacionalnih manjina;

e) Svaka Republika prihvata da se primena obaveza u vezi s nacionalnim manjinama ostvaruje pod kontrolom Komiteta visokih funkcionera KEBS-a.

7. *Iz svih tih razloga* Sveta Stolica smatra da bi takvo formalno, zajedničko i multilateralno priznavanje pomoglo miru, pošto bi postavilo osnove za stvaranje uslova pacifikacije, gde bi prava svakog bila priznata i zaštićena od strane zajednice država KEBS-a.

U Vatikanu, 26. novembra 1991.

Vaspitanje i obrazovanje

Determinante i savremeni profil komandno-štabuskog oficira Vojske Jugoslavije

Pukovnik prof. dr *MOMČILO LAZOVIĆ*

Problem definisanja profila komandno-štabuskog oficira veoma je aktuelan, ali nedovoljno istražen. U nastojanju da se izbegnu česte promene u programskoj i organizacionoj osnovi osposobljavanja starešina za komandno-štabuske dužnosti, odnosno da bi se uspostavio racionalan i relativno stabilan sistem njihovog školovanja i usavršavanja, pristupilo se definisanju radnog i obrazovnog profila komandno-štabuskog oficira.

U istraživanju koje je osnova ovog razmatranja definisane su osnovne determinante koje utiču na oblikovanje profila komandno-štabuskog oficira i njegove teorijske osnove na relaciji zahtevi rada – sposobnosti, osobine i znanja neophodni za ostvarenje tih zahteva – program obrazovanja. Isto tako, utvrđene su mogućnosti i opravdanost intervidovskog školovanja komandno-štabuskih oficira.

Polazeći od nivoa opštosti i značajnosti, kao kriterijuma, autor je razmatrao osnovne determinante profila komandno-štabuskog oficira, i to samo na nivou osnovnih komponenata koje čine njegovu strukturu, tj. bez potpunijeg razmatranja vidovskih, odnosno rodovskih specifičnosti i razlika.

U zaključnim razmatranjima autor ukazuje na izrazitu slojevitost profila komandno-štabuskog oficira, kao i na potrebu i mogućnost za intervidovsko školovanje radi zadovoljenja opštih i posebnih obrazovnih potreba sva tri vida vojske. Cilj školovanja komandno-štabuskog profila oficira jeste sticanje integralnih znanja iz ratne veštine i osposobljavanje oficira za rukovođenje združenim taktičkim jedinicama i rad u komandama – štabovima, operativnim sastavima i ustanovama Vojske, Generalštaba i Ministarstva odbrane. Sve to treba da se operacionalizuje kroz konkretne programe školovanja i usavršavanja profila komandno-štabuskog oficira, čije su osnove eksplicirane u ovom radu.

Uvod

Brzi napredak tehnike i tehnologije u poslednjim decenijama presudno je uticao na uvođenje u naoružanje raznovrsnih

novih oružja i tehničkih sistema vrhunskog kvaliteta i uslovio brzu zamenu postojećih sistema oružja i tehničkih sistema savremenijim i efikasnijim. Duboki prodori u svim oblastima naučnoistraživačkog rada i ovladavanje najsavremenijim tehnologijama podstakli su nova istraživanja i u sferi ratne veštine. Te promene se direktno odražavaju na pronalaženje nove doktrine upotrebe snaga, fizionomiju borbenih dejstava i profil komandno-štabnog oficira u savremenim uslovima.

Školovanje profila komandno-štabnog oficira organizovani je vid usavršavanja starešina i mnogi ga smatraju višim oblikom osposobljavanja za dužnosti u njihovom radnom veku. Polazeći od zahteva takvog usavršavanja, kao i od zahteva koji proizilaze iz potrebe za individualnim usavršavanjem starešina, nameće se nužnost za kompleksnim sagledavanjem školovanja tog profila starešinskog kadra.

Segment o profilu komandno-štabnog oficira, koji čini zasebnu celinu u vojnoedukativnom sistemu visokoškolske nastave, i pored svih propusta i nedostatka, pratio je ukupan razvoj i modernizaciju oružanih snaga. Školovanje i usavršavanje tog profila oficira, u celini, nije zaostajalo za kretanjima i dostignućima u toj oblasti u oružanim snagama drugih zemalja. Međutim, u prelomnim i istorijski značajnim trenucima jednog društva, pa i armije, treba preispitati brojna pitanja, među kojima i pitanje perspektive i prilagođavanja edukativnog procesa osposobljavanja oficira za komandno-štabne dužnosti savremenim društvenim kretanjima. Dakle, postoji potreba za usklađivanjem ukupnog vojnoadragoškog ciklusa sa savremenim potrebama i tendencijama modernizacije oružanih snaga. To znači da analizom postojećeg stanja i savremenih zahteva u obrazovanju starešina treba utvrditi nužne promene u pojedinim strukturnim elementima sistema obrazovanja i usavršavanja starešinskog kadra, pa i komandno-štabnog profila, i ukazati na pravce njegovog razvoja.

Taj problem, iako je uvek aktuelan, u našoj armiji do sada nije istraživao, tako da su se i odluke o korekcijama nastavnih planova i programa za osposobljavanje oficira tog profila donosile na osnovu parcijalnih i nesistematizovanih iskustava, pa čak su zasnovani i na volonterskim i aproksimativnim stavovima i mišljenjima ličnosti ili institucija koje su odlučujuće uticale na školovanje profila komandno-štabnog

oficira. Te okolnosti su uticale na to da se odlukom o razvoju vojnog školstva od 1991. do 2000. godine predvidi realizacija istraživačkog projekta na temu: *Istraživanje vaspitno-obrazovnih potreba profila komandno-šapskog oficira.*

Da bi se izbegle česte promene u programskoj i organizacionoj osnovi osposobljavanja starešina za komandno-šapske dužnosti, odnosno da bi se uspostavio racionalan i relativno stabilan sistem njihovog školovanja i usavršavanja, neophodno je da se, primenom edukativne metodologije, pravovremeno definišu radni i obrazovni profil starešina za osnovne komandno-šapske dužnosti na različitim nivoima rukovođenja u oružanim snagama. Prema tome, projekcija savremenog profila komandno-šapskog oficira za 21. vek mora biti zasnovana na naučnoj metodologiji i modernoj profilskoj konvenciji.

Razmatranje problematike profilisanja, odnosno definisanja radnog i obrazovnog profila oficira komandno-šapskog nivoa zasniva se na pretpostavci da postoji kvalitetan prethodni nivo osnovnog visokog vojnog školovanja u vojnim akademijama. U vezi s tim, taj nivo školovanja treba analizirati radi utvrđivanja da li i koliko odgovora zahtevima savremene komande – štaba.

U ovom radu pokušaćemo da utvrdimo osnovne determinante koje utiču na oblikovanje profila komandno-šapskog oficira i definišemo njegove teorijske osnove na relaciji zahtevi rada – neophodne sposobnosti i osobine za ostvarenje tih zahteva – program obrazovanja. Osim toga, neophodno je utvrditi mogućnosti i opravdanost intervidovskog školovanja komandno-šapskih oficira. Realizacijom tih zadataka stvorile bi se naučne pretpostavke za izradu valjanih programa, a time i za racionalizaciju organizacionih rešenja jednog segmenta našeg vojnoedukativnog sistema. Takođe, to bi omogućilo egzaktnije merenje postignutih vaspitno-obrazovnih efekata u fazi verifikacije obrazovnog procesa.

VOJNOPSIHOLOŠKI ASPEKT DEFINISANJA PROFILA KOMANDNO-ŠAPSKOG OFICIRA

Suština ergodidaktičkog i vojnopsihološkog definisanja profila komandno-šapskog oficira jeste u traženju optimalnog

sklada između *rada, obrazovanja za rad i neophodnih ličnih sposobnosti za taj rad*. Vojnopsihološki aspekt definisanja tog profila starešine razmotrićemo sa stanovišta osnovnih psiholoških determinanti i kriterijuma za selekciju kandidata za taj nivo školovanja.

Psihološke karakteristike

U literaturi se ne mogu naći precizne karakteristike za starosno doba od 28 do 35 godina života, koje odgovara kandidatima za školovanje komandno-štapskih starešina. Na osnovu podataka iz psihologije rada (B. Petc, 1978, S. Vidaček, 1964), pa i andragogije (B. Samolovčev, 1981), ljudi su u tom uzrastu na vrhuncu intelektualnih i opštih radnih sposobnosti. Otuda se profil komandno-štapskog oficirskog kadra, prema psihološkoj klasifikaciji, svrstava u odrasle, zrele ličnosti, čije su psihosocijalne karakteristike, uglavnom na *stupnju sredovečnosti*.¹ Osnovne psihološke karakteristike tog profila oficira razmotrićemo sa stanovišta senzornih, kognitivnih i emocionalno-motivacionih svojstava.

Senzorne sposobnosti su u većini slučajeva u tom uzrastu očuvane, mada oštrina vida i osetljivost sluha počinju da se smanjuju i pre 35 godine života (sa 15 godina života počinje postepeno opadanje osetljivosti sluha, a sa 18 godina i osetljivosti vida). U oblasti psihomotivacionih sposobnosti, prema nemačkom industrijskom psihologu V. Zederu, od 30. godine života postepeno opadaju brzina, elastičnost i koordinacija nervno-muskularne strukture.²

Razvoj opštih intelektualnih sposobnosti završava se do 25. godine, ali neke specifičnije sposobnosti, kao verbalna, numerička i spacijalna, opadaju mnogo kasnije nego što se to pretpostavljalo.³ Američki psiholog Li Kronbah smatra da je razvoj opštih mentalnih sposobnosti progresivan i od 30. godine

¹ Prema M. Marsu i F. Pegeleru, životni tok čoveka može se podeliti na sedam stupnjeva: 1) stupanj adultacije od 18. do 21. (23) godine; 2) stupanj mladog odraslog od 21. (23) do 30. (32); 3) stupanj sredovečnosti od 30. (32) do 43. (44) godine; 4) stupanj starijeg odraslog od 43. (44) do 56. godine; 5) stupanj starenja od 56. do 68. godina; 6) stupanj starosti od 68. do 80. godine života, i 7) stupanj duboke starosti iznad 80. godina života (Borivoje Samolovčev, *Osnovi na andragogijata*, Univerzitet Kiril i Metodij, Skopje, 1981, str. 236).

² Isto, str. 204 i 205.

³ B. Petc, *Psihologija rada*, „Školska knjiga“, Zagreb, 1987.

života.⁴ Takođe, neka istraživanja tzv. mentalne kondicije ukazuju na to da se ona održava do duboke starosti i da razvoj verbalnih sposobnosti traje tokom celog aktivnog perioda čovekovog života. Tim saznanjima treba dodati i Katelovo stanovište o tzv. fluidnoj i kristalizovanoj inteligenciji, prema kojem fluidna inteligencija opada s godinama života, a kristalizovana se povećava uz učenje.

Istraživanja kognitivnih svojstava odraslog čoveka ukazuju na mogućnost učenja u određenim starosnim godinama. Najbolje se može učiti od 20. do 22., ali ta sposobnost, uz dovoljnu motivaciju, ostaje očuvana na istom nivou i do 40. godine.⁵ Slično tome, Torndajk je, na osnovu brojnih eksperimenata o učenju subjekata od 14. do 50. godine, zaključio da je najpogodniji period za učenje između 22. i 25. godine starosti. Nakon toga, sposobnost za učenje opada za oko 1-1,5 odsto godišnje do 45. godine.⁶

Za obrazovanje i usavršavanje profila komandno-štabuskog oficira veoma su značajni rezultati istraživanja koji ukazuju da je za uspeh u učenju, a time i u obrazovanju, relevantnije trajanje obrazovanja od starosnog doba. U vezi s tim, u jednom istraživanju tog problema utvrđeno je da je korelacija između rezultata postignutih na testu i trajanju obrazovanja mnogo veća od korelacije između skorova na testu i starosnog doba.⁷

Emocionalno-motivaciona svojstva odraslog čoveka takođe su veoma značajna u procesu obrazovanja i usavršavanja profila komandno-štabuskog oficira. Taj stupanj starosti, po pravilu, odlikuje emocionalna stabilnost zasnovana na razvijenosti i zrelosti. Ona se ogleda, pre svega, u odmerenom reagovanju, koje omogućava uspešnu komunikaciju u obrazovanju i usavršavanju.

Pored emocionalnih svojstava, motivacija je veoma značajan faktor uspeha. Pošto se njene karakteristike sa godinama

⁴ Borivoje Samolovčev, *isto*, str. 211.

⁵ S. Vidaček, *Radne sposobnosti muškaraca i žena različite dobi*, „Rad“, Beograd, 1964, str. 12.

⁶ Dušan Savičević, *Čovek i doživotno obrazovanje*, Republički zavod za unapređenje školstva, Titograd, 1983, str. 177.

⁷ Borivoje Samolovčev, *isto*, str. 205. i 206.

menjaju, u tom dobu su izraženiji socijalni i materijalni motivi od psiholoških, koji su karakteristični za mlađi uzrast. Izvori motiva za učenje odraslog čoveka, prema B. Samolovčevu⁸, sledeći su: (1) motivi koji potiču od egzistencijalnih potreba čoveka (želja za visokom kvalifikacijom, potreba za prekvalifikacijom itd.); (2) motivi koji potiču od egzistencijalnih potreba za samorealizacijom (želja za afirmacijom u struci, želja za afirmacijom u društvenom životu, hobi interesovanje itd.) i drugo. To znači da je u osnovi motivacije za obrazovanje i usavršavanje tog uzrasta praktična korist koja se od obrazovanja očekuje. U tom uzrastu sužava se oblast opštih interesovanja, interesi se sve više usmeravaju na profesiju, a u sistemu vrednosti naglašene su vrednosti okrenute ka „porodici“ i „mirnom životu“.⁹

S obzirom na navedene psihološke karakteristike populacije komandno-štabskog oficira, može se zaključiti da je to starosno doba veoma povoljno za efikasno školovanje oficira na komandno-štabskom nivou.

Karakteristične mentalne funkcije uspešnih komandanata

Naučna istraživanja u sferi saznanje psihologije (Simon A. Herbort, prema Jose A. Picart)¹⁰ treba da objasne misaone operacije uspešnih komandanata pri rešavanju složenih i raznovrsnih zadataka u toku borbenih dejstava. Rezultati istraživanja pokazali su da uspešni komandanti poseduju zajedničku osobinu – *sposobnost predviđanja*, koja je rezultat „širokog, ali iscrpnog znanja sređenog u lako dostupne kategorije“.¹¹

„... predviđanje se sastoji iz niza postupaka koji se završavaju iskazom o nekoj pojavi (događaju, ličnosti, grupi ljudi, o ishodu nekog postupka) koja nije prisutna u trenutku davanja iskaza, ali za koju se na osnovu prikupljenih aktuelnih podataka i nalaza može s manjom ili većom verovatnoćom (ili

⁸ Isto, str. 219.

⁹ V. Tomanović, *Omladina i socijalizam*, „Mladost“, Beograd, 1977.

¹⁰ Jose A. Picart, *Expert warfighters with battlefield vision*, Military Review, 1991, 5, pp. 51-60.

¹¹ Isto, str. 52.

sa izvesnošću) zaključiti kako će izgledati (kako će se ponašati) kada se bude odigrala u određenom predstojećem trenutku".¹²

Brzo uviđanje značajnih obrazaca u mnoštvu složenih informacija o događajima koji čine tok bitke. To uočavanje nije rezultat samo nekih izuzetnih sposobnosti nego i efikasnog korišćenja iscrpnog i visokoorganizovanog znanja o ratovanju. U toku borbe komandanti se neprekidno susreću s kompleksnim i promenljivim informacijama (zemljišne i vremenske prilike, aktivnosti neprijatelja, raspored snaga, snabdevanje, oprema i drugo), koje komandant mora istovremeno da uzima u obzir i obrađuje. Sve te informacije uspešan komandant dovodi u međusobnu vezu i obrazuje smislene obrasce borbene situacije.

U borbenim dejstvima komandant često nije u mogućnosti da dobije tačne informacije, pa je prinuđen da na osnovu raspoloživih podataka predviđa buduće događaje. Među njima mogu biti upadljivi i nametljivi detalji koji su beznačajni za određenu akciju, ali koji laika mogu da navedu da ih interpretira kao relevantne. Međutim, visokobrazovnog i iskusnog komandanta takve nametljive informacije ne mogu lako prevartiti. Budući da u svojoj memoriji raspolaže raznovrsnim kategorijama znanja o ratovanju i rukovodeći se opštim principima vođenja borbe, uspešan komandant će umeti da shvati značaj i posledice informacija koje su manje upadljive, ali značajnije utiču na odvijanje događaja na bojištu.

Sposobnost memorisanja i koncentracije pažnje. Memorisanje je sastavni deo inteligentnog ponašanja i čini jedan od faktora (komponenata) inteligencije. Fiziološka i organska osnova memorije je urođena, ali se može usavršavati tako što će se između raspoloživih metoda i tehnika pri memorisanju koristiti one koje doprinose najboljim efektima. Pažnja nije poseban psihički proces ili sposobnost, nego namerno ili spontano usmeravanje mentalne energije u određenom pravcu, bez obzira na to da li se radi o psihičkim procesima, stanjima ili osobinama. Obe te psihološke kategorije (memorisanje i pažnja) značajne su za obavljanje ratnih zadataka komandno-štabskih oficira.

Kako komandantova memorija i pažnja funkcionišu kada uspešno predviđa odvijanje događaja na bojištu? Istraživanja

¹² B. Popović, *Psihologija ličnosti*, Društvo psihologa Srbije, Beograd, 1977, str. 204.

su pokazala da eksperti za vođenje rata nemaju urođeni natprosečni kapacitet memorije niti izuzetnu pažnju, nego da brzina prijema, interpretacije i selekcije informacija povećava kapacitet radne memorije. Dakle, memorija i pažnja kod uspešnih komandanata funkcionalno su superiornije mentalne funkcije nego kod manje uspešnih komandanata.

Psiholozi smatraju da je za povećanu radnu memoriju, značajnu za predviđanje situacije na bojištu, odgovorna automatizovanost naučnih mentalnih veština koje spontano rasteću pažnju i kapacitet memorije, što dovodi do bržeg protoka informacija, čiji broj na savremenom bojištu prevazilazi mogućnosti prirodne (ograničene) ljudske memorije. Mentalne veštine koje doprinose bržem protoku i obradi informacija u memoriji rezultat su institucionalnog obrazovanja i radnog iskustva komandno-štapških oficira. Naime, njihova znanja (podaci, činjenice, pravila i principi rešavanja problema) organizovani su u smisaone odeljke do kojih se lako i brzo dolazi kada to situacija na ratištu zahteva.

Uočavanje i rešavanje problema u borbenoj situaciji. Brzo uočavanje i rešavanje problema psiholozi objašnjavaju time što eksperti u određenoj oblasti, u toku sticanja vrhunskih znanja i ličnim iskustvom, usvajaju (uče) mnoge činjenice, pravila, principe i zakonitosti u vezi s rešavanjem problema i svrstavaju ih (klasifikuju) u određene obrasce, tako da svaki događaj automatski povlači iz memorije odgovarajuća očekivanja i aktivnost usmerenu ka rešavanju problema. Na sličan način i komandno-štapški oficiri, u toku profesionalnog osposobljavanja, svoja stručna znanja o ratovanju organizuju u različite opšte kategorije u skladu s principima ratovanja. Tako, pri donošenju odluke, komandant povezuje unapred razrađeni (naučeni) model postupaka s događajima na bojištu i donosi odgovarajuću odluku o upotrebi borbenih snaga. Naravno, takav proces odlučivanja moguć je kada se aktivnosti neprijatelja poklapaju s unapred projektovanim obrascem komandantovog rešavanja problema. Međutim, nameće se pitanje o tome šta se događa u situacijama kada neprijatelj svojim zamislima varira uslove i situacije na bojištu, stvarajući mnogo neočekivanih i nepoznatih problema. Istraživanja o tome kako eksperti rešavaju takve probleme pokazala su da njihova memorija sadrži mnoštvo različitih obrazaca koji su

uvek dostupni za brzu upotrebu. Zahvaljujući tome, uspešni komandanti brzo reaguju na promenljive operativno-taktičke probleme u toku borbenih dejstava. Dobro organizovano znanje u memoriji o ratovanju, koje je smešteno u različite kategorije (obrasce), omogućavaju kaomandantu da uoči i odbaci nemoguće varijante.

Ako se neko opredelio da završi vojnu akademiju ne znači da je motivisan i za više nivoe vojnostručnog obrazovanja. Zbog toga programom izgrađivanja komandno-štabuskog kadra u Vojsci Jugoslavije treba stvarati sledeće uslove: (1) da se kadrovskom politikom pravovremeno otkrivaju budući komandanti i da se kontinuirano postavljaju na dužnosti koje omogućavaju sticanje znanja o ratovanju; (2) da se iz kriterijuma za prijem u komandno-štabuske škole unapred jasno naznače zahtevi za vrhunskim znanjima o ratovanju, i (3) da program izgrađivanja komandno-štabuskog kadra obezbeđuje uslove i mere koje podstiču, ohrabruju i nagrađuju oficire koji su se posvetili institucionalnom i samostalnom proučavanju ratovanja i osposobljavanju za rukovođenje u ratu.

Selekcija i predviđanje uspešnosti kandidata za školovanje

Ispitivanjem dela populacije oficira koji su završili komandno-štabuske i najviše vojne škole, a koji se nalaze na odgovornim dužnostima, trebalo je utvrditi šta misle o dosadašnjim kriterijumima na osnovu kojih su primani kandidati na školovanje u komandno-štabuske škole. Da se radilo površno smatra 41 odsto ispitanika, 37 odsto smatra da su kandidati primani spontano i stihijski, bez uvažavanja posebnih zahteva, 16 odsto da se tom problemu nije pristupalo s naučnom argumentacijom, a 6 odsto ispitanika smatra da se selekcija za prijem u komandno-štabuske škole obavljala naučno i kvalitetno. Kvalitetna selekcija kandidata za školovanje u komandno-štabuskim školama za najviše dužnosti smatra se osnovom uspešnosti zbog toga što se kriterijumi zasnivaju na visokim personalnim sposobnostima i motivaciji.

Budući da se kandidati za školovanje regrutuju od oficira sa završenom vojnom akademijom, a nakon stečenog iskustva na dužnostima komandira u trupnim jedinicama, veoma su značajni osnovni kriterijumi za selekciju kandidata za pitomce

vojne akademije. O kriterijumima uspešnosti pitomaca vojnih akademija objavljene su mnoge studije (P. Vernon, 1950; H. Bučer, 1973; R. Popović, 1975; P. Šipka, 1977; P. Kostić, 1984; Lj. Kasagić, 1983; M. Mićović, 1976), a njihovi rezultati pokazuju određeno slaganje u pogledu valjanosti određenog broja varijabli na osnovu kojih se pouzdano može predviđati uspeh u savlađivanju nastavnog plana i programa i ostvarenje ciljeva školovanja.

U jednom istraživanju Lj. Kasagića¹³ za predviđanje vaspitno-obrazovne uspešnosti pitomaca u VA KoV upotrebljena su relativno postojana obeležja čovekove ličnosti, koja se ispoljavaju u različito vreme i u različitim okolnostima. Ta trajna obeležja ličnosti u literaturi se imenuju kao: crte, izvorne crte, osobine, navike, mentalni aparat i slično. Pri definisanju osobina i ličnosti teorijsku osnovu su činile Olportove, Katelova i Ajzenkova teorija ličnosti.

Kada se koriste za predviđanje budućeg ponašanja, relativno stabilne osobine ličnosti nazivaju se prediktorske varijable, a predviđeno ponašanje kriterijumska varijabla. Naučno predviđanje vaspitno-obrazovne uspešnosti zasniva se na prethodnom poznavanju validnosti prediktora s kriterijumskim varijablama. Ta povezanost je najčešće uzročno-posledična, pri čemu su predmeti merenja prediktora činioци vaspitno-obrazovne uspešnosti. Veći stepen povezanosti prediktora i kriterijuma pokazuje da se u osnovi tog prediktora nalazi značajniji činilac i da je predviđanje na osnovu njega pouzdanije. Za izražavanje stepena povezanosti prediktora i kriterijuma varijabli najčešće se koristi Pirsonov koeficijent korelacije, koji se, upotrebljen u te svrhe, naziva koeficijentom validnosti.

Za potrebe predviđanja vaspitno-obrazovne uspešnosti pitomaca vojne akademije, upotrebljena je, kao polazna osnova, empirijski utvrđena korelacija između sledećih prediktora i kriterijuma varijabli (vidi tabelu 1).

Na osnovu utvrđene povezanosti između prediktora i kriterijuma, može se zaključiti da je vaspitno-obrazovna uspešnost uslovljena kvalitetom prethodno stečenih znanja, vrstom prethodne škole, inteligencijom i motivacijom. Osim toga, kao

¹³ Lj. Kasagić, *Osobine ličnosti pitomaca kao faktor uspešnosti i proizvod obrazovno-vaspitne delatnosti akademije*, COSSIS, Beograd, 1989.

Tabela 1

PREDIKATORSKE VARIJABLE	KRITERIJUMSKE VARIJABLE	
	Prilagođenost	Obrazovna efikasnost
Uspeh u prethodnoj školi	.337	.451
Psihoticizam (EPQ-p) -	.232	.094
Vrste prethodne škole	.098	.289
Afektotimija (A)	.142	-
Motivacija (MO)	.134	.127
Inteligencija (TO)	-	.207
Desurgencija (F)	-	.112
Realističnost (I)	-	.155
Inteligencija (Ketel-B)	-	.343
Radikalizam (Katel-Q1)	-	.241

značajni činioci uspešnosti pojavljuju se neke izvorne crte ličnosti (radikalizam, frustraciona tolerancija, realističnost i afektotomija). Konkretni rezultati koje su kandidati postigli na prediktorskim varijablama koriste se za izračunavanje najverovatnije uspešnosti svakog kandidata, prema algoritmu regresione analize, i sačinjavanje rang-liste kandidata.

Kriterijum obrazovne i radne uspešnosti komandno-štapske škole (profil komandno-štapskog oficira)

Rezultati analize intelektualnog rada uspešnih komandno-štapskih oficira u borbenim situacijama i karakteristične osobine njihove ličnosti u ophođenju sa potčinjenima ukazuju na dve komponente profila komandno-štapskog oficira: prva obuhvata vojnostručna znanja i mentalne veštine usmerene na obavljanje zadataka potčinjenih jedinica, a druga karakteristike ličnosti značajne za razvijanje i održavanje međuljudskih odnosa i povoljnu socijalnu klimu u vojnim kolektivima.

Od vojnostručnih znanja komandno-štapski oficiri treba da steknu vrhunska znanja iz taktike, operatike, rukovođenja i komandovanja, vatrenih mogućnosti borbene tehnike, znanja o proceni zemljišta i vremena, specijalnim snagama za psihološko-propagandna dejstva i istorije ratova. Značajno je da se široka i vrhunska vojnostručna znanja stiču institucionalno, samoobrazovanjem i radnim iskustvom (postavljanje na odgovarajuće komandne dužnosti). Takva znanja treba kod komandanata da razviju određene mentalne veštine: (1) veštinu

spontanog i namernog opažanja informacija, (2) veštinu tumačenja informacija u toku borbenih dejstava, (3) veštinu memorisanja i koncentrisanja pažnje i (4) veštinu uočavanja i rešavanja problema na bojištu. Četiri navedene mentalne veštine čine osnovu fundamentalnih sposobnosti uspešnih komandanata nazvanih intuicijom ili *sposobnošću predviđanja budućih događaja na osnovu prethodnih i tekućih postupaka i operacija na bojištu*.

Drugu komponentu profila komandno-štapuskog oficira čine osobine ličnosti značajne za razvijanje dobrih međuljudskih odnosa i povoljnu socijalnu klimu u vojnim kolektivima. Kao relevantne lične osobine (što proizilazi iz navedene analize) izdvajaju se: odlučnost, inicijativa, upornost, hrabrost, pravičnost, briga o potčinjenima i poverenje u njih, svesna odgovornost, uverenost u ciljeve ratovanja i poštovanje zakona.

Dve navedene komponente, stručnost i osobine ličnosti, međusobno su povezane i zajednički čine opštu podobnost za rukovođenje i komandovanje.

Prediktori za predviđanje uspešnosti kandidata

Svi navedeni elementi kriterijuma obrazovne i radne uspešnosti komandno-štapuskog oficira – vojnostručna znanja i mentalne veštine i osobine ličnosti, manifestnog su karaktera i rezultat interakcijskog delovanja dispozicionih i situacionih faktora, a njihov udeo u obavljanju oficirske dužnosti uslovljen je mnogim spoljnim činiocima u svakoj konkretnoj situaciji. Otuda se javljaju brojna opšta i specifična znanja, mentalne veštine i osobine ličnosti koje je, praktično, nemoguće uzeti u obzir za definisanje *skupa prediktora* (faktora) valjanih za predviđanje uspešnosti komando-štapuskih oficira. Stoga, kao prediktorske varijable za predviđanje obrazovne i radne uspešnosti komandno-štapuskih oficira i selekciju kandidata za komandno-štapSKU školu treba izdvojiti relativno stabilne i dovoljno široke varijable (znanja, sposobnosti, svojstva ličnosti) koje determinišu i proizvode širok spektar raznovrsnih užih i specifičnih postupaka komandanata u rukovođenju i komandovanju potčinjenim snagama.

Za hipotetički okvir *skupa prediktorskih varijabli* mogu se uzeti sledeći činioci:

1. a) Vojnostručna znanja stečena na prethodnom nivou školovanja (taktika, vatrene mogućnosti oružja, rukovođenje i komandovanje, specijalni rat – psihološko-propagandna dejstva i ljudski faktor rata). Indikatori te varijable treba da budu ocene po predmetima i prosečan uspeh u toku školovanja;

b) Radno iskustvo na komandirskim dužnostima u trupnim jedinicama i na nastavničkoj dužnosti. Indikatori su: službene ocene i provera podobnosti za rukovođenje i komandovanje.

2. Intelktualne sposobnosti: generalni faktor (opšta intelektualna sposobnost), faktor rezonovanja, sposobnost memorisanja, sposobnost predstavljanja objekata u trodimenzionalnom prostoru, sposobnost razlikovanja kvaliteta i intenziteta pojava opažanjem i faktor brzine odvijanja mentalnih funkcija. Indikatori su: postignuti rezultati na standardizovanim psihološkim testovima.

3. Zrelost ličnosti: intelektualna, emocionalna i socijalna adekvatnost i efikasnost. Za merenje zrelosti ličnosti (indikatori) treba da posluže ranije navedeni i opisani aspekti zrelosti, koji bi bili operacionalno definisani u skali zrelosti.¹⁴ Zrelost ličnosti kandidata za školovanje u komandno-štapskoj školi mogu da procene prvopretpostavljene starešine, ali su istraživanja pokazala da su pouzdanije procene članova vojnog kolektiva date međusobno.

Motivisanost za školovanje i usavršavanje

Indikatori: razlozi za izbor vojne profesije i očekivanja kandidata od komandno-štapske škole.

Predloženi skup prediktorskih varijabli (tabela 1) hipotetičkog je karaktera i moći će da se upotrebi za predviđanje uspešnosti komandno-štapskih oficira i selekciju kandidata tek kada se *empirijski utvrdi povezanost (korelacija) tih varijabli i kriterijuma obrazovne i radne uspešnosti*, odnosno kada se za svaku od prediktorskih varijabli utvrdi prognostička validnost.

Metodom regresione analize izdvajaju se prediktorske varijable koje značajno povećavaju koeficijent multiple kore-

¹⁴ Kao primer skale za procenu zrelosti može poslužiti instrument koji je konstruisao dr Sulejman Hrnjica u studiji *Zrelost ličnosti*, Filozofski fakultet, Beograd, 1975.

lacije. Osnovni principi na kojima se zasniva ta metoda sastoje se u sledećem:

- kao prva prediktorska varijabla iz hipotetičkog skupa (baterije) uzima se ona s najvećim koeficijentom prognostičke validnosti;

- nakon toga sledi druga varijabla, koja, zajedno s prvom, najviše povećava koeficijent multiple korelacije;

- kao treća uzima se varijabla kriterijuma uspešnosti itd., sve dok multipli koeficijent postane statistički beznačajan.

Na osnovu konkretnih rezultata koje su kandidati postigli na prediktorskim varijablama izračunava se najverovatnija uspešnost svakog pojedinca prema opštem obrascu regresione jednačine:

$$x' = a + b_1x_1 + b_2x_2 \dots + b_kx_k,$$

gde je x' predviđena uspešnost; a – regresiona konstanta; $b_1 \dots b_k$ – regresioni koeficijent prediktorskih varijabli; $x_1 \dots x_k$ – postignuti rezultati na varijablama 1...k.

Prema prognoziranom uspehu svakog kandidata sačinjava se rang-lista i obavlja selekcija prema unapred definisanom selekcionom razmeru.

OSNOVNE DETERMINANTE PROFILA KOMANDNO-ŠTAPSKOG OFICIRA VOJSKE JUGOSLAVIJE

Nije moguće definisati zahteve koji proizilaze iz osnovnih funkcionalnih dužnosti komandno-štapških oficira i utvrditi kvantum najvažnijih znanja, veština i sposobnosti, kao i poželjnih osobina ličnosti komandno-štapškog oficira ukoliko se prethodno ne razmotre *determinante koje određuju njegov profil*. Istovremeno, definisanje determinanata profila komandno-štapškog oficira veoma je složen istraživačko-metodološki postupak jer je: (1) broj determinantnih činilaca veliki; (2) njihova međusobna interakcija je izražena; (3) visoka je dinamika promena u svakoj od determinanata (i svima zajedno); (4) izvori istraživanja za većinu determinanata su malobrojni ili nedostupni; (5) težište istraživačkog postupka je na prospekcijski; (6) zaključivanje interpolacijom je neophodno, i (7) bez sumnje, suština svake determinante je kompleksna. Zbog toga je razmatranje determinanata komandno-štapškog

oficira u ovom radu moguće samo do nivoa determinisanja osnovnih komponenata koje čine strukturu tog profila, bez potpunog razjašnjavanja vidovske ili još uže (rodovske) specifičnosti i razlike.

Ako se pođe od nivoa opštosti i značajnosti, kao osnovnih kriterijuma, profil komandno-štabuskog oficira Vojske Jugoslavije, posredno ili neposredno, determinišu:

- 1) fizionomija savremenog rata i oružane borbe;
- 2) razvoj naoružanja, ratne tehnike i vojne opreme;
- 3) savremene vojne doktrine i njihov razvoj;
- 4) struktura i tendencije razvoja oružanih snaga velikih sila i potencijalnih agresora na Jugoslaviju;
- 5) vojna doktrina Jugoslavije, i
- 6) razvoj Vojske Jugoslavije u narednom periodu.

Fizionomija savremenog rata i oružane borbe

Polazna pretpostavka za odabrani pristup razmatranju fizionomije a ne suštine rata kao determinante profila komandno-štabuskog oficira jeste stav da se suština rata i oružane borbe bitno ne menja, te da se, uz nužne aproksimacije (suština rata kao pojave), može smatrati konstantom. Rat i oružana borba, kao njegov primarni sadržaj, jesu društveni procesi kroz koje ljudi nište jedni drugima dejstva, odnosno jedni druge kao ljude.¹⁵ Od prvih ratova u antičkom periodu do „Pustinjske oluje“ suština rata se nije izmenila.¹⁶

Komandni kadar u svakom ratu morao je da poseduje odgovarajuća znanja, sposobnosti i kvalitete u rukovođenju (vođenju, komandovanju) jedinicama koje su u oružanoj borbi učestvovalе. Vrstu znanja i sposobnosti nije određivala samo suština rata kao pojave, već njegove posebne karakteristike, koje su odraz konkretnog vremena u kojem se rat vodi. Svaki rat, vođen u konkretnim vremenskim okvirima, najdirektnije je uslovljen stepenom razvoja ukupnih proizvodnih snaga, koje određuju njegovu fizionomiju. Otud fizionomiju rata shvatamo kao ispoljavanje njegove suštine na javnoj stvari,

¹⁵ Dr Radomir Lukić, *Osnovni sociologije*, „Naučna knjiga“, Beograd, 1974, str. 212 i dalje.

¹⁶ Sasvim je drugo pitanje koliko je čovek spoznao samu pojavu (rat), njene uzroke i zakonitosti po kojima se odvija.

i ona je produkt interakcijskog delovanja više faktora ili se javlja kao samostalna kategorija. Klasici vojne misli¹⁷ saglasni su da karakteristike oružja i način vođenja rata najdirektnije determinišu osposobljavanje vojske za oružanu borbu.

U vojskama antičkog vremena dominiraju veština u rukovanju jednostavnim naoružanjem i izrazite fizičke sposobnosti. Pri tome je najviši komandni kadar (vojskovođe), osim vojnog vaspitanja, imao široko opšte vaspitanje, jer je u antičkoj Grčkoj opšte i vojno vaspitanje bilo jedinstveno (Atina, Sparta). Rimska vojska je razvila najsavršeniji sistem taktike u antičkom dobu. Zbog toga se u njoj komandni kadar za ratnu veštinu sistematski osposobljavao u posebnim školama, koje su preteče vojnih škola,¹⁸ što ukazuje na direktnu kauzalnu vezu između fizionomije rata i profila komandnog kadra. Dok su u antičkoj Grčkoj opšte obrazovanje i uobičajene veštine u rukovanju naoružanjem činili dovoljan kvantum znanja komandnog kadra za ratovodstvo, razvoj taktike rimske vojske zahtevao je drugačiji profil komandnog kadra. Kako uobičajeno obrazovanje tog vremena nije moglo da ga obezbedi, formirane su specijalne vojne škole. S padom Rimskog carstva privremeno su nestale s istorijske scene dobro organizovane najamničke (profesionalne) vojske, a ratna veština je u srednjem veku nazadovala, jer su se ratovi sveli na neizdiferencirane sukobe manjih grupa vitezova (riteri). Ponovnim formiranjem stajaće vojske i pojavom vatrenog oružja reafirmisana je vojna profesija. Uporedo sa stvaranjem stajaćih vojski javio se i stalni oficirski kadar. Sve veće armije iz tog perioda, već početkom 18. veka, imale su ili posebne jedinice ili vojne škole u kojima se on osposobljavao. Linijska taktika zatvorenih formacija, kao dominantan način ratovanja u tom periodu, zahtevala je besprekorno jednoobrazno funkcionisanje čitave jedinice, apsolutnu poslušnost i automatizovane postupke pojedinaca. Time je bio određen i profil vojnika i oficira, a dril, kao sistem celokupnog armijskog života, bio je osnovni način za njegovo formiranje.

Kvalitativne promene u strukturi armije nastale su s pojavom buržoaskih revolucija. Novo, ubojnije oružje i nov sistem taktike s rastresitim borbenim poretком zahtevali su

¹⁷ Od Sun Cu Vua i Vegecija, preko Frontina do Meringa, Klauzevica i Engelsa.

¹⁸ Komandni kadar je biran iz redova aristokratske omladine.

drugačiji profil starešinskog kadra od onog koji je dominirao u 18. veku u većini evropskih zemalja. Osim načina vođenja rata i novog naoružanja, na promene u profilu komandnog kadra uticale su ukupna društvena kretanja i pozicija i funkcija armije u njima.

Fizionomija rata i oružane borbe u 20. veku obeležena je, s jedne strane, doktrinom munjevitog rata, koja se zasniva na Hitlerovom blickrigu, i, s druge strane, doktrinom dugotrajnog rata, zasnovanom na iskustvima iz revolucionarnih i antikolonijalnih ratova.

Doktrina munjevitog rata podrazumeva izvanrednu tehnološku opremljenost svih segmenata oružanih snaga oružjem i ratnom tehnikom, odgovarajućeg kvaliteta, kojima treba obezbediti ofanzivnost, tj. borbenu i stratezijsku pokretljivost. Suština te doktrine je ubrzanje borbenih dejstava i celokupnog ratnog procesa do te mere da, teorijski, prva bitka poprima značenje rešavajuće bitke.¹⁹ Jasno je da se sve varijante doktrine munjevitog rata neposredno zasnivaju na izvanredno visokim mogućnostima savremenog naoružanja, te da će njihova evolucija još više zavisiti od razvoja tehničko-tehnološkog faktora rata.²⁰

Pošto je doktrina dugotrajnog rata određena nižim stepenom ekonomske i tehničko-tehnološke razvijenosti države i njene armije, čine se pokušaji da se to nadoknadi odgovarajućom organizacijom jedinica i visokim kvalitetom ljudskog faktora (moral, obučenost). U okviru te doktrine trebalo bi – veštīm manevrisanjem na bojištu, vojštu i ratištu – izbeći odlučujući sudar, ostati neporažen u prvoj bici i sačuvati snage za naredne faze rata. Doktrinu dugotrajnog rata primenjuju armije koje vode odbrambeni rat na svojoj teritoriji.

Fizionomiju budućeg rata moguće je anticipirati na posredan način, a izvori spoznaje o eventualnim njegovim karakteristikama su: (1) vladajuće doktrine; (2) karakteristike tehničko-tehnološkog činioca; (3) iskustva iz novijih lokalnih ratova; (4) struktura oružanih snaga velikih sila, i (5) saznanja iz prošlih ratova, posebno iz Drugog svetskog rata.²¹

¹⁹ Indikativni su primeri foklenskog rata i „Pustinske oluje“.

²⁰ Airland bettle i Strategic Defence Initiative (SDI) navedenu tvrdnju u celini potvrđuju.

²¹ V. Stojković, *Tehnologija vojnog obrazovanja*, VINC, Beograd 1990.

Iskustva iz lokalnih ratova ukazuju na sve veći značaj nekih principa ratne vještine (aktivnost, inicijativa, manevar, brzina dejstva, iznenađenje). U okviru sadržaja oružane borbe i dalje se kao osnovni izdvajaju: protivoklopna borba, protivvazдушna odbrana, protivdesantna odbrana, protivpešadijska i protivelektronska borba, ali se javlja i mnoštvo novina. U rukovođenju i komandovanju uočljiv je ubrzan porast tehničke i, pre svega, informatičke baze, što zahteva nove metode rada. Strategija pripreme je po značaju i uticaju na konačan ishod rata iznad strategije izvršenja.

Fizionomiju savremenog rata karakterišu: integracija borbenih dejstava na kopnu (moru) i u vazдушnom prostoru, uz sve veće korišćenje kosmosa u vojne svrhe; porast ofanzivnosti uopšte; porast uloge i značaja vazduhoplovnih snaga; snažna elektronska dejstva; razvijeni izviđačko-obaveštajni sistemi; osavremenjivanje sistema rukovođenja i komandovanja, uz maksimalno korišćenje informatičke tehnologije; usavršavanje preciznosti sistema oružja; usavršavanje taktike upotrebe različitih sistema oružja; različit intenzitet dejstva, usklađen s ciljevima koji žele da se ostvare; dejstva u različitim prostornim i vremenskim uslovima; složeni sistemi planiranja i logističke podrške; veliko trošenje materijalnih resursa; različita i izmenjena struktura gubitaka; specijalna dejstva i korišćenje masovnih medija za ostvarivanje vojnih ciljeva.

U savremenom ratu povećavaju se uloga i značaj vazduhoplovnih snaga, kako u realizaciji koncepta „vazdušno-kopnene (pomorske) bitke“, koncepta dubokih udara konvencionalnih snaga, tako i u dejstvima sa distance. Elektronska dejstva i protivelektronska borba postali su jedan od osnovnih sadržaja oružane borbe, a razvijeni su kompleksni savremeni sistemi za izviđanje, prikupljanje, obradu i predaju podataka i komandovanje (C³). Različiti su modaliteti i intenzitet dejstava – od psiholoških operacija i specijalnih dejstava do najkrupnijih vazduhoplovnih, kopnenih i pomorskih operacija. Dejstva se izvode u različitim prostornim i vremenskim uslovima, sa različitih daljina i visina (interkontinentalne rakete, sateliti, avioni, helikopteri, artiljerijsko-raketne jedinice), danju i noću, u povoljnim i složenim meteorološkim uslovima. Osim toga, menja se i struktura gubitaka u ljudstvu i materijalnim sredstvima. Veoma su složeni zahtevi koji se postavljaju

sistemu logističke podrške, bez kojeg nema efikasnih borbenih dejstava. U poslednje vreme integralni deo savremenog rata postao je i tzv. medijski rat.

Integracija borbenih dejstava i, adekvatno tome, združivanje snaga, kao značajna karakteristika fizionomije savremenog rata, dovela je do velikih promena u pristupu i izgradnji sistema rukovođenja i komandovanja. U vezi s tim, trend je izgradnja jedinstvenog sistema i objedinjavanje snaga pod jednu komandu, uz jačanje fleksibilnosti nižih komandi i komandanata u ostvarenju zadataka postavljenih u cilju operacije (rata).

U izrazito ofanzivnim vojnim doktrinama (kao i u doktrini munjevitog rata) povećava se i afirmiše uloga komandanta, odnosno „princip vođe“²². Istovremeno, afirmiše se konstruktivna uloga štaba u pripremi, planiranju i izvođenju operacija, kao i princip „snošenja zajedničke odgovornosti“²³ za donošenje i realizaciju odluke. Potvrđeno je da svaki sistem komandno-štapskih odnosa i komandovanje jedinicama mora biti dovoljno elastičan da prihvati različite stilove u komandovanju, ali ne na štetu efikasnosti.

Savremene vojne doktrine afirmišu (i podrazumevaju) direktivno komandovanje, čiju stvarnu osnovicu... „čini neprekidan lanac poverenja i uzajamnog poštovanja, od operativnog komandanta do komandira tenka ili odeljenja“.²⁴ Kod direktivnog komandovanja i upravljanja jedinicama nameru svog pretpostavljenog komandant mora da smatra neprikosnovenom i njeno ostvarenje mora biti u osnovi svega što čini. Potčinjeni komandant ima slobodu da bez obraćanja pretpostavljenom komandantu modifikuje postavljeni zadatak ako je uveren da dalje ostvarenje tog cilja ne bi značilo najbolji način za upotrebu njihovih snaga i sredstava u okviru ostvarenja namere pretpostavljenog.²⁵ Direktivno komandovanje, istovremeno, postavlja zahtev i omogućuje da rukovodeću funkciju

²² R. Simpkin, *Nadmetanje u brzini manevra*, VINC, Beograd, 1991, str. 264. (Hitler je u ime principa vođe ukinuo podelu odgovornosti između komandanta i načelnika štaba jedinice i svu odgovornost za donošenje odluka prepustio komandantu. Staljin je ukinuo „sistem trojke“ – komandant, načelnik štaba, komesar).

²³ Isto, str. 265.

²⁴ Isto str. 273.

²⁵ Isto, str. 275.

obavljaju kompaktni timovi koji rade na kompaktnim komandnim mestima.

Napredak u elektronici, zajedno sa dostignućima u organizaciji rada i ratnoj veštini, omogućuju da se formiraju mali, efikasni štabovi i uspostavi stabilan i efikasan sistem rukovođenja, komandovanja, veze i obaveštavanja (C³I).

Dakle, fizionomija savremenog rata neposredno utiče i uslovljava adekvatan (efikasan i operativan) sistem komandno-štapskog rada, osposobljavanje ljudi koji se time bave (pre svega, nosilac komandnih funkcija) i stvaranje materijalnih pretpostavki. Pri tome, u strukturi znanja, po nivoima, rastu intervidovsko znanje, tehničko obrazovanje, visoka stručnost i psihofizička kondicija. Uz to, neophodna je sposobnost za analitički pristup, praćenje i procenu situacije, predviđanje, efikasno planiranje, praćenje realizacije i potrebne intervencije.

Razvoj naoružanja, ratne tehnike i vojne opreme

Tehničko-tehnološki faktor rata, odnosno oružane borbe, objektiviziran kroz razvoj naoružanja, ratne tehnike i vojne opreme u periodu relativnog svetskog mira, najdirektnije i najintenzivnije utiče na fizionomiju budućeg rata.²⁶ Zbog toga je i njegov uticaj na profil komandnog kadra i vojno obrazovanje u pripremi za rat najizraženiji.

U razvoju novih sistema naoružanja i ratne tehnike jasno se uočavaju dva osnovna pravca: a) razvoj konvencionalnog oružja i b) razvoj oružja i prateće tehnike za masovno uništavanje. Međutim, granice između te dve osnovne vrste oružja nisu više jasno izražene. Takav razvoj omogućuje primenu nuklearnog oružja izvan totalnog atomskog rata i postizanje visokih efekata uništenja konvencionalnim oružjem u vojnim intervencijama niskog i srednjeg intenziteta.

Dostignuća i dalji razvoj konvencionalnog oružja, prateće borbene tehnike i opreme zasnivaju se na četiri osnovne savremene tehnologije: (1) tehnologija razvoja borbenih sred-

²⁶ Razvoj tehničko-tehnološkog faktora rata izuzetno je eksploatisan kao tema u poslednjih desetak godina u stranoj literaturi. Zato se u ovom radu daje samo kratka sinteza stavova i saznanja do kojih se došlo u brojnim teorijskim istraživanjima, naročito u studiji *Sistem obrazovanja u Jugoslovenskoj narodnoj armiji*, Institut za strategijska istraživanja, Beograd, 1991.

stava za detekciju i brzi prenos informacija u širokom frekventnom opsegu; (2) tehnologija obrade podataka (informatička tehnologija); (3) tehnologija aerodinamike, pogona i novih materijala, i (4) tehnologija proizvodnje novih oružja i oruđa, posebno projektila i municije. Kompatibilnost sve četiri osnovne tehnologije obezbedila je brz razvoj i promene u svakom od sistema klasičnog naoružanja: (1) streljačkom naoružanju; (2) borbenim sredstvima u sistemu protivoklopne odbrane; (3) raketnim i artiljerijskim sredstvima u sistemu PVO; (4) borbenim sredstvima vatrene podrške; (5) borbenim vozilima; (6) ratnom vazduhoplovstvu i (7) ratnoj mornarici.

U svim sistemima konvencionalnog naoružanja bitno su poboljšane performanse koje se odnose na: (a) razornu (probojnu) moć; (b) povećanje dometa; (c) selektivnost dejstva; (d) brzinu gađanja ili reagovanja; (e) manevarsku sposobnost i pokretljivost oruđa; (f) gustinu vatre po jedinici površine; (g) efikasnost dejstva po cilju; (h) ukupnu otpornost na dejstva protivnika; (i) pouzdanost; (j) prilagođenost raznovrsnim uslovima upotrebe, i drugo.

Razvoj nuklearnog oružja i prateće opreme odvija se u više osnovnih smerova;

(a) i dalje se povećava razorna moć;

(b) istovremeno se razvijaju i nuklearna oružja izuzetne snage. Tendencija u minijaturizaciji nuklearnih sistema oružja usmerene su ka njihovoj taktičkoj primeni;

(c) permanentno se povećavaju domet i preciznost dejstva nuklearnog oružja;

(d) selekcija dejstva atomskog naoružanja usmerena je na razvoj treće generacije – neutronske bombe;

(e) strah od prvog nuklearnog udara kod velikih sila izazvao je u novije vreme neslućenu eskalaciju ulaganja u vojnu opremu i tehniku koja će omogućiti podizanje sposobnosti „preživljavanja“ vlastitih nuklearnih sistema. Njihova mobilnost se ne smatra dovoljnom garancijom za „preživljavanje“ i kasnije nanošenje uzvratnog udara.²⁷

²⁷ Sjedinjene Američke Države, u vezi s tim, razvijaju Strategijsku odbrambenu inicijativu (SDI – Strategic Defence Initiative), koja se smatra novom fazom u raketno-nuklearnoj trci, kojom se ona prenosi u kosmos. Suština SDI čini nastojanje da se izgradi sistem stratezijske kosmičke odbrane koji će biti pouzdan štit za uništavanje bojnih glava neprijateljevih balističkih projektila verovatnoće 98-99 odsto.

Nakon Drugog svetskog rata razvoj hemijskog oružja bio je usmeren na intenzivno pronalaženje novih vrsta bojnih otrova, i to: bojnih otrova visoke toksičnosti, bojnih otrova nervno-paralitičkog dejstva i otrova za uništavanje biljnih kultura i životnih namirnica. Problemi oko uskladištenja i čuvanja klasičnih bojnih otrova rešeni su pronalaskom binarnih bojnih otrova koji se sastoje od dve ili više netoksičnih komponenata koje tek u procesu sinteze ispoljavaju visoke toksikološke osobine.

Savremeno biološko oružje se zasniva na akcelerativnom razvoju mikrobiologije, genetskog inženjeringa i tangentskih naučnih disciplina. Njihov razvoj je usmeren ka novim vrstama oružja za masovno uništavanje, kao što je biotičko i etničko oružje.²⁸ Osim kosmičkog, biotičkog i etničkog oružja, velike sile su na pragu nove ere u razvoju oružja za masovno uništavanje. U okviru razvoja kosmičkog oružja mnogo se radi na razvoju laserskog (hemijski laser i laser sa x-zracima), čestičnog i kinetičkog oružja. Razmatraju se i opcije za razvoj principijelno novih oružja za masovno uništavanje – geofizičko, seizmičko, meteorološko, klimatsko i ozonsko oružje.

Promene u vojnim doktrinama

Razvoj nauke, tehnologije i tehnike snažno je uticao na pojavu novih vojnih doktrina. U 20. veku taj razvoj je bio veoma brz i doneo je revolucionarne novine, koje su obeležile i vojnu sferu. Uticaj svih tih dostignuća i aktuelne društvene promene u svetu potenciraju pitanje definisanja novih vojnih doktrina na pragu 21. veka.

Naučno-tehnološki razvoj menja ne samo oblik i tehničko-tehnološku stranu rata nego i ulogu ljudskog faktora. Opšti trend kvalitativnih promena ima smer: manje ljudi, ali vrhunski obučениh i osposobljenih, a više vrhunske tehnike; efikasna organizacija i komandovanje i profesionalizacija oružanih snaga. U vezi s tim, u strukturi ljudskog faktora poseban značaj dobijaju ljudi koji se bave vojnom teorijom, komanduju i rukovode oružanim snagama. Mnogi razlozi ukazuju na to

²⁸ Biotičko oružje je namenjeno ekocidu, tj. degradaciji prirodne sredine masovnim uništavanjem biljnog sveta. Etničko oružje biohemijskim komponentama utiče samo na neke ljudske rase na osnovu specifičnih bioloških razlika među njima.

da će naučno-tehnološki razvoj sve više uticati na planiranje i vođenje rata. Ipak, budućnost rata zavisi od čoveka, a ne od tehnologije, iako je ona dominantna od početka ovog veka.²⁹

Novi kvalitet vojnog faktora i modalitet njegove primene (doktrina ratne veštine) treba da obezbede efikasnije ostvarenje ciljeva uz manje ljudskih žrtava i razaranja u materijalnoj sferi (razmišljanja o „premeštanju“ ratišta u kosmos).

U vezi s tim, u američkoj vojnoj teoriji i praksi pojavio se novi pojam „strategija kompenzacije“ (Set-off strategy).³⁰ Njegova suština je u odnosu ljudi i tehnike, kako u njihovoj zastupljenosti u strukturi oružanih snaga, tako i u angažovanju u borbi: manje ljudi, a više vrhunske tehnike.³¹ Strategija kompenzacije treba da omogući krupne strukturne promene u oružanim snagama. Njena realizacija u mirnodopskom periodu podrazumeva smanjenje ljudstva u oružanim snagama, uz istovremeno povećanje profesionalnosti i stepena stručne obučenosti njihovih pripadnika, što je uslovljeno, između ostalog, i uvođenjem složenih sistema oružja.

S obzirom na to da su savremene vojne doktrine izrazito ofanzivne, da se zasnivaju na korišćenju modernih sistema oružja, da se povećava značaj vazduhoplovne komponente, kao i informatičke tehnologije u obrazovanju komandnog i štapskog kadra, posebna pažnja mora se posvetiti tim pitanjima. Zato se, i bez dublje analize uticaja savremenih vojnih doktrina na profil komandno-štapskog kadra, može zaključiti sledeće: povećan značaj i udeo intervidovskog u strukturi znanja i sposobnosti tog kadra – združivanje dejstva i jedinica i komandovanje združenim sastavima; povećan značaj tehničkog činioca u celini, kao i tehničke opremljenosti i obučenosti ljudi za korišćenje savremenih tokova i informatičke tehnologije, uz povećanje operativnosti u svim dimenzijama i težnju da dejstva što kraće traju i imaju što veće efekte, a to zahteva

²⁹ Nowell R. Clayton, *Tehnološka budućnost rata*, Informativni bilten prevoda, 1990, str. 939.

³⁰ T. Mirković, *Američka strategija kompenzacije*, „Narodna armija“, 11. decembra 1991, str. 44.

³¹ Autor strategije kompenzacije je bivši sekretar za odbranu SAD i dr Harold Braun, nuklearni fizičar. Oslanjajući se na dostignuća u vojnoj tehnologiji SAD i rezultate njene primene u ratu u Zalivu, dr Braun nastoji da izgradi novu vojnu strategiju, čijom će se praktičnom primenom u ratu željeni rezultati postizati intenzivnijom primenom savremene ratne tehnike uz angažovanje manje ljudstva i sa manje gubitaka u ratu.

visoke stručne i psihofizičke sposobnosti komandno-štabskog kadra. Osim toga, za komandno-štabski kadar značajno je poznavanje suštine tih doktrina, osposobljenost za procenu i kretanje u međunarodnim odnosima, posebno u sferi vojnog faktora, i predviđanje budućih tokova.

*Struktura i tendencije razvoja oružanih snaga velikih sila
i potencijalnog agresora na Jugoslaviju*

Ubrzane promene u Evropi, u poslednje četiri godine, izazvale su procese koji iz osnova menjaju njenu uobičajenu sliku i stvaraju uslove za promene u svim delovima sveta. To je usložilo i promenu odnosa snaga u svetskim razmerama. Umesto dosadašnje bipolarne podeljenosti sveta, u toku je novo pregrupisavanje u pravcu policentričnog odnosa snaga, što omogućava uticaj na svetska kretanja iz više centara. U okviru tih promena, s vojnog aspekta, najznačajniji događaji su raspuštanje Varšavskog ugovora, nestajanje SSSR-a, druge supersile, kao jedinstvene države, i proglašavanje republika kao samostalnih država.

U toku su promene u strukturama i razvoju u gotovo svim oružanim snagama evropskih zemalja. Na osnovu sporazuma o smanjenju oružanih snaga NATO i VU, u okviru KEBS-a u Parizu (19-21. novembra 1990), tokom 1991. godine u većini evropskih zemalja otpočela je reorganizacija oružanih snaga i njihovo prilagođavanje novonastaloj vojno-političkoj situaciji, novoj vojnoj organizaciji i strategiji NATO i nacionalnim interesima bivših članica istočnoevropske zajednice.

Sve te radikalne promene u organizaciji oružanih snaga zahtevaju i usklađivanje organizacije naših oružanih snaga, pa je neophodno stvoriti profil komandno-štabskog oficira koji može na osnovu promena u strukturi i pravaca razvoja oružanih snaga potencijalnog agresora na Jugoslaviju, prilagođavati naš model oružanih snaga i činiti ga optimalno efikasnim i prilagodljivim za dalje promene.

ZNANJA I SPOSOBNOSTI ZA PRIPREMU I IZVOĐENJE BOJA

Naša taktika, relativno originalna, nastala s osloncem na naša i strana iskustva, a delimično i naučna saznanja, razvijala se do 1970. godine kao svojevrsna mirnodopska praksa, prilagođena uslovima vođenja rata na našem prostoru. Od 1971. godine, kada je ratna veština, a taktika kao njen deo, formalno, suštinski i institucionalno formirana kao nauka, pristupilo se organizovanom naučnoistraživačkom radu i teorijskom uopštavanju glavnih pitanja predmeta i sadržaja taktike.

Taktika je razvijana na osnovu stručnih, obrazovnih, normativnih, doktrinarnih i naučnih saznanja. Međutim, razlike u poimanju, klasifikaciji, predmetu, sadržaju i obimu sadržaja taktike stvaraju u teoriji i praksi dileme kod vojnih teoretičara i mnogih oficira koji se bave primenjenom taktikom.

Analiza većeg broja definicija pojma taktike kao naučne discipline ratne veštine u našoj i stranoj literaturi pokazala je da se boj smatra isključivim predmetom ili delom predmeta izučavanja taktike. Prema tome, izučavanje teorije i prakse pripremanja i izvođenja boja, u stvari, produbljivanje je i proširivanje znanja iz taktike.

Iskustva iz vođenih bojeva treba komandno-štapским oficirama da omoguće proveru teorije prema kojoj je boj organizovan i izveden, što obuhvata analizu uslova, snaga, principa, ciljeva, sadržaja i rezultata. Za potrebe profila komandno-štapskog oficira neophodno je analizirati sledeće karakteristike boja: (1) masovnost učešća snaga i sredstava; (2) intenzitet, dinamičnost i trajanje; (3) manevarski karakter; (4) tempo promene borbene situacije; (5) povezanost borbenih dejstava i drugih aktivnosti; (6) odlučnost; (7) naprezanje ljudstva i MTS; (8) složenost obezbeđenja borbenih dejstava i (9) složenost rukovođenja i komandovanja.

Komandno-štapски oficiri savremeni boj, kao veoma složenu društvenu i dinamičnu pojavu oružane borbe, moraju razmatrati uz svestrano poznavanje uslova u kojima se borbena dejstva pripremaju i izvode. Iskustva iz proteklih ratova ukazuju na to da je pobedu odnosila strana koja je, pored ostalog, uspevala da uoči i što racionalnije iskoristi povoljan

uticaj konkretnih borbenih, prostornih, vremenskih, društveno-političkih i ekonomskih uslova. Na komandno-štap-skom nivou treba izučavati sledeće principe: (1) stalno održavanje visokog stepena borbene gotovosti; (2) određivanje cilja; (3) određivanje težišta; (4) jedinstvo borbenih dejstava; (5) aktivnost i inicijativu; (6) manevar; (7) iznenađenje; (8) obezbeđenje od iznenađenja; (9) ekonomiku snaga; (10) nametanje vlastitih načina vođenja boja, i (11) jedinstveno komandovanje i neprekidnost sadejstva i saradnje. Pri tome, ne treba zanemariti da se proces definisanja i redefinisanja principa boja nikada ne završava, već se uvek iznova analizira i prema potrebi menja. U tome osnovnu ulogu imaju komandno-štap-ski oficiri.

Podrazumeva se da komandno-štap-ski oficir mora detaljno poznavati snage, mere, postupke i dejstva koji mogu da obezbede adekvatne uslove za izvođenje borbenih dejstava. Stoga je na tom nivou školovanja neophodno izučavanje sledećih obezbeđenja borbenih dejstava: moralnog, obaveštajnog, bezbednosnog, inženjerijskog, pozadinskog i borbenog osiguranja. Naime, obezbeđenjem borbenih dejstava obezbeđuje se znatan deo rodovskih sadržaja koji su neophodni za pripremu i izvođenje boja.

Bez sadržaja rukovođenja i komandovanja, mada prevažno ne spada u predmet izučavanja taktike, nezamislivi su priprema i izvođenje boja. Sadržaji iz te oblasti izučavaju se kao poseban predmet, ali se, kroz teoriju ili primenjeni deo, ugrađuju u svaki sadržaj boja. Pored izučavanja opšte teorije boja, komandno-štap-ski oficiri treba detaljno da poznaju sve pojedinačne vrste boja.

S obzirom na ciljeve i zadatke školovanja profila komandno-štap-skog oficira, u članku ćemo naznačiti oblasti koje treba izučavati u školama tog nivoa, s tim što njihov obim nije konačan, već se može menjati prema novim saznanjima u teoriji i praksi.³²

Taktika – naučna disciplina ratne veštine

Za školovanje oficira komandno-štap-skog profila značajno je sticanje znanja u vezi s definisanjem pojma, predmeta,

³² Prema anketiranim oficirima, na drugom mestu rang-liste je potreba za sticanjem znanja iz teorije taktike, odmah iza rukovođenja i komandovanja.

metoda, jezika i sadržaja taktike i zadacima taktike. Ostali neophodni sadržaji, posebno za izučavanje teorije i prakse boja, izučavaju se u vojnoj akademiji u potrebnom obimu, pa ih treba na odgovarajući način ponoviti (samostalnim radom slušalaca ili uključivanjem tih sadržaja u odgovarajuće bojeve). To se, uglavnom, odnosi na vidove borbenih dejstava, načine borbenih dejstava i borbene taktičke radnje.

Sa stanovišta komandno-štabskog oficira, primenjena taktika je primena teorije boja i drugih oblasti iz predmeta taktike u rešavanju konkretnih taktičkih problema kroz taktičke zadatke. Pri tome treba: (1) razviti sklonosti starešina za rukovođenje i timski rad; (2) praktično osposobiti oficire za rukovođenje i komandovanje, u raznim ulogama, u okviru komande i sa jedinicama koje su im poverene; (3) osposobiti oficire za odgovarajuće štabске poslove, prvenstveno kroz sticanje odgovarajućih praktičnih znanja i veština, i (4) uvežbavati oficire da dostignu visoku operativnost rada u radnom vremenu.

Posebna znanja iz taktike

Na osnovu klasifikacije bojeva prema kriterijumu prostora izvođenja (boj na kopnu, moru i u vazдушnom prostoru), postoje relativno „čisti“ vidovski bojevi, a za njihovu pripremu i organizovanje potrebna su relativno „čista“ vidovska znanja. Međutim, savremena borbena dejstva postaju sve složenija, pa se ne može zamisliti „čista“ vidovska varijanta boja. Prema tome, savremeni komandno-štabски oficir, osim poznavanja opšte teorije boja u ratu, mora da poseduje i posebna znanja iz svog vida, neophodna za pripremu i organizovanje bojeva u kojima su nosioci snage jednog, a sadejstvuju snage ostalih vidova.

Posebna vidovska znanja iz taktike vidova odnose se na: karakteristike boja; uslove pripremanja i izvođenja boja; principe boja; ciljeve boja; elemente boja; snage u boju; sadržaje boja; obezbeđenje borbenih dejstava u boju; učešće drugih vidova u boju; pripremu i izvođenje boja, i primenjena znanja (rešavanje vidovskih taktičkih zadataka).

Oposobljavanje za rukovođenje

Na definisanje profila komandno-štabuskog oficira utiče više značajnih činilaca, od kojih su među najvažnijim sklonosti ka rukovođenju i timskom radu. Međutim, uočavanje i razvijanje tih sklonosti ne može se postići samo kroz izučavanje taktike i vežbanje priprema i organizovanja boja. U primenjenom delu taktike sintetizuju se sva znanja i razvijaju sposobnosti za glavni zadatak školovanja – oposobljavanje za vođenje bojeva. Znanja potrebna za rukovođenje i komandovanje potčinjenim komandama i jedinicama stižu se izučavanjem celokupnog predmeta, a posebno kroz izučavanje organizacije rada i rukovođenja. Međutim, odvojena znanja iz pojedinih oblasti predmeta mogu se primeniti samo praktično, u pripremi i u toku izvođenja bojeva, tj. objediniti u rukovođenju i komandovanju snagama u boju, što i jeste krajnji cilj.

Oposobljavanje komando-štabuskih oficira za rukovođenje i komandovanje kroz pripremu i organizovanje bojeva pretpostavlja sticanje sledećih sposobnosti:³³ (1) odlučivanja, (2) organizacija rada i komandi združenih taktičkih jedinica, (3) ekonomike vremena, snaga i sredstava, (4) rukovođenje sastancima, (5) organizacija rada na komandnim mestima, (6) komandovanja potčinjenim jedinicama, (7) koordinacije, saradstva i saradnje, i (8) kontrole.

Oposobljavanje za štabuske poslove

Oposobljavanje oficira za štabuske poslove osnovni je zadatak primenjene taktike, jer se kroz te poslove objedinjuju sva znanja i veštine za pripremu i izvođenje svih vrsta bojeva.³⁴

Vežbanje operativnosti rada

Savremeni komandno-štabuski oficir treba ne samo da zna kako se neki poslovi obavljaju već i da ih u realnom (potrebnom) vremenu praktično obavi. Zato je neophodno, osim

³³ Od anketiranih oficira 41 odsto smatra sposobnost rukovođenja i komandovanja najznačajnijom od svih osobina komandno-štabuskih oficira.

³⁴ Oposobljavanje oficira za štabuske poslove smatra najvažnijim 74 odsto oficira, dok 40 odsto misli da su najvažnija praktična znanja.

sticanja praktičnih znanja, da vežba i najefektivnije poslove do stepena na kojem se mogu brzo, precizno i tačno obaviti. To se postiže organizovanjem: štabnih trenaža, štabnih ratnih vežbi, komandno-štabskih vežbi, studijskih-komandantskih putovanja i kontrolnih taktičkih zadataka.

NEOPHODNA ZNANJA I SPOSOBNOSTI ZA PRIPREMU I IZVOĐENJE OPERACIJE

Operacija je veoma kompleksna i višedimenzionalna ratna pojava, koja u svakom ratu, osim opštih karakteristika, ima određene posebnosti. Da bi se operacija mogla pripremiti i izvoditi potrebna su odgovarajuća teorijska i praktična znanja iz ratne veštine, a posebno iz operatike, kao grane ratne veštine. Komandno-štabski oficir, bez obzira na funkcionalnu dužnost, mora posedovati odgovarajuća znanja, pre svega o: udarnoj snazi i vatrenim mogućnostima jedinica; pokretljivosti i manevarskim sposobnostima; sposobnostima jedinica za izvođenje pojedinih sadržaja i obezbeđenje borbenih dejstava; mogućnostima združeno-taktičkih jedinica, operativnih jedinica i sastava za vođenje protivvazdušne odbrane, protivoklopne borbe, elektronskih i protiv elektronskih dejstava, protivdesantne borbe, PNHBO, pozadinskog obezbeđenja, i drugo. Osim toga, neophodno mu je i poznavanje organizacijskih i formacijskih karakteristika savremenih jedinica, jer to neposredno utiče na oblike i metode pripreme i izvođenje borbenih dejstava, pa prema tome i operacije.

Za pripremu, organizovanje i izvođenje konkretne operacije komandno-štabski oficir mora da ima odgovarajuća znanja o cilju i značaju operacije, snagama koje u njoj učestvuju, njihovim borbenim mogućnostima i operativno-taktičkom položaju, i da raspolaže relevantnim podacima o: snagama protivnika; razmerama operacije; prostoru pripreme i izvođenja; zakonitostima; principima rukovođenja i komandovanja u pripremi, organizovanju i izvođenju operacija; organizaciji i strukturi komande; teoriji odlučivanja; oblicima i metodima rada komandi operativnog nivoa na pripremi, organizovanju i izvođenju operacije; organizaciji sadejstva i saradnje; planiranju operacije; sredstvima automatizacije i elektronske tehnike,

kao i matematičkoj teoriji i metodama operacionih istraživanja³⁵ i mogućnostima za njihovo korišćenje u toku pripreme, organizovanja i izvođenja operacije.

Da bi se kvalitetno izvršila priprema, organizovanje i izvela operacija, komandno-štapskom oficiru su potrebna, osim teorijskih, i praktična znanja. To su, u stvari, sposobnosti ličnosti da teorijska znanja o nekoj pojavi adekvatno primeni pri rešavanju različitih problema u konkretnim uslovima. Ta znanja se stiču tokom školovanja kroz primenjene oblike nastave.

Osim opštevojnih znanja i sposobnosti koje su mu potrebne za pripremu i izvođenje bojeva i operacija, komandno-štapski oficir mora posedovati i posebna znanja i sposobnosti neophodne za konkretni vid, koja mu omogućavaju pripremu i izvođenje bojeva i operacija u svom vidu. Ta znanja se prevashodno odnose na: konkretne strategijsko-operativne uslove; karakteristike operacije; cilj operacije; sadržaje operacije; obezbeđenje borbenih dejstava u operaciji; razmeru operacije; učešće snaga drugih vidova; obim, sadržaj i način pripreme operacije; izvođenje operacije i primenjenu operativku (rešavanje vidovskih operativnih zadataka).

Osim poznatih opštih znanja iz organizacije rada i rukovođenja i komandovanja potrebna su i posebna znanja iz te oblasti za vidovske jedinice i sastave. Ona se odnose na specifičnost rukovođenja i komandovanja u vidu. Po istom principu, na komandno-štapskom nivou potrebna su posebna znanja iz vojne istorije, vojne geografije, pozadinskog obezbeđenja i iz oblasti poznavanja stranih armija.

PREDNOSTI I NEDOSTACI INTERVIDOVSKJE U ODNOSU NA VIDOVSKE ORGANIZACIJU ŠKOLOVANJA

Priprema i izvođenje borbenih dejstava u sva tri prirodna ambijenta pretpostavljaju timski rad, u kojem se, uz informa-

³⁵ Teorija verovatnoće, teorija masovnog opsluživanja, deo iz statističke teorije (metoda uzroka, metoda korelacije i regresiona analiza), metoda Monte-Karlo i metoda optimizacije (linearno programiranje, nelinearno programiranje, dinamičko programiranje, teorija igara, višekriterijalno programiranje i druge).

cijsku podršku, može obezbediti visok kvalitet. Savremena borbena dejstva zahtevaju od komandi da svojom organizacijom obezbede paralelno odvijanje plansko-analitičkih poslova i rukovođenje dinamikom borbenih dejstava, što je složeno i teško. Rešenje je u selekcionisanju i osposobljavanju starešinskog kadra. U sastavu takvih komandi „nepoželjne“ su starešine bez smisla i osećanja za timski rad. Odnosno, potrebne su starešine koje lako i brzo misle, odlučno reaguju, fleksibilno se ponašaju, koji traže i uvažavaju mišljenje i stav saradnika i koji plene sigurnošću u svoje znanje – opšte i specijalističko. Za stvaranje takvog kadra potrebno je odgovarajuće školovanje precizno utvrđenog profila starešina.

Analiza dosadašnjih iskustava iz rada vidovskih škola i projekcije daljih modifikacija programa pokazuju da pojedine profile karakterišu mnogi zajednički sadržaji, ali i razlike. Ciljevi školovanja komandno-štabskog profila u sva tri vida su gotovo identični, i mogu se svesti na sticanje integralnih znanja iz oblasti ratne veštine i osposobljavanje oficira za rukovođenje i komandovanje združenim taktičkim jedinicama i rad u komandama – štabovima, operativnim i strategijskim sastavima i ustanovama, Generalštabu i Ministarstvu odbrane, kao i pripremanju za uspešno planiranje, organizovanje i realizaciju nastave i naučnoistraživačkog rada. Razlike u definisanju ciljeva javljaju se na nivou opštosti, tj. neki vidovi nabrajaju dužnosti i rang jedinica za koje se starešine osposobljavaju, što je irelevantno, jer opšti cilj obuhvata i njegovu operacionalizaciju.

Zadaci školovanja komandno-štabskog profila su praktično isti za sva tri vida. Suština im je dalja razrada ciljeva i preciznije određenje potrebnih znanja, uglavnom po predmetima koji se izučavaju. Razlike po vidovima su u navođenju obima i dubine nastavnih sadržaja za svaki vid i rang jedinica u njemu. Realizovanje ciljeva i zadataka školovanja komandno-štabških oficira obezbeđuje se odgovarajućim sadržajem nastavnog programa. Analiza sadržaja nastavnih programa komandno-štabških škola sva tri vida naših oružanih snaga pokazuje da postoje delovi programa koji se međusobno ne razlikuju i delovi, koji, u manjem ili većem obimu, čine posebne vidovske sadržaje kojima se obezbeđuje stručna znanja za obavljanje konkretnih funkcionalnih dužnosti.

Dosadašnja iskustva iz rada komandno-štabskih škola i stavovi većine oficira koji su završili te škole³⁶ pokazuju da postoje (i da i dalje treba da postoje) zajednički predmeti koji obezbeđuju podjednaka znanja za sve oficire tog profila. S obzirom na planove i programe koji su sada u upotrebi, a koji će, verovatno, biti osnova za dalje modifikacije, može se zaključiti da postoji opšta saglasnost³⁷ sva tri vida oružanih snaga da se kao zajednički mogu smatrati celokupni sadržaji sledećih predmeta: moralna snaga odbrane, teorija ratne veštine s osnovama metodologije, strategija i fizičko vaspitanje. Za dva predmeta (vojna istorija i vojna geografija) ne postoji potpuna saglasnost, jer RM smatra da vojna istorija, a KoV da vojna geografija treba da ima vidovska obeležja.

Druga grupa predmeta, u koju spadaju: rukovođenje i komandovanje, operatika, taktika, strane armije, vojnoobaveštajna služba i bezbednost i pozadina, manje ili više, vidovski su predmeti, i za to postoji saglasnost sva tri vida. Njihovi sadržaji obezbeđuju stručna znanja u okviru svoga vida i od njihove realizacije značajno zavisi uspešnost oficira na konkretnim dužnostima u komandama i štabovima.³⁸ Za te predmete planiran je veliki broj časova, pa zahtevaju od 70 do 75 odsto ukupnog fonda programa. Međutim, mada u celini imaju vidovska obeležja, ni ti predmeti nisu „čisti“, već umnogome imaju istovetne delove i sadržaje.

Rukovođenje i komandovanje, kao predmet, obezbeđuje osposobljavanje za obavljanje funkcionalnih dužnosti predviđenih ciljem i zadacima školovanja. Specifičnosti vidovskih sadržaja odnose se na: osnovne postavke rukovođenja i komandovanja u vidu; organizaciju i strukturu komandi vidovskih jedinica; oblike i metode rada vidovskih komandi u procesu pripreme i izvođenja borbenih dejstava; organizaciju rada vidovskih komandi na komandnim mestima; organizaciju sadejstava i saradnju u vidu i između vidova; izradu borbenih dokumenata u vidu i automatizaciju sistema rukovođenja i komandovanja u vidovskim jedinicama.

³⁶ Većina ispitanika (66 odsto) smatra da se opštevojna znanja oficira komandno-štabskog profila mogu jedinstveno izučavati za sve vidove oružanih snaga.

³⁷ Predmeti za koje postoji potpuna saglasnost obuhvataju od 21 do 26 odsto programa, zavisno od vida, a ako bi se postigla saglasnost i za sledeća dva, onda bi to ukupni obim povećalo na 25 do 30 odsto programa.

³⁸ Od ispitanih oficira 53 odsto smatra da komandno-štabaska škola uspešno osposobljava za konkretne komandno-štabске dužnosti.

Operatika osposobljava slušaoca za obavljanje štabskih dužnosti u komandama operativnih jedinica i njima ravnim i višim komandama i štabovima, kao i drugim strukturama Vojske Jugoslavije. Težište je u radu na planiranju i izvođenju operacija uopšte, a posebno na vidovskim operacijama. Zato su komandno-štabskim oficirima, osim opštih znanja o operacijama, potrebna posebna znanja za pripremu i izvođenje operacija u kojima je nosilac borbenih dejstava „njihov“ vid. Te potrebe obezbeđivane su približnim odnosom opštih i vidovskih sadržaja u sva tri vida.³⁹ Posebna znanja iz operatike za svaki vid specifično se prelamaju kroz izučavanje sledećih oblasti: konkretni strategijsko-operativni uslovi, karakteristike vidovskih operacija, ciljevi operacija, snage i njihove borbene mogućnosti, struktura, sadržaji i obezbeđenje operacije, priprema i izvođenje operacije i rešavanje operativnih zadataka.

Kroz taktiku se komandno-štabski oficiri osposobljavaju za pripremanje i izvođenje bojeva u različitim ulogama organa komandi i štabova taktičkih jedinica. Zbog toga je neophodno da, osim poznavanja opšte teorije boja, detaljno poznaju i praktično rade na pripremi i izvođenju bojeva u svom vidu. Stoga znatan deo predmeta obuhvata posebna znanja iz taktike vida.⁴⁰ Posebna znanja iz vidovskih sadržaja odnose se na: karakteristike i uslove, principe, ciljeve, elemente, snage, sadržaje, obezbeđenje, pripremu i izvođenje i rešavanje taktičkih zadataka svoga vida.

Opšti i posebni sadržaji predmeta strane armije, vojno-obaveštajne službe i bezbednost i pozadina, iako su do sada bili samostalni predmeti, uvršteni su u operatiku i taktiku, i čine 50–65 odsto vidovskih sadržaja.

Primenjeni sadržaji nastavnog plana i programa kreću se od 46 do 66 odsto, zavisno od vida, što nameće zaključak da ne postoji potpuna saglasnost između vidova u tom obliku nastave. Stoga je potrebno da se odgovarajućom analizom odrede stvarne potrebe za praktičnim radom i što više ujednače različiti stavovi vidovskih škola.

³⁹ Primer za to je činjenica da u Komandno-štabskoj školi KoV 56 odsto nastave je iz KoV-a, a 44 odsto iz drugih vidova, dok je u Komandno-štabskoj školi RM 54 odsto predmetnih sadržaja iz domena Ratne mornarice. Približan odnos je i u Komandno-štabskoj školi RV i PVO.

⁴⁰ U Komandno-štabskoj školi RM 78 odsto sadržaja su vidovski, a u Komandno-štabskoj školi KoV 66 odsto teorije i 87 odsto primenjene taktike.

Samostalan, studijski rad slušalaca je na približan način programiran u svim školama i, uglavnom, obuhvata oko 30 odsto raspoloživog vremena. Taj oblik rada u nastavi ima sve više pristalica i nastavno-naučnog opravdanja, pa je izvesno da će i dalje biti aktuelno njegovo izučavanje i modifikovanje.

Zaključna razmatranja

Savremena borbena dejstva, čija je osnovna karakteristika obostrana odlučna upotreba raznovrsnih snaga visokih borbenih mogućnosti, postaju sve složenija pojava. Iskustva iz lokalnih ratova ukazuju na evidentne promene u fizionomiji borbenih dejstava izazvane razvojem savremenog naoružanja, tehnike i opreme. Te promene posebno karakteriše: integracija borbenih dejstava na kopnu, moru i u vazдушnom prostoru; porast ofanzivnosti uopšte; porast značaja i uloge vazduhoplovnih snaga; snažna elektronska dejstva; razvijeni izviđačko-oba-veštajni sistemi; osavremenjavanje sistema rukovođenja i komandovanja; usavršavanje preciznosti sistema oružja; usavršavanje taktike upotrebe različitih sistema oružja; različit intenzitet dejstava, usklađen s ciljevima koji žele da se ostvare; dejstva u različitim prostornim i vremenskim uslovima; složeni sistemi planiranja i logističke podrške; veliki utrošak materijalnih sredstava; izmenjena struktura gubitaka i specijalna dejstva i korišćenje masovnih medija za ostvarivanje vojnih ciljeva.

Naučno-tehnološki razvoj uopšte, posebno u vojnoj sferi, menja ne samo tehničko-tehnološku stranu i oblik borbenih dejstava nego i ulogu ljudskog faktora. Trend kvalitativnih promena je usmeren na: smanjivanje broja ljudi, ali vrhunski obučениh i osposobljenih; brojniju i savremeniju tehniku; efikasnu organizaciju i komandovanje i profesionalizaciju oružanih snaga. Stoga, poseban značaj dobijaju ljudi koji se bave vojnom teorijom, komanduju i rukovode oružanim snagama.

Izrazito ofanzivne vojne doktrine povećavaju i afirmišu ulogu komandanta. Istovremeno, stalno se povećava konstruktivna uloga štaba u pripremi, planiranju i izvođenju borbenih dejstava. Potvrđeno je da svaki sistem komandno-štapских odnosa i komandovanja jedinicama mora biti dovoljno elastičan da prihvati različite stilove u komandovanju, ali ne na štetu efikasnosti. Takav pristup komandovanju u savreme-

nim uslovima podrazumeva da sve starešine koje su nekom komandantu neposredno potčinjene (niži komandanti, štabni oficiri) treba da budu u potpunosti pogodni i osposobljeni za komandovanje, mada taj položaj možda neće svi dostići. Da bi se takav pristup ostvario u praksi, treba da se reši problem školovanja štapskih oficira i komandanata. Prema tome, za savremeno rukovođenje i komandovanje potrebni su ljudi s odgovarajućim znanjima i veštinama i adekvatna materijalno-tehnička i informaciona osnova. Osim toga, neophodna je sposobnost za analitički pristup, praćenje i procenu situacije, predviđanje, efikasno planiranje, praćenje realizacije i potrebne intervencije.

Profil komandno-štapskog oficira naših oružanih snaga na kraju ovog i početku narednog veka mora biti izrazito slojevit. U strukturi profila komandno-štapskog oficira, bez obzira na vid ili rod (službu), osnovne komponente jesu:

a) *Vojnostručna*, koja obuhvata kvantum znanja i sposobnosti iz oblasti ratne veštine svih nivoa. Razvija se nadgradnjom fundamentalnih znanja stečenih u vojnoj akademiji, obrazovanjem uz rad, kursiranjem, školovanjem u školama taktičkog i operativno-strategijskog nivoa i sticanjem ličnog iskustva kroz rad na komandnim i štapskim dužnostima u trupu. Nezaobilazne činioce te komponente čine znanja iz teorije ratne veštine, organizacije rada i rukovođenja, informatike, metodologije istraživanja u ratnoj veštini, vojnoistorijskih iskustava, vojnogeografskih karakteristika ratišta i jezika.

b) *Vojnotehnička*, koja obuhvata znanja, sposobnosti i veštine neophodne za efikasnu upotrebu, pripremu i održavanje borbena-tehničkih sistema naoružanja i vojne opreme. Razvija se nadgradnjom stečenih i usvajanjem novih znanja, i na osnovu iskustva iz trupe.

c) *Socijalno-psihološka*, obuhvata znanja i sposobnosti za rad i vođenje ljudi u sve složenijim, promenjenim i nepredvidivim uslovima mirnodopske i ratne prakse. Razvija se, pre svega, na osnovu iskustava na komandnim dužnostima i teorijskih znanja stečenih u vojnoj akademiji, ali i permanentnog praćenja novih saznanja i iskustava drugih.

d) *Vojnoandragoška* koja obuhvata znanja i sposobnosti neophodne za osposobljavanje komandi, štabova, jedinica i sastava za borbena dejstva. Razvija se nadgradnjom stečenih

znanja kroz permanentno obrazovanje i iskustva stečena u pripremi za rat.

e) *Moralni kvaliteti, psihofizičke sposobnosti i osobine ličnosti*, kao složena komponenta profila, čine postavku, ali i rezultat izgrađenosti svih ostalih komponenata njegove strukture. Naše oružane snage imaju raznovrsna i bogata iskustva u organizovanju školovanja komandno-štapaskih oficira. Tokom četrdesetogodišnjeg perioda njihovog postojanja neprekidno su evoluirali svi elementi stvaranja profila komandno-štapaskog oficira, od kojih su najznačajniji sledeći:

1) cilj školovanja je stabilizovan na nivou osposobljavanja za rukovođenje i komandovanje združeno-taktičkim jedinicama i za rad u komandama i štabovima, operativnim sastavima i ustanovama korpusa, armije i Generalštaba;

2) zadaci školovanja odnose se na dalju razradu ciljeva i preciznije određivanje potrebnih znanja, uglavnom po predmetima koji se izučavaju;

3) trajanje školovanja, zavisno od cilja i zadataka, variralo je od jedne do dve godine;

4) nastavni planovi i programi su najnestabilniji deo sistema školovanja komandno-štapaskih oficira jer su često menjani broj, vrsta i sadržaj predmeta. Broj predmeta varirao je od pet do 39, ali on nije realan pokazatelj sadržaja nastavnog plana i programa. Naime, predmeti su često deljeni ili sažimani, zavisno od preovlađujućih shvatanja, težišta u koncepciji školovanja i dužnosti za koje su slušaoci osposobljavani.

Osnovu skoro svih programa činila su četiri predmeta: strategija, operatika, taktika i rukovođenje i komandovanje. Ostali predmeti, bez obzira na njihov broj, obezbeđuju opšte obrazovanje i stručna znanja, prvenstveno u funkciji operatike i taktike;

5) primenjeni sadržaji programa neophodni za stvaranje profila komandno-štapaskog oficira obuhvatali su oko 66 odsto ukupnog fonda časova, što ukazuje na značaj i težište u pripremi tog profila za obavljanje komandnih i štapaskih dužnosti.

Iskustva iz stranih armija pokazuju da, pod uticajem naučno-tehničke i tehnološke revolucije, a time i fizionomije savremenog rata, postoji tendencija reforme postojećeg sistema školovanja i usavršavanja oficirskog kadra. To školova-

nje je vidovsko, osim u Mađarskoj i Nemačkoj. Nastavni planovi i programi za školovanje oficira tih profila u oružanim snagama zapadnih zemalja su u neposrednoj funkciji pripreme za dužnost, dok je u istočnim zemljama predviđeno i opšte obrazovanje. Školovanje traje 1-2 godine (u istočnim zemljama je do sada bilo 3-5 godina). Kraće školovanje u zapadnim armijama posledica je većeg broja kurseva.

U svim inostranim komandno-štapским školama izučavaju se: taktika, operatika, rukovođenje i komandovanje, sa štapским dužnostima, i po jedan strani jezik, a u rešavanju taktičko-operativnih zadataka koristi se obavezno računarska tehnika. Selekciji kandidata za komandno-štapskog oficira posvećuje se posebna pažnja. Kriterijumi su: obrazovni, radni, moralni, prethodne dužnosti i drugo. Osim zajedničkih karakteristika, sadašnje stanje u profilisanju starešinskog kadra u savremenim armijama ukazuje da postoje i određene specifičnosti, koje su nastale kao rezultat autonomnog razvoja svakog vojnoškolskog sistema.

Mogućnosti organizovanja jedinstvenog školovanja profila komandno-štapskog oficira u Vojsci Jugoslavije zasnivaju se na:

(a) mogućnostima definisanja jedinstvenog cilja školovanja komandno-štapških oficira svih vidova;

(b) zadacima školovanja, koji omogućuju, osim zajedničkog dela, da se izraze i posebnosti vidova u funkciji njihovih radnih potreba;

(c) najmanje 30 odsto fonda časova (većina predmeta) može se organizovati prema jedinstvenom programu za sva tri vida u jedinstvenoj školi;

(d) oko 70 odsto fonda časova može se organizovati kombinovano, a pojedini predmeti bi imali 30-70 odsto vidovskih sadržaja;

(e) postoji približan odnos između teorijskih i primenjenih sadržaja, što olakšava planiranje nastave;

(f) postoje realne mogućnosti da se reše kadrovski problemi škola (jedinstvene ili odvojene katedre),

(g) prednosti centralizovanog organizovanja planiranja i koordinacije svih nastavnih, kadrovskih i materijalnih potreba.

Na osnovu navedenog, moguće je organizovati jedinstveno školovanje komandno-štapških oficira, uz obavezno izdvajanje radi izučavanja posebnih vidovskih sadržaja.

Školovanje oficira komandno-štapskog profila treba organizovati u jedinstvenoj – intervidovskoj komandno-štapškoj školi Vojske Jugoslavije. Organizaciju nove škole treba postaviti tako da se zadovolje opšte i posebne obrazovne potrebe sva tri vida. Integracija dosadašnjih komandno-štapških škola ne sme uticati na smanjenje kvaliteta i nivoa nastave.

Cilj školovanja oficira komandno-štapskog profila trebalo bi ograničiti na sticanje integralnih znanja iz ratne veštine i osposobljavanja oficira za rukovođenje i komandovanje združenim taktičkim jedinicama i rad u komandama-štabovima, operativnim sastavima i ustanovama Vojske, Generalštaba i Ministarstva odbrane. Osposobljavanje za druge dužnosti (nastavničke, istraživačke i dr.) moglo bi se izvoditi na namenskim kursevima (studije), u vojsci ili građanstvu.

Zadaci školovanja treba da operacionalizuju cilj na konkretne aktivnosti koje u potpunosti obezbeđuju njegovo dostizanje. U principu, treba da obuhvate: zajedničke zadatke za profile sva tri vida, koji se odnose na opštevojna znanja, i posebno zadatke za profile vidova, koji će obezbediti stručan rad u njihovim komandama i ustanovama.

Trajanje školovanja na osnovu najnovijih istraživanja, treba svesti na jednu godinu. Na osnovu promena u vojnoj akademiji, tj. promena osnovnog osposobljavanja za poziv, i sticanja znanja i iskustava u praksi pre dolaska u školu, moguće je organizovati intenzivnu nastavu, bez ponavljanja sadržaja iz prethodne škole, i tokom školske godine osposobiti oficire za obavljanje programom predviđenih zadataka.

Izbor kandidata za školovanje treba obavljati na osnovu potvrđenih sposobnosti na početnim trupnim dužnostima i znanja pokazanih na prijemnom ispitu. Programom prijemnih ispita treba precizno odrediti obim predznanja s kojima se može uspešno pratiti nastava u komandno-štapškoj školi.

U komandno-štabnu školu treba primati uspešne komandire četa-baterija, zamenike komandanta bataljona-divizionara i s drugih dužnosti, da bi, shodno stavu da potčinjeni mora u potpunosti da bude osposobljen za dužnost pretpostavljenog, posle završene škole mogli da obavljaju dužnosti komandanta bataljona-divizionara i dužnosti tog i višeg nivoa.

Nastavni program može biti u sledećim načelnim okvirima:

Tabela 2

Red. broj	P R E D M E T I	PROCENAT ČASOVA
1.	Strategija	5-10 odsto
2.	Operatika	15-20 odsto
3.	Taktika	50 odsto
4.	Rukovođenje i komandovanje	15-20 odsto
5.	Strani jezik	5-10 odsto

Procenat časova za predmete prikazane u tabeli odnosi se na deo vremena za efektivnu nastavu (oko 70 odsto ukupnog vremena), a ne na ukupno vreme tokom jedne školske godine. Vreme za druge aktivnosti (oko 30 odsto), bilo nastave – ako su van predloženih predmeta, bilo vannastavne, čini razliku između vremena predviđenog za predmete i ukupno raspoloživo vreme.

Izučavanje strategije treba da obezbedi sticanje osnovnih znanja iz te oblasti radi podizanja opštevojne kulture i obrazovanja i stvaranja osnove za lakše i uspešnije praćenje ostalih predmeta, posebno taktike i operatike. Zbog nastalih promena u našem društvu, i svetu uopšte, potrebno je da se dosadašnji predmet u celini izmeni, kako njegov cilj i zadaci, tako i sadržaj.

Operatika treba da obezbedi proširivanje stručnih i usvajanje novih znanja i veština u pripremanju i izvođenju operacija kao osnove za obavljanje štapskih (ne komandnih) dužnosti u operativnim komandama i ustanovama Vojske Jugoslavije. Teorija operatike, pored opšte teorije, treba da obuhvati osnovne vrste operacija i problematiku upotrebe drugih vidova, te svih rodova, pozadine i rukovođenja i komandovanja. Primenjeni deo treba da obuhvati manji broj operativnih zadataka, zavisno od vida, a težište da se premesti na štapsko osposobljavanje.

Poželjno je da taktika i dalje ostane osnovni predmet u komandno-štapskoj školi radi osposobljavanja slušalaca za pripremanje i izvođenje bojeva, i to za svaki vid posebno. Kroz teoriju taktike treba sistematizovati znanja na nivou boja, uz integralno razmatranje učešća svih vidova, rodova i

službi. Uz to, treba težiti smanjivanju broja tema radi kompleksnijeg izučavanja pojedinih problema. U primenjenoj taktici neophodno je smanjiti broj zadataka, na maksimalno 4-5, zavisno od vida, kojima treba obuhvatiti napad, odbranu i protivdesantnu borbu. Takođe, neophodno je razmatrati mogućnosti za povećanje samostalnog rada slušalaca u kompleksnom razrađivanju taktičkih problema kroz elaborate, seminarske radove i slično.

Predmet rukovođenje i komandovanje može da obuhvati tri celine: (1) teoriju rukovođenja i komandovanja, (2) obuku komandi i jedinica, i (3) informacione sisteme i računarsku tehniku. Prilikom programiranja i realizacije tog predmeta treba stalno imati u vidu da je osposobljavanje za rukovođenje i komandovanje jedan od najvažnijih zadataka komandno-štapških oficira, te da se znanja iz tog predmeta ne primenjuju samostalno, već kroz pripremu i izvođenje bojeva i operacija.

Strani jezik je neophodan za svestranije obrazovanje komandno-štapških oficira. Ciljeve i nivo poznavanja stranog jezika potrebno je detaljnije izučiti kako bi se sadržaj i metod učenja prilagodio potrebi služenja stranom literaturom i osnovnoj konverzaciji.

Posebne oblike nastave treba zadržati radi integracije i zaokruženja profila komandno-štapskog oficira. U skladu s raspoloživim vremenom i materijalno-finansijskim sredstvima, treba planirati neke od sledećih aktivnosti: štabne ratne vežbe, komandno-štapške ratne vežbe, studentska putovanja i taktičko-tehničke zborove.

Navedene preporuke ne obuhvataju više predmeta koji su do sada izučavani u komandno-štapškim školama. Zato predlažemo da se izabran, neophodni sadržaji tih predmeta ili oblasti obuhvate programima prihvaćenih predmeta, i to prema problematici na koju se odnose.

Većina sadržaja može se izučavati u okviru operatike, taktike i rukovođenja i komandovanja, a manji deo se može obuhvatiti u okviru strategije. Takođe, ni neke druge oblasti ne bi smele da budu izostavljene:

a) fizičko vaspitavanje i informisanje treba planirati van predmeta, prema planu tih aktivnosti za sve starešine;

b) pojedine značajne teme iz metodologije ratne veštine treba integrisati u taktiku i operatiku kao problem i način naučnog istraživanja u tim disciplinama ratne veštine;

c) mogućnosti i način upotrebe naoružanja i vojne opreme mogu se izučavati uz taktiku i u okviru posebnih oblika nastave. Alternativa je da se sve to prebaci u program prijemnog ispita;

d) izučavanje tema iz oblasti pozadinskog obezbeđenja, vojne istorije, vojne geografije i stranih armija u celini valja prebaciti u operatiku i taktiku;

e) treba razmotriti mogućnosti da se neophodni sadržaji iz međunarodnog ratnog prava i moralne snage odbrane ugrade u predmet rukovođenja i komandovanja.

Integracijom navedenih sadržaja u postojeće predmete smanjio bi se broj institucionalizovanih predmeta, nastava bi bila kompleksnija, a osposobljavanje za profil komandno-štap-skog oficira postalo bi potpunije.

Eksperimentisanje u vojnostručnoj obuci upotrebom fidbeka

Major mr *JAN MARČEK*

Polazeći od činjenice da je eksperimentalno istraživanje u vojnostručnoj obuci nedovoljno zastupljeno, autor ukazuje na uslove i mogućnosti za takvo istraživanje na problemu užeg vojnostručnog osposobljavanja, odnosno u obuci strelaca protivavionaca.

U osnovi istraživanja je ispitivanje uticaja različitih vrsta povratnih informacija, koje su dostupne posredstvom trenažera, na stepen obučenosti strelaca protivavionaca. Odabrani problem istraživanja ima neposredan praktični i, s obzirom na neistraženost tog problema, teorijski značaj.

Autor u uvodnom delu članka daje eksplikaciju dosadašnjih istraživanja koja se, neposredno ili posredno, odnose na navedeni problem. U vezi s tim, učinjen je sintetički osvrt na istraživanja vezana za primenu trenažera u obuci, uticaj obima i vrstu povratnih informacija u nastavi, kao i istraživanja „ispitnog stresa“. Rezultati se povezuju sa rezultatima istraživanja o prisustvu ili odsustvu fidbeka i njegovom vremenskom sledu (neposredne ili odložene povratne informacije), kao i sa kibernetским teorijama o ulozi povratne informacije u obuci.

Jedan od osnovnih nalaza – da se ponavljanjem zasnovanim na kvantifikovanim povratnim informacijama postižu značajno bolji efekti u pamćenju činjenica – autor povezuje s poznatim prednostima integracijskog, u odnosu na obično ponavljanje. S druge strane, rezultate dobijene ispitivanjem doživljaja stresa i nivoa aktivacije tumači pomoću specifičnih oblika anksioznosti („frustracija“ i „strah od neuspeha“).

U zaključku se izdvajaju rezultati koji imaju praktičan značaj. A, s obzirom na određene sličnosti procesa obuke na trenažerima, autor zaključuje da postoje uslovi za uopštavanje dobijenih rezultata i na situacije izvan vojnoevidencione specijalnosti u okviru koje su dobijeni.

Uvod

U vojnom vaspitanju i obrazovanju eksperimentalna istraživanja se sprovode tek u poslednje vreme i tipična su za područje didaktičke efikasnosti nastavnih sredstava i metoda obuke. Većina dosadašnjih radova iz te oblasti bila je ograničena na testiranje razlika među tretmanima, odnosno grupama, samo s obzirom na učinak na testovima znanja, dok su u pojedinim ispitivanjima u obzir uzimane i razlike u učinku pri ispitnim ili bojnim gađanjima.

Eksperimentisanje u vojnostručnoj obuci, naročito u vezi s problemima užeg vojnostručnog osposobljavanja, kao što je, na primer, vatrena obuka artiljerijsko-raketnih jedinica protiv-vazdušne odbrane, umnogome je zapostavljeno. U vezi s tim, malo je radova koji se zasnivaju na istraživanjima primene trenažera s kompleksnom didaktičkom funkcijom u vatrenoj obuci. U jednom eksperimentu, na primer, B. Reljan je, 1972. godine, ispitivao uticaj diferencijalne upotrebe trenažera leta na kvalitet instrumentalnog letenja. S. Nišić je, 1977. godine, izveo eksperimentalno istraživanje racionalne upotrebe trenažera i simulatora u obuci tenkista, a M. Buljan, 1982. godine, didaktičke efikasnosti simulatora u obučavanju izvršilaca gađanja u artiljeriji.

Trenažeri (simulatori) u obuci strelaca protivavionaca imaju kompleksnu didaktičku funkciju. Pomoću njih se mogu simulirati uslovi leta cilja, rad i dejstvo lakog prenosnog raketnog kompleta *Strela-M* (u daljem tekstu *lprk PVO „S-2M“*) i pojedinih njegovih sklopova. Osim toga, omogućavaju uvežbavanje strelaca protivavionaca u radnjama neposredne pripreme za lansiranje i lansiranje rakete, pri čemu izazivaju adekvatne vizuelne, akustične i psihološke doživljaje. Međutim, osim eksplikativne, eksplorativne, demonstrativne i reproduktivne funkcije, didaktički značaj trenažera, kako naglašava B. Samolovčev (1976), određen je i funkcijom potkrepljenja (feedbackom), tj. funkcijom povratne informacije.

U obrazovnom kontekstu povratnom informacijom¹ smatraju se različiti oblici uzajamnog obaveštavanja između učenika i nastavnika. U pedagoško-psihološkoj literaturi pojam, funkcija i značaj povratnih informacija različito se shvataju i tumače. Na primer, većina autora utvrđuje samo elemente tzv. spoljne strukture povratne informacije, dok je „unutrašnja struktura“ uglavnom nepoznata. Pri tome, bihevoristi usmeravaju pažnju na utvrđivanje veze između spoljašnje draži (stimulansa) i regovanja subjekta na datu draž (reakcije), dok tzv. srednja karika ostaje nepoznata. Nasuprot tome, većina autora kibernetiske orijentacije razmatra povratnu informaciju

¹ Pojedini autori često, umesto „povratna informacija“ koriste izraze: „fidbek“, „fidbek informacija“, „potkrepljenje“, „poznavanje rezultata“, „pojačanje“, „povratno pojačanje“ itd.

na relaciji ulaz (input) – izlaz (output), pri čemu se prerada informacija obavlja u tzv. crnoj kutiji. Međutim, savremeni bihevioristi i pojedini kibernetičari ne proučavaju samo „spoljne“ procese već u svojim istraživanjima razmatraju i tzv. unutrašnje procese u „crnoj kutiji“, koju sada tretiraju kao „providnu“. Takođe, postoje različita shvatanja funkcije povratne informacije u nastavi. U biheviorističkim teorijama učenja ona se sastoji u selekciji adekvatnih stimulansa u potvrđivanju svrsishodnih reakcija (tzv. pozitivno potkrepljenje), dok je za kibernetičare u upravljanju i regulisanju. U vezi s tim, bihevioristički teoretičari naglašavaju značaj povratne informacije sa stanovišta potkrepljenja učenika za dalji rad kao jedan od aspekata šire problematike motivacije za učenje. Nasuprot tome, kibernetičari orijentisani istraživači više naglašavaju značaj povratne informacije kao uslova za optimizaciju upravljanja nastavnim procesom.

Povratne informacije dostupne posredstvom trenažera imaju izuzetan didaktički značaj u vatrenoj obuci strelaca protivavionaca. One omogućavaju ostvarivanje uvida u pravilnost rada i stepen obučenosti strelaca protivavionaca kao i obaveštavanja strelaca protivavionaca o napredovanju u obučavanju pomoću verbalnih i neverbalnih povratnih informacija. Pri tome, povratne informacije utiču na *kognitivnu, motivacionu i emocionalnu* ravan obučavanja strelaca protivavionaca. Dakle, osim što omogućavaju ispravljanje eventualnih grešaka, one imaju i potkrepljujuću, odnosno podsticajnu ulogu u izgradnji veštine i navike u rukovanju *lprk PVO „S-2M“*.

Zavisno od karakteristika pojedinih vrsta trenažera, u praktičnoj obuci strelaca protivavionaca postoje dve vrste povratnih informacija: *verbalne i implicitne*, koje obezbeđuju trenažeri 9F-621 (s uređajem PK-32), 9F-620, 9K-626 itd., i alfanumeričke i eksplicitne povratne informacije, koje obezbeđuje trenažer N-100. *Verbalne i implicitne* povratne informacije se strelcima protivavioncima saopštavaju posredno, odnosno verbalno, preko starešine instruktora. Sadrže obaveštenje o tome da li su parametri gađanja u zadatim granicama („da“ ili „ne“), ali ne i o veličini odstupanja u odnosu na zadate vrednosti. Stoga je ta vrsta povratnih informacija posredna, oblikovana, prerađena i nesistematska. Nasuprot tome, alfanumeričke i eksplicitne povratne informacije, u obliku odštampanog listića, neposredno su dostupne strelcima protivavionci-

ma, a sadrže konkretne podatke o eventualnom odstupanju od zadatih parametara. Po karakteru, te povratne informacije su potpune, neposredne i sistematske.

Mnoga istraživanja, kao i svakodnevno iskustvo, pokazuju da je poznavanje rezultata, odnosno poznavanje stepena napredovanja u izgradnji veštine „najjača i najznačajnija varijabla kontrole u procesu učenja i postignuću“ (B. Rakić, 1970). Međutim, u dostupnoj vojnoj literaturi, domaćoj i stranoj, nema radova koji se direktno odnose na problem uticaja povratne informacije na kognitivnu, motivacionu i emocionalnu ravan obučavanja strelaca protivavionaca. U nedostatku istraživačke evidencije iz te oblasti, osnovu u tim istraživanjima čine rezultati dobijeni istraživanjem efikasnosti povratnih informacija, odnosno poznavanje rezultata u nastavi i ispitivanja ispitne anksioznosti i stresa.

Na osnovu nekih rezultata ispitivanja *uticaja povratne informacije na obuku radista početnika* (Lindzi, *Osnovi vojne psihologije*, 1973), utvrđeno je da oni ne samo što ne napreduju već i nazaduju ako se ne obaveštavaju o uspešnosti u uvežbavanju. Torndajk (E. L. Thorndike, 1927) izveo je istraživanja u vezi s *prisustvom ili odsustvom dopunskog fidbeka*. Ispitivanja ukazuju da su subjekti kojima je data povratna informacija izrazima „tačno“ ili „pogrešno“ postigli bolje rezultate u učenju od onih koji takvu informaciju nisu dobijali. Podrobnija ispitivanja Grinspuna i Formena (J. Greenspon and S. Foreman, 1965), potvrdila su da *odlaganje dopunskog fidbeka usporava napredovanje u učenju*. Frandsen (A. N. Frandsen, 1961), ispitivao je uticaj povratne informacije na uspešnost iscrtavanja linija određene dužine i došao do zaključka da do poboljšanja u izvođenju radnji ne dolazi samo usled povratne informacije o tačnosti odgovora već i usled *vremenskog razmaka* između izvođenja radnje i primanja informacija o uspešnosti izvođenja. Na osnovu istraživanja o *dejstvu odlaganja povratne informacije*, Velfort (A.T. Welford, 1968) saopštio je da se učenje znatno ometa ako se povratna informacija daje tek posle nekoliko narednih odgovora. O značaju *neposrednog potkrepljenja* svedoče i rezultati eksperimenta koji je sproveo Peidž (D. Paige, 1966).

Istraživanja Troubridža i Kejsona (M.H. Trowbridge and H. Cason, 1932) ukazala su na *prednosti kvantifikovane*

povratne informacije u odnosu na verbalnu. Međutim, kada se radi o *količini povratnih informacija* koja se uspešno može iskoristiti u obuci, brojna istraživanja ukazuju na njenu *ogra- ničenost*. U vezi s tim, Rodžers (C.A. Rogers, 1974) utvrdio je da se učenje poboljšava sve do primene tri preciznija stanja povratne informacije, a nakon uvođenja četvrtog, još preciznijeg, učenje se приметно zaustavlja. Ne treba, dakle, u procesu konkretnog obučavanja težiti najvećoj mogućoj, već „optimalnoj“ količini povratnih informacija. Uticaj povratnih informacija na usvajanje teorijskih sadržaja je najviše ispitivan u programiranoj nastavi. Međutim, s obzirom na to da povratne informacije dostupne posredstvom trenažera nemaju svojstva programskih sekvenci, već obezbeđuju tzv. integrativno ponavljanje, posebno su interesantni rezultati istraživanja koja ukazuju da je *integrativno ponavljanje efikasnije od običnog ponavljanja* (P.H. Lindsay, D.I. Norman, 1977).

Za ispitivanje uticaja povratnih informacija dostupnih posredstvom trenažera na efikasnost obuke strelaca protivavionaca veoma su značajni i eksperimentalni rezultati iz domena „*ispitnog stresa i anksioznosti*“,² s obzirom na to da ispitno-školsko i bojno gađanje *lprk PVO „S-2M“* nesumnjivo izaziva takav stres. Tako su, Sarason i Mendler (prema Charles Spelberger, 1986) ustanovili da su studenti sa „silnom tjeskobom pred ispitom“ lošije prošli na testovima inteligencije nego oni koji su je doživljavali u manjoj meri. Slično tome, Aleksandar Lurija (prema Charles Spielberger) primetio je da ispitni stres izaziva jake emotivne reakcije u nekih studenata, dok na druge manje deluje. U radu P. Šipke (1984), u kojem su, između ostalog, ispitivane prateće fiziološke promene u stresnoj ispitnoj situaciji, utvrđeno je da su ispitanici u kojih je izazvan doživljaj neuspeha, zbog proživljavanja većeg stresa i pojačanog nastojanja da se izbave iz neprijatnosti, manje angažovali svoje delotvorne kognitivne potencijale.

² *Stres* je subjektivna reakcija organizma na iznenadne i snažne promene u spoljašnjoj sredini u vidu fizioloških reakcija i narušavanja psiholoških funkcija percepcije, psihomotorike, pamćenja i mišljenja.

Ispitni stres je odbrambena psihofiziološka reakcija organizma na delovanje nepovoljnih činilaca (stresora), odnosno posledica straha od (ishoda) ispita. Stres pri ispitno-školskom gađanju situaciona je forma ispitnog stresa.

PROBLEM

Pojedine vrste povratnih informacija dostupnih posredstvom trenažera, kao i način njihovog saopštavanja, nesumnjivo, različito utiču na tok obučavanja i stepen osposobljenosti strelaca protivavionaca za obavljanje ispitno-školskog gađanja *lprk PVO „S-2M“*. Zato se postavlja pitanje koji je način (forma) saopštavanja povratnih informacija, tj. prenosni kanal i nivo preciznosti, optimalan za unapređenje efikasnosti obuke strelaca protivavionaca. Pri tome, posebno je zanimljivo kako se ispoljava uticaj fidbeka na kognitivnu ravan u pogledu obučenosti strelaca protivavionaca za obavljanje ispitno-školskog gađanja *lprk PVO „S-2M“* i trajnosti znanja iz teorije gađanja *lprk PVO „S-2M“*. Međutim, postavlja se pitanje i kakav je uticaj pojedinih vrsta povratnih informacija na *emocionalnu* ravan, s obzirom na činjenicu da veština u rukovanju *lprk PVO „S-2M“* provocira anksioznost, kako prilikom obučavanja (trenažna gađanja), tako i pri ispitno-školskom (ISG), a naročito prilikom bojnog gađanja ciljeva u vazдушnom prostoru *lprk PVO „S-2M“*. U vezi s tim, korisno je znati kako pojedine vrste povratnih informacija dostupnih posredstvom trenažera, uporedo s ovladavanjem veštinom, utiču na redukciju ispitne anksioznosti, s jedne, i na povećanje nivoa *aktivacije* (pobuđenosti)³ za obavljanje zadataka, s druge strane.

Uzimajući u obzir različite aspekte tog problema, kao i ograničene mogućnosti za istraživanje, opredelili smo se za konkretan problem ispitivanja *uticaja pojedinih vrsta povratnih informacija dostupnih posredstvom trenažera na obučavanje strelaca protivavionaca za izvođenje ispitno-školskog gađanja ciljeva u vazдушnom prostoru lprk PVO „S-2M“*. Proučavajući taj problem, nastojali smo da odgovorimo na sledeća pitanja: 1) kakav je uticaj povratnih informacija dostupnih posredstvom trenažera na *rezultate ispitno-školskog gađanja* ciljeva u vazдушnom prostoru *lprk PVO „S-2M“*; 2) postoji li i koliki je uticaj povratnih informacija dostupnih posredstvom trenažera na posebne efekte obučenosti pri ispitno-školskom gađanju; 3) kakvo je mišljenje strelaca protivavionaca u eksperimentalnoj

³ Aktivacija (pobuđenost) šire je shvaćeni pojam pažnje i čini nivo spremnosti senzornog, kognitivnog i motoričkog aparata za obavljanje određenih radnji ili operacija.

grupi o *intenzitetu korišćenja i doprinosu eksplicitnih povratnih informacija* njihovom osposobljavanju za obavljanje ispitno-školskog gađanja; 4) kakvo je mišljenje strelaca protivavionaca o *uticaju ostalih činilaca* na postizanje rezultata ispitno-školskog gađanja; 5) postoji li i koliki je uticaj povratnih informacija dostupnih posredstvom trenažera na *zapamćenje činjenica* iz teorije gađanja *lprk PVO „S-2M“*; 6) kakav je uticaj povratnih informacija dostupnih posredstvom trenažera na *procenu doživljenog stresa* pri ispitno-školskom gađanju, i 7) koliki je uticaj povratnih informacija dostupnih posredstvom trenažera na *procenu nivoa aktivacije (pobuđenosti)* pri ispitno-školskom gađanju. Polazeći od navedenog problema istraživanja, potražili smo zasebne odgovore na svako postavljeno pitanje testiranjem nultih hipoteza.

METOD

Priroda problema istraživanja, izražena ciljem, zadacima i hipotezama, opredelila je i metodologiju istraživanja, a njen osnovni istraživački put je *eksperiment*. Alternativni metod, kakav je *ex post facto postupak*, nije ni postojao, s obzirom na to da se u obuci strelaca protivavionaca nisu primenjivale eksplicitne i alfanumeričke povratne informacije. Kako se u ovom istraživanju radi o ispitivanju efikasnosti jednog eksperimentalnog i jednog kontrolnog tretmana, za primenu se čini najpogodnijim *model eksperimenta sa dve paralelne grupe*. Grupa u koju je uveden eksperimentalni činilac, odnosno eksplicitne i alfanumeričke povratne informacije trenažera *N-100 M-82*, nazvana je *eksperimentalnom*, a grupa koja je obučavana pomoću implicitnih i verbalnih povratnih informacija uređaja *PK-32* – *kontrolnom grupom*.

U istraživanju je primenjen nacrt eksperimenta tipa „*samo posttest, kontrolna grupa*“. Međutim, zbog dvokratnog merenja količine zapamćenih činjenica iz teorije gađanja *lprk PVO „S-2M“*, nacrtom eksperimenta je obuhvaćen i nacrt tipa „*pretest-posttest, kontrolna grupa*“. Eksperiment je obavljen na *prigodnom malom uzorku* ispitanika, koji su činili vojnici jedne nastavne raketne baterije, odnosno dva nastavno-trenažna voda sa po 30 vojnika. Dakle, ukupno 60 ispitanika.

Nezavisnu varijablu u istraživanju činilo je eksperimentalno uvođenje eksplicitnih i alfanumeričkih povratnih informacija, naspram onih koji se uobičajeno koriste u obuci (implicitne i verbalne). *Zavisne promenljive* bili su efekti obučenosti koji žele da se postignu pod uticajem navedenih vrsta povratnih informacija dostupnih posredstvom trenažera, a to su: 1) *opšti uspeh* strelaca protivavionaca pri ispitno-školskom gađanju *lprk PVO „S-2M“*; 2) *posebni efekti obučenosti* strelaca protivavionaca pri ispitno-školskom gađanju; 3) mišljenje strelaca protivavionaca eksperimentalne grupe o *intenzitetu korišćenja i doprinosu eksplicitnih povratnih informacija* na njihovo osposobljavanje za izvođenje ispitno-školskog gađanja; 4) mišljenje strelaca protivavionaca o *uticaju ostalih činilaca* na postizanje rezultata u ispitno-školskom gađanju; 5) *količina zapamćenih činjenica* iz teorije gađanja *lprk PVO „S-2M“*; 6) subjektivna procena doživljenog stresa pri ispitno-školskom gađanju, i 7) subjektivna *procena aktivacije ili pobuđenosti*.

Za ispitivanje navedenih efekata obučenosti upotrebljeni su sledeći *merni instrumenti*: 1) Protokol pismenog snimanja „*Zapisnik ispitno-školskog gađanja*“; 2) Protokol sleda radih operacija strelaca protivavionaca pri izvođenju ispitno-školskog gađanja; 3) Upitnik *UP-PDI*; 4) Upitnik *UP-OF*; 5) Test znanja *TZ-PG-II*, i 6) Upitnik *SACL-YU*.

S obzirom na postavljene hipoteze, vrste i karakteristike mernih instrumenata, *obradom podataka* je obuhvaćeno izračunavanje aritmetičkih sredina i određivanje značajnosti njihovih razlika pomoću t-testa i hi-kvadrat testa, i izračunavanje Pirsonovog koeficijenta korelacije za utvrđivanje metrijskih karakteristika instrumenata (Kuder-Ričardsonova i Spirman-Brovnova formula).

Iako je za kriterijum prihvatanja ili odbacivanja hipoteza usvojen nivo značajnosti 0,05, prezentovani su i podaci kod kojih je utvrđena značajnost razlike na nivou $p/0.01$.

REZULTATI I DISKUSIJA

Kontrolom stranih promenljivih koje pripadaju ispitanicima, odnosno ujednačavanjem paralelnih grupa, stvorene su pretpostavke za valjano zaključivanje glavnih nalaza.

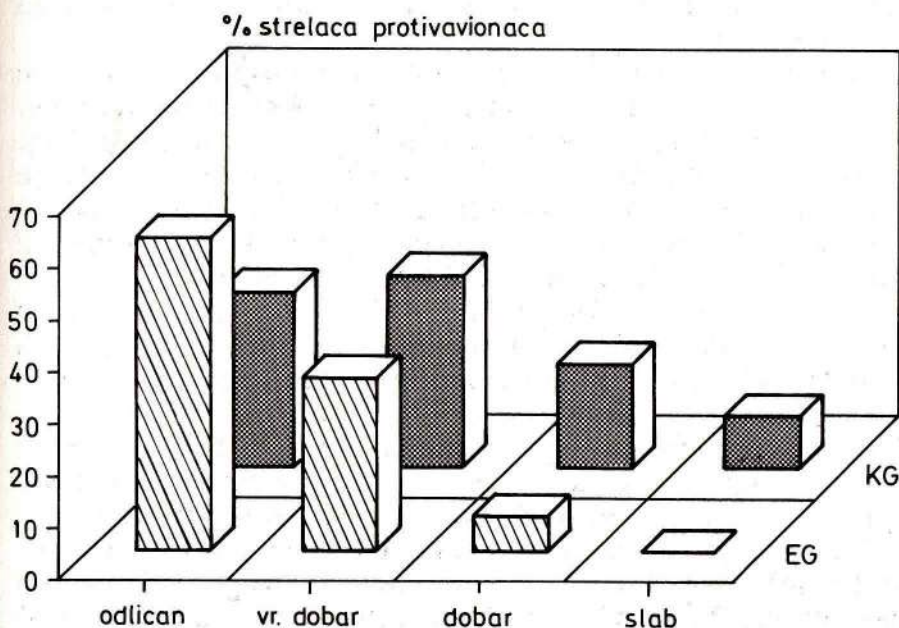
Prilikom testiranja *prve grupe* nultih hipoteza očekivali smo da se *obezbeđivanjem eksplicitnih i alfanumeričkih povratnih informacija postignu bolji rezultati u ispitno-školskom gađanju lprk PVO „S-2M“*. Dobijeni rezultati prikazani su na slici 1, a rezultati testiranja *prve grupe* nultih hipoteza u tabeli 1.

Tabela 1: Rezultati testiranja 1. grupe nultih hipoteza (varijanta „opšti uspeh IŠG“)

KRITERIJUMSKE VARIJABLE		M	SD	t-odnos
1.	Ocena IŠG:			
	EG	4,53	0,62	2,87*
	KG	3,83	1,18	
2.	Broj povreda pravila gađanja:			
	EG	2,83	1,55	3,77**
	KG	4,70	2,23	
3.	Broj grešaka protokola radnih operacija:			
	EG	1,80	1,55	1,12
	KG	2,26	1,63	

LEGENDA: M – aritmetička sredina, SD – standardna devijacija,

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$.

Slika 1: Uspeh strelaca protivavionaca pri ispitno-školskom gađanju lprk PVO „S-2M“

Uticaj vrste povratnih informacija na opšti uspeh strelaca protivavionaca pri ispitno-školskom gađanju *lprk PVO „S-2M“* razmatran je na osnovu merenja sledećih varijabli: 1) ocena ispitno-školskog gađanja; 2) broj (procenat) povreda pravila gađanja, i 3) broj grešaka protokola radnih operacija.

U odnosu na *prvu i drugu varijablu*, tj. ocenu ispitno-školskog gađanja i broj (procenat) povreda pravila gađanja, utvrđena je značajnost razlika u korist eksperimentalne grupe čak na nivou $p/.01$. Nasuprot tome, rezultati t-testa u odnosu na *treću varijablu*, tj. broj grešaka radnih operacija strelaca protivavionaca pri ispitno-školskom gađanju, pokazuju da među ispitanim grupama nema značajne razlike.

Na osnovu dobijenih rezultata može se zaključiti sledeće: obezbeđivanjem eksplicitnih i alfanumeričkih povratnih informacija postižu se bolji rezultati pri ispitno-školskom gađanju, odnosno *bolji opšti uspeh i manji broj (procenat) povreda pravila gađanja*. Istovremeno, primenjeni eksperimentalni tretman, u relativno malim razmerama, smanjuje broj grešaka radnih operacija strelaca protivavionaca. Može se pretpostaviti da je taj nalaz uslovljen nedostatakom eksplicitnih i alfanumeričkih povratnih informacija za oko 60 odsto radnih operacija prilikom uvežbavanja.

Rezultati dobijeni u odgovoru na *prvo pitanje* mogu se tek posredno dovesti u vezu s istraživanjima o *prisustvu, odnosno odsustvu fidbeka* (Torndajk, 1927; Lindzi, prema: *Osnovi vojne psihologije*, 1973), koja ukazuju da je obaveštenje o napredovanju u izgradnji veštine neophodan uslov za napredovanje u aktivnosti koja se uvežbava. Isto tako, naši rezultati idu u prilog istraživanjima (Grinspun i Formen, 1965; Frandsen, 1961; Velfort, 1968 i Peidž, 1966) koja su ukazivala na to da se izvođenje radnje ne poboljšava samo usled prisustva fidbeka već i *usled njegovog neposrednog dobijanja*. Takođe, naš nalaz bi valjalo shvatiti kao prilog *opštem principu potkrepljenja*, tj. principu tzv. gradijenta cilja K. Hala da je dejstvo potkrepljenja na jačinu navike veće što je vremenski razmak između reakcije i potkrepljenja manji (R. Kvašček, 1977).

Iako nije direktno ispitivano motivaciono svojstvo povratne informacije u obuci, eksperimentalni uslovi kakvi su bili naši, prema B. Rakiću, obezbeđivali su uslove da obaveštava-

nje o uspehu ili poznavanje rezultata, između ostalog, povoljno deluju i na *motivaciju ispitanika*.

Očekivanje ili tvrdnja koja proizilazi iz *drugog zadatka* glasi: *obezbeđivanjem eksplicitnih i alfanumeričkih povratnih informacija postižu se bolji rezultati u određivanju posebnih efekata obučenosti*. Rezultati testiranja druge grupe nultih hipoteza prikazani su u tabeli 2.

Za pokazatelje posebnih efekata obučenosti odabrane su sledeće kriterijumske varijable: 1) određivanje vremena lansiranja i 2) odstupanje ostvarenog od zadanog horizontalnog i vertikalnog preticanja.⁴ Navedene varijable su razmatrane prilikom ispitno-školskog gađanja ciljeva u odlasku u automatskom režimu lansiranja.⁵

Tabela 2: Rezultati testiranja 2. grupe nultih hipoteza (varijabla „posebni efekti obučenosti“)

KRITERIJUMSKE VARIJABLE		M	SD	t-odnos
1.	Lansiranje: EG KG	4,35 3,86	1,18 1,38	1,47
2.	Preticanje a) horizontalno: EG KG b) vertikalno: EG KG	1,49 2,93 1,10 2,70	1,35 1,81 1,01 1,89	3,45** 4,08**

LEGENDA: M – aritmetička sredina, SD – standardna devijacija

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$.

Na osnovu inspekcije srednjih vrednosti grupa za *prvu varijablu*, tj. određivanja vremena lansiranja,⁶ nameće se zaključak da je eksperimentalna grupa ostvarila bolje rezultate, kako pri lansiranju na ciljeve u odlasku, tako i prilikom

⁴ U ovom radu nisu prikazani rezultati istraživanja ostalih kriterijumskih varijabli, kao: vreme odbravljivanja, izbor odgovarajućeg režima lansiranja i broj gubitaka zahvata cilja.

⁵ *Lprk PVO „S-2M“* koristi dva režima rada: ručni i automatski režim zahvata i lansiranja. Ručni režim rada se koristi pri lansiranju na ciljeve u dolasku, kao i u odlasku, ukoliko cilj leti manjim brzinama. Automatski režim zahvata i lansiranja osnovni je režim rada pri lansiranju na ciljeve u odlasku, naročito pri velikim brzinama.

⁶ *Vreme lansiranja* određuje se na osnovu karakteristika zone lansiranja, koja je određena karakteristikama rakete i uslova leta cilja.

lansiranja na ciljeve u dolasku. Međutim, rezultati oba t-testa ne potvrđuju značajnost te razlike.

Kod *druge varijable*, tj. odstupanja ostvarnog od zadanog horizontalnog i vertikalnog preticanja,⁷ rezultati oba t-testa pokazuju da je razlika između eksperimentalne i kontrolne grupe mnogo veća od nivoa značajnosti $p/.01$, a najveća razlika je dobijena pri određivanju vertikalnog preticanja ($t=4,08$).

Ako se rezultati odgovora na drugo pitanje sagledaju izdvojeno, analiza omogućava izvođenje nekoliko zaključaka. *Prvo*, rezultati ispitivanja pokazuju da je razlika među grupama, odnosno tretmanima, statistički značajna u vezi s određivanjem *horizontalnog i vertikalnog preticanja pri gađanju ciljeva u odlasku*. Dobijeni nalaz je, verovatno, posledica dihotomnog načina obezbeđivanja povratnih informacija u konvencionalnom načinu obučavanja. Saopštenje u obliku: „dobro“ ili „nije dobro“, očigledno ne obezbeđuje razdvajanje efekata horizontalnog i vertikalnog preticanja. Rezultati dobijeni u tom delu eksperimenta nedvosmisleno pokazuju da su navedeni posebni efekti obučenosti odlučujuće uticali na značajnost razlika među grupama i na opšte efekte obučenosti, kao što su broj (procenat) povreda pravila gađanja i ocena ispitno-školskog gađanja. Time postaje konačno jasno da se posebnim efektima obučenosti, kao što su veličina preticanja itd., mora pridavati veći značaj nego do sada. *Drugo*, razlike među grupama nisu uočene u odnosu na drugu kriterijumsku varijablu, tj. na *vreme lansiranja* (a ako je naše tumačenje osnovano, valjalo ih je očekivati iz više razloga). Otuda, teško je objaviti zašto ta predviđanja nisu potvrđena. U svakom slučaju, ne nalazimo drugo objašnjenje nego da su ispitanici kontrolne grupe dobijali manje povratnih informacija, pa su, stoga, više usmerili pažnju na taj efekat obučenosti, koji je, uostalom, u konvencionalnom načinu obučavanja neopravdano preferiran u odnosu na ostale. Nasuprot tome, eksperimentalni tretman je obezbedio ravnomernu deobu pažnje i na ostale efekte obučenosti, što se, takođe, može pretpostaviti s obzirom na način prezentiranja povratnih informacija.

⁷ Preticanje čini uglovnu razliku između linije nišanja i linije gađanja, i proporcionalno je brzini cilja i vremenu leta rakete do cilja. Veličina vertikalnog i horizontalnog preticanja zavisi od načina gađanja (cilj u odlasku ili u dolasku), odnosno od rakursa cilja (ugao između pravca leta cilja i pravca na cilj u trenutku lansiranja).

Rezultati dobijeni u odgovoru na *drugo pitanje* neposredan su prilog istraživanjima vezanim za uticaj pojedinih vrsta povratnih informacija na efekte učenja. Naš nalaz je saglasan rezultatima dosadašnjih ispitivanja (Troubridž i Kejson, 1932), koja se ukazala na *prednost kvantifikovane povratne informacije u odnosu na verbalnu*. Na osnovu njega, može se zaključiti da su subjekti kojima je data kvantitativna ili eksplicitna povratna informacija u jedinicama vremena, uglova i slično postigli veći stepen tačnosti u određivanju parametara gađanja od subjekata koji su dobijali kvalitativnu ili implicitnu povratnu informaciju u vidu izraza „tačno“ ili „pogrešno“. Osim toga, rezultati istraživanja ukazali su na *značaj medijuma, tj. kanala prezentiranja povratnih informacija*. Opšta značajka tih rezultata jeste to da je u razvijanju trenažera i programa za obuku strelaca protivavionaca korisno obezbediti njihovo prezentiranje, pored što određenije forme, i to, po mogućstvu, u obliku numeričkih pokazatelja, tj. alfanumerički, koje operator konsultuje direktno, a ne posredstvom instruktora nastavnika. Naime, alfanumerički način prezentiranja povratnih informacija manje je podložan tzv. *šumovima*, s obzirom na to da nema posrednika u komuniciranju između ekspedijenta (odašiljača) i percepijenta (primaoca).

Naši rezultati, mada nisu dobijeni direktnim ispitivanjem uticaja preciznog obima povratnih informacija na efekte obučenosti, osnova su za zaključak da su eksperimentalni uslovi obuhvatali *obim povratnih informacija* koji je bio u funkciji povećanja efekata obuke strelaca protivavionaca. Prema tome, neopravdane su moguće bojazni da prezentiranje povratnih informacija u tom obimu može da dovede do deobe pažnje, demotivacije i zagušenja kanala zbog ograničenih mogućnosti procesiranja informacija i drugih sličnih ishoda koji se mogu izvesti iz teorijskih konstrukcija o ograničenim kapacitetima primanja informacija (V. Mužić, 1979). U vezi s tim, može se konstatovati da se u eksperimentalnim uslovima, kakvi su bili naši, procesiranje informacija odvija prema individualnim kapacitetima primaoca, pri čemu je obezbeđeno neposredno i višestruko konsultovanje tih informacija.

Ako se prilikom razmatranja prethodnih pitanja pošlo od pretpostavke da eksperimentalni tretman značajno utiče na opšti uspeh i posebne efekte obučenosti, opravdana je pretpo-

stavka da postoji potreba za korišćenjem povratnih informacija alfanumeričkog oblika i eksplicitnog karaktera od strane ispitanika eksperimentalne grupe. Prema tome, tvrdnja iz *trećeg zadatka* glasi: *tokom trenažnog procesa značajno veći broj ispitanika koji su obezbeđeni eksplicitnim i alfanumeričkim povratnim informacijama iskazuje potrebu za njihovim korišćenjem*. Rezultati dobijeni hi-kvadrat testom prikazani su u tabeli 3.

Tabela 3: Rezultati testiranja 3. grupe nultih hipoteza (varijabla „mišljenje SP EG o eksplicitnim i alfanumeričkim povratnim informacijama“

VARIJABLE		Faza obuke	hi-kvadrat
1.	Mišljenje SP o intenzitetu korišćenja eksplicitnih i alfanumeričkih povratnih informacija	50 lansir.	16,6**
		100 lansir.	28,8**
		150 lansir.	30,2**
2.	Mišljenje SP o uticaju eksplicitnih i alfanumeričkih povratnih informacija na njihovo osposobljavanje	50 lansir.	4,4
		100 lansir.	21,4**
		150 lansir.	30,2**

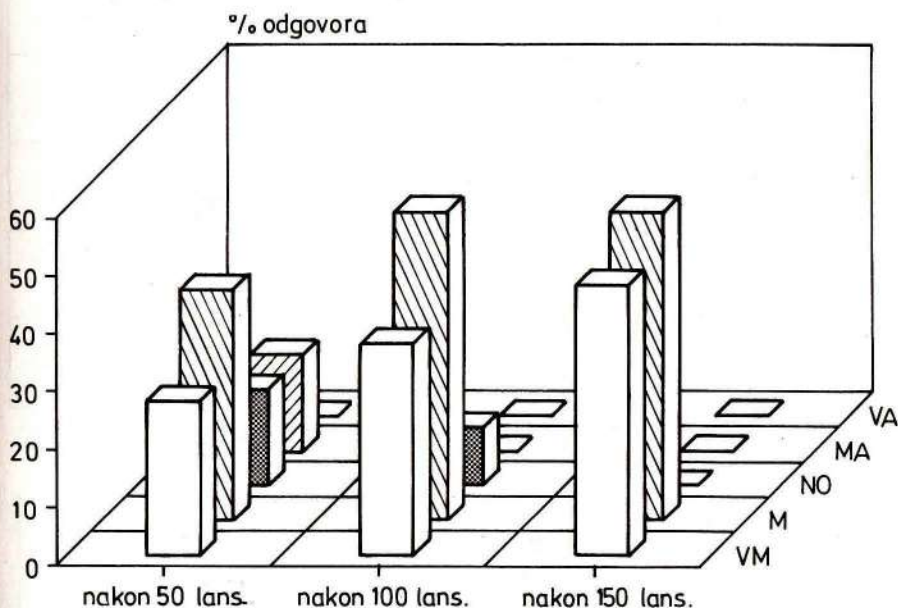
LEGENDA: ** $p < 0,01$

Odgovore grupe ispitanika koja je učestvovala u eksperimentu prikazaćemo na osnovu analize dva pitanja iz upitnika „UP-PDI“. Za odgovore na prvo pitanje rezultati hi-kvadrat testa pokazuju da postoji značajna razlika između opažene i teorijske distribucije na nivou $p/.01$ za odgovore nakon sve tri faze obuke (50, 100 i 150 lansiranja). Na osnovu toga, može se zaključiti da ispitanici eksperimentalne grupe u *značajno većem broju intenzivno koriste eksplicitne povratne informacije* radi sticanja uvida u napredovanje u obučavanju i da se taj intenzitet povećava uporedo s brojem lansiranja.

Rezultati odgovora ispitanika na drugo pitanje (slika 2) i rezultati hi-kvadrat testa pokazuju da se s povećanjem broja lansiranja povećava procenat ispitanika koji smatraju da *eksplicitne i alfanumeričke povratne informacije znatno utiču na njihovo osposobljavanje za izvođenje ispitno-školskog gađanja*.

Osim obučenosti, i mnogi drugi činioci, manje ili više, utiču na ukupne rezultate strelaca protivavionaca pri ispitno-školskom gađanju. Testiranjem *četvrte grupe* nultih hipoteza očekivali smo da *ispitanici koji nisu podvrgnuti eksperimental-*

nom tretmanu znatno više pravdaju uzroke svog (ne)uspeha činiocima koji se ne odnose na obučenost, kao što su sreća, meteorološki uslovi, uslovi leta cilja, gabariti i tehnička ispravnost lprk PVO „S-2M“. Rezultati t-testa i hi-kvadrata prikazani su u tabeli 4.

Slika 2: Grafikon stubaca mišljenja strelaca protivavionaca o uticaju eksplicitnih i alfanumeričkih povratnih informacija na osposobljavanje za ispitno-školsko gađanje

Na osnovu rezultata, postoje značajne razlike među grupama, odnosno tretmanima, u odnosu na pojedine činioce (slika 3). Vrednosti t-testa, odnosno hi-kvadrata, za činioce sreća, meteorološki uslovi i uslovi leta cilja značajne su na nivou poverenja većem od 95 odsto. Na osnovu tih nalaza, zaključeno je da ispitanici koji nisu podvrgnuti eksperimentalnom tretmanu kao uzrok svog neuspeha uglavnom navode činioce izvan obučenosti: sreću, meteorološke uslove i uslove leta cilja. Za ostala dva činioca (gabariti i tehnička ispravnost) t-odnos i hi-kvadrat nije statistički značajan. Može se pretpostaviti da su osnovni razlozi fizička priprema ispitanika tokom trenaznih gađanja i lična sklonost strelaca protivavionaca da uzroke neuspeha traže u činiocima koji se odnose na tehničku ispravnost lprk PVO „S-2M“.

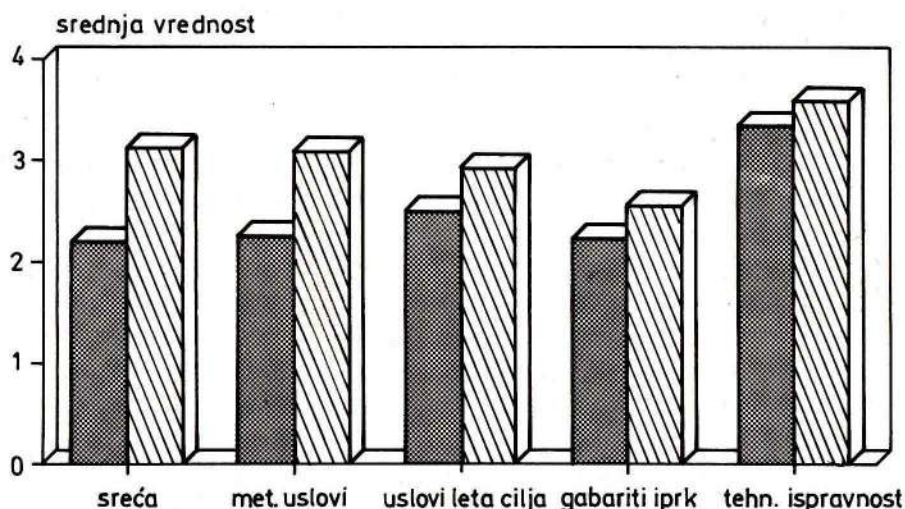
Tabela 4: Rezultati testiranja 4. grupe nultih hipotez (varijabla „uticaj ostalih faktora na rezultate ISG“)

FAKTORI		M	SF	t-odnos	hi-kvadrat
1.	Sreća: EG KG	2,20 3,13	1,30 1,43	2,63*	9,186
2.	Meteorološki uslovi: EG KG	2,26 3,10	1,36 1,49	2,27*	5,169
3.	Uslovi leta cilj: EG KG	2,50 2,93	1,33 1,06	1,38	13,14*
4.	Gabariti lprk: EG KG	2,23 2,56	1,30 1,30	0,976	8,845
5.	Tehnička ispravnost: EG KG	3,36 3,60	1,47 1,38	0,651	6,597

LEGENDA: M – aritmetička sredina, SD – standardna devijacija,

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

EG KG

Slika 3: Grafikon stubaca mišljenja strelaca protivavionaca o uticaju ostalih faktora na postizanje rezultata ispitno-školskog gađanja lprk PVO „S-2M“

Rezultati dobijeni u odgovoru na *četvrto pitanje* teško se mogu locirati u određeni teorijski kontekst. Međutim, dobijene nalaze treba tumačiti kao dodatne argumente za utvrđene nalaze u odgovoru na prvo i drugo pitanje o didaktičkoj efikasnosti eksplicitnih i alfanumeričkih povratnih informacija.

Sadržaj *petog zadatka* odnosio se na jedan praktičan problem i kako pojedine vrste povratnih informacija dostupnih posredstvom trenažera utiču na povećanje količine zapamćenih činjenica, odnosno na sprečavanje zaboravljanja. Od tog zadatka se očekivalo da obezbedi da se *ponavljanjem, pomoću eksplicitnih i alfanumeričkih povratnih informacija, postižu značajno bolji efekti u pamćenju činjenica iz teorije gađanja lprk PVO „S-2M“*.⁸

Na osnovu pokazatelja dobijenih na istom testu, primenjenom pre i posle eksperimenata, analizirali smo promene i iz njih izvodili zaključke. Rezultati t-testa između grupa prikazani su u tabeli 5.

Tabela 5: Rezultati testiranja 5. grupe nultih hipoteza (varijabla „zapamćivanje činjenica iz Teorije gađanja lprk“)

VARIJABLA		M	SD	t-odnos
1.	Test znanja pre eksperimenta: EG KG	27,7 10,9	30,0 8,0	0,93
2.	Test znanja posle eksperimenta: EG KG	33,9 29,4	9,35 7,26	2,08*
3.	Rezultati EG pre i posle eksperimenta	–	–	4,70**
4.	Rezultati KG pre i posle eksperimenta	–	–	–0,73

LEGENDA: M – aritmetička sredina, SD – standardna devijacija,

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$.

Rezultati t-testa te varijable pokazuju, nakon eksperimenata, male, ali značajne razlike među grupama na nivou $p/0.05$.

⁸ Pod *količinom zapamćenih činjenica* iz teorije gađanja lprk PVO „S-2M“ podrazumevali smo količinu podataka koja nastaje kao rezultat: 1) urezivanja za vreme usvajanja činjenica; 2) retencije ili zadržavanja u pamćenju onoga što je usvojeno; 3) reprodukcije ili obnavljanje činjenica za vreme trenažnih gađanja, i 4) rekognicije ili prepoznavanja činjenica koje su ranije usvojene.

Posebno je zanimljiv nalaz o kretanju uspeha na testu unutar paralelnih grupa u dve različite primene. Eksperimentalna grupa je značajno napredovala u poređenju sa sopstvenim rezultatima na početku eksperimenta (t -vrednost znatno premašuje potrebnu granicu vrednosti na nivou $p/.01$). Nasuprot tome, ispitanici kontrolne grupe postigli su niže rezultate na finalnom, nego na inicijalnom merenju, tj. neznatno su nazadovali ($t=-0,73$). Otuda zaključak da se *ponavljanjem pomoću eksplicitnih i alfanumeričkih povratnih informacija postižu značajno bolji efekti u pamćenju činjenica iz teorije gađanja lprk PVO „S-2M“*.

Takođe, rezultati dobijeni u odgovoru na *peto pitanje* saglasni su s rezultatima dosadašnjih ispitivanja (Lindsej i Normen, 1977, prema Vlado Andrilović, 1985), koji su osnova za zaključak da je integracijsko efikasnije od običnog ponavljanja. Običnom načinu ponavljanja korespondiraju verbalne povratne informacije u dihotomnom obliku („dobro“ i „nije dobro“), koje ne obezbeđuju povezivanje novoprimitljenih s ranije usvojenim informacijama. Pri običnom ili reproduktivnom ponavljanju najviše se angažuje pamćenje, a manje ostale psihičke funkcije, naročito mišljenje. Zbog pomanjkanja misaone aktivnosti, pri takvom ponavljanju javlja se retroaktivna inhibicija, a rezultati kontrolne grupe, od inicijalnog do finalnog merenja, potvrđuju tu tezu.

Nasuprot tome, eksplicitne i alfanumeričke povratne informacije omogućile su tzv. integrativno ponavljanje, u kojem su nove informacije ugrađivane u postojeće šeme pamćenja na osnovu upoređivanja, analogije, sistematizacije i drugih postupaka. Tako, integrativno ponavljanje značajno sjedinjuje psihičke funkcije pamćenja i mišljenja, što znanja strelaca protivavionaca podiže na viši stepen operativnosti. Znači, to ponavljanje je aktivno, smišljeno i kreativno, a po učinku produktivno, jer pridonosi ostvarivanju funkcionalnih zadataka obuke.

U šestom zadatku je trebalo poveriti da li se *obezbeđivanjem eksplicitnih i alfanumeričkih povratnih informacija značajno smanjuju emocionalne promene u vidu pojačanog doživljaja stresa pri ispitno-školskom gađanju*. Rezultati ispitanika na upitniku „SACL-YU“, primenjenom pre i nakon ispitno-

-školskog gađanja *lprk PVO „S-2M“*, takođe su obrađeni t-testom (tabela 6).

Tabela 6: Rezultati testiranja 6. grupe nultih hipoteza (varijabla „procena doživljenog stresa pri ISG“)

VARIJABLE		M	SD	t-odnos
1.	Stres pre ISG EG KG	18,6 20,2	5,57 6,96	0,98
2.	Stres posle ISG EG KG	18,7 22,7	6,56 7,30	2,23*
3.	Stres EG pre i posle ISG	–	–	0,03
4.	Stres KG pre i posle ISG	–	–	2,5*

LEGENDA: M – srednja vrednost, SD – standardna devijacija,

* $p < 0,05$.

Na osnovu rezultata t-testa prilikom prve primene upitnika „SACL-YU“ (pre ispitno-školskog gađanja) među ispitanim grupama nije bilo značajne razlike. Međutim, ona je postala značajna u primeni, koja je usledila odmah nakon ispitno-školskog gađanja ($p/.05$).

Taj nalaz je opravdao računanje razlika između dve primene upitnika, zasebno, po grupama. Na taj način su, konačno, metodom diferencije, dobijeni rezultati koji upućuju na zaključak da eksperimentalni tretman nije doveo do značajnih promena u doživljaju stresa, za razliku od kontrolnog tretmana ($p/.05$). Prema tome, na osnovu dobijenih rezultata može se zaključiti *da se obezbeđivanjem eksplicitnih i alfanumeričkih povratnih informacija značajno smanjuju emocionalne promene u vidu pojačanog doživljaja stresa pri ispitno-školskom gađanju.*

Testiranjem sedme grupe nultih hipoteza očekivali smo potvrdu *da se obezbeđivanjem eksplicitnih i alfanumeričkih povratnih informacija značajno povećava nivo aktivacije ili pobuđenosti, kako za izvođenje ispitno-školskog gađanja, tako i za obavljanje narednih zadataka.*

Rezultati ispitanika na skali pobuđenosti upitnika „SACL-YU“ (t-vrednost u tabeli 7) ukazuju na značajne

razlike među grupama ispitanika prilikom primene „SACL-YU“ ($p/.01$). U primeni upitnika „SACL-YU“, odmah nakon izvedenog ispitno-školskog gađanja, razlika među grupama ispitanika takođe je značajna na nivou $p/.01$.

Tabela 7: Rezultati testiranja 7. grupe nultih hipoteza (varijabla „procena nivoa aktivacije pri IŠG“)

VARIJABLE		M	SD	t-odnos
1.	Aktivacija pre IŠG EG KG	32,6 27,8	4,99 6,85	3,10**
2.	Aktivacija posle IŠG EG KG	34,4 28,1	3,97 6,63	4,46**
3.	Aktivacija EG pre i posle IŠG	–	–	2,2*
4.	Aktivacija KG pre i posle IŠG	–	–	0,4

LEGENDA: M – srednja vrednost, SD – standardna devijacija,

* $p<0,05$, ** $p<0,01$.

Na osnovu metode diferencije, značajnost navedenih razlika nastala je kao rezultat povećanja nivoa pobuđenosti kod ispitanika eksperimentalne grupe ($p/.05$), nasuprot neznatnim promenama u kontrolnoj grupi. Iz navedenog, može se zaključiti *da se obezbeđivanjem eksplicitnih i alfanumeričkih povratnih informacija tokom trenajnog procesa postiže značajno povećanje nivoa aktivacije, kako za izvođenje ispitno-školskog gađanja, tako i za obavljanje narednih zadataka nakon doživljenog stresa.*

Iako je jedan od uzgrednih nalaza, poseban značaj imaju rezultati dobijeni prilikom ispitivanja *doživljaja stresa i nivoa aktivacije (pobuđenosti)* za obavljanje zadataka. Naime, gađanja u borbenoj situaciji razlikuju se od mirnodopskih po tome što je pretnja (ugroženost) neuporedivo veća, a to za posledicu ima intenzivisan doživljaj stresa, koji razorno deluje na uspešnost izvođenja borbenih radnji, posebno složenih psihomotor-nih veština. Otuda potreba da se mirnodopska obučenost izdigne do nivoa automatizma, a dobra osnova za to su eksplicitne i alfanumeričke povratne informacije, koje značajno sprečavaju delovanje uzroka, kao što su „strah od

neuspeha“ i „anksioznost“, a time umanjuju i intenzitet doživljenog stresa pri ispitno-školskom gađanju. Navedeni nalaz je sadržan i u istraživanju P. Šipke (1984), mada između tretmana primenjenih tokom ispitivanja postoje znatne razlike.

Rezultati o neposrednim posledicama delovanja eksperimentalnog tretmana na emocionalne promene ispitanika mogu se tumačiti i sa stanovišta drugih nalaza. Pre svega, na osnovu istraživanja o delovanju stresa na učinak (Lazarus i dr., 1952) i istraživanja o delovanju „straha od neuspeha“, kao jednog od modaliteta anksioznosti (Levit, 1971; Vajn, 1971, i Hemilton, 1975) itd. Osobe podložnije strepnji za ishod ispitno-školskog gađanja usmeravaju svoju pažnju na sadržaje irelevantne za zadatak, zbog čega dolazi do tzv. deobe pažnje, koja umanjuje učinak pri ispitno-školskom gađanju *lprk PVO „S-2M“*.

Na kraju, navešćemo još jedan argument koji ukazuje na značaj obuke pomoću eksplicitnih i alfanumeričkih povratnih informacija. Naime, rezultati izvedeni iz delovanja eksperimentalnog tretmana potvrđuju Landinu konstataciju: „...za poboljšanje nastave nužno je u velikoj meri povećati tokove informacija koji cirkulišu između nastavnika i učenika...“ (L.N. Landa, 1969, str. 586 i 587). Međutim, čak i neznatno povećanje količine informacija otežava diferencijalno reagovanje nastavnika, pa rešenje navedene protivurečnosti Landa vidi u tzv. delimičnoj automatizaciji procesa „upravljanja“. Nesumnjivo je da eksplicitne i alfanumeričke povratne informacije dostupne posredstvom trenažera doprinose rešavanju te protivurečnosti, a time i podizanju kvaliteta obuke na viši nivo.

Zaključak

Rezultati ispitanika na svim varijablama izvedeni su na osnovu ispitivanja na prigodnom malom uzorku, zatim korišćenjem dve vrste trenažera (9F-621, s uređajem PK-32 i N-100 M-82) i u određenim uslovima, koji su determinisani isključivo organizaciono-tehničkim i kadrovskim mogućnostima za realizaciju istraživanja. Ipak, s obzirom na znatne razlike između grupa, uočljivu konzistentnost nalaza i njihovu saglasnost teorijskim postavkama, oni se mogu prihvatiti s

relativno visokom sigurnošću. U celini, rezultati pokazuju da *eksplicitna i alfanumerička povratna informacija* ima pozitivno dejstvo u sve tri ravni značajne za proces sticanja veština: *kognitivnoj, motivacijskoj i emocionalnoj ravni*.

Iako su cilj i zadaci istraživanja relativno ograničeni, dobijeni rezultati imaju i značajne *praktične*, odnosno *armijske implikacije*:

1) povećanje ukupnih efekata obučenosti zahteva neprekidne, sistematske, neposredne, kvantitativne i, po mogućstvu, alfanumeričke povratne informacije;

2) u obučavanju strelaca protivavionaca moraju se uzimati u obzir, više nego do sada, posebni efekti obučenosti, kao što su preticanje, režim rada i broj gubitaka zahvata cilja (u operativnoj upotrebi savremenih armija već se nalaze lprk s autonomnim uvođenjem preticanja):

3) moraju se izraditi kriterijumi i norme za vrednovanje navedenih posebnih efekata, što će obezbediti objektivniju ocenu obučenosti strelaca protivavionaca za izvođenje ispitno-školskog gađanja lprk PVO „S-2M“ u odnosu na važeće kriterijume *Privremenog uputstva i programa gađanja iz LARN PVO*;

4) eksplicitne i alfanumeričke povratne informacije značajno doprinose boljem pamćenju činjenica iz teorija gađanja lprk PVO „S-2M“;

5) poznavanje rezultata o napredovanju u izgradnji veštine pomoću povratnih informacija smanjuje „ispitnu anksioznost“, a time i „intenzitet doživljenog stresa“ („stresa pri ispitno-školskom gađanju“). To smanjenje, nesumnjivo, dovodi do povećanja nivoa aktivacije ili pobuđenosti, kako za izvođenje ispitno-školskog gađanja, tako i za obavljanje narednih zadataka;

6) posredno, ispitivanjem didaktičke efikasnosti pojedinih vrsta povratnih informacija, dostupnih posredstvom trenažera, mogu se izvesti zaključci o didaktičkoj efikasnosti trenažera N-100 M-82, domaće proizvodnje, u odnosu na trenažere koji su najčešće korišćeni u konvencionalnom obučavanju;

7) eksplicitne i alfanumeričke povratne informacije značajno doprinose osavremenjivanju, racionalizaciji, a naročito individualizaciji obuke strelaca protivavionaca;

8) obezbeđivanjem navedenih povratnih informacija omogućuje se neposredni „kontakt“ između strelaca protivavionaca i trenažera, čime se starešina instruktor oslobađa reproduktivne obaveze i stvaraju povoljni uslovi za realizaciju ostalih funkcija u procesu obuke (organizaciona, evaluatorska i sl.).

Na kraju, postavlja se pitanje da li su dobijeni rezultati poseban slučaj ili se tumačenje koje sugerišu može uopštiti na sve situacije u obučavanju vojnih veština posredstvom trenažera i simulatora. U vezi s tim, nedvosmisleno je da mogućnost uopštavanja zavisi od sličnosti zahteva koji se postavljaju operatorima i onih koji su postavljeni u našem istraživanju. Čini nam se, na osnovu nalaza našeg ispitivanja, da se i u trupnim uslovima, kakvi su bili naši, može valjano eksperimentisati u vojnostručnoj, odnosno vatrenoj obuci jedinice.

Literatura:

1. Vlado Andrilović, *Andragogija*, „Školska knjiga“, Zagreb, 1985.
2. Marko Buljan, *Didaktička efikasnost simulatora u obučavanju izvršilaca gađanja* (magistarski rad), VA KoV, Beograd, 1982.
3. A.N. Frandsen, *Educational psychology*, McGraw-Hill, New York, 1961.
4. J. Greenspon and S. Foreman (1965), *Effect of delay of knowledge og results on learning a motor task*, „Journal of Eksperimental Psychology“; 51:226–8, u: Robert Stemers, Džon Patrik (1980).
5. V. Hamilton, *Socialization axiety and information processing: A capacity model of anxiety-induced performance deficits*, u: Pero Šipka (1984).
6. L.A. Kitajev-Smik, *Psihologija stresa*, Nauka, Moskva, 1983.
7. Vujo Knežević, *Kibernetičke osnove strukture i funkcije povratne informacije u nastavi*, „Naučna knjiga“, Beograd, 1983.
8. Radivoj Kvašček, *Primena teorija učenja na oblast nastave i vaspitanja*, PFV, Beograd, 1977.
9. L.N. Landa, *Kibernetički prilaz nastavi i njegov uticaj na razvitak opšte teorije i metoda pedagogije*, „Pedagogija“, 4/1969, Beograd.
10. Lazarus i dr., *The effects of psychological stress on performance*, „Psychologycal Bulletin“, 49/1952, pp. 293–317, u: Pero Šipka (1984).
11. E.E. Levit, *The psychology of anxiety*, Paladin, Indianapolis, 1971, u: Pero Šipka (1984).
12. P.H. Lindsay, D.A. Norman, *Human Information Processing*, „Academic Press“, New York, 1977, u: Vlado Andrilović (1985).

13. C.J. Mackay, T. Cox. G.C. Burrows, Lazzarini, *An inventoruy for measurement of self reported stressand arusal*, „British Journal of social and Clinical Psychology“, 17/1978, u: Pero Šipka (1984).
14. Vladimir Mižić, *Kibernetika u suvremenoj pedagogiji*, „Školska knjiga“, Zagreb, 1979.
15. Stanko Nišić, *„Racionalizacija vojnostručne obuke uz primenu trenažera (magistarski rad)“*, Fakultet industrijske pedagogije, Rijeka, 1977.
16. *Osnovi vojne psihologije*, VIZ, Beograd, 1973.
17. D. Paige (1966), *Learning While testing*, The Journal of Educational Research, u: R. Kvašćev, (1977).
18. Branko Rakić, *Motivacija i školsko učenje*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1970.
19. Božo Reljan, *Utjecaj trenažera leta u pripremi letenja na kvalitet obuke u instrumentalnom letenju*, Fakultet industrijske pedagogije, Rijeka, 1977.
20. Božo Reljan, *Vrijednost simulatora SLJ-21 u obuci pitomaca pilota*, VVA, Zadar, 1985.
21. C.A. Rogers, *Feedback precision and post feedback interval duration*, „Journal of Eksperimental Psychology“, 102:604-8, u: Robert Stemers, Džon Patrik, (1980).
22. Borivoj Samolovčev, *Teorijske osnove vojnog vaspitanja i obrazovanja*, VIZ, Beograd, 1976.
23. Charles Spielberger, *Stres i tjeskoba*, „Globus“, Zagreb, 1986.
24. Robert Stemers, Džon Patrik, *Psihologija obučavanja*, „Nolit“, Beograd, 1980.
25. Pero Šipka, *Posledice izlaganja nekontrolibilnim ishodima u zavisnosti od opaženog uzroka nekontrolibilnosti-evaluacija teorije naučene bespomoćnosti (doktorska disertacija)*, Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984.
26. E.L. Thorndike, *The law of effect*, „American Journal of Psychology“, 39:212-22, u: Robert Stemers, Džon Patrik (1980).
27. M.H. Trowbridge, and H. Cason, *An experimental study of Thorndike's theory of learning*, „Journal of Genetic Psychology“, 7:245-60, u: Robert Stemers, Džon Patrik (1980).
28. A.T. Welford, *Fundamentals of skill*, London: Methuen, u: Robert Stemers, Džon Patrik (1980).
29. J. Wine, *Test anxiety and direction of attention*, „Psychological Bulletin“, 76/1971, pp. 92-104, u: Pero Šipka (1984).

Kritički osvrti

Geostrateško „prepravljanje istorije“*

(Kristofer Cvijić, *Prepravljanje Balkana*, Kraljevski institut za međunarodne poslove, London, 1991)

JOVAN O. DESPOTOVIĆ

Knjiga Kristofera Cvijića, britanskog publiciste i urednika uglednog mesečnika „The World Today“, postala je poznata jugoslovenskoj čitalačkoj publici još mnogo pre nego što je objavljena. Naime, zagrebački nedeljnik „Globus“, „poznat po svojim vezama sa hrvatskim i zapadnim vojnim i obaveštajnim krugovima“, objavio je delove te knjige avgusta 1991, u nekoliko nastavaka, dva-tri meseca pre nego što je ona objavljena u Londonu. Beogradskoj čitalačkoj publici, knjiga Kristofera Cvijića, u kojoj se analiziraju najvažniji činioci raspada Jugoslavije i stvaranja novog (geopolitičkog) rasporeda snaga na Balkanu, postala je poznatija tek nedavno, nakon što je beogradska „Politika“ objavila feljton „Kako Britanci vide preuređenje Balkana“, koji je priredio Mihailo Janković. Naravno, može se diskutovati o kriterijumima na osnovu kojih su odabirani delovi te nevelike publikacije za objavljivanje u „Politikinom“ feljtonu, kao i o oceni da su u međuvremenu zbivanja u našoj (bivšoj) zemlji i na Balkanu „u mnogo čemu potvrdila tačnost prognoza koje su iznete u ovoj knjizi. Konačno, neki naši publicisti, političari i stručnjaci za geostrateška pitanja ukazi-

* Knjiga *Prepravljanje Balkana*, poznatog britanskog publiciste i urednika časopisa „Svet danas“ (The World Today) Krste Cvijića, jedna je od prvih studija na Zapadu o jugoslovenskoj krizi i sadašnjim zbivanjima na Balkanu (Christopher Cviic, *Remaking of Balkans*, The Royal Institute of International Affairs, London). Iako nije objavljena na srpskom jeziku, nije nepoznata jugoslovenskoj čitalačkoj publici pošto je šire izveze iz nje objavila beogradska „Politika“, što je izazvalo veliko interesovanje čitalaca.

Autor kritičkog osvrta na knjigu *Prepravljanje Balkana* polemše sa stavovima Krste Cvijića, ukazujući da su oni delimično tendenciozni, što dovodi u vezu i sa činjenicom da je Krsto Cvijić, rođeni Hrvat, u ranoj mladosti emigrirao na Zapad. Autor osvrta smatra da se radi o tzv. instatnt geopolitičkoj studiji, koja služi za pravdanje akti politike Zapada u ovom delu sveta i usmeravanje javnog mnjenja.

vali su mnogo ranije i mnogo detaljnije od Cvijića na tzv. geostrateško prestrukturiranje sadašnje Evrope i Balkana (koje je po posledicama i „rezultatima“ ravno, na primer, svetskom ratu), ali su u našoj visokopolitizovanoj javnosti sve takve analize olako odbacivane (najčešće zbog „stranačke optike“ ili „ideološke vizure“), pa čak i onda kada su ih događaji i postavljanje spoljnih činilaca (jugoslovenske krize) u potpunosti potvrđivali.¹

Knjiga Kristofera Cvijića (ili kako ga „Globus“ naziva Krste Cvijića) nastala je, prema kazivanju autora, na osnovu proučavanja moderne jugoslovenske istorije na poslediplomskim studijama na londonskom univerzitetu 1969. godine, kao i na osnovu njegovog dugogodišnjeg praćenja zbivanja u našoj zemlji dok je bio spoljnopolitički novinar uglednog britanskog dnevnika „Economist“. Krsto Cvijić je tek u poslednje vreme postao poznatiji javnosti „preostale Jugoslavije“ po svojim višemesečnim zagovaranjem, u stranim sredstvima informisanja, „neophodnosti vojne intervencije protiv Jugoslavije“.² Za razliku od većine zapadnih publicista, koji su sadašnja zbivanja u Jugoslaviji shvatili kao modernu verziju „krstaškog rata“ protiv Srba („nevernika“), Krsto Cvijić, rođeni Hrvat koji u Velikoj Britaniji živi od 1954. godine, imao je „širi pristup i potpuno „opravdanje“ za svoje stavove. Da novinarski i publicistički ugled nije stekao bez razloga pokazuje i činjenica da su podaci kojima on „operiše“ uglavnom tačni, dok je samo manji deo njegovih informacija „iskošen“, odnosno „preuređen“ radi političkog usmeravanja javnog mnjenja i „centara moći“. Uostalom, u širem intevjuu zagrebačkom „Globusu“, u julu 1991, kada je govorio o „zadacima hrvatske propagande u obrani nezavisnosti domovine“, Krsto Cvijić je naglasio da je „uvijek bolje konačan zaključak na temelju prezentiranih činjenica prepustiti stranom potrošaču informacije nego nje-

¹ Još avgusta 1991, na primer, italijanski ministar inostranih poslova Đani de Mikelis je izložio detaljan „scenario“ za Jugoslaviju, koji je uključivao i „federalizaciju“ Srbije. Prvenstveno u funkciji unutrašnje političke borbe, jedan deo političkih partija u Srbiji je potpuno prenebregavao sve takve zapadne političke stavove, koji su, inače, bili izuzetno značajni za „razumevanje“ jugoslovenske krize. Isto tako, činjenica je da sada, u rešavanju jugoslovenske krize prvenstveni „značaj“ imaju spoljni činoci, dok je „značaj“ tzv. unutrašnjih aktera veoma smanjen.

² U nekim našim sredstvima informisanja taj autor je pominjan kao Kristofer Svič, što je izazvalo nedoumice oko njegovog identiteta. Radi se o izgovoru prezimena Cvijić na engleskom jeziku.

mu sugerirati taj zaključak“.³ Od istih „metodoloških pretpostavki“ on polazi i u svojoj studiji *Prepravljanje Balkana*, što određuje njene publicističke i propagandne „domete“.

Pažnju čitalaca privlači već sam naslov knjige „*Prepravljanje Balkana*“, a u njoj je taj region sveta prikazan kao magična „Rubikova kocka“, koju je moguće okretati do pronalaženja rešenja „po bojama“, pri čemu se implicira zaključak da je to okretanje „normalan proces“, kao i da su „pravci okretanja“ već unapred dati, naravno kao „jedini logični“. Knjiga Kristofera Cvijića sadrži poglavlja: „*Komunisti kao nacionalisti*“, „*Steznik hladnog rata*“, „*Ekonomska crna rupa*“, „*Metež u Jugoslaviji*“ i „*Novi balkanski pejsaži*“, uz predgovor, objašnjenja, mape i podatke o bibliografiji. Knjiga je zasnovana na postavkama da su „balkanski narodi danas po prvi put u svojoj istoriji oslobođeni uticaja spoljnih sila“ i da su „promene na Balkanu izazvane unutrašnjim pritiscima“. Za razliku od zaključka u „Politikinom“ feljtonu može se reći da je razvoj događaja u posljednjih nekoliko meseci opovrgao te Cvijićeve teze – na primer, sankcije protiv SRJ, pomorska blokada Jadrana, pretnje „humanitarnom intervencijom“ ili „rezultati Londonske konferencije“, ukazujući makar samo da se moraju „izjednačavati“, odnosno da je nemoguće razdvajati uticaje spoljnih i unutrašnjih činilaca.

Uvoz mađarskog oružja u Hrvatsku sredinom 1990. godine, kada je Jugoslavija bila jedinstvena zemlja (pri čemu Mađarska verovatno nije jedina zemlja koja je izvozila oružje jugoslovenskim republikama), za Krstu Cvijića je, na primer, samo „epizoda“, mada su, upravo takve „epizode“ unele strateški debalans u odnose u jugoslovenskoj federaciji i već „u startu“ onemogućile pronalaženje bilo kakvih miroljubivih rešenja za jugoslovensku krizu. S druge strane, nema sumnje da je donekle tačna Cvijićeva ocena o smanjivanju strateškog značaja Balkana u međunarodnim odnosima, pogotovu posle okončanja „hladnog rata“, mada samo u vezi s pretpostavkom da zbog Balkana neće izbiti novi svetski ili opšteevropski rat. Ipak, i Krsto Cvijić je morao da „prizna“ da će „zbivanja na

³ U vezi s tim, Krsto Cvijić je ukazao na brzinu, tačnost i dokumentarnost propagande kako bi „srpska agresivna politika doživela vidljiv poraz i na vojnom i na diplomatskom planu“. Međutim, on „mudro“ upozorava da je „izolacija Srbije opasna i da bi mogla biti izvor stalnih nestabilnosti“, što implicira „diverzifikovan“ pristup i „kontrolu događaja“.

Balkanu na mnogo načina uticati na Evropu i ostatak sveta, zbog čega i zaslužuju detaljna spoljna razmatranja“, čemu on pokušava da „doprinese“ svojom knjigom.

Jasno je zbog čega Krsto Cvijić polazi od postavki da su promene na Balkanu izazvane isključivo unutrašnjim pritiscima i da su, shodno tome, balkanski narodi, po prvi put sada oslobođeni od uticaja spoljnih sila. Delovanje „novog svetskog poretka“ na Balkanskim prostorima⁴, odnosno uspostavljanje „novih odnosa snaga na Balkanu“ treba da bude projektovano na osnovu koncepta tzv. prirodne ravnoteže u geopolitičkom smislu, što se najbolje pokazuje kroz floskulu da je „Jugoslavija bila veštačka tvorevina i tamnica naroda“, koji su „prirodnim procesom samoopredeljenja“ uspostavili svoje države i srušili „ono što je bilo na silu nametnuto“. Stoga, nije slučajno, na primer, što se sadašnja dinamika stvaranja „novog poretka“ na Balkanu u mnogim detaljima poklopila sa Hitlerovim „novim evropskim poretkom“ na prostoru Jugoistočne Evrope. Odnosno, na primeru jugoslovenske krize još jednom se potvrdilo da se svi „novi svetski poreci“ u modernoj istoriji grade na nerešenim nacionalnim pitanjima, što i znači osvajanje prostora (ili kako bi Cvijić rekao, „prepravljanje Balkana“). Mehanizmi tih „prepravljanja“ su slični jer se stvaraju nove dražve malih i „vernih“ naroda, koje će biti „većiti saveznici“ vodećih zemalja „novog poretka“, ponajviše zbog sticanja „nezavisnosti“.

„Otvaranje“ i „rešavanje“ nacionalnih pitanja je, dakle, „poluga“ stvaranja novog odnosa snaga u pojedinim regionima sveta, što treba prikazati kao „normalan istorijski proces“ u kojem su, ako je suditi po Cvijićevoj studiji, velike sile „potpuno zainteresovane“. Razvoj jugoslovenske krize je u potpunosti negirao te „zaključke“, što potvrđuje, na primer,

⁴ U nedavnom intervjuu „Politici“ poznati komunistički funkcioner iz Titovog perioda i, kasnije, disident Milovan Đilas pokušao je da ubedi čitalačku publiku da nešto kao „novi svetski poredak“ uopšte ne postoji, već da je jedan nesmotreni izraz američkog predsednika Džordža Buša iskorišćen da bi se „raspredalo“ o različitim zaverama, scenarijima itd. U vezi s tim, Milovan Đilas je na istim pozicijama kao i Krsto Cvijić – radi se o „prirodnim procesima“ raspada Jugoslavije radi uspostavljanja „prirodne ravnoteže“.

Koliko su ta stanovništa politički naivna, svedoči, između ostalog, poslednji broj uglednog američkog spoljnopolitičkog časopisa „Foreign policy“ koji je u potpunosti posvećen analizi mesta i uloge Amerike u „novom svetskom poretku“, ili časopis Instituta za spoljnopolitička istraživanja iz Filadelfije „Orbis“, u kojem se detaljnije razmatra sam koncept „novog svetskog poretka“.

angažovanje Saveta bezbednosti OUN ili Londonska konferencija, koja je mnoge podsetila na Berlinski kongres iz 1878. godine (na Pariskom sastanku KEBS-a, novembra 1990, učestvovala su 34 zemlje, a 52 u Helsinkiju, jula 1992), pa svi ozbiljniji analitičari evropskih procesa mogu izvući jasne zaključke iz tih „trendova“. Što se tiče Balkana, „ključ“ za razumevanje uspostavljanja „novog odnosa snaga“ čini ponovo „otvaranje“ tzv. srpskog nacionalnog pitanja, kao jednog od najvažnijih elemenata u rešavanju poznatog „istočnog pitanja“.⁵ Iz knjige Krste Cvijića može se jasno zaključiti da je „otvaranje srpskog pitanja“ u „zajedničkom evropskom domu“, značilo, zapravo „slom Jugoslavije“, stvaranje novih država u ovom regionu i uspostavljanje nove ravnoteže snaga – dakle, pravo „prepravljjanje Balkana“.

U prvom poglavlju, pod naslovom „Komunisti kao nacionalisti“, Krsto Cvijić razmatra predratne i posleratne probleme balkanskih država, pri čemu zaključuje da su te zemlje bile prinuđene da priznaju jasnu regionalnu suprematiju Jugoslavije, mada ne za duži period, što i pokazuje razvoj događaja od početka protekle decnije. U poglavlju „Steznik hladnog rata“ navodi se da su u predratnom periodu velike sile vodile prema Balkanu politiku „benignog zapostavljanja“, i da se strateški značaj Balkana povećao u periodu „hladnog rata“. Ipak, ostaju dubiozna objašnjenja Krste Cvijića o jugoslovensko-albanskim odnosima u posleratnom periodu („Albanija je bila vazal Jugoslavije“), kao i o sudbini Makedonije kao „ničije zemlje“ na Balkanu. Poglavlje „Ekonomska crna rupa“ zaključuje se stavom da će „teški ekonomski problemi učiniti sve političke promene na Balkanu, koje su u toku, mnogo komplikovanijim i opasnijim“. U balkanskom „začaranom krugu“ političke promene nije moguće izvesti bez stabilnih stranih investicija. I obrnuto – nema stranih investicija bez političkih promena na Balkanu. U poglavlju „Metež u Jugoslaviji“ Krsto

⁵ Mnogobrojni nacionalni problemi bili su „otvoreni“ u procesu raspadanja turske imperije i rešavanja tzv. istočnog pitanja. Interesantno je, na primer, da se „novi svetski poredak“ sada gradi upravo na tim „problemima“ – na severnim granicama Osmanlijske imperije dolazi do „prepravljjanja Balkana“, a na južnim do raspada Iraka po etničkim i verskim linijama“. U severnim regionima Iraka već se stvara nezavisna kurdska država, što će verovatno biti izvor značajnijih nestabilnosti u tom regionu i pretnja za bezbednost Turske i Irana.

Cvijić analizira stav jugoslovenskih nacija prema Jugoslaviji. Pri tome, na primer, u vezi sa Srbijom, preokupiran je „Memorandumom SANU“ i bojkotom roba drugih republika, dok kada govori o Slovencima, s druge strane, uopšte ne analizira njihove stavove, već se bavi odnosom Srbije prema Sloveniji. Krsto Cvijić po svemu sudeći ne zna, ili ne želi da zna, za nekadašnje probleme povećavanja razvojnih razlika između jugoslovenskih republika, za „Mladinu“ ili za okupljanja u „Cankarjevom domu“. Njegove analize koncepta „Velike Srbije“ nedvosmisleno pokazuju da je već sama ideja o raspadu Jugoslavije jednostranim secesijama značila objavljivanje „otvorenog rata“ Srbima (od strane Zapada). U poglavlju „*Novi balkanski pejzaži*“ autor ukazuje i na mogućnost međunarodne marginalizacije Balkana, uz već poznate simplifikacije „crno-belih podela“, na primer, na prozapadne Sloveniju i Hrvatsku i antizapadnu Srbiju. Krsto Cvijić, ipak, zaključuje da se „Balkan ne može spasiti sam i bez pomoći drugih“, što bi se kao uopšteni zaključak i moglo prihvatiti, mada je jasno da različiti akteri to različito tumače.

Kao i neki drugi evropski analitičari, i Krsto Cvijić ukazuje na to da su sadašnji evropski procesi, u stvari, „prepravljanje“ Versajskih ugovora, zaključenih nakon Prvog svetskog rata, koji su poslednjih decenija u više navrata „osporavani“ upravo na Balkanu, pri čemu on, na primer, pominje i planove Kominterne o rušenju Jugoslavije, planove o stvaranju katoličkog saveza u Centralnoj Evropi itd. Izgrađenim publicističkim metodom, izvorne nedostatke svoje analize Cvijić pokušava da nadoknadi nevažnim detaljima, (na primer, da je konspiratiyni nadimak makedonskog komunista Metodija Šatorova bio Šarlo). Ali, nameće se pitanje, koliko je tačna ocena zapadnih analitičara da su se u Istočnoj Evropi „komunisti presvukli u nacionalističko ruho“ i šta to zapravo znači. Američki dnevnik „The International Herald Tribune“, avgusta 1991, istakao je u tematskom „bloku“ o nacionalizmu da je „nacionalizam prvi korak demokratije, bez kojeg se ne može ostvariti „sloboda“ u Istočnoj Evropi. Konačno, pitanje je i zbog čega Cvijićeve zaključici važe samo za srpsko i rumunsko rukovodstvo, a ne i za slovenačko (Milan Kučan je poslednji predsednik SKJ), makedonsko (Kiro Gligorov je nekoliko decenija komunistički lider) ili hrvatsko rukovodstvo.

Da li je tačna Cvijićeva ocena da su u rešavanju nacionalnog pitanja komunisti bili manje uspešni od svojih buržoaskih prethodnika, ili je tačnije da su i jedni i drugi bili podjednako neuspešni, kao i to da je njihov neuspeh bio uzrokovan neideološkim razlozima.

Pitanje je da li bi se Cvijićevom opaskom da „Jugoslavija ne bi mogla 1948. godine bez velike ekonomske pomoći sa Zapada da odbrani svoju nezavisnost“ mogli objasniti i sadašnji razlozi za uvođenje ekonomskih sankcija protiv, kako je neki nazivaju, „skraćene Jugoslavije“. Posebno stoga jer, izgleda, ni sam Cvijić nije siguran (i pored koncepta o „prirodnoj ravnoteži snaga“) u to da je jugoslovenska ideja zauvek propala i da se Jugoslavija neće ponovo uzdići iz nekog „pepela“. Šta, s druge strane, znači Cvijićevo „ubeđenje“ da „ostatak Jugoslavije“ (Srbija i Crna Gora) može preživeti samo kao diktatura, koje je on stekao zbog statusa nacionalnih manjina u Srbiji? Možda je upravo to „publicistička osnova“ za dalje sprovođenje politike fragmentacije srpskog nacionalnog prostora, jer je očigledno da Cvijić nema takva „ubeđenja“ kada se radi o Hrvatskoj ili o Bosni i Hercegovini. U stvari, njegova (nemušta) objašnjenja značaja unutrašnjih granica i prava naroda na samoopredeljenje samo pokazuju koliko je politika Zapada prema jugoslovenskoj krizi bila svojevrsna farsa i „političko licemerstvo“ (iz sopstvenih interesa), zbog čega je i dospela u čorsokak ultimatumu i vojne intervencije. Naravno, u takvim ocenama se ne uzimaju u obzir neke manje „greške“ u toj knjizi, na primer ona da je JNA preuzela kontrolu slovenačkih granica nakon sklopljenog Brionskog primirja jula 1991. godine.

Kao „greška“, međutim, ne može da se razume Cvijićeva ocena da „Albanija nije nikada podsticala secesiju Kosova“, uz ciničnu opasku „osim verbalno“. Tipična „zamena teza“ se može videti i u Cvijićevom objašnjenju da je „perspektiva stvaranja Velike Srbije izazvala separatizam na Kosovu“, jer je previđena činjenica da je raspad Jugoslavije započeo upravo pobunom Šiptara na Kosovu 1981. godine. Time su se pokazala kao tačna predviđanja zapadnih analitičara (ako se ti procesi posmatraju iz geopolitičke perspektive) da će Jugoslavija početi da se raspada odmah nakon Titove smrti. Zbivanja na Kosovu 1981. godine činila su inicijalnu stratešku neravnotežu

(debalans), jer problem nije bio u autonomiji Albanaca, već u realizaciji njihovog zahteva „Kosovo-republika“ (dakle, teritorijalnog suvereniteta). To pokazuje da je „geostrateška uloga“ Albanaca već tada bila „predodređena“ u procesu „prepravljanja Balkana“ – „do daljnjeg“, kako je rekao Alija Izetbegović.

Najznačajnija „dimenzija“ Cvijićeve studije jeste sigurno posmatranje balkanskih „procesa“ u širem evropskom i globalnom kontekstu. On ukazuje da će političko „preoblikovanje“ Balkana biti izuzetno teško i opasno, posebno zbog „crnih ekonomskih perspektiva“ tog regiona. Krsto Cvijić je pesimista u pogledu budućnosti Balkana, stoga što Zapad nije spreman da rešava taj „začarani krug“, niti da odvoji veće sume novca za proces „prepravljanja“, a pogotovu zato što je Balkan u „drugom planu“ napredovanja Zapada prema Istoku Evrope (u „prvom krugu“ se nalazi Srednja Evropa – Mađarska, Poljska, Češko-Slovačka). On smatra da će samo Rumunija i Bugarska u budućnosti ostati suverene države u, manje-više, sadašnjem obliku. S druge strane, budućnost Balkana zavisi, prema njemu, od toga gde će se završiti proces fragmentizacije i kojim će „širim entitetima“ gravitirati nove zajednice (državice). U vezi s tim, u studiji se detaljnije analiziraju i pitanja odnosa Rusije i Zapada prema Balkanu, pozicije suseda balkanskih zemalja, kao i nova regionalna „pregrupisanja“. Autor postavlja i pitanje da li bi sada, na primer, Zapad mogao ponovo da se opredeli za „politiku benignog zapostavljanja Balkana“, jer je očigledno da opkoljavanja ili „getoizacija“ bilo kojeg dela teritorije evropskog kontinenta više nije moguće.⁶

Veoma su interesantna predviđanja Krste Cvijića da će se na balkanskim prostorima stvoriti dve subregionalne grupacije – prva, tzv. *Mala centralna Evropa*, koju bi činile zemlje katoličke zajednice, kao što su Bosna i Hercegovina (u kojoj, inače, živi 17 odsto katolika, Austrija, Slovenija, Mađarska, Hrvatska i Češko-Slovačka (ili kao jedinstvena zemlja ili kao dve odvojene države), i druga, tzv. *Balkanija*, koju bi činile

⁶ Možda bi se u okviru toga mogla razmotriti i „igra“ oko surovih sankcija nepravredno nametnutih Jugoslaviji. Upravo su one i stvorile mogućnost za uspostavljanje značajnije kontrole od strane Zapada u čitavom regionu. S druge strane, u američkoj periodici bilo je „nagoveštaja“ da je Srbija u američkoj „interesnoj sferi“, Hrvatska u nemačkoj, dok bi u Bosni i Hercegovini uticaj bio podeljen.

(mada to autor ne kaže, pravoslavne zemlje) Grčka, Rumunija, Bugarska, Srbija i Crna Gora, kao i Makedonija (koja bi mogla biti ili nezavisna ili deo Bugarske).⁷ Da li zaista ta „kompjuterska kombinatorika“ Krste Cvijića donosi nešto bolje balkanskim zemljama ostaje tek da se vidi. U svakom slučaju, Krsto Cvijić je svestan da je Balkan još uvek „izazov za Evropu“ u bezbednosnom, ekonomskom, političkom i svakom drugom pogledu (zbog toga ga i treba „prepraviti“).

Svaki prosečan čitalac će nakon čitanja ove knjige steći utisak (mada to nije direktan zaključak u ovoj studiji), da su za raspad Jugoslavije krivi Srbi, odnosno da je to još jedan u seriji njihovih mnogobrojnih „grehova“. Po istoj logici bi se moglo „dokazivati“ da su Srbi krivi i za raspad Sovjetskog Saveza ili za „klimanja“ u Češko-Slovačkoj. Krsto Cvijić svojom studijom, zaparavo, pokušava da pokaže da su događaji samo išli svojim „prirodnim tokom“, što verovatno „objašnjava“ i njegovo zalaganje za vojnu intervenciju protiv Jugoslavije. U „prirodnom poretku“, po mišljenju zapadnih teoretičara „novog svetskog poretka“, teritorije nisu važne, ali time bez odgovora ostaje pitanje zbog čega je uopšte došlo do raspada Jugoslavije, SSSR-a i drugih zemalja. Već sama primena koncepta etničkog čišćenja od strane Zapada iz arsenala rata u Zalivu po nekim mišljenjima opovrgava postavku da „teritorije nisu važne“. Upravo se nametanjem „novog svetskog poretka“ „seje“ i „seme“ njegovog nestanka (o čemu najbolje svedoči Londonska konferencija, kao poslednji pokušaj da se upravo to spreči). To potvrđuju i zaključci sa Samita nesvrstanih zemalja u Džakarti o „nametanju demokratije i ljudskih prava“, koji pokazuju u kojem se pravcu kreće izgradnja „novog sveta“. Ne bi trebalo da iznenadi ako se uskoro pojavi neka nova globalna „strategija otpora“ zemalja i naroda ugroženih u tim procesima, kao što je, na primer, udruživanje zemalja kojima prete slični „prirodni raspad“, ili zemalja koje su pod udarom međunarodnih sankcija, uz eventualno stvaranje „paralelne“ međunarodne zajednice. Takođe je očekivati i proces „priznavanja“ manjih entiteta, koji su još „nelegalni“ (na primer međusobno priznavanje Krajine i Nagorno-Kara-

⁷ Mora se uočiti da u tim geopolitičkim „video-igramama“ nije pomenuta Albanija. Ostaje nejasno u tom „scenariju“ da li se Albanija vidi u okviru nekog šireg islamskog entiteta, ili u okviru „Balkanije“, kojoj prirodno inklinira, ili kao potpuno odvojeno.

baha), što može da dovede do „urušavanja“ novog svetskog poretka). Postavlja se pitanje da li će se i tada govoriti „o prirodnim procesima“ ili je, možda, pravi odgovor ipak u objašnjenju zbog čega nije došlo do građanskog referenduma na teritoriji čitave Jugoslavije, već samo u pojedinim republikama.

U svojoj „instant“ geopolitičkoj studiji Krsto Cvijić nije uspeo da dođe do pitanja o suštinskim protivurečnostima stvaranja novog evropskog poretka i zbivanja u Jugoslaviji (što mu verovatno i nije bio cilj). Odgovor na pitanje kako objasniti raspad Jugoslavije u vreme kada se Evropa ujedinjuje sigurno bi objasnio sve te geopolitičke procese. Proces raspada Jugoslavije morao bi se posmatrati i u okviru procesa određivanja mesta i uloge sistema evropske bezbednosti na globalnom (svetskom) planu. Konačno, Krsto Cvijić potpuno prenebre-gava slične procese u drugim delovima sveta, uz zanemarivanje uloge SAD na Balkanu i, šire, u Evropi. Pa, ipak, ta studija odslikava skoro tipični pristup Zapada jugoslovenskoj krizi, pri čemu se jasno vidi koliko se razume, odnosno koliko „hoće da razume“ šta se zaista događa u ovom delu sveta. Zbog toga publicistička analiza Krsta Cvijića ostaje na površini događaja – ona je i namenjena, pre svega, usmeravanju javnog mnjenja na Zapadu radi prihvatanja aktuelnih političkih „recepata“ za zapadnu „političku kuhinju“. Verovatno bi trebalo da posluži i diplomatama, političarima i novinarima za „objašnjavanje“ razvoja događaja na Balkanu, za utemeljivanje unapred done-tih političkih stavova i za propagandu.

Pomalo je naivno da Krsto Cvijić u fusnotama citira „poznate naučnike“ Bogoljuba Kočovića i Vladimira Žerjavića i njihove čuvene brojke o žrtvama Drugog svetskog rata u Jugoslaviji,⁸ što i pokazuje da se ne radi o „prepravljanju

⁸ Kod nas su se na knjige Bogoljuba Kočovića *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji* i Vladimira Žerjavića *Gubici stanovništva u Drugom svjetskom ratu* (prva je objavljena u Londonu, a druga u Zagrebu) nedavno pozivali Desimir Tošić, u „Borbi“, i Mustafa Imamović, u „Glasniku rijasata Islamske zajednice“. Radi se, inače, o rezultatima „novih istraživanja“ koji su nesumnjivo politički „uciljani“.

Za pristup Zapada jugoslovenskoj krizi karakteristično je da mnogi zapadni političari i publicisti „bolje znaju“ jugoslovenske probleme i situaciju od samih Jugoslovena. Isto tako, oni propisuju i „recepte“ za „jugoslovenki sindrom“, predviđajući, pri tome, činjenicu da je sve to zabeležno u „istorijskom iskustvu“ jugoslovenskih naroda. Zbog toga je takva zapadna politika u odnosu na Jugoslaviju neefikasna i može samo voditi ka novim sukobima.

Balkana“ već i o „prepravljaju istorije“ zbog sadašnjih istorijskih interesa Zapada. Slično je i sa pozivanjem Krste Cvijića na radove američkog profesora Iva Banca.⁹ Bez obzira na kvalitet i značaj te studije, mora se priznati, ipak, da je takva vrsta „geopolitičkih radova“, ili u modernoj verziji „kompjuterska geostrategija“, u nas relativno zanemarena, dok su Slovincima i, pre svega, Hrvatima učenja „geopolitičke škole“ sastavni deo „germanskog nasleđa“.¹⁰

⁹ Kao jedno do osnovnih dela za razumevanje jugoslovenskih problema na Zapadu se pominje knjiga Iva Banca *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*.

¹⁰ „Pasivan pristup“ događajima vezanim za jugoslovensku krizu bio je jedan od osnovnih karakteristika naše publicistike, diplomatije itd. Razlozi za to bili su neorganizovanost, birokratizacija, neprofesionalizam i slično. Zbog toga treba podržati sve inicijative za ozbiljniji, profesionalniji i ofanzivniji nastup u praćenju svetskih zbivanja i naše „postavljanje“ na međunarodnom planu. Na primer, ne može se uticati na stavove određenih zemalja prema jugoslovenskoj krizi a da se, pri tome, uopšte ne ostvaruju kontakti s diplomatama tih zemalja (da im se ne prezentiraju naši stavovi).

Razmišljanja o budućnosti oružane sile

(Richard E. Simpkin, *Nadmetanje u brzini manevra*,
Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1991)

Pukovnik u penziji mr *MANOJLO BABIĆ*

Studija britanskog generala Ričarda Simpkinia *Nadmetanje u brzini manevra – o ratu u XXI veku* pripada vojnoteorijskim radovima koje i najstroži kritičari mogu svrstati u sam vrh vojne misli.¹ Tako visok sud je zasnovan, pre svega, na originalnom metodološkom pristupu autora te izuzetno zanimljive knjige, analizi fenomena oružane borbe i na ekspliciranim idejama „o ratu u 21. veku“, tačnije o pravcima i perspektivama razvoja vojne tehnologije, kao i pojedinih vidova i rodova oružanih snaga. Otuda knjiga ima sva obeležja „futurističke literature“, što uostalom konstatuje i pisac predgovora Don A. Stari: „Ova knjiga govori o budućnosti – o budućnosti oružane sile i vojnih snaga kao oruđa nacionalne politike...“ Simpkin tu budućnost projicira u naredni vremenski ciklus, koji bi trajao pedeset godina, a koji – prema njemu – počinje sredinom devete decenije u zasniva se na kvalitativno drugačijoj tehnologiji i evoluciji u razvoju oružanih snaga, bitno drugačijim od onih kojima je obeležena druga polovina 20. veka, s nuklearnim, hemijskim i biološkim oružjem u prvom planu. Prema autoru, ta oružja kao nesvrshodna, potiskuju usavršena postojeća i nova „klasična“ borbena sredstva, koja će usloviti krupne promene u organizaciji oružanih snaga i drugačiju tipizaciju formacijskih združenih borbenih sastava na taktičkom i operativnom nivou – sposobnih da ostvare brži manevar na vojištu. Pri tome, autor misli, pre svega, na Centralno evropsko vojište u kontekstu oružanog sukoba snaga Varšavskog ugovora i NATO. Naravno, niko, pa ni on, u vreme kada je knjiga pisana nije predvideo raspad Varšavskog ugovora i nestanak Sovjetskog Saveza kao države.

¹ Ričard Simpkin je proveo 30 godina u britanskoj armiji kao oficir oklopnih jedinica. Umro je 1986. godine. Napisao je više knjiga i studija, pretežno iz domena oklopno-mehanizovane problematike. U nekrologu, povodom iznenadne smrti, londonski „The Times“ nazvao ga je „jednim od najistaknutijih vojnih mislilaca i pisaca sadašnjeg vremena“.

Međutim, ni nova konstelacija odnosa u Evropi s novim centrima političke, ekonomske i vojne moći ne isključuje mogućnost ratova na Starom kontinentu, tim više što su politički problemi kroz istoriju uglavnom rešavani silom. Otuda je sukob Varšavskog ugovora i NATO-a samo okvir autorove vizije operacija u prvoj polovini 21. veka, a ona se i bez tog okvira nije promenila.

Već u samom uvodu knjige Simpkin je objasnio svoj metodološki pristup izučavanju i analiziranju relevantnih činilaca teorije i prakse ratne veštine, naglašavajući da se njegov metod bitno razlikuje i od analitičara istoričara i od tzv. didaktičara (iz te kategorije izdvaja jedino Sun Cu Vua, za kojeg kaže da ono što je napisao pre više od 2.000 godina – vredi i za sutra).² Na tu činjenicu upozorava i pisac predgovora Don Stari: budućnost koja je neposredno pred nama nalaže potrebu za krupnim promenama, i sa tog stanovišta knjiga *Nadmetanje u brzini manevra* sadrži korenite ideje, što je potpuno tačno. Naime, zaista su retke knjige sa toliko različitih ideja gotovo iz svih domena ratovodstva. Pri tome, autor je koristio mnoštvo metafora da bi svoje ideje što plastičnije prezentirao čitaocu, odstupajući umnogome od standardnog vojnog rečnika.

Od ukupno pet delova, koliko ih knjiga ima, težišni je drugi deo, pod nazivom *Fizika rata*. U njemu se analitičkom metodom čitalac podstiče na razmišljanje o činionicima i konceptu „Vazdušno-kopnene bitke“, s jedne, i „Duboke operacije“, s druge strane, odnosno o američkoj i sovjetskoj doktrini vođenja operacija na kopnu. U trećem delu, pod nazivom *Upravljanje srećom*, autor se bavi problemima tehnoloških inovacija, ulogom vatre, doprinosom elektronike, značajem iznenađenja, obaveštavanja, rizika i ratnih lukavstava, dok je četvrti posvećen rukovođenju i komandovanju. Na kraju, u petom delu, autor izlaže svoje viđenje ciljeva i sredstava za vođenje rata u savremenim uslovima, zalažući se za združene borbene sastave na principu tipiziranih brigada na taktičkom, i korpusa smanjenog sastava na operativnom nivou. Diviziju,

² Sun Cu Vu, kineski vojni pisac, po predanju živeo u 6. i 5. veku pre nove ere. Autor najpoznatijeg dela antičke vojne literature *Veština ratovanja*, u kojem razmatra gotovo sva područja ratne veštine svoje epohe. To nije teorijska rasprava, već zbirka principa od kojih se mnogi mogu primeniti i u savremenim uslovima.

kao stepen vojne organizacije, smatra prevazidenom, odnosno da još uvek postoji više zahvaljujući tradiciji nego realnim potrebama vremena u kojem živimo.

Možemo se u mnogo čemu sa autorom složiti ili ne složiti, ali jedno je sigurno – ideje izložene u knjizi *Nadmetanje u brzini manevra* privlače pažnju i navode na razmišljanje svakoga ko se profesionalno bavi ratnom veštinom u teoriji ili u praksi. „Bolje je da se ponude konkretni stavovi za razmišljanje, nego da se prave uopštene dogmatske tvrdnje“, napisao je poznati vojni mislilac Mehen. Upravo tu misao Simpkin je uzeo kao moto za uvodni deo knjige, podstičući tako čitaoce na razmišljanja o problemima ratovodstva u 21. veku.

STANJE RATNE VEŠTINE

Za analitičku osnovu svoje hipoteze o pedesetogodišnjem ciklusu u razvoju vojne misli i prakse autor je uzeo period od 1800. do 2000. godine. Prema njemu, prvi ciklus je trajao od 1800. do 1850, drugi od 1850. do 1900, treći od 1900. do 1950, a četvrti od 1950. do 2000. godine. Naredni ciklus, prema autoru, trajaće do kraja prve polovine 21. veka. Ta hipoteza je zasnovana na dominantnom tipu oružja u određenom periodu i *pokretljivosti* oružanih snaga. Pošto je pokretljivost osnova tzv. *manevarske teorije*, koja se razvijala od Napoleo-novih ratova do sada u skladu s razvojem sredstava koja su oružane snage koristile, taj napredak je pratila i odgovarajuća vojna misao.

U prvom ciklusu (1800–1850) pokretljivost je zavisila od stočne zaprege. To je vreme „narodnih armija“, odnosno istorijski period kada na scenu stupaju „masovne armije“, za razliku od tzv. malih armija, karakterističnih za srednji vek. Ono što je Napoleon ostvario na bojnom polju Žomini i Klauzevic su osmislili i podigli na nivo vojne filozofije, u kojoj autor vidi začetke *moderne manevarske teorije*. Prednost daje Žominiju, smatrajući da lucidnije i jasnije prezentira svoja viđenja rata, dok je Klauzevic još uvek enigma u koju nije uspeo da pronikne. Istina, to nisu uspeali ni mnogi drugi, jer je kod Klauzevica ostalo mnogo nejasnoća: delom zato što je želeo da tako bude, a delom i zato što je imao filozofske

pretenzije koje nije bio sposoban da ostvari. Svestan tih ograničenja, Simpkin skromno zaključuje da nije dovoljno kvalifikovan da komentariše njegov filozofski pristup, ali uprkos tome čini značajne opservacije u tumačenju Klauzevičeve teorije o „uništenju protivničkih snaga“.³

Pokretljivost snaga na kopnu zasnivana je u drugom ciklusu (1850–1900) prvenstveno na železnici. Mreža železničkih pruga na evropskom kontinentu razvijala se ubrzano, ali više zbog potrebe grupisanja i pregrupisavanja trupa u relativno dugim ratovima koji su vođeni, nego zbog cirkulacije roba u mirnodopskim razdobljima. Kao glavne vojne teoretičare tog vremena autor naznačava Moltkea Starijeg⁴ i Mehena.⁵

Treći ciklus (1900–1950) obuhvata vreme motornih vozila na kopnu (točkaši i guseničari) i aviona, što je manevarskoj teoriji dalo snažan impuls. U tom periodu su se odigrala dva svetska rata, od kojih je prvi pretežno vođen po načelima iscrpljujućeg (pozicioni) i drugi po načelima manevarskog rata. Prema mišljenju autora, prekretnica u korist manevarske teorije nastala je u vojnoj misli i praksi dvadesetih godina ovog veka. Njeni zagovornici su bili Fuler u Velikoj Britaniji, De Gol u Francuskoj, Guderijan u Nemačkoj i Tuhačevski u Sovjetskom Savezu.

Suprotno rasprostranjenom mišljenju da je teorija munjevitog rata (Blitzkrieg) vezana za Hitlerov dolazak na vlast tridesetih godina, kome neki čak pripisuju i njeno osmišljavanje, autor opširno i argumentovano objašnjava međusobni uticaj vojnih i političkih činilaca koji su uslovljavali prihvatanje i favorizovanje stratezijskih koncepata i ideja munjevitog rata. Pri tome, pažnju čitaoca usmerava na tzv. prelomne događaje u vojnim doktrinama Nemačke i SSSR-a. Između ostalog, tvrdi da je neko vreme postojala saradnja nemačkih i sovjetskih vojnih specijalista u nastavnim centrima za obuku tenkista,

³ Ričard A. Simpkin, *Nadmetanje u brzini manevra*, VINC, Beograd, 1991, str. 42.

⁴ Helmut Moltke, 1800–1891, pruski i nemački feldmaršal i načelnik Generalštaba. U pripremi nemačko-francuskog rata 1870–1871. smatrao je posebno značajnim razvoj železnice, čije je mreže podešavao ratnim planovima. To novo transportno sredstvo niko pre njega nije tako uspešno stavio u službu strategije i povezao sa ratom. Autor je brojnih studija o vojnoj i ratnoj problematici, a najznačajnije mu je trotomno delo *O ratnoj veštini*, Vojna enciklopedija, tom V, str. 561–562.

⁵ Alfred Mehen, 1840–1914, američki admiral i vojni pisac. Najpoznatije delo mu je trilogija o uticaju pomorske moći na istoriju, a potom *Pomorska strategija* (prevedena i objavljena u VIZ-u 1960. godine).

kao i dogovor o uzajamnom prisustvovanju na značajnijim vežbama i manevrima, što je Staljinu poslužilo kao „argument“ da Tuhačevskog, kao najistaknutiju vojnu figuru, optuži za izdaju i likvidira u čistkama u samo predvečerje Drugog svetskog rata. Tek u leto 1942. sovjetski generalštab se, posle brojnih poraza koje su jedinice Crvene armije pretrpele 1941. godine, vratio konceptu Tuhačevskog o izvođenju dubokih operacija uz upotrebu krupnih mehanizovanih sastava. Međutim, likvidacija Tuhačevskog imala je za posledicu rasformiranje mehanizovanih korpusa u oružanim snagama SSSR-a i usitnjavanje do nivoa tenkovskih jedinica u pešadijskim divizijama za neposrednu podršku, što je prve godine rata imalo katastrofalne posledice.

Simpkin smatra da najveće zasluge za osmišljavanje teorijskih konceptata manevarskog rata pripadaju Fuleru, Guderijanu i Tuhačevskom, s tim što je Fuller to uglavnom činio u svojim člancima i knjigama, a druga dvojica i u teoriji i u praksi.⁶ Iako se u Nemačkoj Guderijan manje ceni nego u inostranstvu, verovatno zbog poraza pred Moskvom decembra 1941, činjenica je da su njegove zasluge za organizovanje i izgradnju oklopnih jedinica nemačke armije u Drugom svetskom ratu veće nego drugih komandanata i generala, što mu je tek posthumno priznato. Još su veće zasluge maršala Tuhačevskog, čiji su misao i delo ugrađeni u osnove manevarske teorije sovjetske armije, prema čijem su modelu uspešno izvedene brojne napadne operacije u otadžbinskom ratu – od staljingradske do berlinske bitke. Zahvaljujući njemu, Sovjeti su osetno poboljšali svoje taktičke i operativne metode i postupke, jer je teorijska osnova koju je postavio bila maksimalno prilagodljiva, jasno formulisana i široko prihvaćena.

Što se tiče Hitlerovog doprinosa praksi munjevitog rata, autor ga, kao i brojni nemački generali, ocenjuje u osnovi

⁶ Džon Fuller, 1878–1964, britanski general i vojni pisac. U Prvom svetskom ratu bio je načelnik štaba tenkovskih jedinica, a 1923–1925. šef nastave u ratnoj školi. Vojnu službu je napustio 1933. godine i posvetio se publicistici. Autor je brojnih dela sa vojnom tematikom: *O ulozi tenkova u prvom svetskom ratu*, *O ratnoj veštini*, *O osnovama vojne nauke*, *O tenkovskom ratu*, *O drugom svetskom ratu* i dr.

Hajnc Guderijan, 1888–1954, nemački general, tvorac oklopnih jedinica nacističke Nemačke. U Drugom svetskom ratu bio je komandant korpusa i oklopne grupe, a u napadu na SSSR – komandant 2. oklopne armije u bitkama kod Smolenska, Kijeva i Moskve. Posle atentata na Hitlera, jula 1944, postao je načelnik Generalštaba KoV. Smatra se jednim od najznačajnijih stručnjaka za oklopne jedinice. Autor je nekoliko zapaženih radova iz tog domena.

negativno, smatrajući da je Hitler najodgovorniji za neuspehe u izvođenju ključnih operacija, pa i za gubitak rata u celini.⁷ Simpkin smatra da je jedan od prvih Hitlerovih grehova bilo to što je počeo Drugi svetski rat u trenutku kada nemačka ratna mašina „još nije bila spremna za takav poduhvat“, a pripisuje mu i „nedovoljno osmišljeno“ uplitanje u kreiranje operacija, kada su njegovi zahtevi bili veći od stvarnih mogućnosti. Operaciju „Citadela“, odnosno Kursku bitku, nemačke snage su otpočele i izgubile, navodno, zbog nedovoljne materijalne pripremljenosti oklopnih jedinica, a na izričiti zahtev Hitlera.

U četvrtom ciklusu (1950–2000) pojavljuje se kvalitativno novo sredstvo pokretljivosti – helikopter, još uvek nedovoljno osmišljeno i u praksi realizovano. Njegove mogućnosti, ispoljenje u lokalnim ratovima, posebno u Korejskom i Vijetnamskom, Simpkin smatra nagoveštajem mnogo dubljih i sveobuhvatnijih promena, koje će se preneti i u naredni ciklus, odnosno u prvu polovinu 21. veka. Pri tome, misli da na teorijskom i praktičnom planu najveće mogućnosti imaju „američki reformisti“, s obzirom na činjenicu da SAD imaju sve ekonomske, tehničke i tehnološke uslove da ostvare značajne prodore.

Poslednjih godina 20. veka glavni instrumenti promena su očigledno elektronika, avijacija i helikopteri, ali će, prema mišljenju autora, proći mnogo vremena dok se buduće generacije masovno „opismene“, kroz osnovu i srednju školu, za uspešno rukovanje novim naoružanjem i opremom, zasnovanim na elektronici, koje će se uvesti u kopnenu vojsku u prvoj polovini 21. veka.

General Simpkin je od 1960. do 1963. godine bio na čelu odseka za borbenu tehniku Direkcije oklopnih jedinica britanske armije, a narednih osam godina na dužnosti direktora za vojne studije i odeljenja za operativne zahteve u Ministarstvu odbrane, koje se bavilo razvojem oružja za neposredno gađanje u svim vidovima pokretljivosti. Istovremeno je predstavljao Veliku Britaniju u raznim mešovitim grupama eksperata

⁷ Komentarišući tu tvrdnju, Simpkin kaže: „Od 1936. godine pa nadalje, Hitler se nesumljivo, i u akcijama i u planiranju kretao mnogo brže nego što su njegovi generali želeli. Ova prenatglenost i moralni aspekti nacističkih ratnih planova možda su u velikoj meri doprineli da Bek podnese ostavku, 1938. godine“ – str. 66 (Ludvig Bek, 1880–1944, nemački general, od 1935. do 1938. rukovodi razvojem i naoružanjem Kopnene vojske, a jula 1944. bio je jedan od saveznika protiv Hitlera i odmah pogubljen).

SAD, V. Britanije, Kanade, Austrije i NATO. Zahvaljujući tome, mogao je da sagleda razvoj naoružanja i opreme za kopnenu vojsku najrazvijenijih zemalja sveta, pre svega u domenu oklopnih i protivoklopnih borbenih sredstava. Stoga treba uvažavati njegovu analizu i na osnovu nje izvedenu računicu o ciklusu od oko pedeset godina. Naime, suprotno zvaničnom mišljenju, koje je vladalo sedamdesetih godina, da se vremenski raspon od ideje za novo borbeno sredstvo, preko projektovanja i proizvodnje, do uvođenja u upotrebu skraćuje, autor ga u svojim razmatranjima višestruko produžava.⁸ Na osnovu istraživanja, Simpkin je zaključio da razdoblje od deset godina čini tek polovinu vremena u pojavi jedne generacije određenog sistema oružja, dvadeset godina je potpuna dominacija te generacije, a tek 50 godina je *životni vek* određenog sistema. Posle toga sistem zastareva i odlazi sa istorijske pozornice, a sa njim zastareva i organizacija oružanih snaga, obuka, sistem rukovođenja i, što je najvažnije – vojna doktrina. Uspon i pad u pedesetogodišnjem ciklusu razvoja naoružanja autor je grafički ilustrovao za glavna borbeno sredstva, uzimajući kao osnovu tenkove, protivtenkovska sredstva, lako pešadijsko naoružanje, sredstva PVO, avione, helikoptere, površinske brodove i podmornice.

FIZIKA RATA

U tom delu knjige autor razmatra tri tematske celine: a) faktore oružane borbe – zemljište i masu (materijalni i ljudski faktor; b) manevarsku teoriju, odnosno izvođenje operacija na kopnu; c) sovjetski model napadne frontovske operacije, što je naslovio kao *Operacija na principu višeslojnog sendviča*.

O uticaju zemljišta na oružanu borbu i rat u celini Simpkin piše, pre svega, iz ugla odnosa čoveka i tehnike. Za razliku od rata na moru, u vazдушnom prostoru i kosmosu, rat na kopnu stavlja čoveka u poziciju da bira stepen svoje zavisnosti od mašine, jer je kopno njegova prirodna sredina za razliku od fluida morske, vazdušne i kosmičke sredine, gde je njegova zavisnost od mašine apsolutna. To je, u najkraćem, ishodište fundamentalne autorove teze o zemljištu: zemljište je, u stvari,

⁸ U mnogim armijama, pa i u našoj, smatralo se da taj vremenski raspon iznosi oko deset godina.

veoma kompleksno, a posledice njegovog delovanja na čovekove čulne percepcije, njegovo telo i mašine toliko su mnogostruke da detaljna analiza čak i ograničenih aspekata i područja tek sada postaje moguća zahvaljujući najmoćnijim sistemima za obradu podataka i najsavremenijim postupcima za njihovo elektronsko prikazivanje.⁹

Uveravajući čitaoca da navedena tvrdnja nije hipoteza za budućnost, već realnost vremena u kojem živimo, autor nudi model kvantifikacije osnovnih parametara zemljišta, koji je, očito, već negde na Zapadu, najverovatnije na tlu Nemačke, opitovan na kompjuteru. Model sadrži tri parametra: (1) *udaljenost* između dve tačke na zemljištu, što je autor nazvao „talasnom dužinom“; (2) *ispresecanost* terena i (3) *tvrdocu tla*, odnosno „jačinu zemljišta“. Pisac ne otkriva na koji se način dolazi do tih parametara o fizičkim svojstvima zemljišta, ali se iz teksta može zaključiti da se radi o presecima topografskog sklopa dobijenog sa karata razmere od 1:25.000 do 1:250.000 (zavisno od toga za čije se potrebe presek određenog pravca radi – za jedinicu taktičkog ili operativnog ranga), dok se treći parametar očigledno dobija iz geoloških karata tla.

Apostrofirajući „objektivnost“ kao značajnu prednost određenog modela, autor upozorava i na subjektivno viđenje i procenu zemljišta, zavisno od toga da li ga čovek posmatra u hodu, iz terenskog vozila koje se kreće van puteva, iz automobila pri brznoj vožnji, helikoptera ili aviona. Smatra da zemljište različito vide, na primer, Rusi, i Amerikanci – iz čega sledi analogan zaključak i za druge narode, zavisno od dela Zemljine kugle na kojem žive. S druge strane, ponuđeni model ima još jedno ograničenje: podatke o zemljištu, odnosno njegovu kompjutersku sliku daje isključivo *longitudinalno*, tj. uzdužno (po pravcu). Međutim, kako preseći više takvih pravaca mogu da zadovolje potrebe svih kategorija jedinica (od osnovnih taktičkih do najviših operativnih), autor isključuje obavezu da se po sličnom modelu snima zemljište i na tzv. *lateralnim talasnim dužinama*, tj. poprečno u odnosu na pravac kretanja jedinice pod uglom od 90° u odnosu na zadanu osu (pravac), jer uzdužni pravci mogu dati presek na međusob-

⁹ Isto, str. 94.

nom rastojanju – od milimetarskih do kilometarskih veličina.¹⁰ Pošto je cilj istraživanja utvrđivanje fizičke ograničenosti za kretanje vozila, na određenim pravcima su neophodne i veličine u metrima kako bi se sagledali veštački objekti (mostovi, poljski i šumski putevi, proseci kroz pošumljena područja i dr.). Na sličan način analizira se i problem izdržljivosti puteva, mostova i „mekog tla“ u odnosu na masu i gabaritet vozila, kao i teškoće u savladavanju tesnaca i branjenih planinskih prevoja. Kao prihvatljivo rešenje nudi se helikopterski desant, što je već isprobano u Libanskom ratu 1982. godine, prilikom izraelskog prodora do Bejruta.

Autor ne nudi ništa novo u vezi sa savladavanjem vodenih prepreka „dubokim gazom“. Takvu opremu imamo već dve decenije u oklopnim i mehanizovanim jedinicama JNA, a stekli smo i dragocena iskustva koja se umnogome podudaraju s onim što Simpkin predlaže kako na taktičkom, tako i na operativnom nivou.

U okviru širih opservacija o uticaju zemljišta na izvođenje borbenih dejstava autor razmatra međusobnu vidljivost protivnika iz dva ugla: (1) sa stanovišta maskiranja i (2) sa stanovišta gađanja neposrednim i posrednim nišanjem na cilj. Zaklonjenost i međusobnu vidljivost posmatra kroz prizmu optoelektronike, uveren da će nova generacija optoelektronskih sredstava za osmatranje i nišanje omogućiti jasnu vidljivost i precizno pogađanje nepokretnih i pokretnih ciljeva kontinuirano 24 časa dnevno na isti način kako se to čini golim okom na potpuno otkrivenom zemljištu. Ubeđen u svemoć tehnike, autor patetično zaključuje: „Savremena vojna mašina je sve-moguća i sve vidi, kao što vidi i svevišnji bog – mada sa znatno manje milosti i naklonosti“.

Za razliku od zemljišta i njegovog uticaja na borbena dejstva, kategoriji *vreme* posvećeno je relativno malo prostora. Razlog za to očigledno nije neadekvatno vrednovanje tog faktora oružane borbe, već specifičan pristup autora studije izučavanju međusobnog uticaja i korelativnih odnosa pojedinih elemenata ratne veštine. Za njega je vreme jedan od osnovnih (bitnih) činilaca u određivanju i proračunavanju borbene

¹⁰ U tabeli br. 1, na str. 95, autor je konkretizovao vojni značaj „talasnih dužina zemljišta“ za pojedine vrste kretanja.

brzine i tempa napada, posebno prilikom savladavanja nepovoljnog zemljišta i u ekstremnim klimatskim uslovima.

U probleme materijalnog i ljudskog faktora, odnosno mase, kako ih autor naziva, čitalac ulazi uz pomoć Lančesterovih jednačina, kojima se definiše odnos snaga ili, tačnije, odnos borbenih mogućnosti tzv. vojne mase.¹¹ Za pojedinačna oruđa koja se upotrebljavaju neposrednim nišanjem na cilj, odnosno njihov međusobni duel, kao i za ona kojima se gađa posredno (kontrabatiranje), Lančester je predložio zakon *linearnosti*, prema kojem je potrebno dva puta više sredstava (ili dva puta kvalitetnija sredstva) za ostvarivanje uspeha u odnosu 2:1. U sukobima u kojima jedinice jedne strane koriste oružja s neposrednim nišanjem na cilj, Lančester je predložio tzv. *kvadratni zakon*, prema kojem treba imati dva puta više sredstava ili četvorostruko kvalitetnija sredstva da bi se za postizanje uspeha ostvario odnos od 2:1. U celini, autor je vatreni zagovornik kvaliteta, što potvrđuje i Saksov citat koji je uzeo za moto celog poglavlja: „Mnoštvo služi samo za stvaranje zabune i nedoumice“.

Na taktičkom nivou, borbu definiše kao *razmenu energije* sukobljenih strana. Prema njemu, *vatrena moć* je sposobnost da se energija prenese na neprijatelja, a sposobnost za *preživljavanje* na bojištu ili otpornost jeste mogućnost da se ta energija izbegne ili apsorbuje. Da bi se došlo do neophodnog kvaliteta prvo se moramo opredeliti za koncept tzv. *fizičke borbeno moći*, a potom i za koncept koji se povezuje s „masom“, čime se postiže konačni efekat *borbeno moći po jedinici mase*. A jedinica mase je čovek: „Ma koliko mnogo se može razlikovati čovek od čoveka, i jedno društvo od drugog društva u intelektualnom, moralnom i kulturnom smislu – on postaje važna konstanta u pogledu fizičke snage“ (str. 119). Da bi izrazio kvalitet neke vojne formacije autor se poslužio tzv. *marketinškim trouglom*, ali je priznao da taj obrazac nije pogodan za iskazivanje ukupne borbeno vrednosti vojnih formacija jer ne obuhvata i kategoriju morala. Simpkin kategorički odbacuje Napoleonovo gledište da se *moral* prema fizičkoj borbeno moći u iskazivanju ukupne borbeno vrednosti neke jedinice odnosi u srazmeri 3:1, tj. da utrostručava fizičku

¹¹ Lančester je početkom ovog veka za potrebe britanskih oružanih snaga predložio, verovatno prvi u svetu, *matematički model odnosa* kvantiteta i kvaliteta oružanih snaga.

borbenu moć. U modelu koji predlaže nije spreman da predloži bilo kakvu veličinu – broj kada se radi o moralu. Za njega je čovek *samo jedinica mase* i, istovremeno, *konstanta fizičke snage*. Da bi ga ugradio u svoj model fizičke borbene moći poslužio se konceptom tzv. *organske (organizacijsko-formacijska) težine* po čoveku, tj. specifičnim pokazateljem koji se dobija tako što se izračuna ukupna težina (u tonama) svih vozila, oružja, municije i goriva, pa se to podeli brojem ljudi određene jedinice. Proučavajući formaciju jedinica sovjetske armije, autor je ustanovio, na primer, da sovjetska motostreljačka divizija ima dve tone po čoveku, tenkovska – četiri tone, a vazdušnodesantna (bez aviona i helikoptera) nešto više od tone. U njegovom modelu „marketinškog trougla“ površina trougla predstavlja organizacijsko-formacijsku težinu po čoveku, a proizvod opreme i broja ljudi čini njegovu fizičku borbenu moć. Naravno, moral ljudi je i tu isključen, kao i drugi kvaliteti ljudskog faktora.

Istražujući sve dimenzije i aspekte fenomena borbene vrednosti, Simpkin je uveo „u igru“ i američki termin „umnoživača borbene vrednosti“, pomoću kojeg „... možete pomnožiti masu da biste dobili borbenu vrednost“, i koji se može primeniti na sve kategorije – podjednako na borbu i manevar ili na bilo koju njihovu kombinaciju. Pri tome, pravi jasnu razliku između *unutrašnjih* i *spoljnjih* umnoživača: prvi se iskazuju kroz organizacijsko-formacijsku težinu po čoveku, a drugi – kroz proračun uticaja zemljišta na ostale faktore. Primenom te formule zaključio je da sovjetska tenkovska divizija ima dva puta veće borbene mogućnosti od motostreljačke divizije zato što ima duplo veću organizacijsko-formacijsku težinu po čoveku, a što se tiče zemljišta – autor se opredelio za opšteprihvaćeno gledište u vojnoj nauci da ono braniocu obezbeđuje prednost od 3:1. Međutim, zemljište kao spoljni faktor može istovremeno imati funkcije „umnoživača“ i „umanjivača“ borbene moći kada se razmatra manevarska sposobnost jedinice, što je posebno značajno za oklopne i mehanizovane borbene sastave. U dokazu za tu tvrdnju autor navodi rat u Avganistanu, gde je zemljište negativno uticalo na borbenu vrednost sovjetskih oklopnih i mehanizovanih jedinica.

Na sličan način – primenjujući zakone fizike na oružanu borbu, autor razmatra i mnoge druge fenomene ratne veštine, objašnjavajući ih čak i terminima preuzetim iz mehanike i statike.¹² Kada govori, na primer, o elementima „manevarske teorije“, Simpkin upotrebljava izraz *postolje* za snage napadača koje su u dodiru sa snagama branioca, jer su, navodno, prikovane poput nekog čvrstog tela u fizičkom smislu. Pa, kao što svako telo u fizici ima svoje težište, tako i branilac ima svoje težište u taktičkom i operativnom smislu kada se radi o rasporedu snaga. Da bi se te snage razbile i prinudile na povlačenje, odnosno okružile i uništile, mora se primeniti i odgovarajući manevarski postupak – proboj, obuhvat ili obilazak, a katkad i dvostruki obuhvat (obilazak). Snage koje izvode manevar za autora su isto što i *poluge* u fizici: ukoliko je duža i jača, utoliko je njena fizička moć veća. Analogno tome, jače snage mogu da ostvare i veći efekat, pogotovu ako jedinice koje izvode manevar imaju i čvrstu fizičku vezu sa snagama u dodiru. To je tačka oslonca poluge, koju autor naziva *šarkom*. Snage koje se upućuju u dvostruki obuhvat (obilazak) čine nastavak (produžetak) poluge sa šarkama.

Primenjujući fizičke zakone poluge i postolja na ratnu veštinu autor je želeo da uveri čitaoca da u izvođenju modernih napadnih operacija snage koje dejstvuju sa fronta i one koje su uvedene u proboj kroz operativnu dubinu radi obuhvata, obilaska ili okruženja moraju obezbediti *operativni integritet*. U Drugom svetskom ratu on je redovno narušavan u svim armijama, jer je postojala velika razlika u stepenu pokretljivosti između snaga za vezivanje, tj. onih koje dejstvuju sa fronta (klasična pešadija) i onih koje su uvedene u proboj (oklopne i mehanizovane jedinice), što je imalo za posledicu kidanje fizičke veze (šarke) snaga u dodiru i onih koje izvode obuhvat ili obilazak. Kad god je trebalo to izbeći, morao se kočiti (usporavati) tempo snaga koje izvode obuhvat (obilazak), što je protivniku omogućavalo da se uredno povlači, a ukoliko je operativno-taktički cilj zahtevao energičniji i brži prodor – svesno je kidan operativni integritet (fizička veza), tako da su manevarske snage i snage u dodiru dejstvovalе samostalno.

¹² U knjizi je toj temi posvećeno jedno od najobimnijih poglavlja – *Provaljena brana*, sa brojnim grafikonima, šemama i crtežima, što je posebna vrednost Simpkinove knjige.

U tom kontekstu autor razmatra još dve kategorije: borbenu brzinu dejstva jedinica i tempo napada. Prema njemu, *ukupni* tempo jedne operacije može se definisati kao „savlađivanje udaljenosti od početka linije borbenog dodira do zadnje linije konačnog operativnog cilja“, s tim što tzv. *početni* tempo obuhvata dovođenje i razvoj jedinica, a *izvršni* tempo – sav ostali proces u toku borbe. Izvršni tempo se deli po etapama: do granice proboja u operativnu dubinu branioca i, odatle, do završetka operacije. Sve to autor analizira na primeru sovjetske napadne operacije na nivou fronta, izvlačeći interesantne zaključke i pouke. Njegov analitički metod, ilustrovan grafički, o direktnoj zavisnosti trajanja operacije po dubini od ostvarenog tempa snaga u neposrednom borbenom dodiru i pokretne grupe ubačene u proboj tipičan je školski primer za savremenu teoriju operatike, koju je, izgleda, predavao u Kraljevskoj školi za odbrambene studije.

Rešenje za očuvanje integriteta osnovnih grupacija koje izvode napadnu operaciju (snage za vezivanje i manevarske snage) u savremenim uslovima visoke pokretljivosti kopnene vojske autor vidi u masovnom angažovanju helikopterskih jedinica, koje bi trebalo da obezbede da se ne pokidaju „šarke“ na „poluzi“ koja simbolizuje manevarske snage. I više od toga, smatra da će helikopterske jedinice u bliskoj budućnosti, možda već krajem 20. veka, doprineti povećanju tempa i zamaha napadne operacije za jedan red veličina više nego što je to ostvarivano do sada, kada su oklopne i mehanizovane jedinice činile osnovu manevarskih snaga nakon proboja fronta i dejstva kroz operativnu dubinu. Ako se delimično i složimo sa takvom prognozom, čini se da je mnogo diskutabilnija autorova projekcija da će već za 10–15 godina (do početka 2000. godine) osnovni element manevarskih snaga činiti helikopter, a ne motorizovani točak i gusenica.

Tu svoju tezu autor je detaljno elaborirao, više s tehničkog nego s operativno-taktičkog aspekta, u odeljku *Revolucije rotirajućeg krila*, pokušavajući da uveri čitaoca kako u prvoj polovini narednog veka u razvoju jedinica kopnene vojske predstoji snažno pomeranje ka lakim oklopnim i mehanizovanim sastavima, koji su pogodniji za brži i fleksibilniji vazdušni transport. Umesto glomaznih i tromih jedinica masovne armije, dejstva na kopnu karakterisaće izuzetno visok stepen

angažovanja i upotrebe borbenih i svih drugih vrsta helikoptera, a uporedo s tim i široka primena tzv. specijalnih snaga visokog i niskog intenziteta. „Masovne armije 19. i 20. veka, sa gomilom baroknog naoružanja i opreme, počinju da ustupaju mesto malim, lakim i specijalizovanim formacijama. To, međutim, ne znači da će masovne armije biti uskoro rasformirane i da će ta njihova teška gvožđurija biti poslata na otpad“. ¹³

U tom pravcu je usmerena i teza o visokoj borbenoj vrednosti malih jedinica, koje treba da odgovore zahtevima moderne manevarske teorije. Prema Simpkinu, manevarska teorija je teorija o povećanju sile koju je sposobna da ostvari neka mala masa. Ona je sinonim za posredno nastupanje. S druge strane, ta masa, ma koliko bila mala, mora biti sposobna da proizvede efekat dovoljne fizičke borbene moći koji je proporcionalan sa ciljem koji se želi postići ili je bar tako protivnik shvata. ¹⁴ Prema tome, rasprava o „dovoljnoj“ i „minimalnoj“ masi je traženje odgovora na pitanje koliko je snaga potrebno za obavljanje određenog borbenog zadatka kako se ne bi išlo u prekomerno gomilanje. Da bi se došlo do odgovarajućeg rešenja, autor predlaže optimalizaciju na osnovu dva parametra: *tempa* (gornji limit) i *elastičnosti* (donji limit), s tim što se i jedan i drugi saobražavaju konkretnim uslovima, mogućnostima i potrebama.

Osnovno merilo borbene vrednosti bilo koje jedinice, tvrdi Simpkin, jeste njena fizička moć. To je *konstanta* koja opredeljuje sve drugo. Ostale vrednosti (umnoživači i umanjivači – kako ih metaforično naziva autor) zavise od procene komandanta, na isti način kao i moral, rukovođenje, obučenost, fizička kondicija i drugi parametri vezani za kvalitet ljudskog faktora. Tu je nezamenljiva uloga komandanta i planera, ali su u toj sferi i najveće mogućnosti da se naprave krupne greške u proceni. Kao primer takve velike greške autor navodi plan „Barbarosa“, o nemačkom pohodu na SSSR juna 1941. godine.

Zaključujući svoj najznačajniji segment knjige – *Fiziku rata*, Simpkin je učinio pokušaj da je aktuelizuje stavljanjem „pod lupu“ glavnih parametara strategijske operacije sovjetske armije, koja po dubini i širini zahvata Centralno evropsko

¹³ Isto, str. 170.

¹⁴ Isto, str. 172.

vojište. Međutim, kako Varšavski ugovor više ne postoji i kako je u centralnoj i istočnoj Evropi došlo do velikih promena – ta razmatranja gube aktuelnost. Ipak, to poglavlje je značajno zbog toga što autor dovodi pod sumnju *princip istovremenosti* u zahvatu cele dubine prostora na kojem je planirano izvođenje napadne operacije. Taj princip je u sovjetskoj doktrini proklamovan još 1936. godine, primenjivan je u drugom svetskom ratu i razrađivan sve do sredine osamdesetih godina, dok Gorbačov nije proklamovao „Doktrinu odbrambene dovoljnosti“. Sumnja autora u mogućnost realizacije principa „istovremenosti“ zasniva se na nedovoljno ubedljivoj argumentaciji da je praktično nemoguće uskladiti (vremenski i prostorno) dejstvo tako velikih i po svom biću različitih snaga kao što su oklopne i mehanizovane jedinice, vazdušnodesantne, helikopterske i druge. U tom kontekstu autor razmatra i tzv. *relativni tempo*, što je veoma značajno za *manevarsku teoriju* izvođenja napadnih operacija. Osim toga, autor predviđa da će u skoroj budućnosti dominirati podmornice – nosači, koje će navodno eliminisati površinsku flotu, koja je već postala lak plen savremenih ubojnih sredstava. Te džinovske podmornice prevozile bi helikopterski desant, zajedno sa helikopterima, i lake amfibijske borbene sastave oklopnih i mehanizovanih jedinica koje bi trebalo da izvode dejstva na granici između strategijskog i operativnog nivoa, za razliku od taktičkog iskrcavanja klasičnih pomorsko-desantnih jedinica. Jedna takva džinovska podmornica mogla bi da nosi, po mišljenju Simpkina, laku oklopnu ili helikoptersku grupu nivoa bataljona.

Interesantno je i razmišljanje autora o sužavanju lepeze tipova jedinica kopnene vojske na taktičkom i operativnom nivou, i njihovo svodenje na dva oblika – *teške* i *lake*. Osnovu prvih činio bi borbeni tenk i borbeno vozilo pešadije sa helikopterom za podršku, a drugih – helikopter i, verovatno, lako oklopno vozilo, koje bi bilo amfibijsko i vazdušnoprenosno. U teškim borbenim uslovima, tvrdi autor, običan pešak će teško opstati, ali će u sastavu *lakih snaga* imati tradicionalan zadatak držanja zemljišta, vođenja borbe na planinskom zemljištu, akcija specijalnih snaga i drugo.

UPRAVLJANJE SREĆOM

Enigma naslova (upravljanje srećom) biva potpuno rešena kada se pročitaju sva poglavlja tog dela knjige. U njemu je, jasno i bez dileme naveden argumentovan stav da strana u ratu koja ima tehnološku prednost ima i mogućnost da pobedi – naravno ako ume da je iskoristi. Tu opšteprihvaćenu tezu autor analizira iz tri različita ugla: kroz relaciju tehnološki progres – čovek, zatim kroz uticaj iznenađenja na efekat borbenih dejstava i iz ugla obaveštajne delatnosti. Kao i sva prethodna poglavlja knjige, i to obiluje lucidnim i argumentovanim opservacijama, mada uz fetišiziranja tehnologije. Možda je to i bio razlog što je za moto poglavlja pisac odabrao Fulerovu misao: „Sve više i više ljudi će postajati deo mašine...“.

U prvoj polovini ovog stoleća – kaže autor – čak i manji tehnološki skokovi unapred uglavnom su dolazili kao grom iz vedra neba. Kao što, na primer, istorija penicilina pokazuje, naučnici su malo znali, čak i u svojoj vlastitoj oblasti, kada i gde će doći do sledećeg prodora nauke i tehnologije, ili kuda će to voditi. Sada, međutim, karakter i pravac sledećeg prodora, po pravilu, široko se i tačno predviđa, na primer, u slučaju kontrolisane nuklearne fuzije; jedino su rok i vreme pri tome neizvesni. *Napredak je postao uglavnom evolutivan.* Moglo bi se čak reći, kaže Simpkin, da je širi uticaj tehnološkog napretka umnogome posledica kompjuterske nauke i povećavanja sopstvene predvidljivosti.

Kada se radi o oružanoj borbi na kopnu, odnosno o dominaciji vatrene moći i u tom ambijentu (ne samo na moru i u vazдушnom prostoru), pažnju privlači dilema koja postoji na Zapadu oko pitanja – kako razvijati vojnu misao i praksu s obzirom na dominaciju vatrene moći. Autor to formuliše na sledeći način: „Jedna škola mišljenja, kojoj pripadaju mnogi vojni stručnjaci na obe strane Atlantika, smatra da će njena dominacija smanjiti pokretljivost i dovesti do povratka pozicionog načina ratovanja. Suprotno gledište je da će ona dati prednost manevrisanju i postupcima za izbegavanje vatrenih dejstava, povećanju pokretljivosti i smanjivanju mase“. Simpkin je zagovornik druge teze, možda i zato što je po rodovskoj

pripadnosti tenkista, pa je donekle opterećen i rodovskim sindromom.

Autor se poziva, kada govori o informacijskoj tehnologiji i elektronskom ratovanju, na svoje stavove o pedesetogodišnjem ciklusu, saopštene u prvom poglavlju. Njegova osnovna teza je da promene koje se zbivaju u domenu elektronike i koje izbacuju nove generacije elektronskih naprava svakih deset – petnaest godina imaju karakter *kratkoročnog procesa*, koji je značajan za planiranje, da *fundamentalne promene* tehnoloških rešenja (i u domenu ratovodstva) nastaju tek u ciklusima od pedeset godina. U tom kontekstu, smatra da će razvoj elektronike prisiliti površinsku ratnu flotu da ide pod vodu, a da će u vazдушnom prostoru kao jedine masovne letilice ostati helikopteri. O prevlasti u vazдушnom prostoru autor razmišlja na sledeći način: „Dok opšti koncept nadmoćnosti, odnosno prevlasti, u vazдушnom prostoru mora i dalje važiti, koncept lokalne ili taktične nadmoćnosti u vazдушnom prostoru izgleda da pripada pedesetogodišnjem ciklusu koji se sada završava“.

U okviru opštih razmatranja o elektronskom ratu i informacijskoj tehnologiji posmatrani su i masovni mediji, pre svega televizija i njen uticaj na javnost. Suočen s tim novim, izuzetno uticajnim tehnološkim fenomenom, autor upozorava na nekoliko značajnih činjenica : (1) da se televizija već toliko afirmisala da će „... do kraja ove decenije, a svakako na prekretnici ovog stoleća, najveći deo službenih i privatnih televizijskih prijemnika, verovatno imati uređaje za neposredan prijem sa satelita, a i radio-aparati će biti u stanju da koriste satelite za emitovanje i relejno prenošenje emisija“, (2) da upravo zbog toga cenzura, koja je bila osnovno sredstvo kontrole informacija u ratu, praktično neće moći da se primenjuje u većem obimu, i (3) da će radio i naročito televizija ostati i u budućnosti najznačajnije psihološko-propagandno sredstvo, te da će „... slušaoci radija i gledaoci televizije nastaviti da veruju onim izvorima informacija i vesti, kojima su i prethodno verovali“. Otuda, nema opasnijeg sredstva za manipulisanje javnosti nego što su televizija i radio: „Čak i najobavešteniji i najinteligentniji gledaoci televizije, koji normalno sa rezervom primaju njen uticaj, mogu imati teškoća da tako postupe kada aktuelna situacija, kao i slika na

njihovom pragu, potvrde njihove najgore, odnosno najcrnje slutnje“. Izgleda da su takav zaključak izvukli i američki vojni krugovi u operaciji „Pustinska oluja“, jer su puštali u svet samo one TV – informacije koje su prethodno prošle cenzuru Si-En-Ena (CNN). Televizijskim reporterima bilo je zabranjeno da direktno prisustvuju na bojištu, odnosno tamo gde se vodi bliska borba, kao i da snimaju detalje koji, zbog užasa, šokiraju gledaoce.¹⁵

Kao vatreni pristalica dominacije tehnologije nad čovekom, autor se ne upušta u moguće tehničke greške i druge tehničke probleme u elektronici, već isključivo razmatra greške ljudskog faktora, što ilustruje brojnim primerima s teškim posledicama. On je, međutim, duboko uveren da će tehnološki napredak u ne tako dalekoj budućnosti umanjiti ulogu i stepen pojavljivanja neočekivanih mogućnosti u ratu, odnosno da će i u tom domenu iznenađenja biti sve manje, a da će strategijsko iznenađenje, zahvaljujući satelitima, biti sasvim eliminisano. Takav način razmišljanja očigledno nije bez osnova, ali je veliko pitanje da li se može uspešno primeniti u svim prilikama i situacijama, pa ga treba primiti sa određenom rezervom.

Veoma su zanimljive opservacije o obaveštajnoj delatnosti i riziku. Polazeći od već dokazanog pravila da su presudni činioци svakog rizika i svake ratne sreće pouzdane informacije, odnosno visok stepen obaveštenosti o značajnim elementima vojne situacije, Simpkin logično zaključuje da se *rizik* može i proračunati, ali da dobar komandant nikada ne sme da bude apsolutno uveren u takav proračun. U to razmišljanje uključuje i *ratnu sreću*, koju definiše kao mogućnost da se uspeh poveća (dobra sreća) ili smanji (loša sreća) nekim događajem koji je nepredvidljiv i koji je potpuno izvan kontrole obeju strana. „Srećno rukovođenje“ autor pripisuje dobroj obaveštenosti, za koju vezuje uspešno komandovanje. Teoriju o tome izgradio je još Moltke Stariji, tvrdeći da sreća prati samo dobrog komandanta. Nasuprot njemu, Žomini je ratnu sreću video kao „kapric sudbine“, tj. da je uspešan komandant onaj koji

¹⁵ U javnosti SAD vođene su velike rasprave o tome da li treba dozvoliti televiziji da prikazuje pojedinačne ili grupne scene zločina, ratnih razaranja, mučenja ljudi i svega što unosi užas i izaziva duboke traume, mržnju i osvetničke nagone kod gledalaca. Mnogi tvrde da je upravo takva razarajuća uloga televizijskog medija umnogome doprinela slomu američke politike u Vijetnamu. Na sličan način može se postaviti i pitanje uloge televizijskih kuća u Jugoslaviji, naročito u poslednje dve godine.

svoju odluku zasniva na potpunoj obaveštenosti, koji je sposoban da uoči priliku za uspeh i koji rizik smanjuje na minimum. Najuspešniji način za stvaranje srećne prilike autor vidi u prinuđivanju protivnika da napravi grešku, slično igri u tenisu. Takvu mogućnost treba predvideti kroz procenu situacije, a zatim se postaviti tako da se ona maksimalno iskoristi, prema Napoleonovom principu „dobacivanjem konopca protivniku da se sam obesi“.

Dajući veliki značaj informacijama, autor se zalaže i za uspostavljanje posebnog koncepta „operativne obaveštajne delatnosti“. U načelu, oružanim snagama zemalja NATO sugerise da promene organizaciju obaveštajne delatnosti na bojištu i vojištu za 90°, upravo onako kako je učinio Tuhačevski prelazeći sa koncepta bitke na širokom frontu na koncept duboke operacije. Nije dovoljno imati samo „pipke“ na frontu, smatra on, već treba raspolagati i pouzdanom mrežom obaveštajnih organa kojom će biti prikriveno celo vojište po dubini. Oružane snage SSSR-a imale su, navodno, u vreme „hladnog rata“ oko 20.000 špijuna na tlu Zapadne Nemačke, ali tu tvrdnju autor ničim ne dokazuje.

OKRUGLA STENA

Prihvatajući Sun Cu Vuovu misao da se „potencijal jedinica kojima se vešto komanduje u borbi može uporediti sa okruglim stenama koje se kotrljaju sa planinskih visova“, Simpkin je odeljak knjige u kojem govori o rukovođenju, komandovanju i funkcijama štaba figurativno naslovio sintagmom *Okrugla stena*. U suštini, razmatra mnoštvo različitih problema iz tog domena: političku i narodnu volju; kategorije odanosti, moralne i fizičke hrabrosti; jedinstvo i različite stilove komandovanja; tzv. direktivno komandovanje; relaciju komandant – načelnik štaba itd. Sva ta pitanja analizira integralno, od najvišeg do najnižeg stepena komandovanja, omogućavajući tako čitaocu da sam procenjuje vrednost i nedostatke tih elemenata ponaosob.

Princip jedinstva komandovanja stavljen je s pravom na prvo mesto. Za ilustraciju njegove validnosti autor je odabrao primere iz drugog svetskog rata, posebno iz nacističke Nemačke, mada je to mogao reljefnije da prikaže na sistemu

komandovanja u Crvenoj armiji. Prema Simpkinu, Hitler je značajno doprineo uspehu munjevitog rata time što je ukinio podelu odgovornosti između komandanta i načelnika štaba u jedinicama, i preneo svu odgovornost za donošenje odluke na komandanta. Takođe, Hitler je pokušao da eliminiše „štabne kanale“, tj. pravo oficira na generalštabskim funkcijama da neposredno komuniciraju sa oficirima iste štabne grupe za stepen više. Šta više, kod Nemaca je u drugom svetskom ratu uspešno funkcionisao sistem međusobne štabne komunikacije telefonom ili ličnim dodirom za dva komandna stepena višim i nižim. Takav ili sličan sistem, smatra Simpkin, trebalo bi reafirmisati i u savremenim uslovima, pa ga stoga i predlaže kao osnovu *direktivnog komandovanja*.¹⁶

Prema mišljenju autora, direktivno komandovanje ne dovodi u pitanje čvrstinu komandovanja, već samo „stepen čvrstine“. On to naziva „popušteni dizgini – pritegnuti dizgini“. U svom trodimenzionalnom modelu, u vidu globusa, označava tri značajna parametra komandovanja: jedan pol čini teorija *iscrpljujućeg rata*, za koju je karakteristično da se zasniva na izvođenju pozicionih dejstava, fizičkoj vezi u komandovanju i „čvrstim dizginima“; a drugi pol počiva na teoriji manevarskog rata, koja podrazumeva dinamička dejstva, tehnološku (idejna) vezu i „popuštene dizgine“. Osnovni stav autora je da manevarska teorija – zbog naglaska na tempu, dinamičkih efekata i potrebe za brzim reagovanjem – nije kompatibilna sa komandovanjem koje se zasniva na detaljnim naređenjima i zapovestima. Prema Simpkinu, osnovu direktivnog komandovanja čini neprekidni lanac poverenja i uzajamnog poštovanja, počev od komandanta na operativnom nivou (korpus, armija) do komandira tenka (oddeljenja).

Razmatrajući dobre i loše strane isturenog komandovanja, autor kritikuje anglosaksonsku teoriju i praksu rukovođenja jedinicama sa komandnih mesta, tj. iza borbenog poretka, a hvali nemački i sovjetski pristup predvođenja jedinica, odnosno prisustvo komandanta, čak i operativnog nivoa, na mestu gde se u toku operacije odigravaju najvažniji događaji. Pri tome navodi primere Romela i Mantojfela iz drugog svetskog

¹⁶ Isto, str. 276.

rata.¹⁷ General Mantojfel je prokomentarisao takav način rukovođenja na sledeći način: „Mesto svih komandanata oklopnih jedinica do nivoa divizije je na bojištu, a u okviru njega na onom mestu odakle imaju najbolji pregled zemljišta i dobru vezu sa najvažnijom grupacijom tenkova“. Sličan stav imao je i Romel: „od najvećeg je značaja za komandanta da dobro poznaje bojište i raspored sopstvenih i neprijateljevih snaga na njemu. Tu se, najčešće, ne radi o tome koji je od suprotstavljenih komandanata inteligentniji ili iskusniji, već koji od njih bolje poznaje bojište i situaciju na njemu. To je posebno važno u situaciji čiji se ishod ne može proceniti, odnosno predvideti. Tada komandant mora poći napred i steći lični uvid. Izveštaji primljeni iz druge ruke retko kad sadrže one podatke i informacije koji su mu potrebni za donošenje odluke“.

Usput, autor dotiče *elitizam*, koji, prema njegovom mišljenju, negativno utiče na poverenje i koheziju jedinica i borbenih sastava koji nisu proglašeni za elitne. Kao primer za to navodi Guderijanove oklopne jedinice na početku Drugog svetskog rata, sovjetske vazdušnodesantne snage iz osamdesetih godina ovoga veka i izraelski oklopni korpus kojim je komandovao Šaron u arapsko-izraelskom ratu, juna 1973. godine.

Suštinsku pretpostavku za realizaciju sistema *direktivnog komandovanja*, koje se zasniva na uzajamnom poverenju i poštovanju starešina od komandanta armije do komandira tenka (odeljenja) – autor vidi u izboru mladih ljudi iz građanstva za prvostepene vojne škole, zatim u odgovarajućem sistemu obuke za početne oficirske dužnosti, u primeni oštarih selektivnih kriterijuma u odabiranju i uzdizanju na više komandne i štapske položaje i u optimalnom dimenzioniranju ukupne veličine oficirskog kora u odnosu na brojno stanje oružanih snaga u mirnodopskom periodu. Ukratko – u iznalaženju parametara kojima će se osigurati maksimalna motivacija za oficirski poziv. Da bi čitaocu predočio sve značajne elemente tog problema detaljno je analizirao nemački i izraelski sistem izbora i školovanja oficira za početne dužnosti i zaključio da oba poživaju na mnogim atipičnim rešenjima, ali veoma interesantnim i uspelim. Korene vaspitanja nemačkih oficira

¹⁷ U vreme napada Nemačke na Francusku, juna 1940, Romel i Mantojfel su komandovali oklopnim divizijama, a kasnije korpusima.

pisac vidi u „junkerskom društvu“, koje je ostalo netaknuto industrijskom revolucijom čak do dvadesetih godina ovog veka. Taj duh „pruskog seoskog plemića“, koji je imao visoko razvijen osećaj dužnosti i obaveze da, kako autor kaže, služi neodređenom idealu, gaji se i sada u nemačkom sistemu vaspitanja i obrazovanja starešina, posebno oficira.

Probleme međusobnih odnosa oficirskog kadra autor locira u bataljonu. Tu, po njemu, postoji *kritična selektivna barijera* za izbor onih koji će biti uspešni komandanti i onih koji će se razviti u štapske oficire. Dalje kretanje u službi je, naravno, divergentno, pa ako se tu napravi pogrešan izbor – greške se kasnije teško mogu popraviti. Selektivna barijera može prouzrokovati, međutim, i narušavanje odnosa između komandanta bataljona i nekih komandira četa, ali se takvi ekscesi mogu lako otkloniti ako je lanac komandne hijerarhije dovoljno jak. Najslabiju kariku u sistemu rukovođenja i komandovanja autor vidi u podoficirima početnih činova. Kao negativan primer posebno naglašava odnos oficira i podoficira u kopnenoj vojsci SAD, koji počiva na nezdravoj osnovi osećanja velike podeljenosti na „mi“ i „oni“. Taj jaz je još više produbljen za vreme rata u Vijetnamu i, po svemu sudeći, još nije premošćen, iako su učinjeni značajni pomaci u tom pravcu.

Da bi se obezbedila prohodnost u službi, odnosno napredovanje oficira, autor predlaže da se ukupni efektivni aktivnog oficirskog sastava ograniče na 5 – 6 odsto od ukupnog sastava armije. Time se sužava kadrovska osnovica i obezbeđuje napredovanje starešina iz srednjih u više oficirske činove. Da bi se to obezbedilo, trajanje službe aktivnog oficira do čina potpukovnika treba ograničiti na dvadeset godina (u šta su uračunate i četiri godine školovanja). Posle toga, trebalo bi samo najsposobnije, koji to žele, unapređivati u pukovnike i generale da služe 10–15 godina, tako da u penziju odlaze sa 55 godina starosti. Za razvijeno društvo na Zapadu ostvarivanje dve ili tri karijere (promene zanimanja) u toku radnog veka normalna je pojava, pa se autor pita zašto to ne bi bio prihvaćen obrazac, pa čak i norma u oružanim snagama. Kombinacija selekcije posle 20 godina službe sa „darežljivom otpremninom“ i penzijom i odlaska (po želji) u atraktivnu drugu karijeru trebalo bi, prema autoru, da doprinese ekono-

mičnom razvoju i poboljšanju kvaliteta rada.¹⁸ Umesto sintagme „maršalska palica u ruksaku svakog vojnika“, treba proklamovati novu – *potpukovničke epolette u svakom ruksaku*, sa palicom gde god želite da to zamislite, ali za narednu generaciju. Naime, to znači da zaključno s činom potpukovnika oficir završava svoju prvu karijeru. Drugu, ako hoće, slobodno bira, i tako produžava radni vek već prema tome da li je spreman da se povinuje svim činiocima koji na to utiču.

U sistemu rukovođenja i komandovanja čoveka ne mogu zameniti mašine. Kompjuter može da uoči neke vrste grešaka u podacima, ali ne može da „misli“, naglašava Simpkin, i odmah konstatuje da čak ni najsavršeniji kompjuterski program (softver) nije kreativan. Nijedan od postojećih kompjutera u svetu nije sposoban da sastavlja stvaralačke sinteze. Sve dok u kompjutere ne bude mogla da se ugradi sinoptička i asocijativna mreža, analogna onoj koju ima mozak čoveka i viših vrsta životinja, kompjuteri će biti onoliko dobri koliko su dobri podaci koji su u njim uneti.¹⁹ Da bi razlučio poslove koje treba da obavlja kompjuter od onih koji iziskuju ljudsko rasuđivanje autor je sastavio tabelu „kompjuterizacije štabnih poslova“, razvrstavajući osnovne funkcije štaba u tri kategorije: one koje može da obavlja samo čovek, druge – koje obavljaju i čovek i kompjuter, i treće – koje izvršava kompjuter. U prvu grupu autor svrstava: izbor plana dejstava, operativno-taktičko planiranje, određivanje snaga i dodeljivanje sredstava prema zadacima; u drugu grupu: sređivanje obaveštajnih podataka, izradu opšte šeme plana vatre, pripremanje operativne direktive i logističko planiranje, a u treću grupu (koju obavlja kompjuter): sastavljanje naređenja za grupisanje snaga, planiranje i kretanje, detaljno planiranje vatre, planiranje operativnog kretanja izvan borbenog dodira, detaljnu razradu logističkih zadataka i pripremu naređenja u domenu logistike.

Prema autorovom mišljenju, uloga načelnika štaba kao zamenika komandanta i koordinatora štabskih poslova na nivou divizije i u nižim komandama sovjetske, nemačke i britanske armije je kontroverzna. Simpkin smatra da postoji opravdanje za funkciju načelnika na operativnom (korporus,

¹⁸ Isto, str. 298.

¹⁹ Sinapsa – tačka u kojoj nervni impuls prelazi iz jednog neurona u drugi.

armija), ali ne i na taktičkom nivou (divizija, brigada, puk). Isto tako, za njega je sporna i funkcija zamenika komandanta bilo kao formacijske ličnosti ili u svojstvu privremenog određivanja načelnika štaba na tu dužnost za slučaj da komandant bude izbačen iz stroja. Umesto takvog opredeljenja, rešenje vidi u vertikalnom uzdizanju starešina komandnog profila kad god se za to ukaže potreba – da komandant bataljona zameni komandanta puka, a komandant puka komandanta divizije (ako pogine ili bude teško ranjen). Uslov za to je da potčinjeni komandanti za stepen niže budu na istom nivou vojnog obrazovanja kao i njihov pretpostavljeni starešina, što je u praksi teško ostvarljivo, barem pri sadašnjem sistemu školovanja.

Dosledan svom konceptu izgrađivanja štaba kao izuzetno funkcionalnog i operativnog tela, autor se zalaže za tzv. mali štab visoko stručnih oficira, naglašavajući da su kompjuterizacija i usavršeni sistemi veza znatno uvećali broj tehničkog osoblja – što treba odvojiti od štapskih funkcija. Stav autora najbolje se vidi iz sledećeg citata: „Potreba da komandant i ključno štapsko osoblje rade kao jedan tim podudara se sa fizičkim zahtevom da štab bude malog sastava. Nemci, bivši pripadnici Vermahta, to smatraju bitnim elementom za ispravnu primenu direktivnog komandovanja. Prema njihovom gledištu štab operativnog nivoa trebalo bi da ima samo 10–12 oficira, kao i minimalan broj pomoćnog osoblja, a ne da bude neka vrsta cirkusa koji se vuče u pratnji komandanta američkih i britanskih jedinica.“²⁰

Vreme pripreme za napadnu operaciju smanjilo se tri puta u odnosu na Drugi svetski rat – tvrdi autor. On to aplicira na primeru sovjetske tenkovske armije iz vremena 1943–1945. godine i oklopne mehanizovane grupe iz perioda osamdesetih godina. Ako se ima u vidu stav pisca da su tempo i borbena brzina dejstva u savremenim uslovima povećani za jedan red veličina u odnosu na Drugi svetski rat, može se zaključiti da je ukupno trajanje napadne operacije skraćeno približno oko tri puta, iako je ona prostorno (po frontu i dubini) povećana. Time je manevarska teorija, po mišljenju autora, dobila odlučujuću prevagu u odnosu na pozicionu. Njeni

²⁰ Isto, str. 306.

osnovni atributi su: velika brzina dejstva, visok tempo nastupanja i elastično direktivno komandovanje.

Do sada je elektronika „dodavana“ na postojeće strukture rukovođenja i komandovanja, a rezultat je bilo konfuzno dupliranje sredstava. Već je vreme, smatra autor, da se takva situacija preispita. Rešenje vidi u grupisanju tehničkih poslova za opsluživanje komandnog mesta u dva odvojena punkta: (1) u centru veze i obaveštajne delatnosti, i (2) centru za pozadinske (logističke) potrebe, koji se mogu i međusobno zamenjivati kada se za to ukaže potreba. To bi, istovremeno, bila i mreža uzajamno zamenjivih centara od nivoa brigade, zaključno sa korpusom, na koju bi uži deo štaba pri premeštanju helikopterom mogao u svakom trenutku da se uključi, čime bi se obezbedila neprekidnost u rukovođenju i komandovanju.

CILJEVI I SREDSTVA

Poslednje poglavlje knjige autor je posvetio ciljevima rata i sredstvima za njihovo ostvarenje. Pošto se rat vodi, pre svega, angažovanjem oružanih snaga, razumljivo je zašto se opredelio skoro isključivo za jednu temu: dimenzioniranje i organizaciju oružanih snaga u funkciji cilja koji se želi postići ratom. Kao i većina vojnih teoretičara, i on pravi bitnu razliku između globalnog cilja rata i njegovog vojnog aspekta. Ako se izuzmu tzv. sveti ratovi, većina ratnih sukoba u istoriji, uključujući i revolucionarne ratove, počinjala je radi postizanja prethodno definisanih političko-ekonomskih ciljeva. U tom kontekstu, podvrgava kritici Klauzeviceve postavke o „apsolutnom ratu“, kao i gledišta Šliffena, Moltkea Mlađeg i Ludendorfa, koji su napravili krupan zaokret ka verovanju u „rat radi rata“ i njegove „više vrednosti“ za napredak ljudskog roda. Dešavalo se u istoriji, kaže Simpkin, da se početni ratni cilj zasniva na pozitivnim političko-ekonomskim motivima, ali se u toku rata transformiše u negativni, koji sukobljene strane dovodi do insistiranja na potpunom „uništenju neprijatelja“. Primer za takvu transformaciju je, navodno, Prvi svetski rat.

Revolucionarnim ratovima vođenim posle Drugog svet-skog rata autor pripisuje terorizam i organizovano nasilje, što očigledno govori o njegovom vaspitanju kolonijalnog oficira Velike Britanije, koja je stolicima neprikosnovenno vladala

skoro celom Azijom i Afrikom, pa i šire. Takođe, smatra da je prevaziđeno i Marksovo gledište o tome da su ekonomski razlozi uzroci svih ratova, što se i inače na Zapadu kvalifikuje kao ekonomski determinizam, koji ne može da izdrži ozbiljniju naučnu kritiku. Posebnu pažnju čitalaca zaslužuje autorova procena da u poslednjih trideset godina ovog veka u mnogim zemljama tzv. Prvog i Drugog dela sveta javno mnjenje zauzima stav protiv rata.²¹ Ta plima javnog mnjenja narasta do stepena odbacivanja rata kao sredstva za rešavanje međunarodnih sporova, pri čemu se odbacuje i utvrđivanje pravog krivca: ko je u sporu u pravu a ko nije.

Za razliku od nuklearnog sukoba, koji nema apsolutno nikakvog racionalnog opravdanja, ciljevi angažovanja konvencionalnih oružanih snaga u savremenom ratu ne bi trebalo da budu usmereni ka nanošenju totalnog poraza neprijatelju, već ka ponovnom stabilizovanju situacije na drugim povoljnijim osnovama, što će omogućiti nove pregovore ili posredovanja. Na taj način *diplomacija postaje nastavak rata drugim sredstvima*. Strategijski cilj je jasan: ponovno stabilizovanje odnosa na novoj ravnoteži, koja će branioca (poraženog) prisiliti da plati i određenu cenu, najverovatnije u obliku gubitaka teritorije, uz nadu da će je, delimično ili u celini, povratiti pregovorima.

Odbacujući nuklearnu varijantu i predviđajući potpuno povlačenje nuklearnog oružja kao neupotrebljivog, autor u prvih pedeset godina 21. veka predviđa razvoj i povećanje specijalnih snaga kao najadekvatnijeg oblika oružane sile za rešavanje ne samo lokalnih oružanih sukoba već i onih širih razmera. Pri tome ima u vidu dalji razvoj postojećih jedinica specijalne namene, koje već postoje u oružanim snagama SAD, bivšeg SSSR-a i Velike Britanije: „Ne tvrdim da će specijalne snage biti brojčano najveća komponenta, već da će one – kao što su sada mehanizovane jedinice i kao što će u bliskoj budućnosti biti helikopterske – postati odlučujuće sredstvo za izvođenje napadnih dejstava na operativnom i stratejskom nivou“.²²

²¹ Prvi deo sveta, prema autoru, obuhvata Zapadnu Evropu, SAD i Kanadu, drugi deo – bivše socijalističke zemlje istočne Evrope, a treći – Latinsku Ameriku, Afriku i Aziju.

²² Isto, str. 336.

U strukturi kopnene vojske autor predviđa iščezavanje divizijskog stepena, što zasniva na analizama studije „Struktura oružanih snaga SAD u 1986. godini“, izvedenim vežbama i manevrima i ličnom saznanju. Svi pokušaji Amerikanaca da naprave jedinstvenu visokomanevarsku diviziju ili barem dva tipa divizije – laku pešadijsku i laku visokotehnološku, nisu dali željene rezultate zbog glomaznosti. Zato rešenje vidi u brigadnom sistemu, koji bi trebalo da ima pet tipova brigada: (1) laku pešadijsku; (2) laku mehanizovanu; (3) padobransku; (4) jurišnu helikoptersku i (5) artiljerijsku. Jurišnu helikoptersku brigadu zamišlja kao jedinicu visokih manevarskih svojstva, sa oko 100 borbenih helikoptera, u koju bi kasnije mogla da se uključi i artiljerija za podršku. Da bi se takva jedinica formirala neophodno je konstruisati „moćne helikoptere“, koji će biti u stanju da prenose višecevne bacače raketa sa jednog vatrenog položaja na drugi. Na sličan način sugerise i formaciju artiljerijske brigade, za koju piše da bi trebalo da bude „pokretna vatrena osnovica sposobna da ostvaruje koncentracije nekoliko vrsta vatri velikog intenziteta i jačine“. Za svoje neposredno obezbeđenje brigada bi imala u formacijskom sastavu laki mehanizovani bataljon, a svaki artiljerijski divizion po jednu laku mehanizovanu četu.

Zemljama koje svoju odbranu zasnivaju na defanzivnoj strategiji Simpkin preporučuje milicijski sistem organizacije oružanih snaga, prema modelu koji imaju Švedska, Švajcarska i Danska. Smatra da je taj sistem neprimeren za Veliku Britaniju, a pogotovu za SAD, koje svoju doktrinu zasnivaju na ofanzivnoj strategiji i manevarskoj teoriji vođenja rata.

Treći osnovni element u svakoj budućoj organizaciji odbrane autor vidi u izgradnji fortifikacija bez ljudskih posada. Tom problemu je posvetio celo poglavlje trećeg dela knjige (*Robotika i fortifikacije bez posada*). Budući da je zagovornik teorije manevarskog rata, „fortifikaciju bez ljudskih posada“ stavlja u funkciju manevra, i to veoma eksplicitno: „Prioritetan zahtev za fortifikacije bez ljudskih posada izgleda da će biti sprečavanje sletanja transportnih aviona napadača“. Do takvog zaključka došao je nakon opsežne analize koju je izveo na taktičkom i operativnom nivou, konfrontirajući mogućnosti primene vojne robotike sa stepenom pokretljivosti jedinica. Posebno su inspirativna njegova istraživanja u domenu upo-

trebe radara i alarmnih signala, jer upućuju na praktična rešenja koja se mogu primeniti u različitim situacijama.

Poslednji deo autor je posvetio „manevarskoj teoriji dejstava malih sastava“, uzimajući za moto pet originalnih ideja Mao Cedunga. Jedna od njih je: „Neki ljudi su inteligentni što se tiče poznavanja samog sebe, ali su glupi što se tiče poznavanja svog protivnika, dok za druge opet važi obrnuto; nijedna od tih vrsta ljudi ne može da reši problem učenja i primene zakona rata“. U tom kontekstu analizira značajna svojstva i suštinske razlike između manevarskog ratovanja krupnih borbenih sastava i manevarskog ratovanja malih sastava i gerilskog ratovanja. Po njegovom mišljenju, dva najznačajnija oblika savremenog ratovanja na kopnu – manevarsko i revolucionarno, potiče od Sun Cu Vua, a kao utemeljivače doktrine „revolucionarnog ratovanja“ izdvaja Lenjina, Tuhačevskog i Mao Cedunga, kojem priznaje najveći domet u razradi teorije i prakse revolucionarnog ratovanja. Posebno naglašava njegove „tri faze ratovanja“, od kojih su druga i treća odlučujuće za uspeh: izvođenje gerilskih dejstava na velikim prostranstvima i prelazak na dejstva regularnih jedinica.

Za razliku od oružanih formacija koje vode revolucionarni rat, motivacija vojnika u regularnim armijama je gotovo uvek krajnje neizvesna. Simpkinovo mišljenje o tome je veoma originalno i umnogome odražava „duh“ oficira zapadnih armija: „Kao i druge iz moje generacije, mladi ljudi me često pitaju šta je mene – i ljude uopšte – navelo da se borim u Drugom svetskom ratu. Opšta pretpostavka onih koji nisu iskusili rat jeste da ljude motiviše patriotizam. Međutim, ja ne delim to njihovo mišljenje. Danas, kada su hrišćanstvo i humanizam, umesto renesansnih ideja i individualizma, prožeti kolektivizmom, vojnici Zapada u nekom konvencionalnom trećem svetskom ratu mogli bi biti motivisani nekom uzvišenom idejom zaštite grupe. Međutim, po mom mišljenju, čovek se bori da sačuva svoju porodicu, a pre svega svoj način života. To je možda razlog da su na bojištima najhrabriji baš oni koji imaju najviše onoga što bi u ratu mogli da izgube“.

Autor za uspešno pariranje revolucionarnom ratovanju predlaže različite političke i vojne aktivnosti – počev od pridobijanja stanovništva do psiholoških dejstava i vojnih

operacija najširih razmera. U vezi s vojnim intervencijama interesantno je predviđanje autora da će doći vreme kada će odnosi između velikih sila otopliti do te mere da će vojne intervencije u budućnosti izvoditi uglavnom Organizacija ujedinjenih nacija, sa oružanim snagama koje će u te svrhe biti posebno formirane i stavljenje pod njenu komandu.

U zaključnom delu svojih razmatranja, autor na sadašnjem stepenu razvoja ratovodstva vidi tri teorije rata: (1) teoriju iscrpljujućeg rata; (2) teoriju manevarskog rata i (3) doktrinu revolucionarnog rata. Manevarska teorija i Mao Cedungova doktrina revolucionarnog rata imaju zajedničko poreklo i ukrštaju se u različitim etapama svog razvitka. Kao što su napad i odbrana suprotni vidovi borbeni dejstava istog kontinijuma, tako se i u okviru kontinijuma pretnje i upotrebe oružanih snaga *rat za iscrpljivanje* nalazi na jednom njegovom polu, a *manevarsko i revolucionarno ratovanje* na suprotnom. Odnosno, uspeh u primeni manevarske teorije moguće je ostvariti jedino tako što će se regularna armija uporedo i, ako je moguće, podjednako osposobljavati za izvođenje manevarskih dejstava „visokog intenziteta“ i za borbene akcije „niskog intenziteta“. Protivnika, dakle, treba tući njegovim vlastitim oružjem, odnosno njegovom taktikom i na njegovom terenu.

Umesto zaključka

Briljantna studija generala Ričarda Simpkina *Nadmetanje u brzini manevra* nudi veoma mnogo spoznaja gotovo u svim domenima vojne teorije i prakse. Ipak, možda je najznačajnija poruka koja se kao crvena nit provlači kroz sva poglavlja, a koja se može formulisati na sledeći način: u narednom pedesetogodišnjem ciklusu manevarska teorija će odneti definitivnu prevagu nad teorijom i praksom iscrpljujućeg rata. Tome će, svakako, doprineti i potiskivanje nuklearnog oružja s ratne scene, barem u razmerama dominantnog sredstva strategije, što je donedavno karakterisalo ratne doktrine supersila i vojnih blokova.

More, vazdušni i kosmički prostor mogu da budu samo u funkciji oružane borbe na kopnu. Rat se vodi zbog kopna i na kopnu se rešava njegov konačni ishod. Zbog toga je od prvorazrednog značaja povećanje pokretljivosti kopnenih sna-

ga. Značajne prodore u tom pravcu omogućiće nova tehnološka generacija helikoptera, koji će značajno izmeniti sadašnji profil kopnene vojske (oprema, organizacija, sastav).

Kao što su revolucionarni ratovi u drugoj polovini 20. veka bili glavno obeležje tog istorijskog ciklusa, tako će i prva polovina 21. veka biti, po mišljenju autora, u znaku lokalnih oružanih sukoba „niskog intenziteta“. Zbog toga je neophodno prestrukturiranje oružanih snaga, uz pomeranje težišta na „specijalne snage“, helikopterske jedinice, lake pešadijske i lake oklopno-mehanizovane borbene sastave. Inicijativa vojnika i starešina postaje sve više činilac koji će uslovljavati fundamentalne izmene u sistemu obuke vojnika i starešina. Iskaz autora da je „zapovest dobra osnova za diskusiju“ stoga i ne treba shvatiti kao jeres kojom želi da se obezvredi ili negira značaj hijerarhije u rukovođenju i komandovanju, već isključivo kao težnju da se uspostave uzajamni odnosi poverenja i poštovanja (kako to pisac kaže) od komandanta armije do komandira tenka (odeljenja). Takvi odnosi u oružanim snagama zahtevaju direktno i elastično komandovanje, koje će u narednom ciklusu od pedeset godina odneti prevagu nad krutim i cepidlačkim preciziranjem borbenih zadataka. Uostalom, to zahtevaju i dinamička borbena dejstva kao bitno obeležje manevarske teorije.

Čitajući stare vojne pisce

(Grupa autora, *Rasprave o ratnoj veštini*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1991)

Pukovnik u penziji VASILJE CEROVIĆ

Knjiga sadrži izbor iz vojnih radova šestorice znamenitih stvaralaca (Sun Cu, Flavije Vegecije Renat, Nikolo Makijaveli, maršal Moric Saksonski, Fridrih II Veliki, Napoleon), što omogućuje uvid u tematiku ratne veštine od njenih pisanih početaka do Francuske revolucije. Može se pomisliti da za takvo izdanje nije izabran najpovoljniji trenutak. Naime, u vremenu u kojem smo u prilici da se najpotpunije obavestimo o najmodernijem izdanju savremenog rata ponuđena su nam razmatranja o ratnoj veštini iz sporovozne pešadijske perspektive. Jer, Napoleonove armije kretale su se po Evropi istom brzinom kao i Cezarovi legionari osamnaest vekova ranije. Osim toga, prema Hegelu, svako vreme ima tako osobene prilike da se u njemu mora odlučivati na osnovu njega samog, pa opšte načelo i sećanje na slična zbivanja u prošlosti nisu ni od kakve koristi. On je čak smatrao da je glupo pozivanje na grčke i rimske primere, budući da se ništa više ne razlikuje nego narav tih naroda od naravi naših vremena. I njegov savremenik Klauzevic je video sklonost pisaca da događajima iz starog veka ukrašavaju i pokrivaju praznine i pogreške, pa i uz udeo sujete i šarlatanstva. Njihove kritičke opomene valja uzeti u obzir, ali zajedno sa saznanjem da je i njihovo delo nadživelo njih same.

Uprkos stalnim promenama u vojnoj organizaciji, ratnoj tehnici i ratnoj veštini, pa i u naravi naroda i vremena, kako se Hegel izrazio, ima nešto što povezuje sve ratove, od najstarijih do savremenih, i što potvrđuje ratnu veštinu kao teorijsku i praktičnu disciplinu. Prihvatljivo objašnjenje za to nalazi se i na stranicama ove knjige. Tako Vegecije piše o svojoj nameri da redom navede osobene običaje i tradicije *starovremena* (podvukao autor) u vojnim stvarima, koji su

sažeti u odredbama i propisima; zatim naglašava da su Rimljani sledili primer Lakedemonjana, budući da su oni preveli na izvesna pravila i principe zavisnost vojne veštine od hrabrosti i sreće, i najposle, on smatra neophodnom potrebu da se sažeto izlože maksime i pouke raznih pisaca, pošto autoritet samo jednog ne bi bio dovoljan. (Zar taj završni stav o nedovoljnosti „autoriteta samo jednoga“ ne znači moderno i antidogmatski!)

Vojni pisci predstavljeni u ovoj knjizi pomažu nam da nazremo hod vojne misli kroz vreme. Ona se naslanjala na luk i strelu, koplje i mač, pa na vatreno oružje, čije je moralno dejstvo u početku bilo jače od fizičkog; naslanjala se na grčku falangu i rimsku legiju, pa na francusku kolonu u kojoj je oslobođena individua razvila kolektivnu dinamiku jedinica. Ali je i u tim organizacionim, tehničkim i materijalnim uslovima, u kojima su celokupni ratovi dobijali formu jedne bitke na jednom polju ili oko jednog grada, izbijala na površinu zbivanja, namera i zamisao vojskovođa zaraćenih strana – kako savladati protivnika. Dakle, namera i zamisao koja je bila i ostala supstrat i izraz ratne veštine. Klasični kineski vojni pisac, Sun Cu, izložio je u vezi s tim dve ideje koje su interpretirane i tumačene u mnogim varijantama. On je najranije (400–320. pre n.e.) formulisao neobičnu zamisao da nije najveća veština boriti se i pobeđivati u svim bitkama, već veština da se slomi neprijateljev otpor bez borbe: metodom napada pomoću ratnog lukavstva vešt vojskovođa pokorava neprijateljeve trupe bez borbe, zauzima njegove gradove bez opsade, ruši njegovo kraljevstvo bez dugotrajnih operacija na terenu. Na drugom mestu je ponovio: „O božansko umeće lukavstva i tajnosti!“ Veoma slične formulacije nalazimo i kod Lidel Harta (1895–1970), tako da o izvoru inspiracije gotovo da ne može biti sumnje.

Sun Cu, međutim, nije svu ratnu veštinu zasnivao na lukavstvu i tajnosti. S jačim razlogom preporučivao je kao osnovu vojnog metoda merenje, procenu odnosa snaga, odmeravanje izgleda... Stoga je uzimao u obzir razne pretpostavke: od nadmoćnosti koja dopušta opkoljavanje neprijatelja do slabosti koja nalaže bekstvo. Jasno i pregledno izložio je logiku rasporeda snaga: ako (neprijatelj) ojača prethodnicu, oslabiće zaštitnicu; ako ojača levo krilo, oslabiće desno...; ako svuda

pošalje pojačanje, biće svuda slab. Iz tog razmatranja izveden je stav da nema strategije u ravnomernom rasporedu snaga. On je prvi izložio uverenje da je „brzina srž ratovanja“, a to su kasnije ponavljali i drugi, u promenjenim okolnostima, na primer Lojd (1720–1783): „Brzina je u ratu odlučujuća“.

Uviđajući uticaj različitih činilaca u ratu – snaga (redovne i vanredne), sredstava, postupaka – Sun Cu je video i neiscrpan broj njihovih različitih kombinacija. Otuda u njegovom pogledu na ratnu veštinu nema jednostranosti svojstvene krutim i strategijskim sistemima i doktrinarnom mišljenju, već se ističu razne mogućnosti prema postojećim prilikama. Odnosno, stari pisac navodi na razmišljanje i analizu, a odvraća od brzopletih zaključaka. Tako, prema njegovom sudu: bezbednost od poraza podrazumeva defanzivnu taktiku; sposobnost da se neprijatelj pobedi znači preduzimanje ofanzive; defanziva ukazuje na nedovoljnu snagu; napad, pak, na preobilje snage; u ratovodstvu nema stalnih okolnosti i onaj ko ume da menja svoju taktiku prema protivniku, i tako niže pobede, može se nazvati bogomdanim vojskovođom.

Rukopis Flavija Vegecija Renata (4. vek n.e.) konkretniji je s detaljnim analizama problema koji se tiču izbora i obuke regruta, organizacije legije i osnova discipline, borbenih odredaba o načinu ratnih dejstava, napada i odbrane gradova i rata na moru. On skromno i oprezno kaže da je samo sabrao razbacane pouke drugih vojnih pisaca i uskladio njihove fragmente, pa da stoga nema nikakve odgovornosti. Ipak, to što je uradio nije puko odabiranje i sređivanje tuđih spisa već i nova celina, koja se odlikuje povezanim razmatranjem važnih elemenata rimske ratne veštine. Savremenom čitaocu se može učiniti zamornim udublјivanje u organizaciju i borbene poretke legije, njeno naoružanje, opremu i sprave, ali se pri pažljivijem čitanju zapaža da se ispod, naoko jednostavnih formi, četvororeda, klina, klešta i kruga, ukazuju zamisao i plan za vođenje bitke. Bitka, smatra on, odlučuje o ishodu rata, i to u roku od dva-tri sata, posle čega za poraženu vojsku više nema nade. Ali, baš zbog toga, upozorava nestrplјivog čitaoca, koji žuri da što pre dođe do upustava za vođenje bitke, da treba razmotriti svaki plan, okušati svako sredstvo i poslužiti se svakim metodom pre nego što se dođe do te konačne faze.

U starinskim uputstvima za bitku, kako ih interpretira Vegecije, polazi se od neizvesnosti kao najtežeg elementa bitke. Zbog toga se u njima preporučuje komandantima smotrenost i upozorava na štetu koju neizbežno donosi preterana samouverenost. Od komandanta se zahteva da nepristrasno ispita ko je brojniji, ko je bolje naoružan i čije su trupe u boljem stanju, disciplinovanije i odlučnije u vanrednim situacijama. Osim tog opšteg sagledavanja odnosa snaga, nije od manje važnosti odmeravanje njihovih bitnih delova (pešadije, koja je činila glavnu snagu armije, i konjice) i, još podrobnije, koja strana ima više strelaca i kopljanika, u kojoj je više oklopnika i čiji su konji bolji. Kada se tako ispita odnos snaga verovatnih protivnika, najvažnija odluka je: da li je bolje odugovlačiti rat ili iznuditi brz ishod stupanjem u bitku. Ako ustanovi da je u mnogo čemu nadmoćniji nad protivnikom, smotreni komandant, prema Vegeciju, ne sme nipošto odgađati sukob. Ako, pak, ustanovi da je slabiji, mora se kloniti odsudne bitke i nastojati da uspe pomoću prepada, zaseda i ratnih lukavstava.

Monteskje (1689–1755), francuski sociolog koji je istraživao veličinu i pad Rimljana, našao je da su se njihovi konzuli držali strategije snage i krajnje žestine u ratu: išlo se pravo na neprijatelja, pa je jačina odlučivala pri prvom sukobu. Vegecije, međutim, ima alternativu – dobri komandanti se klone odsudne bitke, gde je svako u opasnosti, i radije koriste obmanu i lukavstvo u nastojanju da neprijatelju pobiju što više vojske u sitnim čarkama i zaplaše ga ne izlažući svoje snage. Slično tome, Monteskje je isticao da su vojnici legije imali jače i teže oružje nego bilo koji drugi narodi, što je tačno, ali to nije potpuno objašnjenje. Vegecije uvažava teško oružje, ono koje služi za napad i koje pruža zaštitu, ali naglašava i značaj lake pešadije, praćkaša, koji su držali krilne položaje i prvi zametali bitku, i za koje su birani najaktivniji i najdisciplinovaniji borci. Ukratko, u njegovim razmatranjima, osim principa teškog oružja zastupljen je i princip raznovrsnosti, koji odgovara raznolikim potrebama i svrhama u borbi.

I Vegecije razlikuje dva tipa borbe: prvi, kada se pobeda postiže iznenađenjem i korišćenjem povoljne prilike koja se ukazuje kad je neprijatelj zamoren u maršu ili rascepan dok prelazi reku, kad se muči u močvarama ili na planinskim

strminama, kad je raspršen na širokom prostoru a neoprezan; i drugi, kada je neprijatelj obazriv i ne dopušta iznenađenje ili uvlačenje u klopku, pa se mora prihvatiti otvorena i, na neki način, ravnopravna borba. U vezi s tim, on zaključuje da je vojna veština potrebna u otvorenim bitkama isto koliko i u vođenju rata pomoću lukavstva i varke.

Vegacije je registrovao sedam raznih borbenih poredaka za vođenje odsudne bitke. Smatrao je da je najbolji kosi borbeni poredak, kojim se može postići nadmoćnost nad neprijateljem na jednom krilu sve i ako su njegove celokupne snage brojnije. Uz primenu tog borbenog poretka tebanski vojskovođa Epaminonda stekao je neprolaznu slavu pobedama u bitkama kod Leuktre i Mantineje, a njegovo iskustvo je ugrađeno u principe rimske ratne veštine koje je sabrao Vegecije. U njegovoj interpretaciji, kosi borbeni poredak nije samo oblik kojim se postiže kvantitativna nadmoćnost na jednom krilu fronta, na kojem je težište dejstva, već i način da se ta nadmoćnost uveća i kvalitetom, to jest angažovanjem najboljih trupa na izabranom težištu. On naglašava da se mora poštovati jedno izvrsno opšte pravilo; da najbolje trupe sačinjavaju krilo koje treba da odluči ishod bitke.

Razumevanje ratne veštine ogleda se u Vegecijevoj sposobnosti da bitku i ratna dejstva uopšte posmatra sa obe strane. Dakle, da i dobroj zamisli i planu bitke postavi visoke prepreke. Ispitujući podesnost borbenog poretka pešadije u obliku klina za proboj neprijateljevog fronta, video je i mogućnost da protivnik zatvori klin s obe strane manevrom svojih snaga u obliku klešta. Jer, i vojska koja beži može se okrenuti i napasti gonioca noću, dok spava, ili kad prelazi reku. Veoma suptilno Vegecije je razmotrio problem okruženja, pri čemu je uzeo u obzir ne samo taktičke i tehničke parametre već i psihološke veličine. Prema njegovom sudu, samo komandanti koji nisu vični ratovanju smatraju pobedu potpunom tek ako protivnika opkole brojnijim trupama ili ga teraju na nepovoljno zemljište – tako da ne može pobeći. Nasuprot tome,iskusni komandanti drže se Scipionove maksime da neprijatelju koji beži treba podići zlatan most. Jer, smatra Vegacije, kada se nađu priklešteni, ma koliko bili slabi i malobrojni, vojnici bivaju dorasli neprijatelju zahvaljujući

samoj pomisli na to da im je očajanje jedini izlaz: „Sigurnost pobeđenog u tome je da se nikakvoj sigurnosti ne nada“.

Makijaveli (1496–1527) bio je politički, dramski i vojni pisac. Na stranicama kojima je predstavljen u ovoj knjizi nesumnjiv je trag dramske forme i političkog razumevanja rata i vojske. On saopštava svoja shvatanja kroz dijalog i razmatra vojna pitanja u vezi s politikom. Sudovi o njemu kao vojnom piscu se razilaze. Nemački filozof Kasirer (1874–1945) ocenio je da je Makijaveli u svojoj *Ratnoj veštini* govorio kao običan amater i da je njegov udeo u toj oblasti zanemarljiv kada se uporedi s celokupnim njegovim delom. Nasuprot toj negativnoj generalnoj oceni, Kasirer smatra da je Makijaveli otkrio novi tip strategije – strategiju zasnovanu na mentalnom, a ne na fizičkom oružju, i da mu je u tome najviše koristilo bogato lično iskustvo u državnim poslovima, udruženo s poznavanjem ljudske prirode. Fihte (1762–1814) našao je vrednost u Makijavelijevom razmatranju o pešadiji i artiljeriji, gde su drugi zapažali najveći propust. U Erlovoj knjizi *Tvorci moderne strategije*, opisan je Makijavelijev doprinos ratnoj veštini kao prilagođavanje klasične mudrosti (Livije, Polibije) vremenu u kojem je živio; Makijaveli je predstavljen kao italijanizovani i nešto modernizovani Vegecije. Ipak, istaknuta je originalnost u Makijavelijevom pristupu ratnoj veštini, koja se očitavala u širini zamisli: on je obuhvatio celinu rata, osećajući da postoji dublja veza između tehničkih vojnih pojedinosti i opšteg cilja rata, između oružane snage i političke organizacije.

Budući da je bio opčinjen antičkom Grčkom i Rimom, a uviđajući neotklonjive slabosti najamničkih vojski u svojoj zemlji i svom vremenu, Makijaveli je dokazivao prednosti narodne vojske koja se formira regrutovanjem ljudstva od sedamnaest do četrdeset godina. Jer, niko nikada nije uredio republiku ili kraljevinu a da, pri tome, nije mislio da je zadatak onih koji u njoj žive i njena odbrana. Rimski uzor bio mu je u svemu putokaz: smatrao je optimalnom veličinu rimske vojske (uobičajeno 24.000, najviše 50.000), podelu legije na deset kohorti, poredak u tri ešelona na maršu i u borbi; pešadiju je stavljao po vrednosti ispred konjice, a artiljeriju, koja je tada bila na početku razvoja, nije mnogo cenio. Za njega je bitka bila odlučujući trenutak rata:

„Luidi: Istinu govoreći, gospodine, već zamišljam tu vojsku, čak je i vidim, pa gorim od želje da je gledam kako napada. A ne bih želeo ni za šta na svetu da postanete kao Fabije Maksim i mislite kako da vešto zadržite neprijatelja i odgodite bitku, jer bih tada gore mislio o vama nego što je rimski narod mislio o njemu.

Fabricio: Ne bojte se. Zar ne čujete artiljeriju? Naša je već napala, ali je malo gubitaka nanela neprijatelju, a specijalni veliti već kreću sa svojih mesta zajedno s lakom konjicom, i s najljućim besom i najjačom vikom jurišaju na neprijatelja. Njihova artiljerija je već jednom opalila, ali iznad glava naših pešaka koje nije ni povredila. Budući da sad ne može opaliti po drugi put, vidite naše velite i konjanike kako je već zauzimaju, dok je neprijatelj, da je odbrani, krenuo napred, pa artiljerija ne raspoznaje više neprijatelja od prijatelja i ne može izvršavati svoju dužnost. Pogledajte s koliko se snaga i discipline naši bore... Vidite vojskovođu koji ih hrabri i pokazuje im da je pobjeda sigurna...“

O Fabiju Maksimu Makijaveli je imao drugačije mišljenje od uobičajenog i ustaljenog: „Fabije Maksim nikad nije izbegavao borbu s Hanibalom, ali je želeo uvek da pobedi, a Hanibal je mislio da ga ne može pobediti ako ga napadne na mestu gde se ovaj ulogorio. Jer, da je slučajno pretpostavio da ga može pobediti, Fabije bi se morao boriti u svakom slučaju, ili bežati.“ Naveli smo ovo Makijavelijevo mišljenje ne zato da bismo osporili strategiju iznuravanja, po kojoj je Fabije kunktator čuven, već kao ilustraciju drugačijeg viđenja iste ličnosti i istog načina ratovanja u istorijskoj perspektivi.

Kao i u politici, tako i u ratnoj veštini, Makijaveli je smatrao da su sva sredstva i svi postupci dopušteni. Ako dobiješ bitku, pisao je on, pobjeda briše svaki tvoj loš postupak, a ako je izgubiš, zalud će biti sve ono što si pre toga dobro učinio. Tumačeći antičko iskustvo, naglašavao je uspehe u borbi koji su postizani zahvaljujući prevari, obmani i lukavstvu. Hvalio je rimske konzule Minucija Rufa i Acilija Glabriona koji su prestrašili neprijatelja glasinama o pojačanjima koja im stižu i demonstracijom pokreta raspoloživim snagama. Slično tome, smatrao je da korisni mogu biti lažni napadi i vesti o pogibelji neprijateljevog vojskovođe i porazu dela njegovih snaga, i da je jednako dopušteno služiti se verom u

boga i praznoverjem radi postizanja pobeđe. Makijaveli navodi primer Sertorija, koji je svom ljudstvu rekao da je razgovarao s košutom koja mu je, kao poslanik boga, obećala pobeđu, i Cezara, koji je pao prilikom iskrcavanja s broda u Afriku, pa je da njegovi vojnici to ne bi uzeli kao rđav predznak uzviknuo: „Afriko, ja sam te osvojio!“ Iz istih razloga odobravao je i laganje i obmanjivanje sopstvene vojske kada se time umanjuje neuspeh i doprinosi pobeđi: „Ako ti se u borbi desi neka nezgoda koja ti preplaši tvoje vojnike, najpametnija je stvar znati se pretvarati i okrenuti je na dobro, kao što su uradili Tulije Hostilije i Lucije Sula.“ Rečju, Makijaveli je smatrao podjednako važnim jačinu, uvežbanost i moralnu čvrstinu vojske i pronalazačke sposobnosti, prepredenost i lukavstvo vojskovođe. Na pitanje kakav treba da bude vojskovođa, kao najvažniji kvalitet naveo je veštinu pronalaženja, „jer niko bez pronalaska nikad nije bio veliki čovek u svom zanimanju, a ako ti pronalazak donosi poštovanje u drugim stvarima, u ovoj ti iznad svega čini čast.“

Maršal Moric Saksonski (1696–1750) predstavio je sam svoje delo kao sastav za svoju zabavu i pouku. Uviđajući promenljivost okolnosti koje ljudska smotrenost ne može predvideti, bio je skeptičan prema metodološkim obrascima i izričito je poricao svoju želju za uspostavljanjem novog metoda u veštini ratovanja. Ipak, nalazio je da je prava veština vojskovođina u tome da vojničku hrabrost zagaranjuje svojim rasporedom trupa, izborom položaja i onim osobinama genija koje karakterišu velike komandante. Polazeći od toga, pregledno je izložio sistem sakupljanja trupa, snabdevanje, obučavanje i upotrebu u borbi, dakako u svom vremenu. Vojskovođa je tada mislio o mnogim pojedinostima, jer „najsitnije stvari utiču na najkrupnije“. Nepodesna odeća, slaba ishrana i loša klima mogu znatno smanjiti veličinu trupe pre nego što i dođe do borbe. Maršal Saksonski tako piše: „Godine 1718. ulogorili smo se kod Beograda sa 55.000 ljudi. Beograd je na uzvišici, vazduh je zdrav, izvorska voda dobra; svega smo imali u izobilju. Na dan bitke 18. avgusta, pod oružjem je bilo samo 22.000 ljudi; ostali su bili ili mrtvi, ili nesposobni za borbu. Mogao bih navesti slične primere i iz drugih zemalja. Uzrok je promena klime.“

Na pitanje da li je rat zanat ili nauka, Saksonski odgovara rečima viteza Folara: „Rat je za neuke zanat, a za učene nauka.“ Pri tome je, očevidno, mislio na ratovodstvo. Šta je on smatrao najvažnijim i najtežim u ratovodstvu? Izgleda da je, kao i Makijaveli, najviše cenio pronalazačku veštinu vojskovođe. Uviđao je veliku moć običaja, ustaljenih navika i predrasuda, usled čega je, po njegovom sudu, primena novih sredstava, rasporeda trupa i postupaka obećavala siguran uspeh. Na prigovor da će neprijatelj učiniti isto, odgovorio je da to potvrđuje vrednost njegovog predloga, jer neprijatelj nema drugog izlaza osim da ga podražava. Ali, to će se desiti tek pošto pretrpi mnoge poraze, pošto svaka zemlja teško menja svoje običaje, bilo iz gordosti, bilo iz lenjosti, bilo iz gluposti. Navedeni sud maršala Saksonskog može se učiniti preteranim, osobito iz savremene perspektive. Pri pažljivijem ispitivanju, međutim, jasno je da i u savremenosti postoji opiranje novome, čak i kada je korist očevidna, a da običaj i rutina zadržavaju poštovanje. Jedna od trajnih slabosti ljudskog duha je u tome što traži uspeh u sličnome, dok je on, u stvari, u suprotnome.

Saksonski je mislio da je optimalnu armiju, u njegovo doba, činilo deset legija, osam konjičkih i šesnaest dragonskih pukova. To je iznosilo 34.000 pešaka i 12.000 konjanika – ukupno 46.000 ljudi. Verovao je da takva armija može zaustaviti neprijateljsku od 100.000 ljudi, ako je general pametan i ume da odabere položaje. Šta se god moglo proračunati, on je proračunavao egzaktno. Gustina paljbe pred frontom puka od 120.000 do 140.000 zrna za jedan sat, na način koji je on pronašao, smatrala se nedostižnom za bilo koju drugu vojsku. Smatrao je suštinski važnom sposobnost konjičkog eskadrona da punom brzinom, ne kvareći poredak, juriša dve hiljade koraka. Izračunao je precizno da 4.800 ljudi može izgraditi osmougaono utvrđenje za 111 sati i tri četvrti...

Maršal Saksonski je razlikovao veštinu koja se stiče vežbom i koja, smatrao je, spada u vojnu abecedu, od razumevanja ratnih fenomena koji se tiču ljudskog srca i uma vojskovođe. Opšta pravila, na primer, održavati propisano odstojanje na maršu, jurišati silovito, praznine u prvom redu popunjavati iz drugog – jednostavna su i za njih i nisu neophodno potrebna pismena uputstva. Drugačije je, među-

tim, s ljudskim srcem: trupe koje bi u napadu odnele pobjedu, u rovovima mogu svaki put pretrpeti poraz. Saksonski piše da o toj stvari – najvažnijoj, najučenijoj i najdubljoj u vojnoj profesiji – nije pisao niko, a ko ne poznaje ljudsko srce zavisi od milosti sreće, koja je katkad veoma nestalna. Slično tome, po njegovom mišljenju, ništa ne rastrojava neprijatelja toliko koliko uviđanje da je vaš plan izmenjen, da to nije onaj na osnovu kojeg je napravio svoj raspored i preduzeo napad. „Ništa ga neće pomesti niti navesti na ozbiljnije greške“, ponavlja Saksonski. „Ako ne izmene svoj raspored, izgubiće bitku, a ako ga izmeni u prisustvu neprijatelja, opet će je izgubiti. Ljudski um nije dorastao takvoj situaciji.“

Vegecije je preporučivao „zlatan most“ za neprijatelja u bekstvu, dok je Saksonski smatrao da ga treba goniti bez prestanka. Jer, tada je svaki manevar dobar; jedino obazrivost biva bezvredna.

Za razliku od Makijavelija, koji je smatrao da se bitka ne može izbeći ako neprijatelj pošto-poto želi da je vodi. Saksonski je bio ubeđen da je to moguće, i da bi vešt general mogao celog veka ratovati a da ne bude primoran ni na jednu bitku.

Ta protivurečna tumačenja iskustva iz istorije ratova ili drugačije rezimiranje sopstvenog iskustva ne treba da zbunjuje savremenog čitaoca. Naime, ne radi se samo o različitim okolnostima i različitom vremenu i o tražanju za rešenjem koje više obećava, pa i o intelektualnim osobinama vojskovođa. U vezi s tim, izgleda razložno razmatranje maršala Saksonskog o partizanima. Hrabar partizan, sa tri-četiri stotine boraca, može vas stravično pomesti, pisao je on, pa čak napasti i čitavu armiju. Protiv takvog protivnika predlagao je jake prethodnice, jer se ne radi o obaveštavanju, već o borbi na život i smrt. On je video da prava opasnost može doći od pametnog generala u vojsci neprijatelja, što se ogleda u njegovoj sposobnosti da nađe vojnike spremne za svaki poduhvat i sposobne da realno segledaju sve mogućnosti.

Fridrih II Veliki (1712–1786) izložio je svoja saznanja o ratnoj veštini u formi opštih principa, kao uputstvo generalima. Imao je na umu brojne elemente koji grade ratnu sliku, i pošto je nemoguće predvideti sve kombinacije koje mogu nastupiti, nastojao je da ih poveže izvesnim opštim principima. Ti

principi izgledaju očevidni zato što su izvedeni iz iskustva i potkrepljeni mnogim konkretnim primerima. Saopšteni su jasnim stilom i na način koji navodi na razmišljanje a ne ukalupljuje zamisli. On je rat široko obuhvatao, uzimajući u obzir vojne snage suprotstavljenih strana, njihove materijalne izvore, verovatne saveznike i političke manevre, karakteristike zemljišta, način ratovanja... Kao njegova rukovodeća metodološka načela mogla bi se izdvojiti sledeća dva: (1) u procenivanju svojih planova i mogućih neprijateljskih postupaka suštinski je važno da budete objektivni; opasno je zavaravati se; i (2) starinska izreka kaže: onaj ko hoće da sačuva sve neće sačuvati ništa; stoga uvek žrtvujte sitnice i idite na suštinske stvari! Šta je za njega značilo biti objektivan? Prvenstveno to da se neprijatelj ne sme potceniti, pa stoga vojskovođa treba manje da misli na ono što sam želi da učini, a više na ono što će neprijatelj zaista učiniti. Da bi to postigao najbolje je da se stavi u položaj neprijatelja i da sa tog stanovišta procenjuje teškoće i prepreke koje mu on može postaviti. Istina, savetovao je da se o neprijatelju govori samo s visoka, ali da se u dubini duše on ne prezire i da se pažljivo porede prednosti svojih trupa s njegovim. Što se tiče razlikovanja suštinskih stvari od sitnih, sporednih, Fridrih je svoje shvatanje ilustrovao sa više primera: suštinske stvari nalaze se onde gde i velike neprijateljske snage; istrajno radite na tome da ih definitivno porazite, a odredi će sami pobeći, ili ćete ih vi lako pohvatati. Isto shvatanje zastupa i kada razmatra svoje snage. Postoji staro ratno pravilo, govorio je, koje se nikad ne može previše ponavljati: držite svoje snage na okupu i kad želite stupiti u borbu prikupite sve svoje snage i zgrabite svaku prednost da biste obezbedili uspeh.

U pojedinačnim analizama Fridrih je svoju i protivničku vojsku i njihov glavni deo video kao strukturu, ili kao raspored koji može imati različite forme i svoja jaka i slaba mesta. Tako u napadu, tačnije u načinu izvođenja napada, svaka slabija armija, kad napada jaču, treba da primeni kosi borbeni poredak. U Fridrihovom tumačenju, to je raspored koji omogućuje da se delom snaga postigne pobeda za koju je drugim potrebna cela armija. Kad god krenete u bitku s jednim krilom, pisao je on, postajete gospodar svoje vojske: borbu možete po nahodanju ubrzavati i usporavati, a kao rezervu

imate čitavo ono krilo koje se ne bori. Nemojte nikada zaboraviti da prištedite sva sredstva i da vam, u skladu s tim, budu uvek pri ruci rezerve koje će stvari dovesti u red ako negde zaškripi. U pozicionim bitkama predlagao je da se neprijateljska armija napadne na mestu gde je najslabija i gde joj teren daje najmanju prednost.

I za Fridriha se ratna veština delom sastojala od upotrebe sile, delom od primene varke. Smatrao je da je skepticizam majka bezbednosti, ali da ne valja preterivati ni sa čim, pa ni s oprežnošću – preterana opreznost obeshrabruje. Zbog toga, po njegovom sudu, vojskovođa je neophodno potrebna smelost i odlučnost, kao što mu je dobrodošla i sposobnost da protivnika prevari a da ne dopusti da bude prevaren. Odobravao je brižljivo skrivanje od svojih vojnika povlačenje na koje je komandant prinuđen, pa i iznalaženje lažnih razloga koji služe tome. Mogućno je da je svoje shvatanje ratne veštine najsazetije izrazio u sledećem razmatranju: „Ekstravagantni planovi kampanja bezvredni su; ekstravagantnim smatram one koji od vas zahtevaju da vršite prodore ili vam nameću odveć krutu defanzivu. Prodori su bezvredni zato što, kad prodirete duboko na neprijateljski teren, slabite svoje snage, komunikacione linije postaju preduge i veoma teške za održavanje; a da biste sa sigurnošću pobeđivali, morate uvek postupiti po pravilima: napredovati, dobro se učvrstiti, ponovo napredovati, ponovo se na isti način učvrstiti i uvek imati svoje resurse i potrepštine na dohvat ruke.“ On je smelost ofanzive uvek pretpostavljao defanzivi zato što je bio ubeđen da ni poraz u napadu neće biti pogubniji od povlačenja.

Iako navedena pravila sugerišu postupak prema obrascu koji je lako zapaziti, Fridrih je i u tom okviru nalazio mogućnosti za rešenja koja neprijatelj najmanje očekuje i koja, baš zbog toga, obećavaju najveći uspeh. Takvim rešenjima, na primer, smatrao je prolaz putevima preko planinskog lanca koji neprijatelj smatra neprelaznim, ili ako se izvede prelaz preko reke iznad ili ispod položaja koje je neprijatelj zaposeo, i to tako da on to ne primeti.

Napoleon je predstavljen maksimama. U poređenju s Fridrihom, sa kojim mu je zajedničko golemo praktično ratno iskustvo, razlikuje se po tome što nije, kao Fridrih, analizirao pojedine ratove i bitke, ratišta i pravce, gradove i logore, već

je stečeno iskustvo vojskovođe sažeo u pouke od nekoliko, ili čak samo u jednoj rečenici. Tumači Napoleonove ratne veštine isticali su različite činioce koji su imali pretežan uticaj na njeno oblikovanje. Neki su navodili, kao glavni, promenu sastava i duha vojske, koju je donela Francuska revolucija; drugi su tajnu njegovih ratnih uspeha nalazili u većoj pokretljivosti i manevarskoj sposobnosti vojske, usled čega su se tvrđave pokazale manje pouzdane; treći su ukazivali na usavršavanje naoružanja i prevazilaženje magacinskog načina snabdevanja. Napoleon o tim činiocima ne govori na taj način, i ne razmatra ih kao konkretne veličine. Svoje maksime je formulisao kao neku vrstu stenografskih beležaka iz ranijeg ratnog iskustva i iskustva koje je sam sticao na bojnopolju. Tako je rekao da su Gustav Adolf, Tiren i Fridrih, kao i Aleksandar, Hanibal i Cezar, postupali po istim načelima kojima se obezbeđuje pobjeda: održavati jedinstvo svojih trupa, ne biti nigde ranjiv, hitro se obrušavati na važne tačke. Slično tome, zaključio je da dobar general, dobri oficiri, dobri podoficiri, dobra organizacija, dobra obuka i stroga disciplina proizvode dobre vojnike nezavisno od stvari za koju se bore.

Tvrdio je da svi ratovi treba da budu sistematični, što znači da svaki rat mora imati cilj i mora s voditi u skladu s principima i pravilima ratne veštine. Istovremeno, Napoleon je uviđao individualni lik svakog rata, usled čega i slučaj ima značaj koji se ne sme zanemariti. On kaže izrično da se rat ne sastoji ni od čega drugog osim od slučajeva i da genije generala, iako će se držati opštih principa, ne smeju ispuštati s uma ništa što bi mu omogućilo da se okoristi tim slučajevima. U vezi s tim, nameće se maksima koja obuhvata i pravilo i narušavanje pravila: „Po pravilu, kaže Napoleon, ne treba nikad da napuštate operacijski pravac; ali menjati ga kad to nalažu okolnosti spada u vojne manevre koji traže vrhunsku veštinu. Vojska koja vešto menja svoj operacijski pravac zavarava neprijatelja, te on više ne zna gde joj je pozadina i koje su joj slabe tačke koje treba ugroziti.“ U istom smislu, na još opštijem nivou, tvrdio je da se planovi kampanje mogu modifikovati na bezbroj načina, zavisno od okolnosti, komandantovog genija, kvaliteta trupa i topografije bojišta. Na drugom mestu istakao je značaj okolnosti koje se obrazuju pod uticajem vremena. Tako je konjičkom generalu savetovao

da poznaje vrednost sekundi, a za komandanta koji čuva sveže trupe za dan posle bitke govorio je da gotovo uvek biva poražen.

X Napoleonovo viđenje bitke najčešće je tumačeno na osnovu njegovog stava: „U bici kao i u opsadi, veština se sastoji od upravljanja masovne vatre na jednu tačku; kad bitka počne, sposobni komandant će na jednu od tih tačaka naglo i neočekivano otvoriti paljbu iznenađujuće mase artiljerijskih oruđa i jamačno će je osvojiti.“ Dok je Fridrih preporučivao da se u pozicionim bitkama neprijateljeva armija napadne na mestu gde je najslabija, Napoleon je koristio izraz „na jednu tačku“, ne precizirajući da li je to najjača ili najslabija tačka u rasporedu neprijatelja. Iz te njegove neodređenosti, kako piše Lidel Hart (u *Strategiji posrednog prilaženja*), nastale su dve škole mišljenja u ratnoj veštini: jedna je tumačila da treba upraviti koncentrisani udarac na neprijateljevu najjaču tačku, druga je, pak, zastupala mišljenje da ga treba upraviti na najslabiju. Možda je Napoleon namerno ostavio mogućnost za različito tumačenje, s obzirom na igru slučaja i na različite okolnosti u svakom ratu. Jer, koliko god da je rešenje tražio u bitkama, dopuštao je i situacije u kojima takvo rešenje nije celishodno. „Kad vam je vojska brojno slabija, kad su vam konjica i artiljerija slabije, treba izbegavati otvorenu borbu. Brojčana slabost mora se nadoknaditi brzinom maršovanja; manjkavost artiljerije prirodom manevra; a nedostatak konjice izborom položaja. U takvoj situaciji veoma je važno da kod vojnika preovlađuje samopouzdanje.“

Na kraju, za Napoleonovo shvatanje udela vojskovođe u oblikovanju ratne veštine izgleda da je veoma važno njegovo shvatanje „energične odluke“ i „srednjeg puta“. „Dejstvo diskusija, paradiranje pameću i sazivanje ratnih saveta biće onakvo kakvo je bilo u svakom dobu: na kraju će se prihvatiti najmalodušnije ili, ako hoćete poželjniji izraz, najsmotrenije mere, koje su u ratu gotovo po pravilu najgore. Prava mudrost, što se generala tiče, leži u energičnoj odluci.“ Slično je sudio i o subjektivnoj slabosti generala, koja se ogleda u njegovoj neodlučnosti: „Neodlučni general koji postupa bez principa i bez plana, makar vodio armiju brojno jaču od neprijateljeve, na bojištu gotovo uvek ispada slabiji. Petljanje i *mezzo termine* (srednji put) u ratu dovode do gubitaka snaga.“

Možemo ponoviti za Napoleonom da preterana smotrenost, kao i dogmatska jednostranost, i sada kao i onda ne rađa dobre odluke, i da „srednji put“ često vodi stranputicom.

Prevođenje starih rukopisa izazov je za prevodioce. Neke od starih reči koje se više ne upotrebljavaju ili retko upotrebljavaju valja zameniti drugima, koje su frekventnije, ili ih treba objasniti. Na primer, gnjat, kurtina, kreposan; slično tome, i merne veličine, kao lakat, stopa, funta, jasnije su našem čitaocu u drugim jedinicama. Poneka od tih starih reči, smotrenost recimo, zvuči lepo i dobro je da se koristi u značenju koje podrazumevamo kad široko a neopravdano upotrebljavamo reč budnost. Još su veće teškoće tamo gde je u starim rukopisima neka klasifikacija koja se u međuvremenu izgubila. Tako, devet vrsta zemljišta koje je nabrojao Sun Cu, među kojima su i „ozbiljno“, „kritično“, „rastureno“, „borbeno“, „uklešteno“, ne mogu biti opisana na odgovarajući način rečima koje su sada uobičajene, dakle rečima kojima se opisuju karakteristike zemljišta. Može biti stvar ukusa to što nam ne izgleda opravdano pojačavanje značenja, kao što je „daleko najvažnije“ i što nam ne odgovara sklop „veština uma“. Ali, važnije je, od toga, korist koja se može izvući iz starih rukopisa u vezi s jasnom sažetošću i plastičnošću izraza. Prevod tih rukopisa, iako smo ga dobili iz druge ruke, sa engleskog, omogućuje nam da naučimo ponešto što smo zanemarili, pa i o čemu nismo ni vodili računa.

Trgovina oružjem i embargo*

BRANA ŠARKIĆ

Duže od jednog veka trgovina oružjem je u središtu pažnje svetskih političara i javnosti, ali je, ipak, i dalje van domašaja pravne regulative koja obavezuje države. Taj problem je u tesnoj vezi sa suverenitetom država i njihovom spoljašnjom bezbednošću i politikom – oružje je od uvek osnovni činilac nezavisnosti država, ali i njihove volje za moći. U stvari, međunarodni transferi oružja bili su vezani, pre svega, za *antagonizam između Istoka i Zapada*, a svaka strana je nastojala da podigne svoj nivo naoružanja na osnovu kriterijuma odvracanja i pariteta. Stoga se militarizacija planete odvijala besomučnim tempom, koji je bio obeležen dvostrukim

* Poslednji broj časopisa belgijskog Kraljevskog instituta za međunarodne odnose „Studia diplomatica“, u celini je posvećen problematici trgovine oružjem. Zbog aktuelnosti teme, Redakcija „Vojnog dela“ objavljuje izvod iz šireg članka *Problematica trgovine naoružanjem*, Romena Jakemčuka (Romain Yakemtchouk), profesora Univerziteta u Luvenu. („Studia Diplomatica“, Vol. XLV: 1992, no. 1-2-3, Brisel). U njemu su obrađena aktuelna pitanja koja su vezana za trgovinu naoružanjem, s posebnim osvrtom na probleme koji se odnose na sprovođenje dosadašnjih odluka o embargu na njegovu isporuku. Tekst može biti veoma podsticajan i za naša promišljanja tih pitanja, pogotovu stoga što odražava, metodološki i teorijski, karakterističan zapadni pristup tog problematiki.

U poslednjih dve godine, zbog zbivanja na jugoslovenskim prostorima, trgovina oružjem i, posebno, zabrana te trgovine izuzetno su aktuelne teme. U vezi s tim, Savet bezbednosti Organizacije ujedinjenih nacija doneo je u drugoj polovini 1991. godine dve rezolucije o embargu oružja, koji važi za čitavu teritoriju bivše Jugoslavije. Osim toga, jugoslovenska strana je pismeno ukazala svetskoj organizaciji na kršenje tih rezolucija krajem prošle godine. Naime, Mađarska je ilegalno naoružavala Hrvatsku još sredinom 1990. godine (kada još nije bio otpočeo rasplet jugoslovenske krize), što je značilo podrivanje svakog mirnog rešenja situacije u našoj zemlji i što je „ključna karika“ u otkrivanju „scenarija“ namenjenog Jugoslaviji.

To pitanje se sada posebno aktuelizuje jer su islamske zemlje nedavno u OUN pokrenule inicijativu za ukidanje tog embarga kada se radi o Bosni i Hercegovini (što je presedan u istoriji organizacije koja je nastala radi očuvanja mira). S druge strane, čini se kao da je to pitanje ostalo na neki način „zapostavljeno“ i u jugoslovenskom spoljnopolitičkom pristupu, mada se njegovom pažljivom „eksploatacijom“ u međunarodnim kontaktima i na međunarodnim forumima mogla ojačati „opcija mira“ i, eventualno, neutralisati sankcije.

fenomenom širenja vojnih kapaciteta i usavršavanja tehnologija: kako za oružja za masovno uništavanje, tako i za konvencionalno naoružanje.

Što se tiče *konvencionalnog oružja*¹ međunarodni transfer je mogao da se obavlja potpuno slobodno, jer nije bilo odgovarajućih propisa Ujedinjenih nacija koji bi ga sprečavali. Te isporuke oružja su doprinele stvaranju kriznih žarišta i produžavanju ratova. To potvrđuju, naročito, rat u Vijetnamu, zategnuta situacija na Bliskom istoku i iransko-irački rat.

Vijetnam. Prema Ženevskim sporazumima o prestanku neprijateljstva u Indokini (20–21. jul, 1954) bilo je zabranjeno dovođenje novih trupa, kao i isporuke naoružanja i municije Vijetnamu, ali te odredbe niko nije poštovao. Pozivajući se na njihovo kršenje od strane Severnog Vijetnama, vlada Južnog Vijetnama je od SAD tražila pomoć, koja joj je nešto kasnije odobrena. Amerikanci su svoju intervenciju pravdali tvrdnjom da „*sistematsko kršenje Ženevskih sporazuma od strane Severnog Vijetnama opravdava suspenziju poštovanja propisane kontrole ulaska stranog vojnog personala i unošenje vojne opreme od strane Južnog Vijetnama*“. U dugotrajnom i ubilačkom Vijetnamskom ratu, koji je usledio, uništene su ogromne količine vojnog materijala, pri čemu su SSSR i Kina isporučivali oružje komunističkim borcima Ho Ši Mina, dok su SAD pružale pomoć sajgonskim vlastima, koje su se borile protiv severnjaka. Uzevši sve u obzir, prema pariskim sporazumima o završetku rata i ponovnom uspostavljanju mira u Vijetnamu (27. januar 1973), prilikom povlačenja iz te zemlje SAD bile su „dužne da sa sobom ponesu sve svoje naoružanje, municiju i ratni materijal“.

Bliski istok. U tom regionu s permanentnom krizom, mir je samo odsustvo rata, neka vrsta produženog primirja. Naime, posle odlaska Britanaca iz Palestine, u ratu 1948. godine sukobile su se arapske zemlje s izraelskom državom, i od tog trenutka Bliski istok je pravo „bure baruta“, koje stalno izmiče kontroli velikih sila. Pošto su preuzele ulogu Velike Britanije,

¹ Isporuke oružja i vojnog materijala poprimile su novu kvantitativnu dimenziju nakon sticanja nezavisnosti *novih država*. Za pola veka, broj nezavisnih subjekata se uvećao više od tri puta: sada ima 179 država članica UN, umesto pedesetak, koliko ih je bilo 1945. godine, a svaka od njih teži da raspolaze vlastitom vojnom silom. Šezdesetih godina ovog veka na zemlje u razvoju otpadalo je 60-70 odsto trgovine oružjem, osamdesetih godina taj procenat se uvećao na 75-80 odsto.

kao glavne političke sile u regionu, SAD pokušale su da održe neku vrstu strateške ravnoteže: 25. maja 1950. američka, britanska i francuska vlada priznale su da je i „arapskim državama i Izraelu potrebno da održe svoje oružane snage na određenom nivou u cilju obezbeđivanja svoje spoljne bezbednosti i legitimne odbrane, kao i da bi im se omogućila odgovarajuća uloga u odbrani celokupnog regiona. Svi zahtevi za nabavke oružja ili ratnog materijala iz ovog regiona biće razmatrani u svetlu ovih principa“.

Tokom nekoliko godina ta „pravila ponašanja“ (tzv. Tripartitna deklaracija) poštovana su manje ili više. Političke realnosti su, ipak, odnele prevagu nad „dobrim namerama“, i Sinajski rat 1956. je okončao tu krhku vojnu ravnotežu. Posle Šestodnevnog rata (jun 1967) američki predsednik Džonson je zaista predložio da se isporuke oružja zemljama Bliskog istoka podvrgnu sistemu javne kontrole, pa su i Amerikanci i Sovjeti, u novembru 1967, ukazali Savetu bezbednosti na neophodnost ograničavanja priliva oružja u region, ali je svaka strana taj problem posmatrala iz svog ugla, što je blokiralo rešenje. Jomkipurski rat (1973) i izraelska intervencija u Libanu (1982) samo su potvrdili eksplozivni karakter međudržavnih odnosa u tom regionu. Zatim je sledila sovjetska intervencija u Avganistanu (decembar 1979 – februar 1988), rat između Irana i Iraka (septembar 1980 – avgust 1988) i, nedavno, rat u Zalivu, u kojem su se velike sile suprotstavile Iraku (17. januar – 28. februar 1991). S aspekta vojne strategije, region Srednjeg i Bliskog istoka postao je posebna zona, koju pretežno kontrolišu Sjedinjene Američke Države.

Rat između Irana i Iraka. Potpuno besmisleni sukob između te dve zemlje (septembar 1980 – avgust 1988) primer je nenormalnog ponašanja njihovih vođa, koji su dali prednost svojim vojnim ambicijama na štetu zahteva razvoja i životnog standarda stanovništva koje je bilo na ivici bede.² Izbijanje

² U poslednje vreme, ekonomska kriza koja je zahvatila zemlje „trećeg sveta“ donekle je usporila njihovu kupovinu vojnih materijala, ali se postavlja pitanje da li se radi o dugoročnoj tendenciji ili samo o prolaznoj pojavi. U svom izveštaju od 19. septembra 1990. o aktivnostima UN, generalni sekretar Perez de Kueljar naglasio je da „pošto skoro sve zemlje u razvoju uvoze najveći deo svog oružja, moglo bi se pomisliti da smanjenje obima transfera oružja zabeleženo poslednjih godina predstavlja pozitivnu tendenciju, ali je taj pad uvoza naoružanja pre svega posledica sadašnjih ekonomskih teškoća tih zemalja, a ne promene pravca nacionalne odbrane. A, samo promenom

tog ubilačkog sukoba u početku nije mnogo uzбудilo međunarodnu zajednicu. Ipak, procenjujući da isporuke oružja „nekih sila“ doprinose produžavanju sukoba, Skupština Zapadnoevropske unije, novembra 1984, preporučila je Evropskom savetu „da se pristupi izradi sporazuma između zemalja članica i svih zemalja izvoznica oružja u cilju smanjivanja isporuka naoružanja zaraćenim stranama“. Međutim, do toga nije došlo, pa su isporuke vojnog materijala nastavljene.

Nije samo Zapad isporučivao oružje zaraćenim stranama, već i SSSR. Međutim, nakon isporuka manjih količina oružja dvema neprijateljskim stranama, on se konačno opredelio za Irak, sa kojim je imao ugovor o prijateljstvu i saradnji iz 1972. godine. Iranci, koji su imali veće teškoće s nabavkom oružja zbog pogoršanja odnosa sa SAD i embarga na izvoz američkih proizvoda Homeinijevom režimu (ali i režimu Sadama Huseina), uspeli su da uspostave ravnotežu u odnosu snaga nabavkama iz Velike Britanije, Nemačke, Kine, Italije, Španije i Izraela. Naravno, bilo je i značajnih ilegalnih isporuka određenih evropskih firmi, naročito švedskih, bez obzira na zvanični embargo.

STAVLJANJE EMBARGA NA ISPORUKE ORUŽJA ZARAĆENIM STRANAMA

Akumulacija naoružanja u zemljama „trećeg sveta“ navodi na zaključak da će, bez obzira na detant između Istoka i Zapada i zaključivanje važnih sporazuma o razoružanju između nekadašnjih protivnika, otvoreni regionalni sukobi uvek biti mogući. Ako se izuzme njihovo pravovremeno sprečavanje, takvi će požari moći da se suzbiju jedino („najobičnijim“) *embargom* na isporuke oružja zaraćenim stranama. U istoriji međunarodnih odnosa te zabrane nikada nisu davale neke izuzetne rezultate, i često se ispostavljalo da su njima samo nepravедno kažnjavane zemlje na koje je izvedena agresija, koje su stavljane u isti položaj sa zemljama agresorima. Svakako, u svojoj istoriji, Ujedinjene nacije su činile

političke klime, praćene smanjenjem lokalnih zategnutosti i miroljubivim rešavanjem razlika, kao i usvajanjem regionalnih mera koje će doprineti jačanju poverenja, biće stvoreni potrebni uslovi za smanjenje vojnih izdataka i kupovine oružja“.

najbolje što mogu da ublaže sukobe. Međutim, s obzirom na zavisnost od pet stalnih članica Saveta bezbednosti, koje su koristile i zloupotrebljavale svoje pravo veta kada se radilo o njihovim interesima – a to je skoro uvek bio slučaj–delovanje OUN u prilog mira i pravde bilo je tek epizodno i ograničene efikasnosti. Takođe, ispostavilo se da je rezolucijama Generalne skupštine o isporukama oružja osporavan obavezujući karakter, a odluke Saveta bezbednosti obavezivale su samo pod uslovom da se pozivaju na 7. glavu Povelje Ujedinjenih nacija. Što se tiče embarga, na terenu su, po pravilu, efikasnije bile zabrane koje su unilateralno uvodile velike sile, nego one na osnovu „dobrih namera“ OUN i rezolucija koje su izglasavali njeni organi.

U ratu za nezavisnost Izraela Savet bezbednosti je, sa devet glasova „za“ i dva uzdržana glasa, 17. aprila 1948, izglasao rezoluciju kojom poziva „sve vlade, a naročito palestinske susede“ na poštovanje mera koje se odnose na unošenje ratnog materijala u tu zemlju. Izaslanik OUN, grof Bernadot (Bernadotte), preporučio je, 7. juna, zaraćenim stranama da se za vreme primirja uzdrže od „pokretanja trupa ili vojnog materijala“. Ti predlozi su ostali bez odjeka, a sukobljene strane su iskoristile primirje za jačanje svojih vojnih potencijala.

Generalna skupština je 18. maja 1951. preporučila da sve zemlje stave embargo na izvoz oružja i ratnog materijala *komunističkoj Kini i Severnoj Koreji*. Ali, ocenjujući da je to pitanje isključivo u domenu Saveta bezbednosti, nisu učestvovala u glasanju SSSR i četiri druge zemlje članice.

Nakon što je, 11. jula 1960, proglašena *secesija Katange*, do koje je došlo i zbog isporuke naoružanja poreklom iz Evrope, Generalna skupština, 20. septembra 1960, pozvala je sve države „da se uzdrže od direktnih ili indirektnih isporuka oružja ili drugih ratnih materijala, vojnog personala ili druge pomoći vojne namene Kongu za vreme trajanja vojne pomoći koju u privremenom svojstvu pruža posrednik Ujedinjenih nacija“. Ta preporuka nije bila bez nedostataka u pogledu obavezivanja strogo poštujući pravnu tehniku, nezakonitost unilateralne pomoći *Kongu* mogla je da se izvede samo iz 2. i 5. člana Povelje, ili iz odluke Saveta bezbednosti, prema članovima 40, 41. i 42. Povelje Organizacije ujedinjenih nacija.

Generalna skupština je 14. decembra 1962. pozvala države članice da preduzmu mere „kako bi sprečile prodaju i dostave oružja“ *portugalskoj vladi*, koje bi mogle da budu upotrebljene protiv stanovništva njenih prekomorskih teritorija, naročito u Angoli, Mozambiku i Gvineji Bisao. Savet bezbednosti je 31. jula 1963. izglasao analogni tekst sa osam glasova „za“, dok su se SAD, Francuska i Velika Britanija uzdržale. Te tri sile su pravile razliku između „ofanzivnog“ i „defanzivnog“ oružja, i bile su spremne samo na obustavu isporuka vojnog materijala koji se može direktno upotrebiti protiv stanovništva. U odgovoru na jednu notu generalnog sekretara, 65 država članica UN potvrdilo je da će poštovati taj embargo, koji je Savet bezbednosti obnovio 11. decembra 1963, 23. novembra 1965, 8. decembra 1970. i 4. februara 1972. godine.

Reagujući na unilateralno proglašenje nezavisnosti *Južne Rodezije*, Savet bezbednosti je, 20. novembra 1965, izglasao rezoluciju kojom se pozivaju sve države da ne isporučuju oružje i vojni materijal režimu Jana Smita (Ian Smith). Svoje sankcije je pojačao 16. decembra 1966, izglasavanjem rezolucije koja se pozivala na član 41. Povelje, a odnosila se na prodaju i slanje Južnoj Rodeziji „oružja, municije svih vrsta, vojnih letelica, vojnih vozila i opreme i materijala za proizvodnju i tehničko održavanje oružja i municije“.

Rezolucijom od 7. avgusta 1973, koja je izglasana sa devet glasova „za“ i dva uzdržana (Francuska i Velika Britanija), Savet bezbednosti je zatražio od zemalja članica Ujedinjenih nacija da obustave isporuke oružja *Južnoj Africi*. Rezolucija je imala polovičan uspeh: Francuska je stavila embargo na slanje lakog, ali je nastavila da izvozi teško naoružanje. Savet bezbednosti je, 4. novembra 1977, jednoglasno izglasao rezoluciju 418, koja se pozivala na 7. glavu Povelje, naglašavajući da nabavka vojnih materijala od strane vlade u Pretoriji predstavlja „pretnju održanju međunarodnog mira i bezbednosti“. Odlučio je da „sve države treba odmah da prestanu sa isporučivanjem oružja Južnoj Africi, uključujući i vojna vozila, opremu i materijal za proizvodnju i održavanje oružja i municije, paravojnu opremu namenjenu policiji, rezervne delove, kao i da prestanu sa izdavanjem dozvola za proizvodnju navedenog materijala“. Savet je pozvao sve države „da revidiraju svoje sporazume o proizvodnji oružja na osnovu

postojećih licenci“, i odlučio da „sve države treba da se uzdrže od saradnje sa Južnom Afrikom u oblasti nuklearnog naoružanja“.

Rezolucijama 661 (1990), 687 (1991) i 700 (1991) Savet bezbednosti je nametnuo embargo na isporuke oružja *Iraku*. Osim toga, januara 1992, odlučio je da se uvede embargo na isporuke oružja *Somaliji*, koja je rastrzana građanskim ratom. Ali, s obzirom na slabu kontrolu granica i švercerskih kanala, ta mera je dala slabe rezultate.

Od samog izbijanja *jugoslovenske krize* Evropska zajednica je preuzela inicijativu za uvođenje embarga na isporuke oružja različitim stranama u tom sukobu. Njeno predsedništvo je tražilo od tridesetak zemalja da slede njihov primer, i većina je dogovorila pozitivno na taj zahtev. Bez formalnog pristanka, SSSR faktički se pridržavao embarga, obustavljajući isporuke ratnog materijala Jugoslaviji. Međutim, i dalje postoje nedoumice u pogledu isporuka naoružanja iz Kine, Severne Koreje i Vijetnama.

Embargo nije sasvim funkcionisao: i Slovenija i Hrvatska su bile u mogućnosti da pribavljaju vojni materijal u inostranstvu. Bilo je saopšteno da su Hrvati nabavili mitraljeze i antitenkovsko oružje u Singapuru, da poseduju rumunske planove za proizvodnju *AK-47*, ofanzivne puške mađarske proizvodnje i različitu opremu koja im je isporučena iz Libana preko crnogorske luke Bar. Mađarski premijer Jožef Antal je priznao „da je jedna mađarska firma prodala 10.000 automatskih pušaka i municiju jednoj hrvatskoj firmi posredstvom jedne kompanije koja posluje u trećoj zemlji“. Vlada u Budimpešti se izvinila jugoslovenskim saveznicima i izjavila da će pooštriti zakonodavstvo o trgovini oružjem kako bi se izbeglo ponavljanje takvih incidenata. Što se tiče upotrebe oružja i municije rumunske proizvodnje od strane Hrvata, predsednik Ilijesku je izjavio da nije upoznat sa tim činjenicama i uveravao je da je „Rumunija u ovom konfliktu strogo neutralna. Ako je rumunsko oružje i municija dospelo jednoj ili drugoj strani, to je svakako slučajno, pošto je Rumunija do tada sve to izvozila svim zemljama regiona“. Pokušaji da se oružje nabavi u SAD pokazali su se kao manje „srećni“. Početkom avgusta 1991, četiri američka državljanina hrvatskog porekla, među kojima se nalazio i neki Jurković, uhapšena su

u Majamiju, nakon što su pokušali da potplate jednog višeg carinskog službenika kako bi ilegalno nabavili, za 12 miliona dolara, stotinjak protivvazdušnih raketa *Stinger*, 3.000 ofanzivnih pušaka *M-16*, antitenkovske rakete tipa *Redeye*, kao i opremu za noćno osmatranje. Isto tako, pošto je jedna isporuka od 11 tona čileanskog naoružanja i municije namenjena hrvatskim borcima bila zaplenjena na budimpeštanskom aerodromu 1. decembra 1991, komandant čileanske kopnene vojske, general Pinoče, naredio je istragu, koja je otkrila da je u taj slučaj umešana vojna firma „Famae“.

U želji da se zaustavi bratoubilački rat i prolivanje krvi među Srbima i Hrvatima, Francuska, Velika Britanija i Belgija, kojima su se priključile Austrija i SSSR, bile su sponzori Nacrta rezolucije Saveta bezbednosti UN kojom se uvodi embargo na isporuke oružja Jugoslaviji. Tekst je pripremljen, ali je na njega Kina stavila rezervu, dok su ga nesvrstane zemlje članice Saveta bezbednosti – Kuba, Indija i Jemen – proglasile neprihvatljivim. Zamerale su mu da predstavlja „mešanje u unutrašnje stvari jedne suverene zemlje“. Pošto je jugoslovenska vlada dala svoj pristanak i pošto se Francuska saglasila da se revidiraju određeni paragrafi nacrta dokumenta, te rezerve su kasnije povučene. U svom obraćanju Generalnoj skupštini u ime EZ, holandski ministar Van den Bruk, 24. septembra 1991, izložio je aktivnost EZ u vezi s jugoslovenskom krizom, zahtevajući od Saveta bezbednosti da stavi embargo na prodaju oružja u tom području. U takvim okolnostima, Savet bezbednosti je 25. septembra 1991. jednoglasno usvojio rezoluciju 713, kojom je odlučio „da će na osnovu VII glave Povelje Ujedinjenih nacija sve zemlje članice, u cilju uspostavljanja mira i stabilnosti u Jugoslaviji, odmah uvesti opšti i potpuni embargo na sve isporuke oružja i vojne opreme Jugoslaviji, sve dok Savet bezbednosti drugačije ne odluči, nakon konsultacija generalnog sekretara sa jugoslovenskom vladom“. Francuski ministar inostranih poslova Rolan Dima je izrazio naročito zadovoljstvo zbog usvajanja te rezolucije, uz napomenu da je „to jedna opravdana i srećna novina u međunarodnom pravu“.

Potrebno je posebno analizirati da li je diplomatsko priznavanje Slovenije i Hrvatske od strane više država, među

kojima i evropske „dvanaestorice“ (15. januar 1991), uticalo na dalje isporuke oružja tim nezavisnim republikama.

NOVI PROBLEMI TRANSFERA NAORUŽANJA NAKON RATA U ZALIVU

Rat u Zalivu je bio pokazatelj „nedorečnosti“ fenomena izvoza vojnih materijala. Kako pobednici, tako i poraženi, a naročito „neutralni“, trebalo je da priznaju da su velike sile, rukovođene svojim političkim motivima, ali i ekonomskim interesima, pomogle Iraku da izgradi ogromni ratni arsenal, koji im je kasnije zadao mnogo briga.

Ne saglašavajući se s nekim ocenama da je iračka armija zaista bila „četvrta po snazi u svetu“ (to još treba dokazati), zemlje „trećeg sveta“ nisu propustile da osude te isporuke oružja, odnosno neodgovorno ponašanje velikih sila. „U poslednjih deset godina, najveći isporučiooci naoružanja Iraku bile su pet stalnih članica Saveta bezbednosti, na čelu sa SSSR-om, Kinom i Francuskom. Udeo V. Britanije i SAD bio je srazmerno manji. Prema raznim procenama, tokom protekle decenije, pet stalnih članica Saveta bezbednosti prodale su Iraku oružja u vrednosti od 40 milijardi dolara. Ko je omogućio Iraku da ovlada proizvodnjom hemijskog i biološkog oružja? Zapadnoevropske zemlje“. Prema proceni SIPRI-a, između 1980. i 1990. godine Irak je uvezao oružja barem u vrednosti od 27.369 milijardi dolara, a njegovi najveći snabdevači su bili SSSR (55 odsto), Francuska (19 odsto), Kina (8 odsto), Egipat (4 odsto), Brazil (4 odsto) i Čehoslovačka (2 odsto), dok su ostale zemlje učestvovala sa osam odsto. Većina tih isporuka je obavljena pre iračke invazije na Kuvajt (2. avgust 1990), koja je dovela do uvođenja međunarodnih sankcija; zatim, isporučivano je hemijsko i biološko oružje i oprema uprkos pravnim propisima kojima se uređuje ta materija i najzad, bilo je i isporuka koje su obavljane u suprotnosti s Rezolucijom 661 Saveta bezbednosti, kojom je bio uveden opšti embargo (6. avgusta 1990), nakon čega je usledio regionalni embargo EEZ (9. avgust 1990), kao i jednostrani embargo pojedinih vlada.

Problem ilegalnog izvoza u Irak bio je pokrenut i u EZ, čiji je savet propisao embargo protiv te zemlje 9. avgusta 1990, koji je potvrđen u novembru iste godine. M. Andersen je 17. maja 1991. ukazao na to da je Komisija obavještena o informacijama koje su se pojavile u štampi u vezi s „očiglednim kršenjima“ embarga koji je propisala Zajednica, ali je dodao da se u samo 5–10 odsto navedenih slučajeva može pokrenuti zavnična istraga. Naglasio je da „Zajednica ima ovlašćenja da propiše mere embarga, ali ne i da odredi kazne. Kada su države članice Zajednice ugradile mere embarga u svoje nacionalne zakone, propisale su i kazne za njih, koje se kreću od vremenski određenih novčanih kazni za manje prekršaje, do kazni zatvora u trajanju od šest meseci do pet godina za ozbiljnije prekršaje“.

Okupljeni u Parizu 8. i 9. jula 1991, predstavnici SAD, Kine, Francuske, Velike Britanije i SSSR-a izjasnili su se za uspostavljanje zone bez *oružja za masovno uništavanje* na Srednjem istoku i predložile da zemlje regiona donesu program kontrole te vrste naoružanja. Što se tiče *konvencionalnog naoružanja*, pet stalnih članica Saveta bezbednosti je priznalo pravo svake zemlje u regionu da obezbedi sredstva za odbranu, pri čemu te nabavke oružja treba da se obavljaju „odgovorno“. One su naglasile da nekontrolisani transferi oružja i vojnih tehnologija doprinose regionalnoj nestabilnosti. Svesne naročite odgovornosti kao snabdevača, izrazile su nameru da poštuju „pravila uzdržavanja“ prilikom isporuke oružja zemljama tog regiona. Tako se izjasnila i Grupa sedam industrijskih sila. U Londonskoj deklaraciji od 16. jula 1991, „Sedmorica“ su zatražila da se povede računa o krizi u Zalivu, konkretno o opasnostima od nekontrolisanog širenja oružja za masovno uništavanje, kao i konvencionalnog naoružanja, uz predlog da se borba protiv takvih zloupotreba vodi uz primenu principa transparentnosti, konsultacija i akcije.

Princip *transparentnosti* trebalo bi proširiti na međunarodne transfere konvencionalnog oružja obrazovanjem univerzalnog registra, pod nadzorom Ujedinjenih nacija, koji bi služio za upozorenje međunarodne zajednice na to da neka država stvara zalihe konvencionalnog oružja „koje prevazilaze razumni nivo“. Princip *konsultacija* treba da dovede do otvaranja diskusije između glavnih izvoznika oružja radi usaglašavanja

vanja zajedničkog postupka „u vezi sa glavnim principima koji se mogu primeniti na transfere konvencionalnog oružja“. Najzad, principom *akcije* treba da se spreči stvaranje predimenzioniranih arsenala.

Ipak, ostaje pitanje, da li će te dobre namere dati i dobre rezultate; da li će velike sile uspeti da kontrolišu dugogodišnju zategnutost i političku nestabilnost u regionu Srednjeg i Bliskog istoka; da li će one zaista začeti univerzalni sistem za ograničavanje opasnih posledica transfera oružja itd.

Generalna skupština je zaista 9. decembra 1991. odlučila da obrazuje *Univerzalni registar prodaje oružja u svetu*, koji će se odnositi na trgovinu teškim klasičnim materijalima, ali se ne može verovati da bi transparentnost sama po sebi mogla presudno da utiče na smanjivanje ili bolje uređivanje trgovine oružjem: jedan takav sistem je pod pokroviteljstvom Društva naroda funkcionisao između 1924. i 1938, ali to nije smanjilo stepen naoružavanja velikih sila, niti je sprečilo izbijanje Drugog svetskog rata. Već sada blede pouke iz rata u Zalivu i, u odsustvu kredibilnog sistema bezbednosti, više zemalja tog regiona već otpočinje novu trku u naoružavanju, čija svrha nije sasvim jasna. „Intervencija iz januara 1991. je sprečila eksploziju produžavanjem statusa kvo. Ona jedva da je doprinela da se uklone barut i upaljači“. Na taj poluneuspeh nadodaje se i teško pitanje u vezi s nuklearnim arsenalom bivšeg SSSR-a, pri čemu ne treba zaboraviti ni da će se i sadašnje nezavisne republike upustiti u izvoz ratnog materijala koji su nasledile.

Sve to znači da trgovina oružjem još uvek ima „dobru perspektivu“ – ako se u narednim godinama možda kvantitativno i smanji potražnja na svetskom tržištu oružja, ona će se, naprotiv, povećati u kvalitativnom smislu. Ona će se, pre svega, odnositi na usavršenu opremu koja se „dokazala“ u ratu u Zalivu i koja će se prodavati po ogromnim cenama, mnogo većim od cena konvencionalnih oružja. Ta promena na tržištu će se odvijati, na žalost, u znaku povećanja razornih potencijala novih oružanih sistema i novih tehnologija.

S U M M A R I E S

ANGLO-AMERICAN PROJECTION OF THE „WORLD OF NATIONS“

Prof. D Sc ŽIVOJIN RAKOČEVIĆ

The article contains formulations of several basic problems confronting the humanity in the so called post-cold war era. *Planetary gramatics of the war language*, „*européanization of the world*“ in the Anglo-American manner, *planetary exchange game as a war game* and the „*toys*“ of the planetary capitalism – these are titles of the parts of the article and also its main topics and determinants.

The leading officials of the Anglo-American world and their principals from the peaks of the global trade-financial state are „introducing“ into being the so called new world order. They are so doing in such a manner that this quasi-order should become the alternative to the „Vico's world of nations“ and to the laws of the *planetary* determination of the microelectronic technology, the economy of technological changes, the market exchange games, etc. They are convinced that such an order can asquire the meaning of the „supreme truth“ of the West on the world being created in thousands of years.

The Anglo-american projection and „survey“ of the contemporary world start from the effects of the many centuries' process of the „*européanization*“ of the „world of nations“, and from the supposition of its *accomodation* to the Anglo-Saxon power of judgement, projecting and ruling this world and the „reachable“ cosmic space, The Anglo-American concept of the „world of nations“ as the „world edifice“ is the concept of neo-positivism or empiricism which „metaphycizes“. Hence the ideals and scenarios of creating a „new architecture“ of the world businesses, geopolitics, „Maastricht Europe“, CSCE, NATO, etc.

The Anglo-Americans attribute to such a world and planetary processes certain specificities and linkages with *their* need to govern the „world of nations“ in the name of the western civilization. They neglect thereat the fact that the western civilization has also become the „toy of capitalism“. The triumph of the West in the so called cold war is therefore also a neo-barbaric or nihilistic fate of existence of the „world of nations“ and the modern „social“ man.

„NEW WORLD ORDER“ AND THE YUGOSLAV CRISIS

D Sc PREDRAG SIMIĆ

The civil war in Yugoslavia is the first grave crisis in the European continent after 1989 which has subjected to a serious trial the entire system of international

relations in Europe in the post – cold war period, because of its vehemence, dimensions and geopolitical ramifications. This armed conflict has not only resulted in a tragedy of the south Slavic nations and in disappearance of the „second Yugoslavia“ from the political map of Europe but also showed the complexity and dimensions of the threat against the security of the international community after the discontinuation of the bipolarism.

The Yugoslav crisis has coincided in the international framework with deep changes in Europe, which has led quickly to its internationalization. The war in Yugoslavia has become ipso facto the first opportunity for the leading factors of the international relations in Europe to re-define their interests and policies in new conditions, in the first place regarding the Balkan region. For the European Community it has been the first serious test of the range of the EPC and its abilities to act as an international arbitrator; for the unified Germany a possibility to show its newly acquired power and liberate itself from its post-war external political and military restraints; for the CSCE and UN the occasion where they could prove their abilities to solve new kinds of threat to the international peace, security and human rights; for the countries neighbouring Yugoslavia a direct threat to their security, and in some cases an opportunity for acquisition of certain geopolitical gains; for all European countries a reason for re-definition of their foreign policies and geopolitical interests after the termination of the cold war and the elimination of the residues of the Versailles order in Europe. In short, the Yugoslav crisis has become a sort of a „proving grounds“ for the elaboration and checking the solutions upon which would be based a new system of international relations in Europe, above all the policy of the West regarding the possible future regional crises caused by outbreaks of ethnical and territorial disputes in the former East-European countries.

The engagement of the international factor (EC, CSCE, UN, NATO, WEU, etc.) in the solution of the crisis, however, has resulted in controversial effects. The Yugoslav protagonists of the conflict have used to a considerable extent the wish of the international community to re-establish the peace in the Yugoslav space for the attainment of their own goals by means of the escalation of the conflict and of fighting to gain sympathies of the public of the West. Some of the most tragic occurrences of the conflict in Slovenia, Croatia and particularly in Bosnia & Herzegovina (including numerous war crimes) are the consequences of such war philosophy. Instead of the expected calming down of the conflict, the internationalization of the crisis encouraged the separatism of numerous ethnical groups and caused a sui generis „domino effect“ in the entire territory of the former Yugoslavia, narrowing down the space for political solution. Such situation has been additionally complicated by the divergent interests of European powers in their approach to the crisis, also by the vindictiveness (or the biases of the Yugoslavia in this sense), which have powerfully influenced the forming of political stands of the domestic and foreign participants in the crisis.

GEOPOLITICAL AND INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS OF AN EVENTUAL MILITARY INTERVENTION IN YUGOSLAVIA

M Sc ZORAN ČIČAK

Disintegration of the state-legal space of the SFRY to several independent states, breaking out of armed conflicts both between these states and inside them, and a hypertrophy of the military-political influence of the foreign factor – all these have considerably changed the geopolitical position of the Balkan Peninsula.

Each of the Yugoslav countries, Bosnia & Herzegovina in particular, are confronted with a *realistic option of a foreign military intervention*. A conflict between the interests of Germany, concentrated on the space of Slovenia, Croatia and parts of Bosnia & Herzegovina, and the interests of the USA, centered on the central and eastern part of the Balkans, threatens with its wide exacerbation. The military-political position of the Yugoslav space is characterized also by a revival of traditional regional centres of power (Italian, Bulgarian, Hungarian, Albanian) which are trying, linked with global military-political factors, to penetrate the demographic and historical space of the south Slaves.

A foreign military intervention in the Yugoslav space appears only in analyses, for the time being, in several basic models. First, as a possible *compulsory action of the Security Council*, based on the 7th section of the UN Chapter; second, as an action of *regional international organizations* (section 8th of the Chapter); third, as an action based on the so called *right to self-defence* (section 51st of the Chapter); fourth, as an action resulting from a *agreement on a mutual military alliance*; fifth, as a so called *humanitarian intervention*.

The intervention is in the military-technical, sence possible: (1) as a peace-keeping operation, in a narrower sense of the word (the action of separation of the belligerent sides); (2) as a blockade (of the open sea, land communications, air corridors, telecommunication links); (3) as a police operation; and (4) as a combat operation, in a narrower sense of the word, i.e. the action aimed at neutralization of enemy military and para-military formations.

As factors that decisively determine the decision of the international community on the undertaking of eventual military actions in the Yugoslav space the following can be singled out: first, a realistic assessment of the ratio of forces, i.e. optimal quantities and qualities of combat forces necessary for the execution of the task; and second, the convergency of political interests of the most significant European powers and the United States of America.

INTERNAL CONFLICTS IN THE TERRITORY OF THE FORMER SOVIET UNION

OLIVER POTEŽICA

Starting from the geopolitical significance of the disintegration of the Soviet Union, the author accepts the thesis that this process can be, by its ramifications, equal to a world war. The process of disintegration of the largest country of

the world has opened the „Pandora's box“ of ethnic clashes and territorial disputes – on seven million square kilometres of the former USSR there exist more than 180 „hotbeds of crisis“ (100 of which being in the category of the active ones), while about 30 milion people are directly endangered.

In the article are analysed characteristics of these clashes and their classification after the foreseen territorial changes and possibilities for their breaking out are presented. The author attempts to classify these conflicts also according to their geopolitical significances, i.e. according to their possible regional and global ramifications.

The author points out that the escalation of conflicts in the former USSR in the March–June 1992. period was followed by their calming down. Thereat he stresses the fact that these conflicts have not been widely internationalized and that in their appeasement Russia played the most prominent role. He also points out a possibility that in the West has prevailed the assessment that the broadening and intensification of these conflicts could constitute to the West and the rest of the world a threat which should be eliminated at all costs. Such „trends“ have been surely influenced also by dangerous events and developments in Yugoslavia, and the article has been therefore concluded by the question of whether Yugoslavia has again enabled Russia to „buy time“ needed for the commencement of appeasement and for the elimination of direct dangers.

CAUSES AND CONSEQUENCES OF POLITICAL STANDS OF THE GERMAN FEDERAL REPUBLIC REGARDING THE YUGOSLAV CRISIS

MILOVAN RADA KOVIĆ

The author singles out several periods in which the political stands of the FR Germany regarding the Yugoslav crisis were subjected to changes: the period in which Germany was supporting the continuity of the former Yugoslavia; the turn in the political stand of the FR Germany regarding the Yugoslav crisis; the stand of Germany after the Brioni Declaration; pressures exerted on the part of Germany on her allies to follow her in her stand regarding the Yugoslav crisis; diplomatic recognition of Slovenia and Croatia on the part of the Federal Republic of Germany; and the period of further pressures of Bonn against the Federal Republic of Yugoslavia.

COMBAT COOPERATION BETWEEN THE AIR FORCE AND THE LAND FORCES IN DIRECT AIR FIRE SUPPORT

ANGEL ONČEVSKI, Major General

Combat cooperation between forces engaged in combat operations is one of the most significant principles in preparation, execution and security of combat operations in a modern war.

Direct air fire support is one of the most efficient manners of support of the land forces. Its efficiency depends on the time of reaction of the air force, on the continuity of support, on the economical use of the combat resources of aviation, on the efficiency of use of armament, coordination of fire strikes of the aviation and the supported units, successful overcoming of the enemy air defence system, and the like.

Combat cooperation between the aviation and the land forces units is conditioned by the development of the war technology means, by the changes in the organizational structure of units of the aviation and the land forces, forms and manners of carrying out of combat operations on land and in the air space. The commander's decision for the battle (operation) makes the basis for the organization of the combat cooperation.

The basis for the organization of combat cooperation is worked out in the time of peace, it is checked in practice within the framework of combat and tactical training, and is continuously improved according to changes in the development of war technology means, in the tactics of their utilization, and in the manners of carrying out of combat operations on the land and in the air space.

IMPACTS OF THE CHANGED CONDITIONS FOR THE ARMED STRUGGLE ON THE PROTECTION OF DATA ON OWN FORCES

M Sc *SVETOZAR RADIŠIĆ*, Lt. Colonel

The changed conditions for the armed struggle entail the changes in information systems, which demands that individuals and military units adapt their behaviour accordingly.

On the basis of behaviour of military individuals, units and establishment of our armed forces can be concluded that the changes of conditions for the armed struggle do not reflect accordingly to the improvement of their protective mechanisms. Namely, the existinf system cannot be changed rapidly, and there does not exist an automatized way or a developed method for its coordinated adaption to eventual changes.

In the article are noted some of changes of the condition for the armed struggle, certain defficiencies in the work of individuals, units and establishment in connection with the protection of information on own forces, and some suggestions for changes in behaviour and, therefore, for the improvement of the organization.

The above mentioned suggestions are addressed first of all to those who use and convey data significant for the armed forces. They should, inter alia, contribute to the understanding that secrets still exist, in spite of those who consider that the military organization should be an information bureau, while being astounded and concerned at the same time with the increased losses in the information (electronic) warfare.

CHARACTERISTICS OF MILITARY ORGANIZATION IN PARTISAN WAR

Prof. *JOVO NINKOVIĆ*, Lt. General, *retd*

Despite certain differences and specificities, the past partisan wars had numerous common characteristics, so that one could talk of the existence of a concrete doctrine, i.e. military strategy of the partisan war, notwithstanding the fact that it has not been theoretically worked out and expressed in a comprehensive manner.

On the basis of analyses of concrete war practices, particularly the ones from the partisan wars that reached the highest degree of development, of numerous political and military documents, as well as of statements given by the most prominent leaders of partisan wars, one can conclude that prior to the commencement of each such war were set and established at least the most fundamental views and attitudes on its character, aims, manners of waging and other issues and matters that are rightly considered elements that constitute the war doctrine. In the first place they encompass determinants on: the linkage and complementarity of the political and armed struggles, relying to own forces, directing the gravity point to wide countryside areas, creation and development of liberated territories, partisan bases and strongholds, carrying out of a protracted and total war, development of the armed struggle and all other forms of struggle and resistance in each part of the state territory, and the like.

The author specifically points out some of the most significant general characteristics of the military strategy of the partisan war is a strategy of a protracted war, the strategy of partisan war. He considers that the military strategy of the combination of different forms of fighting, and the offensive strategy, and that the possibilities of its development and its anti-dogmatism are expressing its ability to adapt itself to changes that emerge in the process of the armed struggle.

RELIGION IN POLITICAL CONFLICTS IN YUGOSLAVIA

RADOVAN SAMARDŽIĆ

As a complex phenomenon in the senses of value and institution, religion has influenced the man in different ways throughout the history of humanity. Sociologically taken, it makes an element of culture. In the entire history of the south Slavic space the basic national religions (Orthodox, Catholic, Islamic) have been a significant factor of national identification. They have also contributed to dividing and disintegration of the south Slavic nations and hampered the coexistence of several nations in the same socio-legal framework.

The conflicts in Yugoslavia in the 1991–1992 period are a valid proof of this thesis. The south Slavic nationalisms, although originating from different cultures, are not devoid of religious elements. In the south Slavic multi-community, therefore, in all its forms – religious, cultural, national and ethnic – in

peace-time or war, national religions intervened in everything. Namely, the religious values have frequently been transformed into ideological and political ones, and the historical and sociological researches have shown that conflicts were exacerbated when interwoven also with religion.

DETERMINANTS AND THE MODERN PROFILE OF THE COMMAND AND STAFF OFFICER OF THE YUGOSLAV ARMY

Prof. D Sc *MOMČILO LAZOVIĆ*, Colonel

The problem of definition of the profile of a command and staff officer is a very actual one but it has not been sufficiently researched. In trying to avoid frequent introductions of changes in the programme and organizational foundation for qualification of military leaders for command and staff duties, i.e. in order to establish a rational and relatively stable system of their training and expert improvement, a process of definition of the working and expert profile of command and staff officers has been started.

In the research that makes the basis of this consideration are defined fundamental determinants that influence the forming of profile of command and staff officers, and its theoretical foundation for fulfilling the necessary working profile demands by acquisition and development of expert abilities, knowledge and traits – the training programme.

Starting from the level of generalities and specific significant demands as the criterion, the author considers the basic determinants of the profile of command and staff officers, but only on the level of basic components that make its structure, i.e. without a more comprehensive consideration of specificities connected with different arms and services.

In the closing considerations the author points out the expressed stratification of the profile of a command and staff officer, and the need and possibility for the inter-service training for fulfillment the general and specific training requirements for the three services of the armed forces. The goal of training of a command and staff officer is the acquisition of integrated knowledge of the art of war, and his qualification for leading or commanding the large tactical units and working in commands and staffs, operational formations and establishments of the Army, General Staff and Defence Ministry. All these are to be operationalized by application of concrete programmes for training and improvement of the expert profile of command and staff officers, whose foundations have been explicitly laid down in this article.

EXPERIMENTING IN EXPERT TRAINING BY UTILIZATION OF FEEDBACK

M Sc *JAN MARČEK*, Major

Starting from the fact that the experimental research in the expert military training has not been sufficiently applied, the author points out conditions and

possibilities for such research in sections of expert military training, in an instance of training of air defence weapon crews.

The research is basically centered on the assessment of influence and impact of different kinds of feedback information that are accessible by means of training devices to the level of expert qualification of the air defence weapon crews. The problem singled out for the research has a directly practical and, because of the lack of research of the problem, also theoretical significance.

In the opening part of the article the author presents an explication of researches carried out to date that pertain, directly or indirectly, to the problem. In connection with this a synthesized review is made of researches of application of training devices in the training process, of the influence and impact of the range and kinds of feedback information in training, and of the „examen stress“. The results are connected with the results of researches of the presence or absence of the feedback in its time sequence (direct or delayed feedback information), and with cybernetic theories on the role of feedback information in training.

One of the basic findings – that by repetition based on the quantificated feedback information significantly better effects in memorization of data are attained – the author links with the known advantages of the integrated instead of simple repetition. On the other hand, results acquired by investigation of the experiences of stress and of the level of activation he interprets by means of specific forms of anxiousnesses („frustrations“ and the „fear from failing“).

In the conclusion are singled out and stressed the results having practical significance. With a view to certain similarities of the processes of training on training devices, the author concludes that there exist possibilities for generalization of attained results also to situations outside military skills in which they have been attained.

RESUMES

PROJECTION ANGLO-AMERICAINE DU «MONDE DES NATIONS»

Professeur dr. ŽIVOJIN RAKOČEVIĆ

Dans cet article on voit apparaître les formulations de certains problèmes de base opposés à l'Humanité dans soit disant la période post-guerre froide. La grammaire planétaire du langage de la guerre, „europeïsation du monde“ de façon anglo-américaine, le jeu planétaire de réchange des joués de guerre du capitalisme planétaire, sont les titres des parties de l'article et, en même temps, les thèmes principaux de celui-là.

Les leaders officiels du monde anglo-américain et leurs donneurs d'ordres des sommets commercialo-financiers „introduisent“ soit disant nouvel ordre mondial. Cela est fait de façon que cet ordre devienne une alternative au „monde des nations“ et à légalité de détermination planétaire de technologie microélectronique, des changements technologiques de l'économie, des jeux de réchange sur le marché etc. Leur conviction est que tel ordre peut avoir la signification de la „vérité superème“ de l'Occident élevée durant des milliers d'années.

La projection anglo-américaine et „mesure“ du monde contemporain part des effets du processus milénaire de l'europeïsation du „monde des nations“ et de l'hypothèse de son accomodation au pouvoir de jugement anglosaxon, de la projection et du regne dans ce monde et dans le cosmos à la portée. La vision anglo-américaine du „monde des nations“ comme le „batiment mondial“ est une idée du néopositivisme ou empirisme qui est en effet „métaphysique“. De cette idée viennent les scénarios de création de la „nouvelle architecture“ des affaires mondiales, de la géopolitique, de l'Europe „de Mاستريht“, de CSCE, de l'OTAN etc. Les anglo-américains disent que le monde mentionné a certains particularités et liaisons avec leur besoin de regner dans le „monde des nations“ au nom de la civilisation occidentale. Ils oublient que cette civilisation est devenue une juoet du capitalisme. Le triophe de l'Occident dans la guerre froide, c'est pourquoi représente une havarie nihiliste de l'existence du „monde des nations“ et de l'homme moderne „social“.

«LE NOUVEL ORDRE MONDIAL ET LA CRISE YEOUGOSLAVE»

Dr. PREDRAG SIMIĆ

La guerre civile en Yougoslavie est la première crise sérieuse sur le continent européen après 1989, l'année qui, par le ravage, les mesures et les

conséquences géopolitiques, a mit à l'épreuve le système entier des rapports internationaux en Europe dans la période après la guerre froide. Ce conflit armé a mené directement à la tragédie des peuples slaves du Sud et à la disparition de la deuxième Yougoslavie de la carte politique de l'Europe. Il a montré aussi la complexité et les mesures du danger s'approchant de l'Europe après disparition du bipolarisme.

Sur le plan international, la crise yougoslave a coïncidé avec les changements profonds en Europe, ce que provoque son internationalisation rapide. La guerre en Yougoslavie est devenue la première occasion pour les facteurs principaux des rapports internationaux en Europe de redéfinir leurs intérêts et leurs politiques dans ces nouvelles conditions, premièrement envers la région de Balkan. Pour la CE c'était l'épreuve principale de l'autorité de l'organisme dans le rôle de l'arbitre international, pour les EUA c'était l'occasion de vérifier leur nouveau rôle en Europe et le concept du „nouvel ordre mondial“, pour l'Allemagne unie c'était la possibilité de montrer le pouvoir et de se libérer des limites sur le plan international ainsi que sur le plan militaire, pour CSCE et ONU c'était l'occasion de montrer leurs capacités de résoudre toutes les formes de menace à la sécurité internationale, pour les voisins yougoslaves, c'était le danger immédiat pour leur propre sécurité et, dans certaines conditions, l'occasion de recueillir les profits éventuels, pour les pays européens c'était le moment de redéfinir leurs propres politiques et de réinspérer l'ordre de Versailles en Europe. En bref, la crise yougoslave est devenue le „polygone d'essai“ pour l'élaboration et la vérification des résolutions qui présentent la base du système des rapports internationaux en Europe, avant tout, le comportement envers les crises éventuelles causées par les conflits territoriaux et ethnique sur les territoires des pays de l'Est de l'Europe.

Influence des faits internationaux (CE, CSCE, ONU, OTAN, EUO etc) sur la crise avait, cependant, les effets contradictoires. Les protagonistes yougoslaves ont eu l'intention d'exploiter la volonté de la communauté internationale de résoudre le problème, pour l'escalade du conflit et, de cette façon, de profiter dans la guerre. Certaines épisodes du conflit en Slovénie et en Croatie et surtout en Bosnie et Herzégovine (y inclu de nombreuses crimes de guerre) sont la conséquence de telle logique de la guerre. Et, au lieu d'avoir un accalmi, l'internationalisation du conflit a encouragé le séparatisme de toute sorte de nombreux groupes sur le terrain à la forme de „domino“ sur l'espace entier de Yougoslavie. La situation est compliquée d'avantage par les intérêts divergents des Etats européens, y compris le revanchisme (ou les présumés des Yougoslaves), qui ont fait une grande influence sur les positions politiques des acteurs de la crise.

LES ASPECTS GEOPOLITIQUES ET JURIDICO-INTERNATIONAUX DE L'INTERVENTION ETRANGERE MILITAIRE EN YUGOSLAVIE

Mr. ZORAN ČIČAK

La dissolution de l'espace juridico-étatique de la RSFY et création de plusieurs Etats indépendants, éclatement du conflit armé-parmi eux et à l'intérieure d'eux, ainsi que hypertrophie de l'influence politico-militaire étrangère, ont changé au fond la position de Balkan.

Tous les pays yougoslaves, en particulier la Bosnie et Herzégovine, sont devant le danger de l'intervention militaire étrangère, comme une des options possibles. Le conflit des intérêts allemands, concentrés sur la Slovénie, la Croatie et les parties de la Bosnie et Herzégovine, avec les intérêts des EUA, déterminés de tenir sous contrôle la partie centrale et de l'est de Balkan, menace de provoquer la tension de grande envergure. La position politico-militaire de la Yougoslavie est caractérisée aussi par ravivement des facteur régionaux, traditionnels du pouvoir (italiens, bulgares, hongrois, albanais), qui essaient, en concordance avec les facteurs globaux, de pénétrer au point de vue démographique et historique sur l'espace traditionnel des Slaves de Sud.

L'intervention militaire étrangère sur l'espace yougoslave apparait, pour l'instant, seulement dans les analyses faites en plusieurs variantes et modèles de base. Primo, comme l'action possible du Conseil chapitre VII de la Charte des Nations Unies. Secondo, comme action des organisations internationales régionales (chapitre VIII de la Charte). Tertio, comme action à la base de soit disant autodéfense (paragraphe 51 de la Charte). Quatro, comme action sortie de l'accord mituel militaire. Quinto, comme soit disant intervention humanitaire. Au point de vue militaro-technique, l'intervention est possible: (1) comme opération de la paix (intéposition parmi les parties en conflit); (2) comme blocus (sur la mer, les voies terrestres, les corridors aériens, le réseau de télécommunications); (3) comme l'opération policière proprement dite, ou comme action pour neutralisation des formations militaires et paramilitaires ennemies. Comme les faits déterminants qui font influence sur la décision de la communauté internationale concernant les actions militaires sur l'espace yougoslave, il faut distinguer: primo, l'évaluation réaliste de rapport des forces, ou la quantité et qualités optimum des forces de combat nécessaires pour l'accomplissement de la mission et, secondo, convergence des intérêts politiques des pouvoirs européens et des Etats Unis d'Amérique.

LES CONFLITS INTERNES SUR LE TERRITOIRE DE L'EX URSS

OLIVER POTEŽICA

Partant de l'importance géopolitique de dissolution de l'URSS, auteur accepte idée que ce processus, par ses conséquences, peut être égalisé avec la guerre mondiale. Processus de désintégration du pays, le plus grand au monde, a ouvert la „boite de Pandore“ des conflits ethniques et des disputes territoriales; sur un espace de septn milions de kilometres carrés de l'ex URSS il y a maintenant plus de 180 „foyers de crise“ (environ 100 dans la catégorie active), qui menacent directement environ 30 millions d'hommes. Dans l'article ont fait analyse des caractéristiques de ces conflits et on présente leur classification d'après les changements previsibles et d'après de possibilités d'eclatement. Auteur fait la classification de ces conflits visant leur importance et les conséquences qui peuvent avoir la reflexion sur le plan régional et global.

Auteur montre que, après l'escalade des conflits dans la période Mars-Juin 1992, il y avait un accalmi. Il souligne le fait que ces conflits ne sont pas

internationalisés et que la Russie avait le rôle déterminant dans ce processus. Il montre, aussi, la possibilité que l'Occident a conclue que l'élargissement de ces conflits représenterait un danger pour l'Occident et le monde entier, qui doit être stoppé coûte que coûte. La crise en Yougoslavie a influencé sur cette opinion certainement. C'est pourquoi, l'auteur finie l'article avec une question. Ne c'était-elle pas la Yougoslavie qui „achète le temps“ pour la Russie, ce qui est indispensable pour élimination du danger immédiat.

LES CAUSES ET LES CONSEQUENCES DES POSITIONS DE LA REPUBLIQUE FEDERALE D'ALLEMAGNE ENVERS LA CRISE YUGOSLAVE

MILOVAN RADAKOVIĆ

Dans cet article, auteur souligne quelque périodes durant lesquelles l'Allemagne avait changé son comportement envers la crise yougoslave: période de support de la continuité de la RSFY de l'époque; virage dans le comportement des facteurs politiques allemandes; l'opinion après la déclaration de Brioni; la pression de l'Allemagne sur leurs alliés de suivre l'opinion allemande envers la crise yougoslave; reconnaissance diplomatique de la Slovénie et de la Croatie de la part de la République Fédérale d'Allemagne et la période de poursuite du Bonn sur la République Fédérale de Yougoslavie.

COOPERATION DE L'AVIATION ET DE L'ARMEE DE TERE PENDANT L'APPUI AERIEN IMMEDIAT

Général de brigade ANGEL ONČEVSKI

Coopération entre les forces engagées dans le combat est un des principes de fond des préparatifs, de conduite et de support des opérations dans la guerre moderne.

L'appui aérien immédiat est une des façons la plus efficace de l'appui des forces terrestres. Son efficacité dépend du temps nécessaire pour la réaction de l'aviation, de l'appui permanent, de la consommation économique des ressources de l'aviation et des unités appuyées, de l'efficacité de l'armement, de la concordance des frappes aériennes avec les actions des unités appuyées, du combat contre le système antiaérien ennemi etc.

La coopération de l'aviation et des unités terrestres est conditionnée par le développement et sophistication des moyens de guerre, par les changements de la structure des unités, par les formes et des façons de conduite des opérations au sol et dans l'espace aérien. La base pour l'organisation de coopération est la décision du chef pour la conduite de l'opération.

Les données de base pour l'organisation et la réalisation de coopération sont développées en temps de paix, on les vérifie durant les exercices, pendant l'instruction des unités, on les améliore tenant compte des changements et du développement des moyens de guerre, de la tactique d'emploi et des façons de conduite des opérations terrestres et aériennes.

L'INFLUENCE DES CONDITIONS CHANGEES POUR LE COMBAT ARME SUR LA PROTECTION DES DONNEES DES FORCES AMIES

Lieutenant-Colonel mr. SVETOZAR RADIŠIĆ

Les conditions changées pour le combat armé font une grande influence dans le système informatique, ce que demande accommodation des individus et des organismes militaires durant la protection des données propres.

A la base du comportement des militaires, des unités et des établissements de nos forces armées, on peut conclure que les changements pour le combat armé ne reflètent pas amélioration du mécanisme de protection. Le système existant ne peut pas être changé rapidement et il n'existe pas un automatisme pour son accommodation aux changements éventuels.

Dans l'article on mentionne quelques conditions changées concernant le combat armé, quelques erreurs, souvent évidentes dans le travail personnel et quelques suggestions pour le changement dans le comportement, c'est-à-dire pour la perfection de l'organisation.

Les propositions mentionnées sont destinées premièrement aux gens travaillant sur la transmission des données importantes pour les forces armées. Parmi autres, il faut qu'elles contribuent à la compréhension que les secrets existent malgré ceux qui estiment que l'organisation militaire doit être le bureau d'informations et qui posent la question comment les pertes dans la guerre électronique augmentent.

LES PARTICULARITES DE L'ORGANISATION MILITAIRE DANS LA GUERRE DE GUERILLA

Général de division en retraite prof. JOVO NINKOVIĆ

Les guerres de guérilla écoulées, sauf certains différences et particularités, ont eu, aussi, les caractéristiques communes, c'est pourquoi on peut parler des doctrines concrètes, de la stratégie de guerre de guérilla, sans tenant compte du fait que tout cela n'est pas étudié et discuté de façon générale.

Faisant analyse de la pratique concrète de la guerre, surtout des guerres de guérilla atteignant le plus haut degré du développement, des documents nombreux politiques et militaires, ainsi que des déclarations des leaders de ces guerres, on peut confirmer qu'il y avait, avant le déclenchement de chaque guerre, la décision correspondante avec les objectifs précis, les façons de conduite et les autres points importants traités comme les éléments de base de la doctrine de guerre. Premièrement, il y a une détermination sur la liaison et complémentarité de combats politique et armé, création des forces propres, direction de l'effort vers de vastes espaces ruraux, création des territoires libérés avec les bases et points d'appui, conduite de la guerre longue et totale, développement de la guerre au point de vue le combat armé et autres formes de résistance sur tout point du territoire du pays etc.

Dans l'article on montre particulièrement certaines caractéristique de la guerre de guérilla. Auteur estime que la stratégie militaire de la guerre de

guerilla est, en effet, la stratégie de la guerre longue et son antidogmatisme exprime la capacité de changement dans le processus de la conduite du combat armé.

RELIGION DANS LES CONFLITS POLITIQUES EN YUGOSLAVIE

RADOVAN SAMARDŽIĆ

La religion, comme le phénomène complexe au point de vue valeur et institutionnalisme, a fait de différentes influences sur l'homme tout au long de son histoire. Sur l'espace peuplé des Slaves de Sud, le long de l'histoire, les religions nationales de base (orthodoxe, catholique, musulman) ont été le facteur significatif de l'identification nationale. En même temps, elles contribuaient aux divisions et à la désintégration des peuples slaves et alourdissaient coexistence de plusieurs peuples dans le même cadre socio-juridique.

Des conflits en Yougoslavie 1991-1992, ont confirmé l'idée mentionnée. Les nationalismes des Slaves De Sud, écoulant des différends milieux culturels, ne sont pas libérés du caractère religieux. Aussi, dans le milieu multisocial des Slaves de Sud, dans toutes formes de son ambience – religion, culture, nation, groupes ethniques – en temps de paix et en temps de guerre, on voit les religions différentes intervenant dans les conflits. Les valeur religieuses sont souvent transformées en valeurs politiques et idéologiques, tandis que les recherches historiques et sociologiques montrent que les conflits sont tant émus que le degré de l'influence de religion est plus grand.

DETERMINANTE ET PROFIL MODERNE D'UN OFFICIER D'ETAT-MAJOR DE L'ARMEE YUGOSLAVE

Colonel prof. dr. MOMČILO LAZOVIĆ

Problème de définition du profil de l'officier d'Etat-major est actuel mais il n'est pas suffisamment connu. Dans la tentative d'éviter les changements fréquents dans le programme et dans l'organisation de l'éducation des officiers pour les postes en Etat-majors, on a essayer de définir le profil d'un officier d'Etat-major moderne.

Pendant les recherches qui font la base de ce texte, on a défini les déterminantes fondamentales faisant influence sur le profil de l'officier d'Etat-major sur la relation travail – capacité, savoirs et connaissances – programme de l'éducation. De la même façon, on a déterminé les possibilités et la preuve de l'éducation interarmée d'un officier d'Etat-major.

Partant du niveau de l'importance, comme critère, auteur étudie les degrés du profil de l'officier d'Etat-major tenant compte de possibilité de création d'un programme inéarmé de l'éducation. L'objectif de l'éducation est livraison aux stagiaires des savoirs intégrés de l'art de guerre et du commandement des

grandes unités, du travail dans un Etat-major de l'unité ou dans l'Etat-Major Général, ou Ministère de la Défense. Tout cela doit être opérationnalisé à travers des programmes de l'éducation et du perfectionnement des officiers d'Etat-major, dont les fonds sont expliqués dans le travail présent.

EXPERIMENTATION DANS LA FORMATION MILITAIRE SPECIALE AVEC EMPLOI DE FIDBEK

Commandant mr. JAN MARČEK

Partant du fait que les recherches expérimentales dans le procesus de l'education militaire n'est pas présente de façon satisfaisante, l'auteur montre les conditions et les possibilités pour une recherche de la sort ayant pour l'objectif éducation militaire spéciale, plus précisément, l'éducation des tireurs antiaériens.

La base de la recherche est l'étude de l'influence des differentes sortes des informations réciproques à la portée, par l'intermédiaire des trainageurs, des tireurs antiaériens. Le problème choisi a l'importance tant pratique, que théorique, étant donnée que cette valeur n'est pas examinée jusqu'à maintenant.

L'auteur montre, premièrement, explication des résultats des recherches faites déjà, qui, directement ou indirectement, traitent le problème mentionné. Liés à cela, il fait des synthèses concernant emploi des trénageurs, le volume des exercices et la sorte des informations reçues comme le „Choc d'examin“. Les résultats sont liés aox résultats des recherches concernant la présence ou l'absence de fidbek et son suite dans le temps (les informations immédiates ou retardées) comme la théorie quibernétique dans le rôle de l'information réciproque.

Un des résultats basés sur la quantite des informations réciproques est que les informations sont meillenres si l'effet de mémoire est meilleur ce que présente la confirmation des avantages de l'integration par rapport à la simple répétition. De l'autre côté, les résultats reçus concernant le niveau de l'activation sont expliqués à l'aide des formes spécifiques de anxiété, de froustration et de la peur de non-réussite.

Dans la conclusion il y a des résultats qui ont l'importance pratique. Il y a aussi de résamblance avec les autres types de L'entraînement sur trainageurs tenant compte de la situation donnée et hors de la spécialité militaire, mais toujours dans le cadre des recherches faites sur le thème doné.

РЕЗЮМЕ

АНГЛО-АМЕРИКАНСКОЕ ПРОЕКТИРОВАНИЕ „МИРА НАЦИЙ“

Професор д-р ЖИВОИН РАКОЧЕВИЧ

В статье излагаются формулировки некоторых основных проблем, с которыми сталкивается человечество в т. наз. послехолодновоемной эре. *Планетная грамматика говора войны*, *„Европеизация“ мира англо-американским способом*, *Планетная игра обмена как военная игра* и *„игрушка“ планетного капитализма* – заглавия отделов статьи и одновременно ее главные темы и определяющие.

Ведущие официальные представители англо-американского мира и их повелители из верхов мировой торгово-финансовой республики „внедряют“ в жизнь т. н. новый мировой порядок. Делают это они таким способом, чтобы этот квазипорядок стал альтернативой „миру наций Вико“ и закономерностям *планетного* орделения микроэлектронной технологии, экономики технологических изменений, рыночной игры обмена и т. д. Они уверены в том, что этот и такой порядок может приобрести значение „высшей истины“ Запада о мире, создаваемом тысячами лет. Англо-американское проектирование и „перемерка“ современного мира исходят из итогов многовекового процесса *европеизации* „мира наций“ и из предположения его *приспособления* к англосаксонской мощи суждения, проектирования и правления этим миром и „достижимым“ космосом. Англо-американское представление „мира наций“ как „мирового здания“ является идеей невопозитивизма или эмпиризма, который „метафизицирует“. Оттуда идея и сценарии о создании „новой архитектуры“ мировых дел, геополитики, „мастрихтской“ Европы, КЕБС-а, НАТО и т. д. Англо-американцы приписывают упомянутому миру и планетным процессам некоторые особенности и связи с их потребностью владеть „миром наций“ от имени и за счет западной цивилизации, пренебрегая при этом, что и сама западная цивилизация стала „игрушкой капитализма“. Триумф Запада в т. н. холодной войне, из-за всего того является и нововарварским или нигилистическим роком существования „мира наций“ и современного „общественного“ человека.

„НОВЫЙ МИРОВОЙ ПОРЯДОК“ И ЮГОСЛАВСКИЙ КРИЗИС

Д-р ПРЕДРАГ СИМИЧ

Гражданская война в Югославии является первым серьезным кризисом на европейском континенте после 1989 года, подвергшим, по причине своей жестокости, масштабов и геополитических последствий, серьезным испытаниям всю систему международных отношений в Европе в периоде после окончания холодной войны. Это вооруженное столкновение привело не только к трагедии южнославянских народов и исчезновению „второй Югославии“ с политической карты Европы, но также показало всю сложность и масштабы угрозы безопасности международного содружества после исчезновения биполяризма.

В международном плане югославский кризис совпал с глубокими изменениями в Европе, что привело к его быстрой интернационализации. Тем самым война в Югославии предоставила первую возможность ведущим факторам в международных отношениях в Европе переопределить свои интересы и политику в новых условиях, в первую очередь в отношении региона Балкан. Для ЕС это было первое серьезное испытание досягаемости европейского политического сотрудничества и его способности выступать как международный арбитр, для США – возможность проверить свою новую роль в Европе и концепцию „нового морового порядка“, для объединенной Германии – возможность показать свою новоприобретенную мощь и освободиться от послевоенных ограничений во внешнеполитическом и военном планах, для КЕБС и ООН – возможность доказать свою способность решать новые виды угроз международному миру, безопасности и человеческим правам, для югославских соседей – непосредственная угроза безопасности и в некоторых случаях возможность для накопления геополитических дивидендов, в то время как для всех европейских стран югославский кризис был поводом для переопределения их внешней политики и геополитических интересов после окончания холодной войны и исчезновения остатков версайского порядка в Европе. Вкратце, югославский кризис стал своеобразным „испытательным полигоном“ для разработки и проверки решений, на которых будет покоиться новая система международных отношений в Европе, прежде всего политики Запада к возможным будущим региональным кризисам, которые могут создаваться в результате извержения этнических и территориальных споров в бывших восточноевропейских странах.

Однако, включение международного фактора (ЕС, ООН, НАТО, Западноевропейской унии и т. д.) в решение кризиса принесло противоположные эффекты.

Участниками в югославском столкновении желание международного содружества восстановить мир на югославском пространстве во многом использовалось для того, чтобы расширением столкновений и борьбой за наклонность западной общественности осуществить свои цели. Некоторые самые трагические эпизоды столкновений в Словении, Хорватии и особенно в Боснии и Герцеговине (включая и многочисленные военные преступления) являются последствием именно такой логики войны. Вместо

ожидаемого умирения столкновений, интернационализация кризиса ободрила сепаратизм многочисленных этнических групп и вызвала своеобразный „домино эффект“ на всей территории бывшей Югославии, сужая таким образом возможности для политического решения. Ситуация дополнительно усложнялась противоположными интересами европейских сил в подходе к кризису, а также реваншизм (или предрассудок югославов о нем), что оказывало сильное влияние на оформление политических положений домашних и иностранных участников в кризисе.

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ И МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ВОЗМОЖНОГО ИНОСТРАННОГО ВОЕННОГО ВМЕШАТЕЛЬСТВА В ЮГОСЛАВИИ

Канд. наук ЗОРАН ЧИЧАК

Распад единого государственно-правового пространства СФРЮ на несколько независимых государств, вспыхивание вооруженных конфликтов – как между этими государствами, так и в них самих, а также гипертрофия военно-политического влияния иностранного фактора во многом изменили военно-политическое положение Балканского полуострова.

Все югославские страны, в частности Босния и Герцеговина, сталкиваются с *реальной возможностью иностранного военного вмешательства*. Конфликт немецких интересов, сосредоточенных на пространстве Словении, Хорватии и частях Боснии и Герцеговины, и интересов США, относящихся к центральным и восточным частям Балкан, грозит обострением более широких масштабов. Для военно-политического положения югославского пространства характерно и оживление традиционных региональных факторов мощи (итальянский, болгарский, венгерский, албанский), пытающихся во взаимодействии с глобальными военно-политическими факторами совершить прорыв в демографическое и историческое пространство южных славян.

Иностранное военное вмешательство на югославском пространстве пока появляется только в анализах, в форме нескольких основных моделей. Во-первых, как *принудительная акция Совета Безопасности*, на основании Главы 7 Устава ООН. Во-вторых, как акция *региональных международных организаций* (Глава 8 Устава). В-третьих, как акция на основании т. н. *права на самооборону* (ст. 51 Устава). В-четвертых, как акция, исходящая из *договора о взаимном военном союзе*. В-пятых, как т. н. *гуманитарное вмешательство*.

В военно-техническом отношении вмешательство возможно: (1) как миротворная операция в более узком смысле (акция раздвоения воюющих сторон); (2) как блокад (открытого моря, сухопутных коммуникаций, воздушных коридоров, телекоммуникационных связей); (3) как полицейская операция и (4) как боевая операция в более узком смысле. т.е.

акция, направленная на нейтрализацию военных и паравоенных формирований противника.

Как факторы, решающе влияющие на решение международного содружества предпринять возможные военные акции на югославском пространстве, можно выделить: во-первых, реальную оценку соотношения сил, т. е. оптимальные количества и качества боевых сил, необходимых для выполнения задания, и во-вторых, конвергенцию политических интересов наиболее значительных европейских сил и Соединенных Штат Америки.

ВНУТРЕННИЕ СТОЛКНОВЕНИЯ НА ТЕРРИТОРИИ БЫВШЕГО СОВЕТСКОГО СОЮЗА

ОЛИВЕР ПОТЕЖИЦА

Исходя из геополитического значения распада Советского Союза, автором принимается тезис, в согласии с которым этот процесс по своим последствиям можно отождествить с мировой войной. Процесс дезинтеграции самой большой страны в мире открыл „ящик Пандоры“ этнических столкновений и территориальных споров; на семь миллионов квадратных километров бывшего СССР-а в настоящее время имеется более 180 „очагов кризиса“ (их которых 100 входят в категорию активных), а по прямой угрозой находится 30 миллионов людей.

В статье анализируются характеристики этих столкновений и дается их классификация, в согласии с предусмотренными территориальными изменениями и возможностями для их вспыхивания. Автор пытается классифицировать эти конфликты и на основании их геополитического значения, т. е. на основании последствий, которые могут иметь в региональном и глобальном планах.

Автор указывает на то, что после эскалации столкновений в бывшем Советском Союзе в периоде март-июнь 1992 года имело место усмирение. При этом подчеркивает факт, что эти столкновения не получили более широкой интернационализации, а также, что в усмирении столкновений Россия сыграла наиболее значительную роль. Указывается также на вероятность преобладания мнения на Западе, что расширение и интенсификация этих столкновений могут быть опасными для самого Запада и всего мира, так что это любой ценой надо предупредить. На такие „тенденции“ наверняка оказали влияние и опасные события в Югославии, так что статья заканчивается вопросом на предоставила ли Югославия и на этот раз России возможность „закупить время“, необходимое для начала усмирения и устранения непосредственной опасности.

ПРИЧИНЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПОЛОЖЕНИЙ ФЕДЕРАТИВНОЙ РЕСПУБЛИКИ ГЕРМАНИИ К ЮГОСЛАВСКОМУ КРИЗИСУ

МИЛОВАН РАДАКОВИЧ

В работе автором выделяется несколько периодов, в которых менялись политические положения ФРГ к югославскому кризису: период, в котором Германия оказывала поддержку непрерывности тогдашней СФР Югославии; поворот в политических положениях ФРГ к югославскому кризису; позиция Германии после Брионской декларации; нажим Германии на союзников, чтобы они следовали за ее положениями к югославскому кризису; дипломатическое признание Словении и Хорватии Федеративной Республикой Германией и период дальнейших нажимов на Союзную Республику Югославию.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ АВИАЦИИ И СУХОПУТНЫХ ВОЙСК В НЕПОСРЕДСТВЕННОЙ АВИАЦИОННОЙ ОГНЕВОЙ ПОДДЕРЖКЕ

Генерал-майор АНГЕЛ ОНЧЕВСКИ

Взаимодействие сил, участвующих в боевых действиях, является одним из важнейших принципов подготовки, выполнения и обеспечения боевых действий в современной войне.

Непосредственная авиационная огневая поддержка — один из самых эффективных способов оказания поддержки сухопутным войскам. Ее эффективность зависит от времени реагирования авиации, непрерывности поддержки, экономного расхода боевых ресурсов авиации, эффективности использования вооружения, согласованности огневого удара авиации и войск, которым оказывается поддержка, успешного овладения системами ПВО противника и др.

Взаимодействие авиации и частей сухопутных войск обусловлено развитием средств боевой техники, изменениями в организационной структуре частей, подразделений авиации и сухопутных войск, формами и способами проведения боевых действий на суше и в воздушном пространстве. Основу для организации взаимодействия составляет решения командира о бое (операции).

Основа для организации и реализации взаимодействия разрабатывается в мирное время, проверяется на практике в рамках боевой и тактической подготовки и непрерывно усовершенствуется в согласии с изменениями в развитии средств боевой техники, тактики их использования и способа проведения боевых действий на суше и в воздушном пространстве.

ВЛИЯНИЕ ИЗМЕНЕННЫХ УСЛОВИЙ ВООРУЖЕННОЙ БОРЬБЫ НА ЗАЩИТУ ДАННЫХ О СОБСТВЕННЫХ СИЛАХ

Подполковник канд. наук *СВЕТОЗАР РАДИШИЧ*

Измененные условия вооруженной борьбы оказывают влияние на изменения в информационных системах, что требует приспособления поведения отдельных лиц и военных организационных единиц в защите собственных данных.

На основании поведения военных, частей, подразделений и учреждений наших вооруженных сил можно сделать вывод, что изменения условий вооруженной борьбы не отражаются соответствующим способом на усовершенствование ее защитного механизма. На самом деле, существующую систему нельзя быстро менять, а не существует ни автоматизм, ни разработанный метод для ее согласованного приспособления к возможным изменениям.

В статье упоминаются некоторые изменения условий для вооруженной борьбы, некоторые проблемы отдельных лиц, частей, подразделений и учреждений в связи с защитой данных о собственных силах и некоторые внушения по изменениям в поведении и, в согласии с этим, по усовершенствованию организации.

Указанные предложения предназначаются прежде всего всем тем, кто пользуется и переносит данные, имеющие значение для вооруженных сил. Кроме остального, они должны способствовать пониманию, что секреты все-таки существуют, несмотря на то, что есть и такие, кто считает, что военная организации должна превратиться в справочное бюро, причем эти же одновременно удивляются тому, что увеличились потери в информационной (электронной) войне.

ОСОБЕННОСТИ ВОЕННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ В ПАРТИЗАНСКОЙ ВОЙНЕ

Генерал-подполковник в отставке проф. *ЙОВО НИНКОВИЧ*

Имевшие место до сих пор партизанские войны, кроме определенных разниц, обладали и некоторыми общими характеристиками, так что можно говорить о существовании конкретной доктрины, т. е. военной стратегии партизанской войны, несмотря на то, что она теоретически не разработана полностью и не получила полное оформление.

На основании анализа конкретной военной практики, в частности партизанских войн, достигших высшей степени развития, многочисленных политических и военных документов, в также высказываний выдающихся руководителей партизанских войн, можно обоснованно утверждать, что до начала каждой такой войны утверждены хотя основные положения о ее характере, целях, способе ведения и других вопросах, к которым мы в праве относиться и как к учредительным элементам военной доктрины.

В первую очередь сюда входят положения о: связанности и дополнительности политической и вооруженной борьбы, опоре на собственные силы, направлении центра тяжести к внегородским районам, создании и развитии свободной территории, партизанских баз и опорных пунктов, ведении продолжительной войны, развитии вооруженной борьбы и всех других форм борьбы и сопротивления на любой части государственной территории и пр.

В статье особо указывается на некоторые наиболее значительные общие характеристики военной стратегии партизанской войны. Автор считает, что военная стратегия партизанской войны – стратегия продолжительной войны, стратегия комбинирования и наступательная стратегия, а также, что ее возможности развития и антидогматичность выражаются как способность приспособления к изменениям, наступающим в процессе ведения вооруженной борьбы.

РЕЛИГИЯ В ПОЛИТИЧЕСКИХ СТОЛКНОВЕНИЯХ В ЮГОСЛАВИИ

РАДОВАН САМАРДЖИЧ

Религия как сложное явление в ценностном и институциональном смысле по-разному влияла на человека в течение всей истории. Она, если смотреть с точки зрения социологии, является частью человеческой культуры. На южнославянском пространстве, в течение всей истории, основные национальные религии (православная, католическая, исламистская) были важным фактором национальной идентификации. Одновременно, они способствовали разделению и дезинтеграции южнославянских народов и усложняли сосуществование нескольких народов в одной общественно-правовой раме.

Столкновения в Югославии 1991–1992 хорошо подтверждают указанный тезис. Южнославянские национализмы, хотя проистекают из различных культуркампфов, не лишены религиозного характера. Поэтому в южнославянской мультиобщности, во всех ее формах – религиозных, культурных, национальных и этнических, в мирное или военное время, национальные религии во все вмешивались. На самом деле, религиозные ценности часто преобразовывались в идеологические и политические, а исторические и социологические исследования доказали, что столкновения становятся более обостренными, когда в них вмешивается религия.

ДЕТЕРМИНАНТЫ И СОВРЕМЕННЫЙ ПРОФИЛЬ КОМАНДНО-ШТАБНОГО ОФИЦЕРА ВОЙСКА ЮГОСЛАВИИ

Полковник проф. д-р МОМЧИЛО ЛАЗОВИЧ

Проблема определения профиля командно-штабного офицера является весьма актуальной, но недостаточно исследованной. Стремясь

избежать частые изменения в программной и организационной основах обучения офицеров командно-штабным должностям, то есть, чтобы восстановить рациональную и относительно стабильную систему их подготовки и усовершенствования, приступилось к определению рабочего и образовательного профиля командно-штабного офицера.

В исследованиях, представляющих собой основу настоящего рассмотрения, определяются основные детерминанты, влияющие на оформление профиля командно-штабного офицера и его теоретической основы в отношении требования работы – способности, качества и знания, необходимые для осуществления этих требований – программа образования. Также определяются возможности и обоснованность межвидового обучения командно-штабных офицеров.

Исходя из уровня общности и значения, как критерия, автором рассматриваются основные детерминанты профиля командно-штабного офицера, причем только на уровне основных компонентов, составляющих его структуру, т. е. без полного рассмотрения видовых, т. е. родовых специфичностей и разниц.

В заключительных рассмотрениях автором указывается на отчетливую слоистость профиля командно-штабного офицера, а также на необходимость и возможность межвидового обучения, с целью удовлетворения общих и частных образовательных потребностей всех трех видов вооруженных сил. Целью обучения командно-штабного профиля офицера является приобретение интегральных знаний в области военного искусства и подготовка офицера для управления объединенными тактическими частями и работы в командованиях-штабах, оперативных частях и учреждениях Войска, Генштаба и Министерства обороны. Все это надо операционализировать через конкретные программы обучения и усовершенствования профиля командно-штабного офицера, основы которого разъясняются в настоящем труде.

ЭКСПЕРИМЕНТИРОВАНИЕ В ВОЕННОМ СПЕЦИАЛЬНОМ ОБУЧЕНИИ ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ ФИДБЕКА

Майор канд. наук *ЯН МАРЧЕК*

Исходя из факта, что в военном специальном обучении экспериментальные исследования недостаточно используются, автором указывается на условия и возможности для подобных исследований проблемы подготовки узкого военного специалиста, т. е. в обучении стрелка-зенитчика. В основе заложены исследования влияния различных видов возвратной информации, получаемых посредством тренажера, на степень обученности стрелка-зенитчика. Указанная проблема исследования обладает непосредственным практическим и, учитывая неисследованность этой проблемы, теоретическим значением.

Автор во водной части статьи дает экспликации состоявшихся до сих пор исследований, которые прямо или косвенно относятся к указанной

проблеме. В связи с этим, предоставляется синтетический обзор исследований, связанных с применением тренажера в обучении, влиянием объема и видов возвратной информации в преподавании, а также с исследованиями, „экзаменационного стресса“. Результаты связываются с результатами исследований о наличии или отсутствии фидбека и его временной последовательности (непосредственное или отсроченное возвратное информирование), а также с кибернетическими теориями о роли возвратной информации в обучении.

Один из основных выводов, утверждающий, что повторением, основанным на квантифицированной возвратной информации, достигаются значительно лучше эффекты в запоминании фактов, автор связывает с известными преимуществами интегрирующего по отношению к обычному повторению. С другой стороны, результаты, полученные при исследовании переживания стресса и уровня активации, автором толкуются при помощи специфичных форм страха („фрустрация“ и „страх неудачи“).

В заключении выделяются результаты, обладающие практическим значением. Учитывая определенные сходства процесса обучения на тренажерах, автором делается вывод, что существуют условия для обобщения полученных результатов и в отношении ситуаций вне военно-учетной специальности, в рамках которой они получены.

Poziv na saradnju

Časopis „Vojno delo“ objavljuje radove u kojima se izlažu ideje i stavovi o bitnim pitanjima odbrane, a posebno u oblasti ratne veštine. Za objavljene radove Redakcija „Vojnog dela“ zadržava autorsko pravo. Objavljeni radovi i stručne recenzije se honorišu prema važećim propisima u Vojski Jugoslavije.

Rukopis sa rezimeom dostavlja se Redakciji u *dva primerka, kucan mašinom sa dvostrukim proredom*, na papiru formata A4. Obim rezimea ne treba da bude veći od jedne stranice kucanog teksta. Slike, šeme, grafikoni i drugi prilozi treba da budu tehnički pripremljeni za štampu. Naučna aparatura (citati, napomene, bibliografija) treba da sadrži: ime i prezime autora, naziv dela, naziv izdavača, mesto, godinu izdanja i po mogućstvu i stranicu.

Uz rukopis autor treba da dostavi: ime i prezime, tačnu adresu, telefon, broj žiro-računa i opštinu stanovanja.

Rukopise slati na adresu:

*Redakcija časopisa „Vojno delo“,
11002 Beograd (VE),
Birčaninova br. 5.*

Tehnički urednik
Milka Vladanović

Meteri u fotoslogu
Branko Marković
Mirko Obradović

Jezički redaktor
Nada Dragišić, profesor

Prevodioci
na engleski
Dušan Isaković

na francuski
Milan Petković

na ruski
Zoran Stevanović, profesor

Korektura
Redakcija „Vojnog dela“

Daktilograf
Snežana Petrović